

พัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว

ปริญญานิพนธ์
ของ
อาภาภรณ์ ดิษฐเล็ก

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
พฤษภาคม 2547
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

895.911
0634 พ
ท.3

พัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว

8 ก.ย. 2547

บทคัดย่อ
ของ
อาภาภรณ์ จิษฐเล็ก

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
พฤษภาคม 2547

ปี 2546 ๙๑๓

อาภากรณ์ ดิษฐเล็ก. (2547). พัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย).
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม:
รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ, รองศาสตราจารย์สายทิพย์ นุกูลกิจ.

ปรินญาณิพนธ์นี้ศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว ในด้านจุดมุ่งหมายการแต่ง รูปแบบ
ขนบนิราศ และเนื้อหา จากร้อยแก้วประเภทจดหมายเหตุ อนุทิน จดหมาย และสารคดีท่องเที่ยวที่มี
ขนบนิราศปรากฏอยู่ ตั้งแต่พ.ศ. 2400 - 2532

ผลการวิจัยพบว่า นิราศร้อยแก้วในสมัยรัชกาลที่ 4 มีจุดมุ่งหมายการแต่งคือ บันทึก
เรื่องราวในการเดินทางไปปฏิบัติราชการ และบันทึกประสบการณ์การเดินทางในรูปแบบจดหมาย
เหตุ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีจุดมุ่งหมายในการเขียนแบ่งเป็น 3 ลักษณะคือ หนึ่ง บันทึกประสบการณ์
การเดินทางในรูปแบบอนุทิน จดหมาย และจดหมายเหตุ สอง บันทึกเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งในการ
เดินทางในรูปแบบอนุทินและจดหมาย และสาม การบันทึกผลการปฏิบัติราชการในรูปแบบจดหมายเหตุ
ในรัชกาลที่ 6 มีจุดมุ่งหมายการแต่งคือ การบันทึกประสบการณ์การเดินทาง และเรื่องส่วนตัวในรูป
แบบอนุทิน ในสมัยรัชกาลที่ 7 มีจุดมุ่งหมายคือ การบันทึกประสบการณ์การเดินทาง และเรื่องส่วน
ตัวในรูปแบบจดหมาย ในสมัยรัชกาลที่ 9 จุดมุ่งหมายการแต่งคือ เพื่อบันทึกประสบการณ์การเดิน
ทาง และเรื่องส่วนตัวในรูปแบบอนุทินและจดหมาย รูปแบบสารคดีท่องเที่ยว ผู้แต่งมุ่งเน้นที่จะให้
ความรู้ และเล่าประสบการณ์ในการเดินทาง เพื่อสร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน ส่วนการบันทึกเรื่อง
ภารกิจในการปฏิบัติราชการมีบ้าง แต่ไม่มากนัก ในด้านรูปแบบพบว่า ในสมัยรัชกาลที่ 4 ใช้รูปแบบ
ของจดหมายเหตุ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ปรากฏรูปแบบอนุทิน จดหมาย และจดหมายเหตุ ในสมัย
รัชกาลที่ 6 มีรูปแบบเป็นอนุทิน สมัยรัชกาลที่ 7 ใช้รูปแบบจดหมาย สำหรับสมัยรัชกาลที่ 9 ปรากฏ
รูปแบบอนุทิน จดหมาย และสารคดีท่องเที่ยว ทั้งนี้พัฒนาการของรูปแบบ มีความสัมพันธ์กับ
จุดมุ่งหมายในการแต่ง ในด้านขนบนิราศพบว่า มีการใช้ขนบนิราศอยู่ 6 ประการคือ การตั้งชื่อเรื่อง
ตามจุดหมายปลายทางหรือแนวคิดของผู้แต่ง การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง การแสดง
อารมณ์และความรู้สึกต่อบุคคลผู้เป็นที่รักหรือสิ่งที่พบเห็น การแสดงทัศนะที่เป็นสัมพันธทัศนะหรือ
วิสุทธิทัศนะ การแทรกบทชมธรรมชาติตามฉากจริงหรือฉากจินตนาการ และการแทรกเกร็ดความรู้
เกี่ยวกับตำนานสถานที่ ความเชื่อและประวัติศาสตร์ ซึ่งการใช้ขนบนิราศในนิราศร้อยแก้วแต่ละ
สมัยมีความแตกต่างกันดังนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ขนบนิราศที่ปรากฏ 3 ประการคือ การตั้งชื่อเรื่อง
ตามจุดหมายปลายทาง การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง และการแสดงทัศนะที่เป็น
สัมพันธทัศนะ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการใช้ขนบนิราศครบทั้ง 6 ประการ ซึ่งไม่ปรากฏครบทุก
ลักษณะในนิราศร้อยแก้วแต่ละเรื่อง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 พบว่ามีการใช้ขนบ
นิราศ 5 ประการคือ การตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดิน
ทาง การแสดงอารมณ์และความรู้สึก การแสดงสัมพันธทัศนะ และการแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับ
ตำนานสถานที่ ความเชื่อและประวัติศาสตร์ แต่ต่างกันในเรื่องละเอียดคือ สมัยรัชกาลที่ 7 มีการเพิ่ม
เติมการแสดงความรู้สึก ถัดถึงบุคคลผู้เป็นที่รักในขนบการแสดงอารมณ์และความรู้สึก สำหรับ
รัชกาลที่ 9 มีการใช้ขนบนิราศครบทุกประการ แต่ไม่ปรากฏขนบนิราศทุกประการในนิราศแต่ละ

เรื่อง ในด้านเนื้อหาพบว่า นิราศร้อยแก้วมีพัฒนาการดังนี้คือ ในสมัยรัชกาลที่ 4 เนื้อหาหลักคือ การบันทึกการรายงานเกี่ยวกับภารกิจในการปฏิบัติราชการ และแทรกเรื่องส่วนตัวจากประสบการณ์การเดินทาง ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีเนื้อหาเกี่ยวกับประสบการณ์การเดินทาง ได้แก่ เส้นทาง การเดินทาง สภาพการเดินทาง และสิ่งที่พบเห็น เรื่องราวประกอบการเดินทาง เช่น กิจวัตรส่วนตัวประจำวัน ขว่ขวายความทุกข์สุขของผู้แต่ง นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาในลักษณะบันทึกการเดินทางช่วยจำ ในการบันทึกผลการปฏิบัติราชการ ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 มีเนื้อหาที่ใกล้เคียงกันคือ เล่าประสบการณ์ในการเดินทาง ได้แก่ การบอกเส้นทาง การเดินทาง สภาพการเดินทาง สิ่งที่พบเห็น เหมือนกัน แต่จะต่างกันในเรื่องปลีกย่อยคือ สมัยรัชกาลที่ 6 เน้นการบอกเล่ากิจวัตรประจำวัน ส่วนรัชกาลที่ 7 จะให้รายละเอียดเกี่ยวกับขว่ขวายทุกข์สุขของผู้แต่งในการเดินทาง สำหรับในสมัยรัชกาลที่ 9 เนื่องจากมีรูปแบบในการเขียน ทั้งประเภทอนุทิน จดหมาย และสารคดีท่องเที่ยว ดังนั้นเนื้อหาจึงมีหลากหลายกว่าแต่ก่อน กล่าวคือ มีการเล่าถึงประสบการณ์ทั้งประสบการณ์ตรงและประสบการณ์รอง ในด้านการให้ข้อมูลข่าวสารการเดินทางจากตัวผู้แต่งเอง และจากบุคคลอื่น หรือจากแหล่งข้อมูลอื่น นอกจากนี้ยังกล่าวถึงกิจวัตรประจำวัน ขว่ขวายทุกข์สุขของผู้แต่งในการเดินทาง และมีการแทรกอดีตชีวิตประวัติ รวมทั้งลักษณะนิสัยของผู้แต่งแทรกไว้ในเรื่อง

THE DEVELOPMENT OF NIRAT IN PROSE

AN ABSTRACT

BY

APHAPHON   DITLEK

**Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Thai
at Srinakharinwirot University
May 2004**

Aphaphon Ditek. (2004), The development of Nirat in prose. Master thesis M. Ed. (Thai)
Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee :
Assoc. Prof. Supha Panjaroen, Assoc.Prof. Saithip Nukunkit.

This thesis aims to study the Thai Classical Prose Development in terms of its purposes, writing conventions, formats and contents from the prose namely, archives, diaries, letters and documentaries written from B.E.2400 to 2532, all of which include the classical prose's writing convention as a main feature.

The result reveals that the purpose of writing Nirat in prose in the reign of King Rama IV was to record details of the official journeys and experience gained in the form of archives. In the reign of King Rama V, the purposes were extended. Not only the experience on the journeys was recorded in the forms of the diaries, the letters and the archives, but also the personal records on the journeys in the forms of the diaries and the letters as well as the records of official journeys in the form of the archives. In the reign of King Rama VI, the purpose was to record the experience on the journeys and the personal records in the form of diaries while in the reign of King Rama VII, the records were in the forms of the letters. In the reign of King Rama IX, the purpose was to record the experience on the journeys and the personal records in the forms of the diaries, the letters and the documentaries, to share their travelling experience, as well as to entertain the readers. The records of the official journeys, however, were scarcely found.

In the term of the writing formats. It reveals that in the reign of King Rama IV, the format was in the form of the archives ; in the reign of King Rama V the diaries, the letters and the archives ; in the reign of King Rama VI, the diaries ; in the reign of King Rama VII, the letters ; and in the reign of King Rama IX the diaries, the letters and the documentaries. The development of these formats were found to be related to the writing purpose.

In the term of the writing conventions, it reveals that six types of writing convention were used ; the names of Nirat according to the destination or the writer's ideas, the record of the places along the routes, the expression of the feelings and emotion towards the beloved persons or the things experienced, the illustration of the view points and the truth, the insertion of the appreciation towards the nature exposed or imagined, and

the insertion of tips on the legends of places, belief and history. The types of the writing conventions used in each reign were different. In the reign of King Rama IV, three types : the names of Nirat according to the destination, the record the places along the routes and the illustration of the viewpoints were found. In the reign of King Rama V, all six types were used, but not in every Nirat. In the reigns of King Rama VI and VII, five types were used : the names of Nirat according to the destination, the record of the places along the routes, the expression of the feelings and emotion, the illustration of the viewpoints and the tips on the legends of places, belief and history. The expression of the feelings and emotions towards the beloved persons, however, was found only in the work in the reign of King Rama VII. In the reign of King Rama IX, all types of the conventions were used, but not all found in one Nirat.

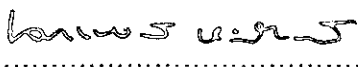
In the term of the contents, in the reign of King Rama IV, they were mainly the reports on the official affairs and the personal experience from the journeys. In the reign of King Rama V, the contents were on the routes of the journeys, the experience gained during the journeys such as there routines and personal concern. The records found, were also in the form of memorandums. The contents found in the reign of King Rama VI and VII were almost the same, describing the experiences on the journeys taken with slightly difference in details, that was the routines in the reign of King Rama VI, and the personal concern in the reign of King Rama VII. In the reign of King Rama IX, as various formats, including diaries, letters and documentaries were used, a variety of contents were exposed. Personal experience, information from other sources, routines, personal concern as well as biodata and personal habbit were included.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

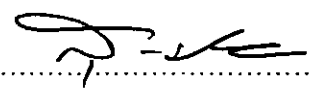
พัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว

ของ
นางสาวอภาภรณ์ ดิษฐเล็ก

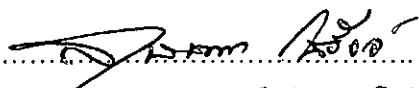
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาภรณ์ หะวานนท์)
วันที่ 28 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2547

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์สายทิพย์ นุกูลกิจ)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์สุนันทา ไสรัจจ์)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อีฐรัตน์)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ เพราะผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจาก รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ ประธานกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ สายทิพย์ นุกูลกิจ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อิจูรัตน์ ที่กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่าในการเอาใจใส่ให้คำปรึกษา และตรวจทานวิธีการเขียน ปริญญานิพนธ์ให้ถูกต้อง ตลอดจนให้กำลังใจผู้วิจัย จนสามารถฝ่าฝืนอุปสรรคต่างๆในงาน วิจัยมาได้ ผู้วิจัยยังได้รับความกรุณาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์อุษณา กาญจนทัตที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นแนวทางในการศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว และการแก้ไขปริญญานิพนธ์ ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์สุนันทา ไสรจันท์ ที่ได้กรุณาอ่านและให้คำแนะนำเพิ่มเติม ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์เจลิยวศรี พิบูลชล ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจทานบทคัดย่อภาษาอังกฤษ ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอาจารย์นิตยา บุญสิงห์ อาจารย์ที่ปรึกษาของผู้วิจัย อาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ และอาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ทุกท่านที่อบรมให้ความรู้ผู้วิจัย ตลอดช่วงเวลาที่ผู้วิจัยศึกษาที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยตระหนักว่าการศึกษามีได้หยุดอยู่เฉพาะในสถานศึกษาเท่านั้น แต่ผู้เรียนต้องพัฒนาค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ ดังนั้นผู้วิจัยจะพยายามเพิ่มพูนความรู้ และนำความรู้ที่ได้ศึกษามา ไปทำประโยชน์ต่อผู้อื่นเท่าที่จะสามารถทำได้

การวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยจากทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ.2545 จึงขอขอบพระคุณผู้ให้ทุน และขอขอบคุณพระคุณสำหรับกำลังใจจากนาย เฉลิม ดิษฐเล็กและนางอนงค์ ดิษฐเล็ก บิดาและมารดาของผู้วิจัยที่เสียสละให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสศึกษา ทุ่มเทความรักและความห่วงใยในทุกข์สุขของผู้วิจัยตลอดมา ทำให้ผู้วิจัยซาบซึ้งในพระคุณของท่านทั้งสอง จนมีความมานะอดทนในการเขียนปริญญานิพนธ์จนสำเร็จ ขอขอบคุณนางเนื่อง จาดเอี้ยง คุณยายของผู้วิจัยที่ตลอดชีวิตของท่านได้อบรมเลี้ยงดูและห่วงใยเรื่อยมา จนถึงวาระสุดท้ายในชีวิตของท่าน ซึ่งผู้วิจัยยังไม่สามารถตอบแทนพระคุณท่านได้หมด ปริญญานิพนธ์นี้ จึงขอน้อมอุทิศเพื่อบุชาพระคุณของท่าน

ท้ายที่สุดนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ วิไลลักษณ์ แก้วกระจ่าง ลักษณากร ธรรมเทียง และเพื่อนๆของผู้วิจัยทุกคน ที่ให้กำลังใจและช่วยเหลือผู้วิจัยตลอดระยะเวลาที่ศึกษาและทำปริญญานิพนธ์จนสำเร็จ

อามารณณ์ ดิษฐเล็ก

บทที่	สารบัญ	หน้า
1 บทนำ.....		1
ภูมิหลัง.....		1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....		3
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....		3
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....		4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....		5
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....		6
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า.....		6
2 พัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว.....		10
จุดมุ่งหมายการแต่ง.....		10
สมัยรัชกาลที่ 4.....		10
สมัยรัชกาลที่ 5.....		12
สมัยรัชกาลที่ 6.....		18
สมัยรัชกาลที่ 7.....		19
สมัยรัชกาลที่ 9.....		22
รูปแบบ.....		36
สมัยรัชกาลที่ 4.....		36
สมัยรัชกาลที่ 5.....		39
สมัยรัชกาลที่ 6.....		55
สมัยรัชกาลที่ 7.....		57
สมัยรัชกาลที่ 9.....		60
ขนบนิราศ.....		82
การตั้งชื่อเรื่อง.....		83
สมัยรัชกาลที่ 4.....		83
สมัยรัชกาลที่ 5.....		83
สมัยรัชกาลที่ 6.....		84
สมัยรัชกาลที่ 7.....		84
สมัยรัชกาลที่ 9.....		84
การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง.....		87
สมัยรัชกาลที่ 4.....		87
สมัยรัชกาลที่ 5.....		88
สมัยรัชกาลที่ 6.....		90
สมัยรัชกาลที่ 7.....		90
สมัยรัชกาลที่ 9.....		91
การแสดงอารมณ์และความรู้สึก.....		95
สมัยรัชกาลที่ 4.....		96

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ) สมัยรัชกาลที่ 5.....	96
สมัยรัชกาลที่ 6.....	99
สมัยรัชกาลที่ 7.....	99
สมัยรัชกาลที่ 9.....	100
การแสดงทัศนะ.....	103
สมัยรัชกาลที่ 4.....	103
สมัยรัชกาลที่ 5.....	104
สมัยรัชกาลที่ 6.....	107
สมัยรัชกาลที่ 7.....	107
สมัยรัชกาลที่ 9.....	108
การแทรกบทชมธรรมชาติ.....	112
สมัยรัชกาลที่ 4.....	113
สมัยรัชกาลที่ 5.....	113
สมัยรัชกาลที่ 6.....	116
สมัยรัชกาลที่ 7.....	116
สมัยรัชกาลที่ 9.....	116
การแทรกเกร็ดความรู้.....	118
สมัยรัชกาลที่ 4.....	118
สมัยรัชกาลที่ 5.....	118
สมัยรัชกาลที่ 6.....	121
สมัยรัชกาลที่ 7.....	123
สมัยรัชกาลที่ 9.....	125
เนื้อหา.....	132
สมัยรัชกาลที่ 4.....	132
สมัยรัชกาลที่ 5.....	135
สมัยรัชกาลที่ 6.....	141
สมัยรัชกาลที่ 7.....	142
สมัยรัชกาลที่ 9.....	145
 3 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	 152
 บรรณานุกรม.....	 164
 ประวัติย่อผู้วิจัย.....	 169

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

วรรณกรรมนิราศเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งของไทยที่มีการประพันธ์สืบทอดความนิยมกันมาทุกยุคทุกสมัย และมีลักษณะเฉพาะที่ต่างจากวรรณกรรมประเภทอื่น ดังที่เปลื้อง ณ นคร (2514 : 325) กล่าวถึงลักษณะที่เป็นหัวใจของนิราศว่า “หัวใจของนิราศคือ อารมณ์กวี (ความสะเทือนใจ) กับ ทศนะกวี” ส่วนจิตร ภูมิศักดิ์ (2518 : 2, 9) ได้กล่าวถึงบทบาทของนิราศว่า นิราศคือ จดหมายเหตุระยะทางท่องเที่ยวที่บันทึกสภาพสิ่งที่ผู้แต่งพบเห็นระหว่างเดินทางไว้ตามความเป็นจริง ดังที่กล่าวว่า

ในความสำนึกของเราเมื่อเอ่ยถึงนิราศ เราย่อมนึกถึงบทประพันธ์ที่คร่ำครวญถึงความรัก ความอาลัย ความห่วงหน้าพะวงหลังยามเมื่อกวีต้องจากคนรักไปต่างถิ่น และมองเห็นภาพของโคลงหรือกลอนเพลงยาวที่แต่งหนักไปในทางที่เรียกกันว่า “เชิงสรวาส” แต่หากพิจารณาถึงบทบาททางศิลปะนิราศคือ จดหมายเหตุระยะทางท่องเที่ยวที่สะท้อนภาพความเป็นจริงในแง่มุมต่างๆ ทั้งทางธรรมชาติและสังคมของเมืองไทยไว้อย่างดีที่สุด

นอกจากนี้ เอมอร์ ชิตตะโสภณ (2521:3) ได้สรุปลักษณะของหนังสือนิราศ ไว้ว่ามี 2 ลักษณะ ดังนี้

1. เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อแสดงอารมณ์ของกวี อันเนื่องมาจากการเดินทางพลัดพรากจากที่อยู่เดิม ไปชั่วคราว เกิดความรู้สึกอาลัยรักคนใกล้ชิดที่อยู่เบื้องหลัง จึงเขียนเพื่อฆ่าเวลา
2. เป็นหนังสือที่แต่งขึ้น เพื่อสะท้อนทัศนะของกวีในอันที่จดเป็นจดหมายเหตุแจ้งระยะทาง ตลอดจนประมวลสภาพที่เดินทางไปประสบพบเห็น

จากการพิจารณาคำจำกัดความและข้อสังเกตข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าเดิมนิราศเป็นบทประพันธ์ที่เขียนเพื่อแสดงอารมณ์สะเทือนใจของผู้แต่ง ขณะจากที่อยู่และจากนางอันเป็นที่รักมาไกล จึงเขียนในลักษณะที่เน้นการคร่ำครวญอาลัยถึงนางอันเป็นที่รักที่จากมา แต่นิราศในสมัยต่อมาได้มีพัฒนาการมาเน้นการบันทึกสิ่งที่พบเห็นระหว่างการเดินทาง และการแสดงทัศนะของผู้แต่ง ดังนั้นจึงพอจะประมวลลักษณะของหนังสือนิราศ ได้ว่านิราศเป็นวรรณกรรมที่ผู้แต่งบันทึกการเดินทางยามจากถิ่นที่อยู่หรือจากบุคคลอันเป็นที่รักประกอบกับการแสดงความรู้สึกนึกคิดของตนไว้ด้วย โดยอาจมีใจความสำคัญอยู่ที่การพรรณนาคร่ำครวญถึงบุคคลอันเป็นที่รักหรือการพรรณนาถึงสิ่งที่พบเห็นในการเดินทางก็ได้ ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของกวีหรือผู้แต่ง

ประวัติความเป็นมาของรูปแบบนิราศนับตั้งแต่มีปรากฏในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น กวีส่วนใหญ่มักจะแต่งนิราศด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เช่น โคลงนิราศเรื่องกำสรวลโคลงต้น โคลงทวาทศมาส นิราศคำฉันท์เรื่องราชาพิลาปคำฉันท์ หรือนิราศเรื่อง “ต้นทางฝรั่งเศส” ซึ่งเป็นนิราศที่เพิ่งค้นพบต้นฉบับในปีพ.ศ. 2543 ที่ประเทศฝรั่งเศสก็ใช้ร้อยกรองประเภท “กาพย์” ในการประพันธ์ ซึ่งปรีดี พิศภูมิวิถี (2544 : 42) เป็นผู้ค้นพบและได้กล่าวว่า “นิราศเรื่อง ‘ต้นทางฝรั่งเศส’ เป็นกาพย์นิราศเรื่องแรกของไทย โดยได้บันทึกเส้นทางไปปารีสของคณะราชทูตไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และจัดว่าเป็นนิราศเล่มแรกของไทยที่ใช้จากต่างประเทศเป็นฉากดำเนินเรื่อง” นอกจากนี้ในสมัยต่อมา นิราศคำกลอนก็ได้รับความนิยมสืบมา ดังเช่น นิราศเรื่องต่างๆ ของสุนทรภู่ นิราศเดือน ของนายมี นิราศวัดรวก ของ หลวงจรธรรมาภิรมณ์ (ถึก) นิราศเกาหลี ของ พลเรือตรีจวบ หงสกุล เป็นต้น

ความนิยมในการแต่งนิราศด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองมีมาโดยลำดับ จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 4 เกิดกระแสความนิยมในวรรณกรรมร้อยแก้วเพิ่มขึ้น จึงมีผู้บันทึกการเดินทางไว้ในวรรณกรรมร้อยแก้วรูปแบบต่างๆ เริ่มจากหม่อมราโชทัยได้แต่งจดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษในปีพ.ศ. 2400 ซึ่งจดหมายเหตุเป็นรูปแบบหนึ่งของสารคดี เดิมบันทึกเรื่องราวราชการ แต่หม่อมราโชทัยเขียนจดหมายเหตุโดยเล่าเรื่องการเดินทาง และมีการนำขนบนิราศมาใช้ในเรื่องให้มีลักษณะเป็นการบันทึกเส้นทางพร้อมกับการแทรกความรู้สึกนึกคิดของผู้แต่ง จึงนับได้ว่าเป็นต้นเค้าของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการแต่งนิราศ จากเดิมที่เคยนิยมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองมาเป็นร้อยแก้ว

สมัยรัชกาลที่ 5 วงการวรรณกรรมไทยเริ่มหันไปนิยมเขียนวรรณกรรมประเภทสารคดีตามรูปแบบของชาติตะวันตกมากขึ้น ดังเห็นได้จากรัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์อนุทินเรื่องเสด็จประพาสไทรโยคในปีพ.ศ. 2420 ขณะที่เสด็จประพาสไทรโยค พร้อมทั้งมีขนบนิราศปรากฏอยู่ในพระราชนิพนธ์ด้วย และในสมัยต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์นิราศนครวัดในรูปแบบอนุทินเมื่อพ.ศ. 2467

นอกจากรัชกาลที่ 5 จะทรงบันทึกประสบการณ์ในการเสด็จประพาสของพระองค์ไว้ในรูปแบบของอนุทินแล้ว ยังโปรดการบันทึกไว้ในรูปแบบพระราชหัตถเลขา พร้อมทั้งทรงแทรกขนบในการแต่งนิราศไว้ด้วย เช่น พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. 2440 พระราชหัตถเลขาเรื่องไกลบ้าน เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เป็นช่วงเวลาที่ผู้ที่ไปศึกษาในต่างประเทศได้เดินทางกลับมาประเทศไทยพร้อมกับนำวัฒนธรรมและวรรณกรรมตะวันตกมาเผยแพร่ให้แก่คนไทย ซึ่งนับว่ามีอิทธิพลต่อรูปแบบ แนวคิด และเนื้อหาของวรรณกรรมไทยให้มีการเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันก็ทำให้คนนิยมเขียนนิราศร้อยแก้ว เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์นิราศนครวัดในรูปแบบอนุทินในปี พ.ศ. 2467 และรัชกาลที่ 7 ทรงพระราชนิพนธ์พระราชหัตถเลขาเมื่อคราวเสด็จประพาสชวา ในพ.ศ. 2472 เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ 8 ไม่ปรากฏการแต่งร้อยแก้วที่มีขนบนิราศอยู่ในเรื่อง และเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 9 คนไทยนิยมเขียนสารคดีท่องเที่ยวมากขึ้น จึงทำให้นักเขียนได้แต่งนิราศร้อยแก้วในรูปแบบสารคดีท่องเที่ยว ซึ่งมีเนื้อหาการเดินทางไปต่างประเทศ เช่น นิราศลอนดอน ของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ซึ่งแต่งในปี พ.ศ. 2492 และถกเขมร ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่แต่งในพ.ศ.2496 เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมนิราศได้รับความสนใจจากผู้แต่งและผู้อ่านอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะปรากฏในรูปแบบคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองหรือร้อยแก้ว ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะนิราศมีเนื้อหาที่สะท้อนธรรมชาติของมนุษย์ว่า ในยามที่ต้องจากกันไกลนั้น เมื่อผู้จากไปประสบพบเห็นสิ่งใดก็อดที่จะระลึกถึงผู้ที่จากมาไม่ได้ ทั้งด้วยอารมณ์อาวรณ และทั้งอยากให้ทราบข่าวคราว หรือได้รับความรู้ตลอดจนประสบการณ์เช่นที่ตนเองได้รับ ผู้เดินทางจึงอดไม่ได้ที่จะบันทึกสิ่งที่พบเห็นในระหว่างการเดินทางผนวกกับอารมณ์และทัศนะของตนไว้ในรูปแบบการเขียนที่ตนถนัด แต่การที่รูปแบบการเขียนนิราศได้เปลี่ยนความนิยมจากร้อยกรองมาเป็นร้อยแก้วในรูปแบบต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้วตั้งแต่ พ.ศ. 2400 อันเป็นปีที่หม่อมราโชทัยเขียนจดหมายเหตุคณะราษฎรไทยไปอังกฤษเป็นต้นมา จนมีการเขียนสารคดีท่องเที่ยวในสมัยรัชกาลที่ 9 ตั้งแต่พ.ศ. 2492-2532 ในช่วงเวลา 40 ปี ว่าวรรณกรรมนิราศร้อยแก้วมีพัฒนาการในด้านจุดมุ่งหมายในการแต่ง รูปแบบ ขอบในการแต่งนิราศ และเนื้อหาอย่างไร เพราะผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้วในแต่ละประเด็นดังกล่าว ทำให้เห็นถึงลักษณะและภาพรวมของความคลี่คลายทางวรรณกรรมประเภทนิราศได้ อีกทั้งการศึกษาเรื่องพัฒนาการของนิราศร้อยแก้วนี้เป็นประเด็นที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาไว้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการศึกษาในประเด็นดังกล่าว อาจจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยทำให้มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้านิราศร้อยแก้วกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีในด้านจุดมุ่งหมาย รูปแบบ ขอบนิราศ และเนื้อหา ระหว่างพ.ศ.2400-2532

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าของนิราศร้อยแก้วครั้งนี้ จะทำให้เห็นภาพโดยรวมของนิราศร้อยแก้วว่า มีพัฒนาการทางด้านจุดมุ่งหมาย รูปแบบ ขอบในการแต่งนิราศและเนื้อหาที่เปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมทางสังคมและกาลเวลา ซึ่งผลการวิจัยอาจเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้มีการขยายขอบเขตการศึกษาค้นคว้าเรื่องนิราศร้อยแก้วมากขึ้นกว่าเดิม ตลอดจนเป็นผลให้ตระหนักถึงคุณค่าของวรรณกรรมนิราศได้ดียิ่งขึ้น

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาร้อยแก้วประเภทจดหมายเหตุ อนุทิน จดหมาย และสารคดีท่องเที่ยว ที่แต่งในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2400– 2532 จำนวน 36 เรื่อง ซึ่งมีการพิมพ์เป็นเล่มแล้ว โดยศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้วตามลำดับปีที่แต่ง ดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394–2411) ได้แก่

ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ปีที่แต่ง
1 จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ	หม่อมราโชทัย	พ.ศ. 2400
2 จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส	พระณรงค์วิจิตร (จอห์น บุนนาค)	พ.ศ. 2404

สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453) ได้แก่

ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ปีที่แต่ง
3 เสด็จประพาสไทรโยค	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2420
4 ระยะเวลาเสด็จประพาสสมณชลอยุทธยา	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2421
5 เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2433
6 ระยะเวลาที่เยวชวกว่าสองเดือน	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2439
7 พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จ	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2440
พระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. 2440		
8 จดหมายระยะเวลาไปพิษณุโลก	สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์	พ.ศ. 2444
9 จดหมายระยะเวลาไปมณฑลราชบุรี	สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์	พ.ศ. 2445
10 ไกลบ้าน	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2449

สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468) ได้แก่

ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ปีที่แต่ง
11 นิราศนครวัด	สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ	พ.ศ. 2467

สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477) ได้แก่

ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ปีที่แต่ง
12 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2472
13 เสด็จยุโรปครั้งที่ 2	สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ	พ.ศ. 2473

สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-2532) ได้แก่

ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ปีที่แต่ง
14 นิราศลอนดอน	ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช	พ.ศ. 2492
15 นิราศยุโรป	ดุสิตุมาลา	พ.ศ. 2494
16 ถกเขมร	ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช	พ.ศ. 2496

ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง	ปีที่แต่ง
17 เที้ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก	ม.ล.ปิ่น มาลากุล	พ.ศ. 2507
18 จดหมายรักจากอเมริกา	สุลักษณ์ ศิวรักษ์	พ.ศ. 2507
19 จดหมายจากโรม	สุวรรณี สุคนธา	พ.ศ. 2512
20 จดหมายจากเมืองจีน	ผะอบ โปษะกฤษณะ	พ.ศ. 2513
21 ยลยุโรป	วรปัญญา วงศ์ปุกหุด	พ.ศ. 2517
22 สบตามังกร	รัตนะ ยาวะประภาส	พ.ศ. 2519
23 เที้ยวกับเมีย	ไมตรี ลิ้มปิชาติ	พ.ศ. 2520
24 เที้ยวเมืองฝรั่ง	ไมตรี ลิ้มปิชาติ	พ.ศ. 2524
25 ย่านแดนมังกร	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	พ.ศ. 2524
26 สู้ถิ่นพันเกาะ	ไมตรี ลิ้มปิชาติ	พ.ศ. 2525
27 ไปเยี่ยมอาม่าเมืองจีน	ไมตรี ลิ้มปิชาติ	พ.ศ. 2526
28 ย่านจีนแดง	ดาหยัน	พ.ศ. 2526
29 ชมซ่อมมาลดี	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	พ.ศ. 2528
30 ทวีร์น้องใจ	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	พ.ศ. 2528
31 บิน 36,000 ไมล์	พรพรรณ ธารานุมาศ	พ.ศ. 2528
เที้ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้		
32 ไทยเที้ยวพม่า	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	พ.ศ. 2529
33 ทศนะจากอินเดีย	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	พ.ศ. 2530
34 บ้านที่กของคนที่เดินทาง	สุลักษณ์ ศิวรักษ์	พ.ศ. 2530
35 โรมันสัญจร	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	พ.ศ. 2531
36 เบิ่งลาว	ไมตรี ลิ้มปิชาติ	พ.ศ. 2532

นิยามศัพท์เฉพาะ

นิราศร้อยแก้ว หมายถึง บทประพันธ์ประเภทร้อยแก้วที่ผู้แต่งบันทึกการเดินทางยามจากที่หนึ่งไปยังที่หนึ่ง และมีการใช้ขนบนิราศแทรกอยู่ในเรื่อง

ขนบนิราศ หมายถึง แบบแผนที่นักประพันธ์ใช้ในการแต่งนิราศ ได้แก่ การตั้งชื่อเรื่องตามสถานที่ที่เป็นจุดหมายปลายทางหรือแนวคิดของผู้แต่ง การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง การแสดงอารมณ์และความรู้สึกต่อบุคคลผู้เป็นที่รักหรือสิ่งที่พบเห็น การแสดงทัศนะที่เป็นสัมพันธทัศนะหรือวิสุทธิทัศนะ การแทรกบทชมธรรมชาติตามฉากจริงหรือฉากในจินตนาการ และการแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับตำนานสถานที่ ความเชื่อและประวัติศาสตร์

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาเรื่องพัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว ผู้วิจัยจะดำเนินการศึกษาตามขั้นตอนต่อไปนี้

- 1 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะและแนวทางการศึกษานิราศร้อยแก้ว
- 2 สืบรวจร้อยแก้วประเภทจดหมายเหตุ อนุทิน จดหมาย และสารคดีท่องเที่ยว ตั้งแต่ พ.ศ. 2400 – 2532 จำนวน 36 เรื่อง ตามที่ระบุในขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า
- 3 วิเคราะห์พัฒนาการของนิราศร้อยแก้วตามยุคสมัยที่ต่าง ในด้าน
  - 3.1 จุดมุ่งหมายในการแต่ง
  - 3.2 รูปแบบ
  - 3.3 ขนบนิราศ
  - 3.4 เนื้อหา
- 4 เสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว มีดังนี้

- 1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะนิราศที่แต่งเป็นร้อยแก้วและแนวทางการศึกษานิราศ
- 2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางด้านวรรณกรรมนิราศ
- 1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะและแนวทางการศึกษานิราศที่แต่งเป็นร้อยแก้ว

นิราศที่แต่งเป็นร้อยแก้วเป็นวรรณกรรมที่ผู้แต่งบันทึกการเดินทาง โดยแทรกขนบนิราศไว้ในร้อยแก้วประเภทสารคดีรูปแบบต่างๆ ดังที่ประจักษ์ (2542 : 7 – 8) กล่าวถึงรูปแบบของนิราศที่เขียนเป็นร้อยแก้วไว้ว่า “นิราศที่มีรูปแบบคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วนั้น มีลักษณะเป็นสารคดี” ซึ่งประเภทสารคดีอาจเขียนในรูปแบบจดหมายเหตุ หรือบันทึกการท่องเที่ยว ดังที่เปรมจิต ชนวงส์ (2528 : 21) กล่าวว่า “นิราศที่แต่งเป็นร้อยแก้วในสมัยปัจจุบัน มักปรากฏในรูปแบบบันทึกการท่องเที่ยว หรือจดหมายเหตุ เช่น นิราศนครวัด พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ”

จากที่กล่าวมานี้ ทำให้เห็นว่าลักษณะของนิราศร้อยแก้วมีรูปแบบเป็นสารคดีที่บันทึกการเดินทางท่องเที่ยว

การศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว สามารถศึกษาตามแนวทางการศึกษานิราศที่มีผู้เสนอแนะไว้หลายท่าน อาทิ

ชุ่มเมือง ทัพกรกุล (2523 : 117 – 127) กล่าวถึงแนวการศึกษาวรรณคดีนิราศว่า นิราศเป็นวรรณคดีที่เน้นทางอารมณ์และความรู้สึกของกวีก็จริง แต่ก็มีสิ่งที่น่าสนใจอยู่หลายประการดังนี้

- 1 ศิลปะของกวีในการเลือกสรรคำ เพื่อสื่อความหมายและสื่ออารมณ์
- 2 กวีทัศนะคือการที่กวีแสดงออกซึ่งความนึกคิดอันคมคายเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่ได้รู้ได้เห็น ไม่เพ่งเล็ง เฉพาะรูปร่างลักษณะหรือกริยาอาการเท่าที่มองด้วยสายตา แต่กวีเห็นได้ด้วยใจและความ

นึกคิด การแสดงออกนั้นอาจจะเป็นความซาบซึ้งประทับใจในความงามและเกิดความอ่อนไหวในอารมณ์หรืออาจจะมีคามหมายอื่นแอบแฝงอยู่

3 อารมณ์สะท้อนใจของกวีคือความเต็มตื่นในอารมณ์เมื่อได้พบเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งความรู้สึกนั้นแรงเร้ารุนแรงและถ่ายทอดออกมาเป็นถ้อยคำ แสดงความซาบซึ้งใจ ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดอารมณ์ร่วมไปด้วย

4 การลำดับความคิดคือ ศิลปะในการเรียบเรียงเนื้อความว่าจะกล่าวอะไรก่อนหลังตลอดจนการกำหนดคำพูดให้ได้ตรงตามความรู้สึกและกริยาอาการ

5 ประดิษฐการคือ การหาวิธีใหม่ๆหรือสิ่งใหม่ๆ เช่น โวหาร การเปรียบเทียบจินตนาการ ช่วยให้สิ่งต่างๆ ที่พรรณนาให้เกิดความรู้สึกสะท้อนใจแก่ผู้อ่าน ช่วยเสริมบรรยายให้กลมกลืนกับเนื้อความที่พูดถึงและช่วยให้ความหมายที่เป็นรูปธรรมปรากฏเด่นชัดในโน้ตสำนักของผู้อ่าน ยังไม่เคยมีผู้ใดทำมาก่อนใช้แสดงความในใจ สำหรับอัมพร สุขเกษมนัน(2524 : 26 – 44) นอกจากจะเสนอแนะให้ศึกษานิราศในด้านประติษฐการหรือความคิดริเริ่มของผู้ประพันธ์เหมือนกับ ชุ่มเมืองที่ปรกรูล แล้ว ยังกล่าวถึงแนวทางการศึกษาที่ต่างกันออกไปอีกว่า “สามารถศึกษาประวัติผู้แต่งประวัติหนังสือ ลักษณะคำประพันธ์ สำนวนโวหารที่เป็นลักษณะของผู้ประพันธ์ ศึกษาและวิจารณ์สารตลอดจนความรู้เบ็ดเตล็ดที่แทรกอยู่ในเรื่อง และศึกษาคุณค่าวรรณกรรมนิราศในด้านต่างๆ”

จะเห็นได้ว่าการศึกษาด้านความรู้สึก และทัศนะของผู้แต่งซึ่งจัดเป็นลักษณะสำคัญของนิราศนั้น เป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึงในเวลาศึกษาพัฒนาการด้านขนบนิราศในนิราศร้อยแก้ว เพราะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอารมณ์ และความคิดของกวีที่ถ่ายทอดจากสิ่งที่พบเห็นระหว่างเดินทาง ส่วนการศึกษาด้านประติษฐการนั้น เป็นสิ่งที่ควรพิจารณาเวลาที่ศึกษาด้านรูปแบบ เนื้อหา แนวคิด กลวิธีการแต่ง ตลอดจนภาษาและโวหารในนิราศร้อยแก้ว

นอกจากนั้นการศึกษาด้านวิจารณ์สารของเรื่อง ความรู้เบ็ดเตล็ดที่แทรกอยู่ในเรื่อง และคุณค่าของนิราศในด้านต่างๆ สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์นิราศร้อยแก้วได้ เพราะจะทำให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายในการแต่ง และเนื้อหาสาระของนิราศร้อยแก้วแต่ละเรื่องซึ่งจะส่งผลให้เข้าใจเรื่องได้ดีขึ้น นอกจากนั้นมีประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่าควรศึกษาเพิ่มเติมคือ รูปแบบของนิราศร้อยแก้ว ดังนั้นเพื่อให้เห็นพัฒนาการของนิราศร้อยแก้วได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงมีแนวทางในการศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว คือ จุดมุ่งหมายในการแต่ง รูปแบบ ขนบนิราศและเนื้อหา

2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมนิราศ

นิราศเป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจ และมีการประพันธ์ต่อเนื่องกันมายาวนาน จึงทำให้มีผู้ศึกษานิราศไว้หลายท่าน อาทิ

рінฤทัย สัจจพันธุ์ (2515 : บทคัดย่อ, 219) ศึกษาวิเคราะห์คำโคลงในงานวิจัยเรื่อง“นิราศคำโคลง: การวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่นๆ โดยศึกษาในด้านลักษณะของนิราศคำโคลงเปรียบเทียบกับลักษณะของนิราศคำโคลงกับเมฆทูตของกาลิลาส และเปรียบเทียบกับทศสุหารกับทวาทศมาส ผลการศึกษาพบว่า นิราศคำโคลงแสดงลักษณะเฉพาะของนิราศได้เด่นชัดกว่านิราศที่

แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดอื่นๆคือ มีวิวัฒนาการโครงสร้างและเนื้อหาไปน้อยมาก แต่ยังคงรักษาสำนวนเปรียบเทียบการมคมคายอย่างที่ว่ารุ่นแรกได้พรรณนาไว้ ส่วนผลการเปรียบเทียบนิราศคำโคลง กับ วรรณคดีของชาติอื่นที่มีลักษณะคล้ายนิราศคือเมฆมธุและฤดูสุหาร พบว่าความคล้ายคลึงกันใน วรรณคดีชาติต่างๆ อาจเป็นเพียงความเหมือนโดยบังเอิญ เพราะวรรณคดีย่อมมีลักษณะผสมผสานอิทธิพลของความคิดหลายอย่างในแต่ละยุคสมัย การเปรียบเทียบนิราศบางเรื่องของไทยกับวรรณคดีของชนชาติต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีเป็นสิ่งสะท้อนความรู้สึกซึ่งในจิตใจของมนุษย์ นอกจากนี้ในงานวิจัยยังได้กล่าวอีกว่านิราศนอกจากจะแต่งเป็นร้อยกรองด้วยโคลงและกลอนแล้ว ยังแต่งเป็นร้อยแก้วด้วย เช่น นิราศนครวัด ของสมเด็จพระยาตากสินมหาราช นิราศลอนดอน ของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นต้น นิราศร้อยแก้วจะมีลักษณะต่างไปจากนิราศชนิดอื่นๆ เพราะมีลักษณะเป็นจดหมายเหตุหรือบันทึกการเดินทาง

นอกจากการศึกษานิราศคำโคลงแล้ว ยังมีผู้ศึกษานิราศคำกลอนอีกหลายท่าน เช่น พงษ์นัย เห็นพิทักษ์ (2515 : บทคัดย่อ) ศึกษาวรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้านวิวัฒนาการรูปแบบ เอกลักษณ์ ลีลาการเขียน และสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเขียนนิราศของกวี ส่วนรัตนาวุธชัยมพราย (2528 : บทคัดย่อ) ศึกษานิราศคำกลอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบัน โดยวิเคราะห์รูปแบบการประพันธ์ เนื้อหา กลวิธีการเสนอเรื่อง ศิลปะการแต่ง และมีการศึกษาเปรียบเทียบนิราศคำกลอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบันกับนิราศคำกลอนที่แต่งก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วย ผลการศึกษาของงานวิจัยทั้ง 2 เรื่องนี้ ทำให้เห็นว่าแม้นิราศคำกลอนจะแต่งในช่วงเวลาที่ต่างกัน แต่ก็มีส่วนที่เหมือนกันคือ ในด้านลีลาการเขียน หรือศิลปะการแต่งที่ยังคงแต่งตามธรรมเนียม และในด้านเนื้อหาที่มีทั้งที่กล่าวถึงการคร่ำครวญรำพันถึงความอาลัยจากนางอันเป็นที่รัก และเนื้อหาที่เป็นการพรรณนาเหตุการณ์ตลอดจนสิ่งที่พบเห็นระหว่างเดินทาง ส่วนที่ต่างกันคือนิราศคำกลอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบันนั้น จะมีเนื้อหาและทัศนะในทำนองวิพากษ์วิจารณ์สังคมมากกว่านิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

นอกจากนี้สุภาพร พลาลัย (2541 :216 – 219) ได้ศึกษาชนบทนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ในงานวิจัยเรื่อง“นิราศสมัยรัตนโกสินทร์:การสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากงานพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์” โดยวิเคราะห์ชนบทนิราศคำโคลง นิราศคำกลอน และนิราศคำกาพย์ในสมัยรัตนโกสินทร์จำนวน 58 เรื่อง เปรียบเทียบกับชนบทในการแต่งนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ในด้านลักษณะวรรณคดีนิราศ วัตถุประสงค์ รูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหา วิธีการดำเนินเรื่องและศิลปะการใช้ภาษา ผลการวิจัยพบว่า ชนบททางด้านลักษณะของวรรณคดีนิราศที่วรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์เป็นจำนวนมากสืบทอดจากชนบทในการแต่งนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์คือ การพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รัก การเดินทางหรือหรือเคลื่อนที่ของเวลา การรำพึงรำพันถึงความรู้สึกอาลัยรักและการกล่าวถึงสิ่งที่พบเห็นโดยไม่เชื่อมโยงถึงความรู้สึกอาลัยรัก ชนบททางด้านวัตถุประสงค์พบว่านิราศส่วนใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์เน้นการบันทึกสิ่งที่พบเห็นอย่างละเอียดมากขึ้น และแสดงอารมณ์ความรู้สึกที่หลากหลายกว่าเดิมตามชนบททางด้านวัตถุประสงค์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ชนบทในด้านรูปแบบคำประพันธ์พบว่า กาพย์เห่เรือเป็นประดิษฐการสำคัญของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ที่ได้รับการสืบทอดมาใช้

ในนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ ขนบด้านเนื้อหาพบว่า เนื้อหาในนิราศสมัยรัตนโกสินทร์มี 2 กลุ่มคือนิราศที่ยังคงมุ่งเน้นการคร่ำครวญอาลัยรัก และนิราศที่มีเนื้อหามุ่งเน้นรายละเอียดเกี่ยวกับเดินทางและสภาพสิ่งที่พบเห็น รวมทั้งกวียังนิยมบอกชื่อผู้แต่งไว้ในส่วนนำและส่วนท้ายเรื่อง เหมือนกับขนบของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ขนบด้านวิธีการดำเนินเรื่องคล้ายขนบของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์คือ การพรรณนา การบรรยายถึงการพรรณนา การบรรยาย การใช้คำถามและการดำเนินเรื่องอย่างเป็นระบบ ด้านศิลปะการใช้ภาษา นิราศสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่อง นิยมเลียนแบบการใช้สำนวนโวหารจากนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ โดยเลียนแบบทั้งบท ทั้งวรรค หรือบางส่วนของวรรค หรือเลียนแบบเนื้อหา และมีลีลาการใช้ถ้อยคำภาษาของตนเอง จึงมีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาผสมผสานทำให้เป็นเอกลักษณ์ส่วนตัวที่ดำเนินควบคู่ไปกับการสืบทอดขนบในการแต่งนิราศด้วย

ผลการศึกษาในงานวิจัยดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นว่านิราศแต่ละประเภทมีพัฒนาการที่ต่างกันคือ นิราศคำโคลงจะมีพัฒนาการในด้านกลวิธีการแต่ง เนื้อหาและสำนวนโวหารน้อยมาก จึงทำให้เห็นถึงแบบแผนที่เป็นลักษณะเฉพาะในการแต่งนิราศคำโคลง ซึ่งเป็นความรู้ที่สามารถใช้ประกอบในการวิเคราะห์ด้านขนบนิราศร้อยแก้ว ส่วนการศึกษานิราศคำกลอนในแต่ละยุคสมัย สะท้อนให้เห็นว่าผู้แต่งนิราศคำกลอน ยังคงมีลีลาการเขียนตามธรรมเนียมนิยม แต่ในขณะเดียวกันก็มีพัฒนาการในด้านจุดมุ่งหมาย และเนื้อหาที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและกาลเวลา คือ จะมุ่งเน้นการบันทึกสิ่งที่พบเห็นพร้อมทั้งแสดงทัศนะของผู้แต่งมากขึ้น รวมทั้งมีเนื้อหาที่บันทึกเรื่องการเดินทางและสิ่งที่พบเห็นมากกว่าบันทึกเรื่องการพรรณนาถึงความรู้สึกในยามที่ต้องพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รักแต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าจุดมุ่งหมายและเนื้อหาของนิราศ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในการศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว

นอกจากนี้ผลการศึกษาในงานวิจัยเรื่อง "นิราศสมัยรัตนโกสินทร์: การสืบทอดขนบทางวรรณศิลป์จากงานพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์" ทำให้ได้ตระหนักว่า ถึงแม้สภาพสังคมหรือปัจจัยที่เป็นอิทธิพลในการสร้างวรรณกรรม จะมีส่วนทำให้นิราศแต่ละยุคสมัยมีลักษณะที่แตกต่างกันไปบ้าง แต่ในขณะเดียวกันขนบหรือธรรมเนียมนิยมในการแต่งนิราศ ยังเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นอยู่ อาจจะมีการสืบทอดขนบหรือสร้างสรรค์ที่มากขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายในการแต่งของกวี ดังนั้นในการศึกษาด้านขนบในการแต่งนิราศจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรมีการศึกษาค้นคว้าไว้

จากงานวิจัยทางด้านนิราศเท่าที่ผ่านมา มีการศึกษาที่หลากหลายแนวทาง ทั้งประเภทที่ศึกษาในแนวเปรียบเทียบ ศึกษาเป็นช่วงสมัย ศึกษาโดยการตั้งประเด็นขึ้นเป็นประเด็นใดประเด็นหนึ่ง หรือศึกษาเฉพาะกวีเป็นรายบุคคล ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในแต่ละแนวทางต่างมีคุณค่าและให้ความรู้ในแง่มุมที่ต่างกันไป แต่งานวิจัยส่วนใหญ่ดังกล่าวนี้มักเป็นการศึกษานิราศที่ใช้รูปแบบคำประพันธ์ร้อยกรอง ยังไม่มีการศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว ผู้วิจัยจึงเห็นว่าหากมีการศึกษานิราศร้อยแก้วซึ่งต่างจากที่มีผู้ศึกษาไว้ และศึกษาพัฒนาการในด้านจุดมุ่งหมาย รูปแบบ ขนบนิราศ เนื้อหา อาจทำให้ได้ความรู้เพิ่มเติมแก่ผู้ที่ศึกษาวรรณกรรมนิราศต่อไปได้

บทที่ 2

พัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว

การศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้วในงานวิจัยนี้ จะศึกษาจากร้อยแก้วประเภทจดหมายเหตุ อนุทิน จดหมายเหตุและสารคดีท่องเที่ยว จำนวน 36 เรื่อง ในด้านจุดมุ่งหมายการแต่ง รูปแบบขนบนิราศ และเนื้อหา เพราะการศึกษาทั้ง 4 ด้าน มีความสัมพันธ์กันคือ จุดมุ่งหมายการแต่งเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทางการเขียน และรูปแบบของนิราศร้อยแก้ว ซึ่งจุดมุ่งหมายการแต่งและรูปแบบ จะมีผลต่อการนำขนบนิราศมาใช้ในเรื่อง และขนบนิราศเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะความเป็นนิราศที่แทรกอยู่ในวรรณกรรมที่นำมาศึกษา นอกจากนั้นจุดมุ่งหมายการแต่ง รูปแบบ และขนบนิราศ ยังเป็นสิ่งที่ควบคุมเนื้อหาด้วย ดังนั้นจึงได้ศึกษานิราศร้อยแก้วทั้ง 4 ด้าน เพื่อให้ทราบภาพรวมในเรื่องพัฒนาการของนิราศร้อยแก้ว โดยมีผลการศึกษาดังต่อไปนี้

1. จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศร้อยกรองในสมัยก่อน แต่งเพื่อแสดงอารมณ์สะท้อนใจของกวียามจากคนรัก แต่สมัยต่อมาเน้นการพรรณนาการเดินทางมากกว่าการคร่ำครวญถึงคนรัก จึงเห็นว่านิราศร้อยกรองมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่เปลี่ยนแปลงไป และเมื่อศึกษาจุดมุ่งหมายการแต่งวรรณกรรมที่มีลักษณะเป็นนิราศร้อยแก้วตั้งแต่พ.ศ.2400-2532แล้ว พบว่านิราศร้อยแก้วแต่ละยุคสมัยมีจุดมุ่งหมายในการแต่งดังนี้

1.1 สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411)

ในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นช่วงระยะแรกของการแต่งร้อยแก้วที่บันทึกการเดินทาง และมีขนบนิราศแทรกอยู่ในเรื่อง ซึ่งในสมัยนี้มีการเขียนไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ และได้นำมาวิเคราะห์ 2 เรื่อง ดังนี้

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ หม่อมราโชทัย แต่งพ.ศ.2400

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส พระณรงศ์วิชุด(จอน บุนนาค)แต่งพ.ศ.2404

จุดมุ่งหมายในการแต่งจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องมีดังนี้

1.1.1 การบันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการ หม่อมราโชทัยได้แต่งจดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ ในคราวที่รัชกาลที่ 4 ทรงแต่งตั้งให้มีตำแหน่งเป็นล่ามในคณะทูตไทยที่นำพระราชสาส์นไปทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียของประเทศไทย และได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่โดยตรงในการรายงานข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของคณะทูตเสนอต่อทางราชการ ดังตัวอย่าง

ข้าพระพุทธเจ้า หม่อมราโชทัย กระต่ายได้รับพระราชทานจดหมายเรื่องความตามระยะทางที่พวกราชทูตกราบถวายบังคมลาออกจากกรุงเทพมหานคร ไปจำเริญทางพระราชไมตรีพระเจ้ากรุงลอนดอน ทูลเกล้าทูลกระหม่อม ใจความว่า ณ วันศุกร์ เดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๙ ปีมะเส็งนพศก (พ.ศ.๒๔๐๐)

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพชรภักดี อุปทูต จมื่นมณเฑียรพิทักษ์
ตรีทูต หม่อมราโชทัย ล่ำม จมื่นราชามาตย์ นายพิจารณสรพกิจ ผู้กำกับเครื่องมรดราชบรรณาการ
(หม่อมราโชทัย.2508 : 1)

ส่วนพระณรงค์วิจิตรมีตำแหน่งเป็นตรีทูต ในคณะทูตที่เดินทางนำพระราชสาส์นไป
ทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าแผ่นดินที่ 3 แห่งประเทศฝรั่งเศส และมีหน้าที่ทูลเกล้าฯถวายรายงานการ
ปฏิบัติหน้าที่ของคณะทูตไทย แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกัน ดังข้อความว่า

ข้าพระพุทธเจ้า พระณรงค์วิจิตร ได้รับพระราชทานจดหมายระยะทาง ตั้งแต่ทูตานุทูตกราบถวายบังคมลา
ออกจากกรุงเทพมหานครไปเจริญสัมพันธไมตรีพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ใจความว่า
ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๒๓ ปีระกายังเป็นโทศก เวลาบ่าย ๕ โมง ทูตานุทูต
พร้อมกันที่หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมในพระบรมมหาราชวัง ราชทูตพระยาศรีพิพัฒน์ รัตนราชโกษาธิบดี
จางวางพระคลังสินค้า ชื่อเดิมชื่อ ... แออุปทูต เจ้าหมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็ก เวรขวา ชื่อเดิม
ชื่อวอน ... ตรีทูต พระณรงค์วิจิตร เจ้ากรมพระตำรวจนอกขวาในพระบวรราชวัง ชื่อเดิม จอน
(พระณรงค์วิจิตร.มปป : 1 - 2)

1.1.2 การบันทึกเรื่องประสบการณ์การเดินทาง นอกจากจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องนี้
จะมีจุดมุ่งหมายที่เป็นการบันทึกการปฏิบัติราชการแล้ว ยังแทรกการบันทึกการเดินทาง และสิ่ง
แปลกใหม่ที่ตนพบเห็น ที่ทำให้ผู้อ่านได้รับทั้งความรู้และความเพลิดเพลิน เช่น หม่อมราโชทัยเล่า
ถึงการแสดงละครม้าไว้อย่างละเอียดว่า

คนที่ขี่ม้าก็กระโดดลอดห่วง แล้วกลับไปยืนบนหลังม้าได้ดังเก่า บางทีก็ทำพลัดตก แต่ลงมายืนอยู่หาได้
เจ็บช้ำไม่ แล้วกระโดดขึ้นขี่ในขณะที่ยังกำลังห่อหุ้มได้หยุด บางทีเอาผ้าแพรให้คนยืนถืออยู่ 2 ข้าง เปน ๓
ระยะ เมื่อม้าห้อยไปถึงแพรที่ขวางอยู่คนนั้นก็กระโดดข้ามได้ทุกระยะ ทำต่างๆ เปนน่าอัศจรรย์นัก
(หม่อมราโชทัย.2508 : 31)

เมื่อพระณรงค์วิจิตรเห็นยิราฟในสวนสัตว์เมืองมาร์เซย์ ประเทศฝรั่งเศส ก็เกิดความ
ประหลาดใจต่อสิ่งที่พบเห็น จึงได้บรรยายถึงลักษณะของยิราฟ ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีลักษณะรูปร่างไม่คุ้น
ตาคนไทยในสมัยนั้นไว้อย่างละเอียด โดยมีการนำลักษณะอวัยวะบางส่วนของยิราฟ คือ ปุ่มบนหัว
หน้า ใบหู และหาง ไปเปรียบเทียบกับสัตว์ที่เป็นที่รู้จักกันดีของคนไทย คือ กวางและหมู เพื่อให้เห็น
ภาพที่ชัดเจน ดังข้อความว่า

สัตว์อีกอย่างหนึ่งตัวลายคล้ายกวางดาว บนศีรษะเป็นปุ่ม ๒ ปุ่ม เหมือนเขากวางเมื่อแรกขึ้น หน้าและใบ
หูเหมือนกวาง แต่ค่อนยาวประมาณ ๔ ศอก หายต่ำ หางสั้นเหมือนสุกร ฝรั่งเศสเรียกว่า ซิคราป
เฟอ ให้กินขนมปังเป็นอาหาร ทำโรงให้อยู่ดงาม

(พระณรงค์วิจิตร.มปป : 46)

1.2 สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

ในสมัยนี้ได้ศึกษาวรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว ซึ่งมีลักษณะเป็นบันทึกการเดินทางที่แทรกชนบทนิราศ 8 เรื่อง เริ่มตั้งแต่การบันทึกไว้ในรูปแบบอนุทิน ในพ.ศ.2420-2439 จดหมายในพ.ศ.2440 จดหมายเหตุในพ.ศ.2444-2445 และมีการแต่งในรูปแบบจดหมายอีกครั้ง ในพ.ศ.2449

ดังนั้นนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ จึงมี 3 รูปแบบคือ อนุทิน จดหมายและจดหมายเหตุ ซึ่งแต่ละรูปแบบมีจุดมุ่งหมายในการแต่ง ดังนี้

1.2.1 จุดมุ่งหมายการแต่งอนุทิน นิราศร้อยแก้วประเภทอนุทินในสมัยนี้ ที่ได้นำมาวิเคราะห์มี 4 เรื่อง คือ

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2420

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ ในพ.ศ.2421

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ ในพ.ศ.2433

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ ในพ.ศ.2439

อนุทินทั้ง 4 เรื่องเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 และมีจุดมุ่งหมายในการแต่ง ดังนี้

1.2.1.1 การบันทึกเรื่องประสบการณ์การเดินทาง จุดมุ่งหมายลักษณะนี้เป็นจุดมุ่งหมายหลักของอนุทินทุกเรื่องในสมัยนี้ เพราะผู้แต่งเน้นการบันทึกเรื่องการเดินทางและสิ่งที่พบเห็นไว้ในเรื่อง ทำให้ผู้อ่านได้รับทั้งความรู้และความเพลิดเพลิน เช่น

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรขณะเสด็จประพาสตามสถานที่ต่างๆ ไว้อย่างละเอียดให้เห็นภาพชัดเจน เช่น ได้ทรงบันทึกธรรมชาติและลักษณะของนกแต่ละชนิดที่ได้ทอดพระเนตรตามลำน้ำแควน้อย ว่า

นกที่เป็นฝูงๆบินอยู่นั้น เห็นเป็นนกแก้วนกกระลิงมาก จับต้นไม่เป็นฝูงใดๆ หลายสิบตัว ร้องจ้อกจ๊ก จอแจน่าดูนัก นกกดเพลิงนกออกมีพบบ่อยๆ เราเกลียดไม่ชอบนกปูดเลย แต่ต้องไต่ยืนอยู่เสมอ และบินแจลไปแจลมาก็มีนกปูกหลัก เหยี่ยว นกตะขาบ กำกวมกับอีกอย่างหนึ่งตัวเล็กๆเท่านกสีชมพู ขนสีน้ำเงิน นกกระแวน นกกระแตแต้แวด กาเหว่า ร้องเพราะเสมอไม่มีใครจะขาด นกเขาขันอยู่ในป่ามาก บินไปเป็นคู่ เวลาเข้าเย็น เราไต่ยืนเสียงนกเหล่านี้โงสบาย

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2504:178)

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา รัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกถึงสภาพภูมิประเทศตามระยะทางจนถึงบ้านลาวท่าแค ขณะประทับในเรือทอดพระเนตรตามเส้นทาง แล้วทรงบันทึกถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวลาวว่ามีอาชีพค้าขาย ดังข้อความว่า

วันเสาร์เดือนสิบสองขึ้นแปดค่ำ เข้าลงเรือแหวดสีแจว เป็นกระบวนข้างใน ไปตามในทุ่งนามีข้าวสองข้าง เขาว่าทาง ๖๐ เส้นถึงบ้านลาวท่าแค เขาทำสะพานลงมารับในซุ้มไม้ ขึ้นเดินไปตามระหว่างเรือนมีพวกลาวลงมานั่งรับบ้าง นั่งขายของบ้าง

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2470:19)

เสด็จประพาสรอบแหลมแหลมมลายู ในอนุทินเรื่องนี้ รัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกสิ่งแปลกใหม่ที่ได้ทอดพระเนตรว่าประชาชนในเมืองชุมพรกลัวโรคฝีดาษกันมาก จนถึงขนาดนำศพของคนที่เป็นโรคนี้ไปไว้ในถ้ำเเมน ดังข้อความว่า

เขาวามีถ้ำต่อไปริมแม่น้ำอีก ๑ เรียกว่าถ้ำเเมน เป็นชอกมิด ยืดยาวแต่ปากซ้ายโน้นมาออกชอกเขาทางนี้ (คืออ้อมหลังถ้ำสนุกมา) แต่ถ้ำนั้นเป็นที่ไว้ศพ เตียนนี้ก็มีหลายศพ ไม่ได้ไปดู เรื่องที่กล่าวถึงที่ไว้ศพนี้ คือศพคนออกฝีดาษ คนที่นี้กลับแขวนแต่ผู้ดี ใครไม่ได้แขวน การกลัวฝีดาษนั้นเป็นที่สุดที่แล้ว
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2507:15-16)

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสชวาได้ทรงบันทึกถึงเหตุการณ์ สถานที่ และสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรระหว่างที่เสด็จประพาสชวา เช่น ได้ทรงบอกวันและเวลาที่เสด็จถึงแหลมไสต์เฮาส์และเกาะบังกา ทรงบันทึกลักษณะไสต์เฮาส์แห่งนี้ว่าสูงเท่าพระปรางค์วัดอรุณ และทรงบันทึกว่าลักษณะอาคารบ้านเรือนบนอ่าวบังกา เมื่อทอดพระเนตรจากระยะไกล คล้ายพระเจดีย์ ดังข้อความว่า

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม เรือถึงแหลมไสต์เฮาส์เกาะบังกาเวลาเที่ยง ไสต์เฮาส์นี้สูงเท่าพระปรางค์วัดอรุณ มีเรือนมีเสาธง เรือผ่านสุดตรงพอเลี้ยวแหลมก็ถึงอ่าว แต่อ่าวนี้ไม่เป็นที่บังอันใดได้นัก แลเห็นตึกบ้านเรือน น้อยๆ เหมือนพระเจดีย์
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516: 28)

1.2.1.2 การบันทึกเรื่องส่วนตัว รัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกเรื่องส่วนพระองค์ในด้านการแสดงทัศนะ ความรู้สึก หรือกิจวัตรประจำวันขณะเสด็จประพาสตามสถานที่ต่างๆ แทรกไว้ทุกวัน ไว้ในอนุทินทุกเรื่อง เพื่อเตือนความทรงจำของพระองค์ เช่น

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงกล่าวว่าทรงบันทึกเฉพาะเรื่องการเดินทางของพระองค์เท่านั้น ดังข้อความว่า

แต่ในครั้งนี้อะไรจะไม่มี ความอดสาจดชื่อผู้มาด้วยเหมือนครั้งไปจันทบุรีคราวก่อน เพราะต่างคนต่างมีเรื่อง มากนัก จะจดแต่เรื่องของเราคนเดียว
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2504:3)

เมื่อพระองค์เสด็จถึงเขากินนร ระหว่างการประพาสตามลำน้ำแควน้อย ได้ทรงแสดงทัศนะว่า ถ้า กินนรมีอยู่จริง คนทั่วไปคงไม่สามารถปีนเขาขึ้นไปหากินนรได้ เพราะมีหน้าผาสูงชันจากพื้นน้ำ ดังตอนที่ว่า

ถ้ากินนรจะมาอยู่ที่นี่จริงคนเห็นจะสิ้นวิชาที่จะปีนหรือคิดอ่านเกี่ยวพาราสิได้ เหมือนอย่างอุณรุฑและพระสุธน ด้วยหน้าผาสูงชันนักแล้วก็ไม่มีพื้นดินเลย ดังอยู่กับน้ำทีเดียว
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2504:128)

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา ในเรื่องนี้ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงบันทึกพระราชกิจวัตรในช่วงเช้าของแต่ละวัน ดังตัวอย่าง

วันพุธเดือนสิบสองขึ้นห้าค่ำ ตื่นนอนเข้ารับเตเลกราฟ แล้วลงเรือแหวดสี่แจวลงลงไปได้เข้าตามลำราง
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2470:19)

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงแสดงทัศนะถึงการเสด็จแหลมมลายูครั้งนี้ว่า ทรงตั้งพระทัยจะเสด็จประพาสอย่างสามัญชน เพื่อทอดพระเนตรสิ่งต่างๆ ที่ทรงไม่เคยรู้มาก่อน ดังความว่า

วันนี้เป็นวันจะไปเที่ยวดูการมหรสพสำหรับเมืองให้ทั่ว เพราะเราจะได้กะโปรแกรมเปลี่ยนไปทุกวัน เพื่อจะให้ได้เห็นการที่ไม่เคยเห็น และไม่ควรเห็นได้ในเวลาทำยศให้ทั่วตามความมุ่งหมายที่จะเที่ยวอย่างเป็นคนสามัญนั้น

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2507:175)

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสเมืองปัตเตเวีย ได้ทรงแสดงทัศนะถึงลักษณะบุคลิกและนิสัยของชาวปัตเตเวียว่า มีมนุษยสัมพันธ์ดีและมีกิริยาที่เรียบร้อย ดังตัวอย่าง

จะหาคนเมืองใดที่มีอัธยาศัยดีดังคนเมืองนี้หายาก ถึงดูก็จริงแต่ไม่มีกิริยาหยาบคายเลย แสดงความเคารพเรียบร้อยทั้งสิ้น

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516:37)

1.2.2 จุดมุ่งหมายการแต่งจดหมาย จดหมายในสมัยนี้ ที่ได้นำมาวิเคราะห์มี 2 เรื่อง เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 ดังนี้

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 ทรง เมื่อพ.ศ.2440

ไกลบ้าน เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 เมื่อพ.ศ.2449

พระราชหัตถเลขาทั้ง 2 เรื่องมีจุดมุ่งหมายในการแต่งที่ต่างกัน ดังนี้

1.2.2.1 พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 มีจุดมุ่งหมายคือ

1.2.2.1.1 การบันทึกเรื่องส่วนตัว รัชกาลที่ 5 ทรงเน้นการบันทึกเรื่องอารมณ์ความรู้สึก ที่เป็นทุกข์สุขส่วนพระองค์ ไว้ในพระราชหัตถเลขาเรื่องนี้ เนื่องจากต้องเสด็จจากประเทศไทยเป็นเวลานานถึง 7 เดือน จึงทรงพระราชนิพนธ์พระราชหัตถเลขา เพื่อเล่าทุกข์สุขของพระองค์ขณะเสด็จประพาสยุโรป ให้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงทราบถึงทุกข์สุขส่วนพระองค์

ระหว่างที่เสด็จประพาสยุโรป เช่น ตอนที่ทรงเล้าวกำลังรู้สึกไม่สำราญพระราชหฤทัย แต่ทรงฝากให้บอกทุกคนทางเมืองไทยว่าทรงสบายดีและคิดถึงมาก ดังข้อความว่า

เวลานี้เป็นจบหนังสือฉบับนี้ ขอลาไกลต่อไปอีก ไม่รู้ที่จะบอกว่าในใจเวลาเขียนนี้เป็นอย่างไรทุก แต่รวมความก็กำลังไม่สนุกและไม่สบาย ขอให้บอกเยียดเล็กและเยียดน้อยว่าคิดถึงเต็มที่ ให้เอียงปรางให้เสด็จแม่จูบแทนด้วย และให้บอกเจ้านายแลคนทั้งปวงว่าฉันสบายดีแลคิดถึงมาก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528. เล่ม 1:14)

1.2.2.1.2 การบันทึกเรื่องประสบการณ์การเดินทาง เป็นจุดมุ่งหมายรองของพระราชหัตถเลขาเรื่องนี้ ซึ่งพระองค์ทรงแทรกการเล่าสิ่งแปลกใหม่ที่ได้อุดพระเนตร ตามสถานที่ต่างๆ ในทวีปยุโรป ให้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงทราบ เช่น ทรงเล้าว่าพระอาทิตย์ที่ประเทศนอร์เวย์ เริ่มตกในเวลากลางคืน ดังตัวอย่าง

มีที่เป็นการวิเศษแปลกประหลาดควรเล่านั้น คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ โคมต่างๆ คือ พระอาทิตย์ตกเวลา ยามครึ่ง ดกลงไปหลังเมฆแลดูเหมือนเขาที่เต็มไปด้วยถ่านไฟที่ลุกเป็นเปลว ๆ ปลาย ๆ ตามที่อื่นก็แดงเป็นผิ ดากผ้าอ้อมไปหมด อยู่เช่นนี้ค่อนน้อยลง ๆ จน ๔ ทุ่มครึ่ง เหมือนทำโครงไม้เป็นรูปเรือนแล้วจุดไฟซุ่มเฉลิม พระชนม์พรรษา จน ๕ ทุ่มจึงได้หมด เห็นแต่แสงเหลืองจับขอบฟ้าอยู่ข้างตัววันออก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528. เล่ม 2:54)

1.2.2.2 ไกลบ้าน เป็นพระราชหัตถเลขาที่รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชทานมายังสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิมิตานภดล ในพ.ศ.2449 และทรงมีจุดมุ่งหมายในการพระราชนิพนธ์ ที่ต่างจากพระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกคือ เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง มากกว่าการบันทึกเรื่องส่วนพระองค์ เพราะการเสด็จเยือนยุโรปครั้งที่ 2 นี้ เป็นการเสด็จประพาสตามสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อรักษาพระอาการประชวร และทรงมีพระราชประสงค์จะเล่าสิ่งต่างๆ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิมิตานภดลทรงได้ความรู้และความเพลิดเพลินตามไปด้วย จึงมีจุดมุ่งหมายดังนี้

1.2.2.2.1 การบันทึกเรื่องประสบการณ์การเดินทาง รัชกาลที่ 5 ทรงเน้นการเล่าสิ่งที่ได้อุดพระเนตรในการเสด็จประพาสยุโรป เช่น ทรงบันทึกพฤติกรรมในการเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินของชาวอังกฤษว่า ไม่มีระเบียบแบบแผนที่เป็นทางการมากนัก ดังข้อความว่า

การเฝ้าแทนในราชสำนักดูพริกว่าประเทศอื่นๆ ในคอนติเนนต ไม่สู้จะต้องระมัดประหัดกายอะไรนัก เดิน ล้อมหน้าล้อมหลัง ผ่านไปผ่านมาก็ได้

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 1:202)

1.2.2.2.2 การบันทึกเรื่องส่วนตัว จุดมุ่งหมายรองของพระราชหัตถเลขาเรื่องนี้คือการที่รัชกาลที่ 5 ทรงเล่าความรู้สึกส่วนพระองค์ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิมิตานภดลทรง

ทราบ ดังที่ทรงกล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการพระราชนิพนธ์ไว้ชัดเจน ในตอนต้นของพระราชหัตถเลขา ฉบับที่ 1 ว่า ทรงตั้งพระทัยเล่าเรื่องส่วนพระองค์ระหว่างการเดินทาง เพื่อให้ทราบข่าวคราวในการเสด็จประพาส ยุโรป ดังข้อความว่า

พ่อตั้งใจว่าจะเขียนหนังสือบอกข่าวคราวให้รู้เป็นส่วนตัวต่างหากจากที่จะรู้ทางราชการ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 1:1)

เนื่องจากรัชกาลที่ 5 ทรงใช้เวลาในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้เป็นเวลานาน จึงทรงเล่าทุกขุสขส่วนพระองค์ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิศานาถลทราบ เช่น ทรงเล่าว่าความรู้สึกคิดถึงประเทศไทยไม่ได้ลดลงไปตามวันที่ทรงเดินทางผ่านพ้นไปเลย ยิ่งทรงเดินทางกลับยิ่งทำให้ทรงรู้สึกคิดถึงมากขึ้น ดังข้อความว่า

ว่าตามจริงการที่มาเที่ยวนี้ก็ดูไม่ช้าเท่าใด เป็นเวลาล่วงไปได้ถึงเดือนหนึ่ง แต่ยังรู้สึกว้าเหว่จริงๆ วันที่จะกลับก็ยิ่งน้อยกว่าวันที่ล่วงไป แต่ความคิดถึงบ้านไม่ได้น้อยลงไปได้ตามวันเลย ยิ่งน้อยลงดูเหมือนจะเตือนใจให้คิดถึงมากขึ้น เพราะมันนานวันเข้าทุกที พ่อคิดถึงนัก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 2:218)

1.2.3 จุดมุ่งหมายการแต่งจดหมายเหตุ จดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ได้นำมาวิเคราะห์มี 2 เรื่อง ดังนี้

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนิพนธ์ในพ.ศ.2444

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนิพนธ์ในพ.ศ.2445

จุดมุ่งหมายการแต่งจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องนี้ มีความแตกต่างจากจุดมุ่งหมายการแต่งจดหมายเหตุในรัชกาลที่ 4 คือ มุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทาง มากกว่าการบันทึกเรื่องราวราชการ เพราะผู้แต่งไม่ต้องบันทึกเสนอต่อทางราชการ เพียงแต่บันทึกผลการปฏิบัติราชการคร่าวๆ ไว้เตือนความจำเท่านั้น ดังนี้

1.2.3.1 การบันทึกเรื่องราวประสบการณ์การเดินทาง คือ จุดมุ่งหมายหลักที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบันทึกการเดินทางและสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรตามที่ทรงสนพระทัยไว้ในจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่อง เช่น

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก พระองค์ทรงบันทึกประสบการณ์การเดินทางตามที่ทรงสนพระทัยคือ ระยะทางและศิลปกรรมแขนงต่างๆ ดังในตอนแรกที่ทรงบันทึกวิธีการและชื่อการขับร้องของชาวลาวพุงดำในเมืองอุดรดิถีว่า การขับร้องของชาวลาวพุงดำมี 2 ลักษณะ คือ ถ้าเป็นการร้องโต้ตอบกันระหว่างชายหญิง เรียกว่า “ว่าเล่น” แต่ถ้าเป็นการร้องโดยมีผู้นำขลุ่ยสามเลาประกอบและมีการรำด้วยจะเรียกว่า “ขอ” ดังข้อความว่า

วิธีขั้บมี ๒ อย่าง อย่างหนึ่งร้องเล่นคนเดียว ผู้หญิงกับผู้ชายว่าโต้กัน เรียกว่า “ว่าเล่น” อีกอย่างหนึ่งร้องเข้าสลับสามเส้า บางที่รำด้วย เรียกว่า “ซอ”

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.2506 : 47)

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบันทึกถึงสิ่งที่ทรงพบเห็นระหว่างทางตามที่ทรงรู้สึกสนพระทัย โดยเฉพาะด้านศิลปกรรมของวัดต่างๆที่ได้ทอดพระเนตร เช่น ตอนที่ทอดพระเนตรอุโบสถวัดเกาะ เมืองราชบุรี ได้ทรงบรรยายถึงลวดลายของภาพวาดที่ประตูด้านขวา และหลังประตูในอุโบสถ รวมทั้งทรงกล่าวว่ารูปวิมานที่เขียนอยู่หลังประตูนั้น เป็นภาพวาดที่มีลักษณะแปลกคือ เป็นรูปกลับหัวซึ่งวาดอยู่ใต้เขาพระสุเมร ดังข้อความว่า

ชอกประตูขวา พระเจ้าเห็นเทวทูต บนหลังประตูเป็นรูปเมือง มีพญาเสด็จออก จับเค้าไม่ได้ว่าจะเขียนตรงไหน ออกกลางหน้าเทศนาดาวดึงส์ พระเจ้านั่งบนแท่นหลังช้างเอราวัณอย่างเทวรูปข้างเมืองพิจิตร มีวิมานกลับหัวอยู่ใต้เขาพระสุเมรณ์หนึ่งแปลกมาก

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.มปป : 15)

1.2.3.2 การบันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการ คือการบันทึกผลการปฏิบัติราชการของผู้แต่ง แต่เพียงคร่าวๆเก็บไว้เตือนความจำเท่านั้น

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก เป็นการบันทึกผลการปฏิบัติราชการของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในการตรวจงานการสร้างตรวจงานการสร้างพระพุทธรชินราชจำลองที่เมืองพิษณุโลก และถ่ายแบบฐานพระพุทธรชินราชและเรือนแก้วมาทำแบบที่วัดเบญจมบพิตร ตลอดจนสำรวจเส้นทางและตรวจดูสถานที่เพื่อปลูกสร้างพลับพลาของรัชกาลที่ 5 และกระบวนตามเสด็จซึ่งมีกำหนดมาหล่อพระพุทธรชินราชจำลองในเวลาต่อมา เช่น ในตอนที่ทรงตรวจสถานที่การสร้างพลับพลาที่ตำบลปากพิง เมืองพิษณุโลก ได้ทรงบันทึกว่าพระวิสูตรและพระยาเทพา ได้สำรวจสถานที่และพบบริเวณที่เหมาะสมจะสร้างพลับพลา คือ บริเวณใต้ต้นไม้ใหญ่แห่งหนึ่งที่อยู่เหนือลำน้ำขึ้นไป และทรงกล่าวถึงการดำเนินการสร้างพลับพลาด้วยว่าได้ให้เจ้าหน้าที่จัดการถางเพื่อเตรียมสถานที่ไว้แล้ว ดังตอนที่ว่า

พระวิสูตรจึงไปกับพระยาเทพาข้างเหนือ น้ำด้วยมีต้นไม้ใหญ่ไปเห็นที่เหมาะสม เป็นที่สูง อยู่ฝั่งตะวันตก น้ำไม่ท่วม มีต้นหมามมม่วง อยู่ห่างดลิ่งประมาณ ๑๐ วา แลน้ำอับจืดเร็วได้สบาย จึงตกลงเอาที่นี้ทำพลับพลา ได้สั่งกรมการให้ถางแล้ว

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.2506 : 22)

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี จดหมายเหตุเรื่องนี้มีกรบันทึกผลการตรวจราชการของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อทอดพระเนตรการวางสายโทรเลขและทางรถไฟสายใต้ที่ดำเนินการในมณฑลราชบุรี เช่น ทรงบันทึกว่าในเขตเมืองราชบุรีได้สร้างสถานีรถไฟ

แล้ว รวมทั้งมีไชติงหรือทางรถไฟสั้นๆ ที่แยกจากทางรถไฟสายหลักไปข้างหนึ่งสำหรับถอยรถพ่วงไปจอด ดังข้อความว่า

๕ โมง ๔๗ ถึงโพธารามใกล้น้ำ มีสเตชันยังไม่แล้ว มีทางเสาโทรเลขหมด เทียง ๑๕ ถึงราชบุรี สเตชันแล้วมีไชติง

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.มปป : 1)

1.3 สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

ในสมัยนี้มีนิราศร้อยแก้วที่นำมาวิเคราะห์ 1 เรื่องคือ **นิราศนครวัด** ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในรูปแบบอนุทิน ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในปี พ.ศ.2467 และมีจุดมุ่งหมายในการนิพนธ์ ที่ต่างจากอนุทินในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทางมากขึ้น และแทรกการบันทึกเรื่องส่วนตัวเกี่ยวกับกิจวัตรประจำวัน ไว้ทุกวันอย่างย่อๆกว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังนี้

1.3.1 การบันทึกเรื่องประสบการณ์การเดินทาง เป็นจุดมุ่งหมายหลักของเรื่องนิราศนครวัด เพราะผู้ทรงนิพนธ์ได้กล่าวไว้ในกลอนตอนต้นเรื่องว่า ทรงตั้งพระทัยแต่งนิราศนครวัดเพื่อเล่าเรื่องการเดินทางไปเที่ยวชมพุกาให้พระสหายฟัง เสมือนเป็นของฝากหรือของที่ระลึกจากการเสด็จยังประเทศกัมพูชา ดังกลอนว่า

เที่ยวสนุกคิดถึงมิตรสหาย
ให้เ็นกอยากฝากของต้องฤทัย
จะหาซื้อสิ่งไรมาให้เล่า
ด้วยเพื่อนฝูงคนหาเห็นกว่าร้อย
อย่าเลยจะเลี้ยงทำเยี่ยงปราชญ์
ลองเล่าเรื่องที่ไปเมืองกัมพูชา
แล้วพิมพ์แจกเช่นทำนองเป็นของฝาก
แต่คิดกลอนแหละเบือเหลือกำลัง
ด้วยกล่าวกลอนไม่สันทัดออกขัดข้อง
มีกลอนนำสัณนิทเหมือนติดแวว

ทั้งหญิงชายอยู่หลังยังกรุงใหญ่
แต่คิดไปก็ลำบากยากไฉนน้อย
ทุนของเราไม่พอต้องทอดถอย
จะแจกย่อยไปทุกคนพันปัญญา
แต่งนิราศสักทีจะดีกว่า
ให้บรรดามิตรสหายทั้งหลายฟัง
เห็นโดยมากจะสมอารมณ์หวัง
จะแต่งตั้งนับปีก็มีแล้ว
เห็นจะต้องเรียบเรียงเพียรร้อยแก้ว
พอเนื่องแนวแบบนิราศปราชญ์โบราณ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537 : 1)

เมื่อเสด็จถึงนครวัด ได้ทรงเล่าว่าลักษณะสถาปัตยกรรมชั้นต่างๆไว้ว่า

เมื่อถึงเชิงสะพานหินก่อนที่จะข้ามคูเข้าไปในบริเวณทางด้านตะวันตก แลดูปรางค์ประตูและพระระเบียงชั้นนอก มีปราสาทใหญ่ 9 ยอดสูงตระหง่านอยู่ข้างในกำแพงจับใจเสียชั้นหนึ่ง เมื่อข้ามสะพานผ่านประตูเข้าไปถึงลานในบริเวณ เปลี่ยนรูปแลเห็นปราสาทอยู่กลางบริเวณ มีพระระเบียงล้อมเป็นชั้นๆขึ้นไปสมทรวดทรงกำแพงจับใจอีกชั้นหนึ่ง

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537 : 49)

1.3.2 การบันทึกเรื่องส่วนตัว จุดมุ่งหมายที่แทรกอยู่ในเรื่องนี้ คือ การบันทึกเรื่องส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพราะทรงบันทึกพระกิจวัตรประจำวันขณะประพาสประเทศกัมพูชา ไว้อย่างสังเขปในแต่ละวัน เช่น ทรงบันทึกถึงเวลาเสวยพระกระยาหารเย็นว่า

เวลาค่ำ 19.30น. กินอาหารเย็นกับเรสตันส์รีเออร์แล้ว พอ21.00น. ก็ไปลงเรือเมล์ ชื่อว่าแม่โขงของบริษัท
เมส ซาจิร็ฟลูเวียล ออกจากท่าหน้าเมืองพนมเปญ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537 : 45)

นอกจากนั้นยังได้ทรงบันทึกความรู้สึกนึกคิดของพระองค์ เกี่ยวกับสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรตามสถานที่ต่างๆ เช่น ทรงแสดงทัศนะถึงการต้อนรับที่รัฐบาลฝรั่งเศส ซึ่งปกครองประเทศกัมพูชา ในสมัยนั้น จัดเตรียมต้อนรับพระองค์ว่า ให้ความอนุเคราะห์ต่อพระองค์มาก ทั้งที่ทรงตั้งพระทัยว่าจะเสด็จทอดพระเนตรสถานที่ต่างๆ เป็นการส่วนพระองค์อย่างสามัญชน ดังข้อความว่า

การรับรองแสดงความเอื้อเฟื้อมาก ที่จริงเราควรคำนึงคิดมาว่าจะเที่ยวเตร่ โดยลำพังตัวมิให้เกี่ยวข้องกับทาง
ราชการบ้านเมือง หรือแสดงยศศักดิ์อย่างหนึ่งอย่างใด

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537 : 7)

1.4 สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477)

ในสมัยนี้มีวรรณกรรมที่มีลักษณะเป็นนิราศร้อยแก้วที่นำมาวิเคราะห์ 2 เรื่อง และเขียนในรูปแบบจดหมาย ดังนี้

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 7 เมื่อพ.ศ.2472

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในพ.ศ.2473

จดหมายทั้ง 2 เรื่องมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่เหมือนกับพระราชหัตถเลขาเรื่องไกลบ้าน คือ มุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทาง มากกว่าการบันทึกเรื่องทุกข์สุขส่วนตัวของผู้แต่งในการเดินทาง เนื่องจากการท่องเที่ยวในต่างแดน ทำให้ผู้แต่งได้พบเห็นสิ่งต่างๆที่มีความแปลกใหม่ จึงเน้นการเล่าประสบการณ์การเดินทางให้บุคคลใกล้ชิด ที่ไม่ได้เดินทางมาด้วยได้ทราบตามที่ตนพบเห็น ดังนี้

1.4.1 การบันทึกเรื่องประสบการณ์การเดินทาง คือจุดมุ่งหมายที่ผู้แต่งบันทึกเรื่องการเดินทางและสิ่งที่พบเห็นถ่ายทอดให้บุคคลใกล้ชิดทราบ เช่น

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา เป็นพระราชหัตถเลขาที่รัชกาลที่ 7 ทรงบันทึกประสบการณ์ในการเสด็จประพาสชวา ให้พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิตได้ทรงทราบถึงสภาพบ้านเมืองของชวา ในขณะที่

ที่ตกเป็นอาณานิคมของประเทศเนเธอร์แลนด์ โดยเฉพาะสภาพการพัฒนาประเทศในด้านวิทยาการต่างๆ เช่น ทรงอธิบายขั้นตอนการผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังน้ำ ดังข้อความว่า

โรงทำไฟฟ้าด้วยน้ำมีที่ขังน้ำบนเขา เป็นสระไม้สี่เหลี่ยม มีประตูเปิดน้ำปล่อยไปลงลำธารข้างและมีท่อใหญ่สองท่อสำหรับพาน้ำไปเข้าเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ซึ่งใช้แรงน้ำไหลหมุนพัดให้เครื่องไฟฟ้าเดินสองเครื่องใหญ่
โรงก็ไม้สี่เหลี่ยมแต่ทำไฟฟ้าส่งไปถึงบะตาเวีย ไฟฟ้าที่เครื่องทำนั้นแรง ๖,๐๐๐ โวลต์

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:45)

รัชกาลที่ 7 ทรงเน้นการเล่าถึงนาฏศิลป์ของชาว เช่น ทรงเล่าถึงวิธีการเล่นหุ่นชาวที่เรียกว่า “ว้ายังกุลิต” ในเมืองการูตไว้อย่างละเอียดว่า

กลางคืนกินข้าวแล้วดูหุ่นชาว เรียกว่า “ว้ายังกุลิตหรือโกลก” ที่ในโฮเตล วิธีเล่นนั้นคือ มีหยวกกล้วยยาวๆ
ใหญ่ๆ สองอันวางชิดกันมีขาหยังไม่รอง บนหยวกกล้วยนั้นปักตัวหุ่นสองข้าง ตรงกลางมีเขาพระสุเมรุทำ
ด้วยหนัง เมื่อจะเล่นเอาเขานั้นออก ข้างหลังที่ตั้งตัวหุ่นมีวงกำมะลัง ผู้ที่เชิดหุ่นเรียกว่า “ดาหลัง” เป็นคน
เจรจาด้วย และมีผู้หญิงสำหรับร้องเพลงอีกคนหนึ่ง การเชิดออกจะดี ๆ มาก หุ่นกระดิกแขนได้และยกคอได้

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:76-77)

นอกจากนั้นยังทรงเล่าสิ่งแปลกๆที่ได้ทอดพระเนตรระหว่างทางด้วย เช่น ระหว่างที่ประทับในเรือมหาจักรีออกจากสิงคโปร์ เพื่อเดินทางต่อไปยังเกาะชวาได้ทรงเล่าถึงประเพณีของชาวเรือ ที่มีการทำพิธีข้ามเส้นศูนย์สูตร เมื่อเรือกำลังเดินทางข้ามเส้นศูนย์สูตรว่า มีการมอบตราที่ทำจากหอยให้บุคคลในเรือ มีการเสกน้ำมันต์ เติมหน้าผาก และมีการจับลูกเรือโยนลงในทะเล ดังข้อความว่า

มีการให้ตราคนตรานั้นทำด้วยหอยต่างๆเรียกชื่อบ้าง ผู้ได้ตราคือ กัปตัน ตันหน หมอถาวร และอัสคาร์
ให้ตราเสร็จแล้วว่าจะทำพิธีต้องให้พราหมณ์แรกเสียก่อน พราหมณ์นั้นก็คือลุงอัสมีการอ่านฉันทที่กัปตัน
เป็นผู้แต่งแปลมาจากเรื่อง “วิวาทพระสมุทร” ออกจะแต่งดี อ่านเป็นทำนองโองการแข่งน้ำ อ่านแล้ว
พราหมณ์ถวายน้ำสังข์หญิง และมีเจิมด้วย แต่แบ่งที่เจิมนั้นเอาดินที่ติดสมอมมาเจิม ออกจะเหม็นตึ๊ดๆ เสร็จ
แล้วจับนั่งบนกระดานเตลงน้ำ แล้วจับคนอื่นลงน้ำต่อไปทุกคน ก่อนลงน้ำต้องกินยาแก้เมาคลื่น คือยาควินิน
ละลายน้ำ!

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:20)

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มักทรงบันทึกสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรตามที่ทรงสนพระทัยให้พระธิดาคือ หม่อมเจ้าหญิงพัฒนายุ ได้ทรงทราบถึงประสบการณ์ของพระองค์ ที่ได้ทอดพระเนตรศิลปกรรมตามโบราณสถานหรือพิพิธภัณฑ์ต่างๆในยุโรป เช่น ทรงเล่าถึงวิธีการถ่ายทำภาพยนตร์ที่มีบทเจรจา ในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสว่า

เวลานี้กำลังนิยมทำหนังพูด เขาเลยเชิญให้เราพูดเขาจะฉายรูปให้เราดู เมื่อเข้าไปพูดให้เขาฉายได้ความรู้ก็อย่างหนึ่ง ว่าพวกตัวหนังนั้น ลำบากด้วยเรื่องร้อนไฟฟ้า ที่ฉายแสงสว่างอยู่รอบตัว มิใช่เล่นทีเดียว

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ.2504 :52)

นอกจากนั้นยังทรงเล่าสิ่งที่มีความแปลกใหม่ที่น่าสนใจในสมัยนั้น เช่น ทรงเล่าถึงเครื่องทำความร้อนภายในเรือลาแลนเดียที่ประทับมาในการเสด็จยุโรปครั้งนี้ว่า สามารถปรับอุณหภูมิได้ตามที่ต้องการ ดังตอนที่ว่า

วิธีแก้หนาวเขามีท่อน้ำร้อนฝังไปตามห้อง ในห้องหนึ่งๆมีตุ้ไอร้อนมีเครื่องเปิดปิด แล้วแต่เราจะปรารถนาให้ร้อนเท่าใดก็หมุนเครื่องเปิดนั้นเอาตามใจ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ.2504 :17)

1.4.2 การบันทึกเรื่องส่วนตัว ผู้แต่งแทรกการเล่าทุกข์สุขในการเดินทาง ให้บุคคลใกล้ชิดที่ตามมาได้ทราบข่าวคราวของตน แต่เนื่องจากผู้แต่งนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง จึงบันทึกทุกข์สุขของตนไว้พอสังเขป เช่น

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา รัชกาลที่ 7 ทรงแทรกการเล่าถึงอารมณ์ส่วนพระองค์ไว้ในพระราชหัตถเลขา ถึงพระบิดาในสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิตว่า ทรงรู้สึกเหนื่อยในการเดินทาง ทั้งนี้เพราะว่าแม้การเสด็จเยือนชวาครั้งนี้เป็นการเสด็จประพาสส่วนพระองค์ แต่ก็ทรงตั้งพระทัยทอดพระเนตรกิจการต่างๆ และทรงได้รับคำทูลเชิญจากเจ้านายและข้าราชการแต่ละเมืองให้เสด็จพระราชดำเนินไปยังงานเลี้ยงที่จัดถวาย จึงทำให้ทรงรู้สึกเหนื่อยในการปฏิบัติพระราชภารกิจดังกล่าว ดังที่ทรงกล่าวว่

วันนี้ออกจะพักเต็มทีเพราะไม่หยุดทั้งวัน แล้วข้าอากาศร้อน นอนไม่ใคร่หลับ

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:96)

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 นอกจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจะทรงเล่าทุกข์สุขของพระองค์ขณะเดินทางแล้ว ยังทรงแทรกการเล่าถึงทุกข์สุขของพระบิดาที่ร่วมเดินทางมาด้วยคือ หม่อมเจ้าหญิงพิลัยเลขา และหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย เช่น พระองค์ทรงเล่าว่าพระบิดาทิ้ง 2 องค์เฝ้าเรือ ดังข้อความว่า

วันที่ ๑๑ มีคลื่นตลอดวัน(หญิงพูนเฝ้าถึงเต็มยศ หญิงพิลัยก็ออกจากห้องไม่ได้) แต่พอเฉย คุณมันจะจริงอย่างเห็นในหนังสือ หมอคนหนึ่งแต่ง ว่าเมาคลื่นนั้นเป็นเฉพาะแต่คนฉกรรจ์ ถ้าเด็กทีเดียวหรือคนแก่หาเป็นไม

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ.2504 :14)

1.5 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489 - 2532)

สมัยรัชกาลที่ 9 มีรูปแบบการแต่งนิราศร้อยแก้ว ที่เริ่มจากการเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว 1 เรื่องในพ.ศ.2492 มีรูปแบบเป็นอนุทิน 1 เรื่องในพ.ศ.2494 และจดหมาย 1 เรื่องในพ.ศ.2513 แล้วหลังจากนั้นนิราศร้อยแก้วที่ได้ศึกษาจนถึงพ.ศ.2532 นิยมเขียนในรูปแบบสารคดีท่องเที่ยว

นิราศร้อยแก้วที่วิเคราะห์มี 23 เรื่อง และ 3 รูปแบบคือ อนุทิน จดหมาย และสารคดีท่องเที่ยว ซึ่งได้แต่ละรูปแบบมีจุดมุ่งหมายต่างกัน ดังนี้

1.5.1 จุดมุ่งหมายการแต่งอนุทิน อนุทินที่ได้นำมาวิเคราะห์ในสมัยนี้มี 1 เรื่องคือ **นิราศยุโรป** ของ ดุษฎีมาลาแต่งในพ.ศ.2494 และมีจุดมุ่งหมายการแต่งต่างจากจุดมุ่งหมายการแต่งอนุทินในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 คือ มุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทางให้ผู้อ่านทั่วไปทราบ ไม่ได้บันทึกเก็บไว้เตือนความจำของตนแต่เพียงผู้เดียว และแทรกการบันทึกเรื่องส่วนตัวในด้านกิจวัตรประจำวันไว้ไม่ครบทุกวัน และบอกแต่พอสังเขป จึงมีจุดมุ่งหมายการแต่ง ดังนี้

1.5.1.1 การบันทึกประสบการณ์การเดินทาง จุดมุ่งหมายหลักของเรื่องนิราศยุโรป คือการบันทึกประสบการณ์การท่องเที่ยวในทวีปยุโรป ดังที่ดุษฎีมาลากล่าวว่า ตนแต่งเรื่องนี้ลงในหนังสือประถมศึกษาในปี พ.ศ.2494 และเล่าถึงเรื่องการเดินทางไปท่องเที่ยวในทวีปยุโรป ให้ผู้อ่านทั่วไปได้รับรู้ร่วมกัน ดังข้อความว่า

เรื่องนิราศยุโรปนี้ ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ตั้งแต่เมื่อเดินทางไปยุโรปครั้งที่๒ ในพ.ศ.๒๔๙๔ โดยบรรณาธิการหนังสือประถมศึกษา ได้ขอให้เขียนมาลงในหนังสือนี้เป็นตอนๆ

(ดุษฎีมาลา.2520:คำนำ)

เมื่อผู้แต่งได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่ต่างๆในการเดินทาง จะเล่าให้ผู้อ่านได้เห็นภาพตามไปด้วย เช่น เล่าถึงประเพณีการสู้วัวกระทิงของชาวสเปนไว้ให้เห็นภาพเหตุการณ์ชัดเจนว่า

รวมในความจริงที่จริงไม่ใช่การสู้วัวแต่เป็นการล่อวัวเข้ามาโดยวิธีการที่เป็นประเพณี ถ้าใครฆ่าไม่สำเร็จก็ขายหน้า และถ้าฆ่าสำเร็จโดยเสี่ยงอันตรายมาก ๆ คนก็ยิ่งชอบ...ลงท้ายฆ่าวัวได้สำเร็จ คนดูเลยชอบใจ ผู้หญิงโยนช่อดอกไม้ ผ้าเช็ดหน้า กระเป๋าลงไปให้ ฝ่ายคนดูที่เป็นผู้ชายโยนหมวก โยนเสื้อ และโยนเกือกลงไปให้

(ดุษฎีมาลา.2520:160)

1.5.1.2 การบันทึกเรื่องส่วนตัว เป็นจุดมุ่งหมายรองของเรื่องนิราศยุโรป เพราะผู้แต่งแทรกการเล่ากิจวัตรประจำวันอย่างย่อๆ ไว้ไม่ครบทุกวัน เช่น เล่าถึงกิจวัตรประจำวันในวันที่ 17 มิถุนายนว่า หลังจากตื่นนอน ได้เดินทางโดยรถไฟจากกรุงลอนดอน ไปยังเมืองโดเวอร์ และรับประทานอาหารเช้าในรถไฟ ดังตัวอย่าง

วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๔ เรารีบตื่นนอนแต่เช้า แล้วเดินลงบันไดในโฮเต็ลไปขึ้นรถไฟขบวนด่วนพิเศษ ซึ่งออกจากลอนดอนตรงไปไคเวอร์ เรียกว่ารถ Golden Arrow ที่สถานีวิคทอเรีย กินอาหารเช้าในรถไฟ ซึ่งดีมาก สะอาด สะดวก สบายและเร็ว

(ดุษฎีมาลา.2520:36)

นอกจากนั้นผู้แต่งยังเล่าถึงถึงความรู้สึกระหว่างที่เดินทางไปตามสถานที่ต่างๆ เช่น เล่าการเดินทางข้ามเขตแดนจากประเทศสเปนไปประเทศฝรั่งเศสว่า รู้สึกสนุกมากที่ได้เดินทางด้วยเท้าข้ามเขตแดนของทั้ง 2 ประเทศนี้ และจะจดจำการเดินทางครั้งนี้ไว้เพื่อเล่าให้ผู้อื่นฟังต่อไป ดังข้อความว่า

เราต้องเดินข้ามสะพานจากประเทศสเปนไปสู่แดนฝรั่งเศส และรู้สึกสนุกเป็นอันมาก เพราะจะได้เก็บไว้อวดใครๆ ได้ว่า ได้เคยเดินทางด้วยเท้า จากประเทศสเปนไปจนถึงประเทศฝรั่งเศส

(ดุษฎีมาลา.2520: 165)

1.5.2 จุดมุ่งหมายการแต่งจดหมาย ในสมัยรัชกาลที่ 9 มีจดหมายที่บันทึกการเดินทางแล้วแทรกชนบทนิราศ ที่ได้นำมาวิเคราะห์ 1 เรื่อง คือ จดหมายจากเมืองจีน ของพระอภัยมณี แต่งในพ.ศ.2513 และพบว่ามีการจดหมายในการแต่ง ที่ต่างจากจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 7 คือ มุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทาง ให้นักท่องเที่ยวและผู้อ่านทั่วไปทราบ มากกว่าการเล่าข่าวคราวทุกข์สุขส่วนตัว ดังนี้

1.5.2.1 การบันทึกเรื่องประสบการณ์การเดินทาง จดหมายจากเมืองจีนมีจุดมุ่งหมายที่เน้นการเล่าประสบการณ์การเดินทางไปประเทศจีน ดังที่ผู้แต่งกล่าวว่าตั้งใจเล่าการเดินทาง และสิ่งที่พบเห็นให้ลูกทราบ และจะนำมาเผยแพร่ให้ผู้อ่านทั่วไปทราบถึงประสบการณ์การเดินทางของตนด้วย ดังข้อความว่า

หนังสือเรื่อง"จดหมายจากเมืองจีน"เป็นจดหมายถึงลูกบันทึกเรื่องราวต่างๆที่ดิฉันได้เขียนไว้เมื่อคราวที่ดิฉันไปประชุมที่ไทเป และเซอูล ปี ๒๕๑๓ ในฐานะนายกสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย และดิฉันได้รับอนุญาตจากทางราชการให้ไปในฐานะอาจารย์ผู้สอนวรรณคดีของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีความยาวพอสมควร ดิฉันเล่าให้ผู้ที่ยังไม่เคยไปได้ฟัง ได้พบ ได้เห็นบางสิ่ง และได้สอดแทรกข้อคิดเห็นเองในบางเรื่องไว้

(พระอภัยมณี.2515:คำนำ)

นอกจากนั้นผู้แต่งยังเล่าถึงวัฒนธรรมเรื่องการใช้สัญลักษณ์ สัมผัสและจังหวะของบทร้อยกรองจีน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการกวีที่ได้รับมอบหมายเพราะเป็นโอกาสที่ทำให้ได้พบนักเขียนจีนจากการเข้าร่วมประชุมนักเขียนว่า

เวลานี้กำลังศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีของประเทศต่างๆในเอเชียกับของไทย จึงอยากสอบถามเรื่องจังหวะ (Metress) และสัมผัส(Rhyme) ของบทร้อยกรองจีนว่า มีความสำคัญเพียงใด และการเขียนบทร้อยกรองนั้น นิยมสัญลักษณ์(Symbol)เป็นสำคัญใช้ไหม เธอก็อธิบายให้ฟัง และเขียนโคลงภาษาจีนอ่านให้ฟัง แม้ได้แต่ ฟังเสียงอ่านตัวหนังสือไม่ออก รวมความว่า สัญลักษณ์สำคัญ นักประพันธ์ที่สามารถจะใช้สัญลักษณ์แทน ถ้อยคำ จังหวะนั้นคล้ายเรามาก(แบบภาษาพยางค์เดียว) ส่วนสัมผัสมีน้อยกว่า

(ผะอบ โปะะกฤษณะ.2515:58)

1.5.2.2 การบันทึกเรื่องส่วนตัว จดหมายจากเมืองจีนมีจุดมุ่งหมายรองคือ แทรกการเล่าทุกข์สุขของผู้แต่งในการเดินทางให้ลูกทราบ เช่น ผู้แต่งเล่าถึงความสะดวกสบายเรื่องห้องพักของ โรงแรมในตำบล Sun Moon Lakeว่า

ฉบับที่ ๙

Evergreen Hotel

Sun Moon Lake

๒๑ มิ.ย. ๑๓

ลูกรัก

แม่เขียนจดหมายนี้ที่ตำบลข้างบนนี้ บนห้องนอนซึ่งสบายมาก

(ผะอบ โปะะกฤษณะ.2515:51)

1.5.3 จุดมุ่งหมายการแต่งสารคดีท่องเที่ยว นิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยว มีจุดมุ่งหมายในการแต่งต่างจากนิราศร้อยแก้วในสมัยอื่นคือ ผู้แต่งตั้งใจให้ความรู้และความเพลิดเพลิน เรื่องประสบการณ์การเดินทาง และยังคงมีการบันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการ เพราะผู้แต่งเดินทางไปในฐานะเป็นตัวแทนของหน่วยงานทางราชการ แต่ทำให้ผู้แต่งได้ท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่างๆด้วย จึงบันทึกภารกิจโดยย่อๆ เพราะไม่ได้บันทึกเก็บไว้เป็นหลักฐานทางราชการ แต่เป็นการบันทึกเพื่อให้ผู้อ่านทั่วไปได้รับความรู้ ความเพลิดเพลินไปกับเรื่องการเดินทางท่องเที่ยวของผู้แต่ง

ในสมัยรัชกาลที่ 9 มีนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยวที่นำมาศึกษา 21 เรื่อง ดังนี้

นิราศลอนดอน ของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช แต่งพ.ศ.2492

ถกเขมร ของม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แต่งพ.ศ.2496

เที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก ของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล แต่งพ.ศ.2507

จดหมายรักจากอเมริกา ของ ส.ศิวัรักษ์ แต่งพ.ศ.2507

จดหมายจากโรม ของสุวรรณี สุคนธา แต่งพ.ศ.2512

ยุโรป ของ วรปัญญา วงศ์ปุกหุด แต่งพ.ศ.2517

สตามังกร ของรัตนะ ยาวะประภาส แต่งพ.ศ.2519

เที่ยวกับเมีย ของ ไมตรี ลิ้มปิชาติ แต่งพ.ศ.2520

เที่ยวเมืองฝรั่ง ของ ไมตรี ลิ้มปิชาติ แต่งพ.ศ.2524

ย่าแดนมังกร ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระ
ราชนิพนธ์พ.ศ.2524

สู่ถิ่นพันเกาะ ของ ไมตรี ลิ้มปิชาติ แต่งพ.ศ.2525

ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน ของ ไมตรี ลิ้มปิชาติ แต่งพ.ศ.2526

ย่าจีนแดง ของดาหยัน แต่งพ.ศ.2526

ชมซ่อมมาลดี ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระ
ราชนิพนธ์พ.ศ.2528

ทัวร์น้องใจ ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระ
ราชนิพนธ์พ.ศ.2528

บิน 36,000 ไมล์ เทียวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ของพรพรรณ ธารานูมาศ แต่ง
พ.ศ.2528

ไทยเทียวพม่า ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระ
ราชนิพนธ์พ.ศ.2529

ทัศนะจากอินเดีย ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระ
ราชนิพนธ์พ.ศ.2530

บันทึกของคนเดินทาง ของ ส.ศิริรักษ์ แต่งพ.ศ.2530

โรมันสัญจร ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระ
ราชนิพนธ์พ.ศ.2531

เบิ่งลาว ของ ไมตรี ลิ้มปิชาติ แต่งพ.ศ.2532

1.5.3.1 การให้ความรู้เรื่องประสบการณ์การเดินทาง สารคดีท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่ง
หมายการแต่ง ที่เน้นการให้ความรู้แก่ผู้อ่านเรื่องการเดินทางและสิ่งที่พบเห็นในประเทศต่างๆ ที่ผู้
แต่งได้เดินทางไปท่องเที่ยว มี 14 เรื่อง ซึ่งแบ่งเป็นการให้ความรู้ในด้านต่างๆ ดังนี้

1.5.3.1.1 การให้ความรู้ด้านสภาพบ้านเมือง คือ ความรู้เกี่ยวกับลักษณะ
ภูมิประเทศ สภาพการเมืองการปกครอง หรือสภาพการพัฒนาประเทศ มีอยู่ในสารคดีท่องเที่ยว 5
เรื่องที่เน้นการให้ความรู้ด้านนี้คือ เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก สบตามังกร ย่าจีนแดง ทัวร์น้องใจ
และบันทึกของคนเดินทาง เช่น

เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก ผู้แต่งเล่าเรื่องสภาพบ้านเมืองที่เป็นข้อมูลราย
ละเอียด เกี่ยวกับขนาดพื้นที่ จำนวนพลเมือง เชื้อชาติ การปกครอง สินค้าส่งออกที่สำคัญของแต่ละ
ประเทศ และมีการเล่าเปรียบเทียบกับประเทศไทย เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่ายและชัดเจนขึ้น เช่น เมื่อ
เดินทางถึงประเทศคิวบาได้เล่าถึงภูมิประเทศ จำนวนพลเมือง เชื้อชาติ สินค้าที่สำคัญ และเปรียบ
เทียบขนาดพื้นที่กับประเทศไทย ดังข้อความว่า

ประเทศคิวบาเป็นเกาะ คือเกาะที่ใหญ่ยาวที่สุดในหมู่เกาะอินเดียตะวันตกอยู่ตรงปากอ่าวเม็กซิโก ยาวจาก
ตะวันตกไปตะวันออก ๗๕๕ ไมล์ แต่กว้างเพียง ๕๐ ถึง ๖๐ ไมล์เท่านั้น เนื้อที่ประมาณหนึ่งในห้าของ

ประเทศไทย มีพลเมืองเกือบหกล้านคน อยู่ในฮาวาน่า ซึ่งเป็นเมืองหลวงเกือบหนึ่งล้านคน พลเมืองเป็นคนผิวขาวเชื้อชาติสเปนกับนิโกร ไม่มีอินเดียแดง สินค้าสำคัญคือน้ำตาลและบุหรี่

(ม.ล.ปิ่น มาลากุล.2507:209)

สบต้ามังกร มีจุดมุ่งหมายคือ การให้ความรู้แก่ผู้อ่าน โดยเฉพาะเรื่องสภาพการเมืองการปกครองและสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน ภายหลังที่ประเทศจีนมีการเปิดประเทศ เช่น เล่าว่าประเทศจีนมีการประยุกต์วัฒนธรรมทางศิลปะการแสดง ให้เกิดประโยชน์ทางการปกครอง ด้วยการปลูกฝังให้เยาวชนรักชาติและเสียสละเพื่อส่วนรวมผ่านบทบาทพยนตร์หรือการแสดงต่างๆ ดังข้อความว่า

จีนต้องการปลุกระดมจิตใจของเยาวชนให้รู้จักรักชาติ เสียสละเพื่อชาติ และแบกภาระหน้าที่อนาคตเพื่อประชาชนทั้งมวล ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์หรือละครหรือบัลเลต์ หรือการแสดงแบบอื่นใดจีนจะต้องยกเอาเยาวชนขึ้นมาเป็นตัวเอกของเรื่องเสมอ

(รัตนะ ยาวะประภาส.2519 : 137)

ย่าจิ้นแดง ผู้แต่งเน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการปกครองคนในระบบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ในประเทศจีน ดังที่เล่าวว่ารัฐบาลจีนกำหนดให้มีการใช้คุปองควบคุมเงินของประชาชน ในการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค เพื่อป้องกันปัญหาสินค้าไม่เพียงพอกับความต้องการของพลเมือง ซึ่งมีจำนวนมาก เพราะดังข้อความว่า

ทางราชการกำหนดเครื่องอุปโภคบริโภค โดยจัดให้มีบัตรคุปองควบคุมเงินสำหรับเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นแก่การครองชีพ เช่น ข้าวสาร กำหนดให้คนหนึ่งกินเพียง 1 ลิตรต่อคนต่อหนึ่งวัน เพราะถ้าขึ้นปล่อยเสรีพลเมือง 1,000 ล้านคน จะต้องมีคนอดตายแน่ๆ

(ดาหยัน.2526:42)

นอกจากนั้นยังเล่าถึงสภาพการปรับปรุงฟื้นฟูประเทศ และการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆให้เจริญก้าวหน้า เช่น เล่าว่าเมืองอูซีมีการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมทอผ้าไหม ซึ่งเจริญรุดหน้าทัดเทียมกับเมืองหั่นโจว ดังข้อความว่า

คนหลายชาติที่มาเมืองนี้มักเรียกว่าเซียงไฮ้น้อย เพราะนอกจากจะมีสถานที่ท่องเที่ยวมากแล้ว เมืองนี้ยังมีโรงงานมากมาย โรงทอผ้าไหมมีชื่อเสียงมาก ไม่แพ้เมืองหั่นโจว หลังจากปลดแอกปีพ.ศ.1949 รัฐบาลได้พัฒนาอุตสาหกรรมก้าวหน้าไปมาก

(ดาหยัน.2526:59)

ทัวร๋นง้อจี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าถึงสภาพการพัฒนาประเทศในด้านเทคโนโลยีของประเทศออสเตรเลียว่า มีการใช้ภาพถ่ายจากดาวเทียมในบริเวณทะเลทราย ช่วยในการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ ดังตัวอย่าง

สถานที่ในทะเลทรายมีภูเขาซึ่งเข้าไปได้ยาก จึงต้องใช้ภาพถ่ายทางอากาศ และภาพถ่ายดาวเทียมช่วยในการศึกษา พืชธรรมชาติแถวนี้ส่วนมากจะเป็นต้นยูคาลิปตัส (Gum tree) ภูมิอากาศแห้งมาก มีคนอาศัยอยู่น้อย ที่น่าสนใจคือมีแรธาตุมาก

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2528:195)

1.5.3.1.2 การให้ความรู้ด้านสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นการเล่าถึงลักษณะนิสัย และสภาพการดำเนินชีวิตของชาวต่างประเทศ มีสารคดีท่องเที่ยวที่เน้นการให้ความรู้ด้านนี้ 2 เรื่องคือ นิราศลอนดอน และจดหมายรักจากอเมริกา

นิราศลอนดอน ผู้แต่งมุ่งให้ความรู้เรื่องลักษณะนิสัยของคนอังกฤษ เช่น เล่าชาวอังกฤษไม่ค่อยแสดงอารมณ์ความรู้สึกของตนออกมามาก เพราะมีภูมิอากาศในแต่ละวันเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ดังข้อความว่า

เนื่องจากอากาศไม่แน่นอนนั่นเอง แดดออกขณะนี้ อีกอีจิดใจเดียวฝนอาจตก เมื่อคนอังกฤษจะหัวเราะ เขาจึงไม่กล้าหัวเราะเต็มที่ เหมือนอย่างคนไทยเรา ที่หัวเราะแบบทะลุออกทางประตูหน้าต่าง เพราะใครเล่าจะกล้าหัวเราะยิ้มรับอากาศดีเดี๋ยวนี้ ในเมื่อฝนจะตกเข้าปากเมื่อใดไม่รู้ แต่ด้วยเหตุนี้ เมื่อคนอังกฤษจะร้องไห้ เขาจึงไม่ร้องอย่างไทยเราร้อง คือดีใจดีใจพวยตลอดจนตื้นไปก่อนไซ้ เพราะเขารู้ดีว่า ถึงแม้ฝนจะตกอยู่เดี๋ยวนี้ อีกครู่เดียวแดดก็จะออก โดยทั่วไปคนอังกฤษ จึงไม่มีนิสัยรักมากในอารมณ์ มีความรู้สึกอย่างไร รัก ชัง โกรธ หรือดีใจ ชอบเก็บไว้ในใจ ไม่ชอบแสดงให้ใครเห็น

(ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช.มปป:13)

จดหมายรักจากอเมริกา ผู้แต่งเน้นการให้แง่คิดเกี่ยวกับลักษณะนิสัยของคนอเมริกัน ที่มีความสัมพันธ์กับแนวทางการดำเนินชีวิต โดยมักเปรียบเทียบลักษณะนิสัยของชาวอเมริกันกับชาวอังกฤษและชาวไทย เช่น เล่าถึงนิสัยคนอเมริกันว่า เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบความหรูหรา สะดวกสบาย และเกียรติยศ จึงมีชีวิตที่ยึดมั่นอยู่กับการทำงานเพื่อยกระดับฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น และมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดีในอนาคต ส่วนคนอังกฤษสนิทกับคนอื่นยาก แต่มีความจริงจัง มีความเชื่อมั่นในความคิดของตน และพอใจสิ่งที่ตนมี จึงมีความยึดมั่นอยู่กับการปรับตัวให้เข้ากับกฎระเบียบในอดีตดังข้อความว่า

ที่นี้เวลาคุยกันต้องพูดถึงเงิน ถึงตำแหน่งหน้าที่ถึงความสะดวกสบาย ความอยู่ง่ายกินง่าย ที่อังกฤษพูดถึงความพอใจในสิ่งซึ่งมีอยู่ ความเป็นตัวของตัวเอง ความปรับตัวให้เข้ากับระเบียบแบบแผน อเมริกามองย้าหนักไปทางข้างหน้า อังกฤษย้าหนักไปทางข้างหลัง อเมริกาฟุ่มเฟือยโอ้อวดกว้างขวาง อังกฤษคบคนยาก แต่คบคนแล้วคบจริง

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2507:132)

1.5.3.1.3 การให้ความรู้ด้านสถานที่ท่องเที่ยว เป็นการบรรยายถึงลักษณะสถานที่ท่องเที่ยว หรือแนะนำแหล่งท่องเที่ยวในประเทศที่ผู้แต่งเดินทางไป มีเรื่องที่น่าสนใจด้านนี้ 2 เรื่องคือ บิน 36,000 ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ และยุโรป เช่น

บิน 36,000 ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ เรื่องนี้มุ่งให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว สำหรับผู้ที่เดินทางไปท่องเที่ยวในทวีปอเมริกาเหนือและอเมริกาใต้ เช่น ให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการท่องเที่ยว ดังในตอนที่เราถึงวิธีการชมทัศนียภาพบริเวณน้ำตกในแอนโธนี และจุดชมทิวทัศน์ที่ดีที่สุด ดังตอนที่ว่า

มุมมองสำหรับชมน้ำตกในแอนโธนีมีมากมายจะเดินชมไปตามทางเดินริมฝั่งแม่น้ำในแอนโธนีก็ได้ และมุมมองที่ดีที่สุดคือจากสะพานสายรุ้ง วิธีนี้ไม่ต้องเสียสตางค์ แต่ถ้าจะเสียสตางค์ดูก็มีหลายวิธี วิธีที่ดีที่สุดก็คือนั่งในแอนโธนีเฮลิคอปเตอร์ จะสามารถมองและถ่ายรูปได้ในมุมต่างๆ แต่ก็ต้องเสียสตางค์มาก ที่เสียสตางค์น้อยกว่าก็ใช้วิธีนั่งเรือชมน้ำตก

(พรพรรณ ธารานุมาศ.2529:163)

ยุโรป ผู้แต่งบอกสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญๆในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสที่เดินทางไปชม แต่ไม่ได้ไปชม เช่น บอกแหล่งขายสินค้าซึ่งเป็นศูนย์รวมของแฟชั่นว่า

แยกออกไปจากถนนของปารีส ก็เป็นถนนที่ได้ชื่อว่าแหล่งแฟชั่นของโลก คือ รูเดอ ลา เปซ์ แดงอยากจะขอเขาลงไปชมเสียให้สมใจอยากจริงๆ มีร้านแฟชั่นมากหน้าหลายตาเขียว มีร้านเพชรด้วยละ

(วรัญญา วงศ์ปุกหุด.2522:64)

1.5.3.1.4 การให้ความรู้ด้านวัฒนธรรม คือการที่ผู้แต่งเล่าถึงศิลปะประจำชาติหรือธรรมเนียมประเพณีของประชาชนในประเทศที่เดินทางไปเที่ยว มีเรื่องที่น่าสนใจเรื่องวัฒนธรรม 5 เรื่องคือ ย่ำแดนมังกร ชมช่อมาลดี ทัศนะจากอินเดีย โรมันสัจจ และไทยเที่ยวพม่า เช่น

ย่ำแดนมังกร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าวิธีการเขียนภาพในขวดและวัสดุที่ใช้ในการเขียนภาพว่า

ห้องที่สี่ที่ได้ไปดูเป็นการเขียนกระจกจากข้างใน คนเขียนต้องเรียนสองปี.... พูกันที่เขาใช้มีขนาดเล็กมาก ประมาณพู่กันเบอร์ 10 ของเรา ทำด้วยขนหมาป่าดำพู่กันทำด้วยไม้ตรงปลายเป็นรูปงอ ๆ เพื่อตัดขนหมาป่าให้เป็นไปตามรูปนั้นจะได้ล้วงเข้าไปเขียนในขวดได้สะดวก สีที่ใช้เขาบอกว่าเป็นสีน้ำธรรมชาติในประเทศจีน เขาเขียนโดยมีแบบ รูปที่เขียนบางทีก็เป็นรูปคนบางทีก็เป็นรูปทิวทัศน์แบบจีน เขียนในขวดยานัตถ์เป็นส่วนมาก

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2524 : 110)

ทัศนะจากอินเดีย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระราชนิพนธ์ในปี พ.ศ.2530 ทรงให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางด้านโบราณสถาน และโบราณวัตถุของประเทศอินเดีย เช่น เมื่อเสด็จทอดพระเนตรพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่เมืองกัลกัตตา ทรงอธิบายถึงลักษณะรูปสลักที่ค้นพบจากสถูปในหมู่บ้านภารุต โดยการเปรียบเทียบกับลักษณะของรูปสลักในสมัยอื่นๆ

รูปสลักที่ภารุตนี้อยู่ในสมัยอินเดียโบราณ มีลักษณะพื้นเมืองที่พัฒนามาจากศิลปะสมัยดั้งเดิมคือ มักจะมีลักษณะที่แข็งไม่เป็นธรรมชาติ แม้บางภาพจะดูทำทางเป็นธรรมชาติและ การจัดองค์ประกอบภาพหรือท่าทางได้จังหวะดี แต่เราจะสังเกตได้ว่าภาพชุดนี้จะดูแบนๆไม่เป็นสามมิติอย่างภาพสลักสมัยต่อมา

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2524 : 64)

ไทยเที่ยวพม่า เป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงมีจุดมุ่งหมายในการพระราชนิพนธ์ เพื่อให้ความรู้เรื่องวัฒนธรรมของประเทศพม่า เช่น เล่าธรรมเนียมประเพณีของชาวพม่า ที่มีการล้างพระพักตร์ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสพระพุทธรูปที่ชาวพม่าเคารพศรัทธาว่า

พระมหากษัตริย์นี้มองดูก็งามดี เครื่องประดับก็งามดี เขาขัดแต่เฉพาะพระพักตร์โผล่เอาไว้ ได้ความว่าพระพักตร์จะต้องมีคนมาล้างทุกวัน คนที่มาสมัครล้างพระพักตร์จะต้องเข้าคิวกัน ต้องเสียเงินด้วย

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2529:123)

ดังนั้นนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยว จึงมีจุดมุ่งหมายที่ให้ความรู้ด้านสภาพบ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ของประชาชน สถานที่ท่องเที่ยว และวัฒนธรรม

1.5.3.2 การให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน สารคดีท่องเที่ยวที่เน้นการให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านมี 7 เรื่อง คือ ถกเขมร จดหมายจากโรม เกี่ยวกับเมีย เที่ยวเมืองฝรั่ง ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน สู้ถิ่นพันเกาะ และเบิ่งลาว โดยมีการให้ความเพลิดเพลินจากวิธีการต่างๆ ดังนี้

1.5.3.2.1 การแสดงทัศนะในมุมมองแปลกใหม่ มีสารคดีท่องเที่ยวที่เน้นการให้ความเพลิดเพลินจากการแสดงทัศนะของผู้แต่ง 1 เรื่องคือ ถกเขมร

ถกเขมร ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแต่งเรื่องนี้ว่า ต้องการเขียนเรื่องการเดินทางท่องเที่ยวให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลิน จากการที่ผู้เขียนเล่าถึงสิ่งที่พบเห็นตามข้อสังเกตของผู้ร่วมเดินทางและความรู้สึกนึกคิดของตน ดังข้อความว่า

หนังสือเล่มนี้จึงเขียนด้วยความสนุกดังกล่าวแล้ว เป็นการบันทึกสิ่งต่างๆที่พวกเราสี่คนได้พบประสบเห็นความรู้สึก และข้อสังเกตของคุณครูบ ไซยาสุ และคุณประหยัด ศ.นาคะนาท นั้นบางครั้งผมก็บันทึกไว้และบอกไว้ด้วยว่าเป็นของใคร บางครั้งผมก็ประมวลเข้ามาไว้กับความรู้สึกนึกคิดของผมเอง ...ขอท่านผู้อ่านที่รักที่กำลังอ่านหนังสือเล่มนี้จงหนีตามเรามาเถิด หนีไปเที่ยวด้วยกันและสนุกด้วยกัน

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.2534:12)

ในเรื่องถกเขมรนี้ ผู้แต่งยังให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน จากการแสดงทัศนะของตน และเพื่อนร่วมทางในมุมมองที่แปลกใหม่ เช่น แสดงทัศนะว่าผู้แกะสลักภาพนางอัปสรที่อยู่ในมุมที่ไม่ค่อยมีใครสังเกตเห็น คงถูกกีดกันไม่ให้แสดงความสามารถ และผู้แกะสลักภาพนั้นมีจิตวิญญาณของความเป็นศิลปิน จึงตั้งใจสร้างผลงานของตนเต็มที่ โดยไม่สนใจสิ่งอื่น ดังความว่า

“อีตาคนนี้แกถูกกันท่าแน่ๆ” คุณประยูรบอกผม “คุณติดดูซีฝีมือแกเยี่ยมสวยงามประเสริฐกว่าฝีมือคนอื่นๆ ที่สลักไว้ในที่ที่เห็นได้ง่ายๆ แต่แกก็ต้องมานั่งสลักหินอยู่ในตมมมิดนี้ ซึ่งไม่ใช่ทางคนผ่าน น้อยคนนักจะได้เห็น ผมว่าแกคงดีกันไปจนคนอื่นอิจฉา จึงกันท่าแกให้มาอยู่ตรงนี้ไม่ให้ใครเห็น” ผมดูแล้วก็เห็นจริงกับคุณประยูร แต่เมื่อดูฝีมือ “อีตาถูกกันท่า” ไปแล้ว ก็เห็นว่าแกมีรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจเลยที่แกถูกกันท่า แกต้องเป็นศิลปินที่แท้จริง และอยู่เพื่อศิลปะเท่านั้นเมื่อพ้นปีมาแล้ว เพราะมีโยใครจะกันท่าแก มีโยใครจะหาติหาตีใส่ตัว ด้วยวิธีขึ้นหน้าแกไป แกก็ได้ถือสาหาเรื่อง จะเป็นในมุมสว่างหรือมุมมืดของปราสาทก็เท่ากัน เพราะมีหินแผ่นใหญ่ๆ พร้อมทั้งจะสอดใส่วิญญาณและระบายอารมณ์ลงไป

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.2534:53)

นอกจากนั้นยังได้แสดงทัศนะถึงสาเหตุที่ทำให้ไม่เชื่อว่าชาวแกมพูชาในปัจจุบันเป็นชนชาติเดียวกับชาวขอมสมัยโบราณว่า

ความจริงปราสาทหินฝีมือขอมก็มีอยู่ในเมืองไทยมากมายหลายแห่ง แต่คนไทยเราก็ไม่เคยอ้างว่าเราสืบเชื้อสายมาจากขอมสมัยโบราณ เพราะเหตุว่าที่ตั้งของนครวัดและนครธม บังเอิญไปอยู่ในประเทศเขมรทุกวันนี้ เพราะการกำหนดเขตแดนประเทศในแหลมอินโดจีนนี้ เป็นเรื่องของการเมืองยุคก่อนพวกเราก่อเกิดไม่นานนัก...เขมรก็เขมร ไทยก็เป็นไทย และขอมก็เป็นขอม เป็นคนอีกชาติหนึ่งเผ่าหนึ่งที่เคยปกครองทั้งเมืองไทยและเมืองเขมรแต่บัดนี้สาบสูญไปแล้ว

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.2534: 81)

1.5.3.2 การบรรยายรายละเอียดให้เห็นภาพชัดเจน มีสารคดีท่องเที่ยวที่เน้นการให้ความเพลิดเพลินจากวิธีการนี้ 1 เรื่องคือ จดหมายจากโรม

จดหมายจากโรม เป็นผลงานของสุวรรณี สุคนธา ที่เน้นการให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน จากการบรรยายเหตุการณ์ในการเดินทางอย่างละเอียดให้เห็นภาพชัดเจน ทำให้ผู้อ่านรู้สึกร่วมตามไปด้วย เช่น ผู้แต่งเล่าถึงความรู้สึกของตนและเพื่อนร่วมทาง ในเหตุการณ์ที่รถเสียกลางป่าสนระหว่างกำลังเดินทางไปเมืองออลเบีย ดังข้อความว่า

รถอันเคยซื่อสัตย์กับเราสามคนมาตลอดเวลาเกิดวิงกระดุกเอาตื้อๆ...พอวิ่งไปได้สักครู่ เครื่องร้อนควันโขมงก็เริ่มรบกวนความคิดของเราอีกว่าอะไรมันจะไหม้ล่ะกระมัง เราเลยต้องหยุด...หยุด...ไป...อยู่อย่างนั้นจนตะวันต่ำและทุกคนเริ่มหิว

(สุวรรณี สุคนธา.2518:199-200)

นอกจากนั้นผู้อ่านยังได้รับความบันเทิง จากการที่ผู้แต่งบรรยายสิ่งแปลกใหม่ที่พบเห็นในการท่องเที่ยวตามเมืองต่างๆในประเทศอิตาลี เช่น เล่าถึงลักษณะขนมปังที่เป็นอาหารท้องถิ่นของชาวซาเดนยา โดยเปรียบเทียบกับ คล้ายกับข้าวเกรียบวาวของไทย แต่ต่างกันตรงที่เวลากินต้องใช้น้ำพรม ดังที่เล่าว่า

ขนมปังนั้นรูปร่างเหมือนข้าวเกรียบวาวของไทย แต่ไม่กลมและบางเท่า นั้น หนากว่าและแข็ง เมื่อจะกินก็ใช้พรมน้ำจะได้ขนมปังที่สลด แต่กินทั้งแข็งๆก็กรอบและอร่อยไปอีกแบบหนึ่ง ไม่เห็นที่เมืองไหนนอกจากที่ซาเดนยานี้เท่านั้น

(สุวรรณิ์ สุนธา.2518:183)

1.5.3.2.3 การแสดงอารมณ์ขัน เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่สร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน มีเรื่องที่เน้นการแสดงอารมณ์ขันของผู้แต่ง 5 เรื่อง คือ เกี่ยวกับเมีย เที่ยวเมืองฝรั่ง สู้อินฟันเกาะ และไปเยี่ยมอามาเมืองจีน ทั้ง 5 เรื่องนี้เป็นผลงานของไมตรี ลิมปิชาติ ดังตัวอย่าง

เกี่ยวกับเมีย ไมตรี ลิมปิชาติ กล่าวว่าตนมีจุดมุ่งหมายในการแต่ง เพื่อให้ความเพลิดเพลินเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวในการเดินทางท่องเที่ยวของตนกับภรรยา ดังที่ได้กล่าวว่า

ถ้าต้องการอ่านเพื่ออยากรู้ว่าการเดินทางไปเที่ยวมาเลเซียกับสิงคโปร์ในสมัยก่อนนั้นเป็นอย่างไร ลำบากแค่ไหน ก็พอจะอ่านกันได้ หรือต้องการอ่านเพื่อความบันเทิงก็พอไหว เพราะความตั้งใจแต่เดิมของผมนั้นต้องการเขียนเพื่อให้ผู้อ่านได้รับความสนุกสนานเหมือนอ่านนวนิยายมากกว่าอย่างอื่น

(ไมตรี ลิมปิชาติ.2537:คำนำ)

เมื่อผู้แต่งเห็นภรรยาและเพื่อนร่วมทางซื้อเครื่องสำอางราคาถูกในร้านค้าเมืองปีนัง ก็แสดงทัศนะที่แฝงอารมณ์ขัน เล่าว่าหากสินค้าเป็นของปลอม จนมีอันตรายกับใบหน้า อาจทำให้ผู้ใช้คิดทำร้ายตัวเอง ดังข้อความว่า

มีลูกค้าผู้หญิงแน่นร้าน แต่พอสังเกตดูให้ดีกลายเป็นพวกเราเองเกือบครึ่งร้าน คนไทยรู้ดีและรู้เหมือนกัน เสียด้วยว่าร้านนี้มีเครื่องสำอางถูก ทำให้หนักใจแทนผู้ซื้อ เพราะถ้าเกิดเป็นเครื่องสำอางปลอม ใช้แล้วแทนที่จะสวยขึ้นกลับช่วยลงก็ต้องฆ่าตัวตายกันบ้างเท่านั้น

(ไมตรี ลิมปิชาติ.2537: 45)

นอกจากนั้นในเรื่องนี้ ผู้แต่งได้เล่าพฤติกรรมของตนและเพื่อนร่วมทาง ที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ซ้ำจนประหลาดใจด้วย เช่น เมื่อผู้แต่งท่องเที่ยวในเมืองไทปิง ประเทศมาเลเซีย ได้เล่าถึงเรื่องซ้ำซ้อนในการสั่งอาหารรับประทานของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาด้วยกัน ดังที่เล่าว่า

เมื่อคุยกันถึงเรื่องอุปสรรคในการสั่งอาหารแล้วต่างหัวเราะกันครื้นเครง เพราะบางคนสั่งกล้วยเดี่ยวได้ข้าวสั่งข้าวหมูแดงได้ข้าวมันไก่ มั่วกันสุดสุด แต่ยังไม่เข้าใจเท่ากับพวกเราคนหนึ่ง เขาสั่งบะหมี่น้ำ พู้อีท่าไหน

หรือสั่งแบบไหนก็ไม่รู้กลับได้น้ำขวด และอีกคนหนึ่งไม่สั่งกับปากเดินไปชื้อน้วนบโตะคนอื่นที่กำลังนั่งกิน ถ้า
ขึ้นโตะพวกเรากันเองก็ไม่เป็นไร เกิดไปขึ้นโตะชาวมาเลเซียเข้า ทำให้เขาตกใจถึงกับอ้าปากค้างหยุด
กินดีที่เขาไม่ต๋อยปากเอา

(ไมตรี ลิ้มปิชาติ.2537:57)

สู่ถิ่นพันเกาะ มีทัศนะที่แสดงถึงอารมณ์ขันของผู้แต่ง เช่น เล่าว่าตนเป็นโสด เมื่อ
อยู่ไกลจากภรรยา เกิน 25 กิโลเมตร ดังข้อความว่า

ผู้ชายนั้นเหลือโสดเพียง 2 คน คือคุณสมภารกับคุณชาญวิทย์ ที่จริงพ่อเองก็โสดเหมือนกัน เพราะพ่อเคย
ขอกับแม่ไว้ว่า ถ้าพ่ออยู่ห่างจากบ้านเกิน 25 กิโลเมตร ให้ถือว่าเป็นโสด และแม่ได้อนุญาตไว้แล้วด้วย

(ไมตรี ลิ้มปิชาติ.2525:28)

เบิ่งลาว เป็นเรื่องที่ไม่ตรี ลิ้มปิชาติ แต่งในพ.ศ 2532 และเน้นการให้ความ
เพลิดเพลินเกี่ยวกับประสบการณ์การท่องเที่ยวในประเทศลาว โดยมักจะแสดงอารมณ์ขันเรื่องภาษา
ลาว ดังตัวอย่าง

ใครไปลาวกลับมาก็มักจะมาเล่ากันถึงวเรื่องการใช้ภาษาระหว่างลาวกับไทยอย่างสนุกปาก เช่น **ลาวเรียกโรง**
พยาบาลผดุงครรภ์อย่างตรงไปตรงมาว่า โรงทำลูก และโรงทำน้ำแข็ง ลาวเรียก โรงน้ำก้อน เป็นต้น

(ไมตรี ลิ้มปิชาติ.2540: 11-12)

จุดมุ่งหมายการแต่งสารคดีท่องเที่ยวเรื่องดังกล่าวนี้ คือการให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้
อ่าน เกี่ยวกับเรื่องการเดินทางท่องเที่ยวของผู้แต่ง จากวิธีการต่างๆ เช่น การแสดงทัศนะในมุมมอง
แปลกใหม่น่าสนใจ การบรรยายเหตุการณ์อย่างละเอียดเพื่อให้เห็นภาพชัดเจน เสมือนผู้อ่านอยู่ร่วม
ในเหตุการณ์นั้น หรือ การแทรกอารมณ์ขันในเวลาเล่าเหตุการณ์หรือสิ่งที่พบเห็น

1.5.3.3 การบันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการ เป็นจุดมุ่งหมายการแต่งที่ผู้แต่งแทรก
การบันทึกภารกิจตามหน้าที่ของตนอย่างคร่าวๆ ผสมผสานกับการเล่าประสบการณ์การเดินทางของ
ตน พบในสารคดีท่องเที่ยว 7 เรื่อง คือ เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก จดหมายรักจากอเมริกา ย่ำเงิน
แดง ย่ำแดนมังกร ชมช่อมาลดี ทัวร์น้องโจ ไทยเทียวพม่า การบันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการใน
สารคดีท่องเที่ยวเรื่องดังกล่าว จะบันทึกภารกิจหน้าที่ของตนไว้อย่างย่อๆ เพราะผู้แต่งเน้นการเล่า
ประสบการณ์การเดินทาง ดังตัวอย่าง

เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก ม.ล.ปิ่น มาลากุลบันทึกการปฏิบัติภารกิจในการ
ประชุม ว่าด้วยการศึกษาขององค์การสหประชาชาติที่กรุงมอนติวิเดโอ ในประเทศอุรุกวัย เช่น เล่า
ถึงการทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนประเทศไทยในการประชุมสามัญขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์
และวัฒนธรรมของสหประชาชาติที่ประเทศอุรุกวัย โดยบอกการประชุมที่ตนต้องเข้าร่วมทั้งหมดใน
ครั้งนี้ ดังข้อความว่า

ในการปฏิบัติงานของคณะผู้แทนไทย ข้าพเจ้าต้องเข้าประชุมในที่ประชุมใหญ่ ประชุมกรรมการบริหาร ประชุมกรรมการอำนวยการประชุมและประชุมกรรมการบุคคล กรรมการชุดหลังนี้ประกอบด้วยหัวหน้า คณะผู้แทนทุกประเทศ และมีหน้าที่เสนอชื่อตัวบุคคลที่จะได้รับการพิจารณาแต่งตั้งโดยที่ประชุมใหญ่
(ม.ลปิ่น มาลากุล.2507:125-126)

นอกจากนั้นผู้แต่งยังต้องดูงานด้านการศึกษาตามประเทศที่เดินทางผ่าน จึงบอก สถานที่ที่ได้ดูการจัดการศึกษา เช่น บันทึกว่าไปดูกิจการของศูนย์ภาษาของมหาวิทยาลัยอเมริกันที่ กรุงวอชิงตัน ดังข้อความว่า

ที่วอชิงตันนั้นได้ไปดู"ศูนย์ภาษาของมหาวิทยาลัยอเมริกัน" เป็นโรงเรียนห้องแถวสำหรับสอนชาวต่างประเทศ

(ม.ลปิ่น มาลากุล.2507:322)

จดหมายรักจากอเมริกา ส.ศิวรักษ์บันทึกภารกิจที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นทูตชั้น ทดลองขององค์การส่งเสริมการทดลองอยู่ร่วมกันระหว่างชาติ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา ไว้ในเรื่อง จดหมายรักจากอเมริกาที่แต่งในพ.ศ.2507 ซึ่งเล่าภารกิจของตนไว้พอสังเขป ดังที่เล่าถึงกำหนดการ ตามที่องค์การที่เชิญจัดเตรียมให้ว่า

ที่จะขอพูดถึงหน้าที่ทูตของฉัน ในระหว่างสัปดาห์ที่แล้ว จำเดิมแต่กลับมาจากฟิลาเดลเฟียร์ ก็มีหมาย กำหนดการเต็มไปหมด วันจันทร์ดูร้านรวง วันอังคารดูวิทยาลัยการศึกษา วันพุธ วันพฤหัสบดีมีกิจในนคร นิวยอร์ก วันศุกร์เยี่ยมโรงเรียนนายร้อยที่เวสต์ปอยนธ์ แล้วขึ้นมามหาวิทยาลัยคอร์แนลที่เมืองนี้

(สฤทธิษณ์ ศิวรักษ์.2507:174-175)

ย่ำจินแดง ดาหยัน เดินทางไปดูกิจการด้านต่างๆตามคำเชิญของรัฐบาลจีน จึงได้ บันทึกภารกิจของตนถึงกำหนดการดูงานตามสถานที่ต่างๆ เช่น บันทึกเวลาที่เดินทางไปดูงาน คอมมูนของประเทศจีน ดังข้อความว่า

เช้าเวลา 08.00น. หลังจากรับประทานอาหารเช้าแล้ว เจ้าหน้าที่ฝ่ายต้อนรับได้นำรถตู้มารับเราออกไปนอก เมือง เพื่อตรวจดูงานคอมมูน

(ดาหยัน.2526:79)

ย่ำแดนมังกร เป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในพ.ศ.2524 ซึ่งพระองค์ทรงเล่าถึงพระราชภารกิจตามหมายกำหนดการในการพบบุคคลสำคัญของ ประเทศจีน เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยและประเทศจีน ดังในตอนทรงเล่าถึงการ เสด็จยังงานเลี้ยงที่รัฐบาลจีนจัดถวาย ตั้งแต่เวลาที่เสด็จพระราชดำเนิน ผู้ตามเสด็จ บุคคลที่ทรงพบ และมีพระปฏิสันถารด้วย ดังตัวอย่าง

พอได้เวลาเราก็พากันไปงานเลี้ยงซึ่ง ๗พนฯ จ้าวจือหยาง เป็นเจ้าภาพ ... ข้าพเจ้าต้องออกเดินทางตั้งแต่ 18.30น. เพื่อพบ ๗พนฯจ้าว พร้อมกับท่านทูตและคุณหญิง คุณพูนเพิ่ม ท่านผู้หญิงทั้งสอง คุณดำรง และ อาจารย์สารสิน เมื่อเข้าไปถึง ๗พนฯจ้าว มาพบและพาไปนั่งในรูปเดิมที่ห้องปูเจียน ท่านจ้าวจือหยาง ก็ชวน สนทนาอย่างเดียวกับเมื่อวานที่สนทนากับท่านตั้งอิงเซา

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2526:115)

ชมช่อมาลตี สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้ทรงบันทึกภารกิจในการพบบุคคลสำคัญของประเทศอินโดนีเซีย และเสด็จทอดพระเนตรกิจการต่างๆตามสถานที่สำคัญของประเทศอินโดนีเซีย เช่น ทรงบันทึกการเสด็จยังกระทรวงมหาดไทย และทรงฟังคำบรรยายเรื่องการปกครองประเทศของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยของอินโดนีเซียว่า

จากนั้นเราไปที่กระทรวงมหาดไทย ท่านรัฐมนตรีคือ ๗พนฯSoepardjo Roestam บรรยายสรุปอย่างละเอียด ถึงขั้นถึงโครงสร้างการปกครองของประเทศ โดยฉายแผ่นใสประกอบ การปกครองอินโดนีเซียนั้นสูงสุดคือ สภา(People's Consultative Assembly) หรือ Majlis มีหน้าที่กำหนดนโยบาย แบ่งออกเป็นอำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2528: 45)

ทัวร์น้องโจ้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเล่าถึงหมายกำหนดการทอดพระเนตรโครงการพัฒนาประเทศด้านต่างๆของประเทศออสเตรเลีย ในพ.ศ.2528 ไว้อย่างชัดเจน เช่น ทรงเล่าถึงหมายกำหนดการทอดพระเนตรงานด้านการเกษตรกรรมที่สหกรณ์ชาวนาว่า

วันอาทิตย์ที่ 21 ตุลาคม 2527 09.00น. เริ่มรายการท่องเที่ยวและดูงาน วันนี้เป็นเรื่องการเกษตรทั้งวัน Dennis มารับไป Biacom-Division, สหกรณ์ชาวนา (Ricegrowers' Cooperative Mills Ltd.) ระหว่างเดินทาง เขาเล่าให้ฟังว่าข้าวที่ปลูกแถวนี้เป็นพันธุ์หนัก เมล็ดสั้น เป็นข้าวหว่าน ตันเดียว ใช้เวลาปลูกประมาณห้าเดือนครึ่ง ระหว่างเดือนตุลาคมถึงมีนาคมใช้น้ำชลประทาน และไม่มีปัญหาเกี่ยวกับโรคพืชหรือแมลง

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 2528: 95)

ไทยเที่ยวพม่า เป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงบันทึกพระราชภารกิจในการพบบุคคลสำคัญของประเทศพม่า เช่น ทรงเล่าว่าเสด็จยังกระทรวงวัฒนธรรม และได้ทรงสนทนากับรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ดังข้อความว่า

ประมาณบ่ายสามโมงไปที่กระทรวงวัฒนธรรม รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรมคอยต้อนรับ นำเข้าไปในห้องสนทนากันเรื่องต่างๆ ว่าด้วยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมพม่า

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2529: 85)

พระองค์ทรงเล่าถึงการเสด็จทอดพระเนตรกิจการด้านต่างๆของประเทศพม่าไว้อย่างละเอียดชัดเจน เช่น ทรงบันทึกถึงวิธีการคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว และเครื่องมือในห้องปฏิบัติการของสถานทดลองข้าวมอปีในกรุงย่างกุ้งว่า

ไปดูการคัดเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ Seed Processing plant เขาอธิบายว่าเมื่อรับพันธุ์ข้าวจากสถาบันมาแล้วจะเข้าเครื่องแยกคุณภาพขนาดของข้าว บรรจุถุงติดป้ายบันทึกคุณสมบัติของข้าวเก็บไว้โกดัง ดูเครื่องมือห้องปฏิบัติการ มีอุปกรณ์การตรวจคุณภาพดิน ตรวจโครงสร้างของดิน ตรวจ pH ของดิน ตรวจความมอกของเมล็ดพันธุ์ข้าว และอะไรอีกหลายอย่าง

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2529: 76)

ผู้แต่งนิราศร้อยแก้วเรื่องที่กล่าวมาข้างต้น ได้บันทึกภารกิจในการปฏิบัติราชการของตน แต่มีผู้แต่งนิราศร้อยแก้วอีก 1 เรื่องที่บันทึกภารกิจของตนไว้เช่นเดียวกัน แต่เป็นภารกิจที่ไม่เกี่ยวข้องกับทางราชการ คือเรื่องสบต้ามังกร

สบต้ามังกร เป็นผลงานของรัตนะ ยาวะประภาสในพ.ศ.2519 ซึ่งผู้แต่งได้บันทึกภารกิจในการไปดูสภาพความเป็นอยู่ของคนจีน และสภาพของประเทศจีน ในช่วงที่เพิ่งมีนโยบายเปิดประเทศ หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองไปเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเขียนลงในหนังสือพิมพ์"เสียงปวงชน" ที่ตนทำงานอยู่ ดังที่กล่าวว่า

ข้าพเจ้าสำนึกอยู่เสมอว่าข้าพเจ้ามาเมืองจีนครั้งนี้ ไม่ได้มาเที่ยวหาความสุขความสำราญให้แก่ตัวเอง ข้าพเจ้าต้องการได้ข้อเท็จจริงให้มากที่สุดเท่าที่ข้าพเจ้าจะทำได้ในระยะเวลาอันจำกัดที่สุด เพื่อประโยชน์ของคนไทยในเมืองไทยที่ไม่มีโอกาสได้มาเห็น และได้มาทำความเข้าใจกับเมืองจีนและคนจีน"

(รัตนะ ยาวะประภาส.2519 : 141)

จากการที่ได้ศึกษาจุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศร้อยแก้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบันในพ.ศ.2532พบว่า ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีจุดมุ่งหมายในการแต่งคือ การบันทึกเรื่องราวการปฏิบัติราชการด้านการทูต และแทรกการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง เพราะผู้แต่งเดินทางไปปฏิบัติราชการทูตยังต่างประเทศ และได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่โดยตรงในการเขียนจดหมายเหตุเสนอต่อทางราชการ

ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงมีการเขียนจดหมายเหตุเพื่อบันทึกเรื่องราวการปฏิบัติราชการอยู่ แต่บันทึกเพียงผลการปฏิบัติราชการไว้อย่างย่อเพื่อเตือนความจำ เพราะไม่ได้บันทึกเพื่อนำเสนอต่อทางราชการ และเน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทางมากขึ้น มีการเขียนอนุทินที่มุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทาง และบันทึกเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งในด้านความรู้สึกนึกคิด หรือกิจวัตรประจำวัน ระหว่างการเดินทาง และมีการเขียนจดหมายที่บันทึกประสบการณ์การเดินทาง และเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งเกี่ยวกับข่าวคราวทุกข์สุขในการเดินทางให้บุคคลใกล้ชิดทราบ

สมัยรัชกาลที่ 6 จุดมุ่งหมายการเปลี่ยนแปลงไปคือไม่มีการบันทึกการปฏิบัติราชการ เน้นการบันทึกข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประสบการณ์การเดินทางมากขึ้น และยังคงบันทึกเรื่องส่วนตัวด้านกิจวัตรประจำวันของผู้แต่งในรูปแบบอนุทิน แต่ว่าบันทึกไว้อย่างย่อๆ กว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยรัชกาลที่ 7 ไม่มีการบันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการ แต่เน้นการบันทึกประสบการณ์แปลกใหม่การเดินทาง และบันทึกเรื่องราวทราตรุ่สุขส่วนตัวของผู้แต่งไว้ในรูปแบบจดหมายไว้น้อยกว่าจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 9 มีการเขียนอนุทิน จดหมายและสารคดีท่องเที่ยว ซึ่งอนุทินและจดหมายมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่ต่างจากอนุทินและจดหมายในสมัยอื่นคือ เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง มากกว่าเรื่องส่วนตัว ไม่ได้บันทึกเรื่องกิจวัตรประจำวันหรือทุกข์สุขของตนไว้ทุกวัน ส่วนสารคดีท่องเที่ยวยังคงมีจุดมุ่งหมายในการบันทึกการปฏิบัติภารกิจของผู้แต่ง แต่อาจเป็นภารกิจอื่นๆที่ไม่เกี่ยวข้องกับทางราชการเหมือนสมัยก่อน และจะบันทึกไว้น้อยลงเรื่อยๆ เพราะผู้แต่งไม่ได้หน้าที่ในการบันทึกเสนอต่อทางราชการ แต่มีจุดมุ่งหมายการแต่งที่เน้นการให้ความรู้เรื่องประสบการณ์การเดินทาง ด้านสภาพบ้านเมือง สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน สถานที่ท่องเที่ยว หรือวัฒนธรรม และให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน จากการแสดงทัศนะในมุมมองแปลกใหม่ การบรรยายรายละเอียดให้เห็นภาพชัดเจน และการแสดงอารมณ์ขัน ซึ่งนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยวในสมัยรัชกาลที่ 9 ในช่วงพ.ศ.2526-2532 เน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องประสบการณ์การเดินทางท่องเที่ยวของผู้แต่งมากขึ้น

2. รูปแบบ

นิราศเป็นวรรณกรรมที่มีตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และนิยมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง โดยเริ่มแต่งเป็นโคลง เช่น โคลงนิราศหริภุญชัย นิราศที่แต่งด้วยกาพย์ เช่น กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก นิราศที่แต่งเป็นฉันท์ เช่น ราชานิลาปคำฉันท์ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์นิยมแต่งด้วยกลอน เช่น นิราศเรื่องต่างๆของสุนทรภู่ นิราศพระยาตรัง นิราศพระปฐม เป็นต้น จนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 จึงเริ่มแต่งด้วยร้อยแก้ว ดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงได้ศึกษารูปแบบของนิราศร้อยแก้ว ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2400 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 9 พ.ศ.2532 ในด้านการขึ้นต้นเรื่อง ดำเนินเรื่อง และจบเรื่อง และมีผลการวิเคราะห์ ดังนี้

2.1 สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411)

การเขียนนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ เป็นระยะแรกในการเขียนนิราศร้อยแก้ว โดยเริ่มเขียนไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ

วรรณกรรมประเภทจดหมายเหตุ มีลักษณะต่างจากวรรณกรรมประเภทอื่น ดังที่ กฤตวิทย์ ดวงสร้อยทอง (2524 : 3) ได้กล่าวว่า "จดหมายเหตุเป็นหนังสือบอกข่าวคราวที่เป็นไป หรือเป็นการบันทึกเหตุการณ์เรื่องใดเรื่องหนึ่งตามลำดับ วัน เดือน ปี ที่เกิดขึ้น รวมทั้งเอกสารที่ใช้ในการปฏิบัติงานต่างๆ จดหมายเหตุบันทึกของชาวต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อเป็นไมตรี หรือคำให้การ เช่น คำให้การชาวกรุงเก่า ฯลฯ"

จากคำอธิบายข้างต้น แสดงให้เห็นว่าจดหมายเหตุเป็นการบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับวัน เดือน ปี ซึ่ง รัชช ปุณโณทก (2527:11) ได้กล่าวถึงการบันทึกเหตุการณ์ในจดหมายเหตุว่า “เป็นการบันทึกเหตุการณ์สำคัญๆ ของทางราชการหรือบันทึกเหตุการณ์สำคัญๆ ของสถาบัน หน่วยงาน หรือตระกูล โดยมีความมุ่งหมาย เพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐานเชิงประวัตติเหตุการณ์ของชาติ หรือของ สถาบัน หรือหน่วยงานราชการ หรือของตระกูล” สอดคล้องกับที่ ถวัลย์ มาตจรัส (2536 : 26) ได้อธิบายความหมายของ “จดหมายเหตุ” ไว้ เช่นเดียวกันว่า “สารคดีจดหมายเหตุ (Archives) เป็นเรื่องของการบันทึกเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ อาจจะเป็นทางราชการหรือกึ่งราชการก็ได้”

จากคำอธิบายดังกล่าว จะเห็นถึงลักษณะเฉพาะของจดหมายเหตุว่า จดหมายเหตุมีรูปแบบเป็นบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่จดอ้างลำดับวัน เดือน ปี ทั้งนี้ เรื่องที่จดบันทึกนั้น มักเป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยอาจจะเป็นของราชการหรือกึ่งทางราชการก็ได้ ดังนั้นจึงทำให้จดหมายเหตุจัดเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรประเภทหนึ่งได้

จดหมายเหตุในสมัยนี้ มีลักษณะที่ต่างจากจดหมายเหตุโดยทั่วไปๆ ในอดีต คือเป็นบันทึกการเดินทางเมื่อผู้แต่งเดินทางไปยังต่างประเทศ และแทรกขนบนิราศไว้ด้วย ซึ่งได้นำมาวิเคราะห์ 2 เรื่อง คือ

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ ของหม่อม ราชโชทัย แต่งในพ.ศ.2400

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส ของพระณรงค์วิชีวิต แต่งในพ.ศ.2404

รูปแบบของจดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ 4 มีดังนี้

2.1.1 การขึ้นต้นเรื่อง ในตอนต้นเรื่องของจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่อง ผู้แต่งจะบอกรายละเอียดเกี่ยวกับตัวผู้แต่งและการเดินทาง เพราะเป็นบันทึกของทางราชการ เกี่ยวกับการเดินทางไปปฏิบัติราชการในต่างประเทศ จึงมีการบันทึกชื่อผู้แต่ง จดหมายปลายทาง จุดมุ่งหมายการแต่ง วัน เดือน ปีที่เดินทาง และผู้ร่วมทางไว้อย่างชัดเจน

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ หม่อมราชโชทัยบอกชื่อและตำแหน่งของตนว่าตนมีตำแหน่งเป็นล่ามในคณะทูตไทย และบอกจุดมุ่งหมายในการแต่งว่าเพื่อทูลเกล้าถวายรายงานเกี่ยวกับการเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศอังกฤษ รวมทั้งบอกวัน เดือน ปี และเวลาที่ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังบอกชื่อและตำแหน่งของผู้ร่วมงานในครั้งนั้นด้วย ดังข้อความว่า

ข้าพระพุทธเจ้า หม่อมราชโชทัย กระต่ายได้รับพระราชทานจดหมายเรื่องความตามระยะทางที่พวกราชทูตกราบทูลถวายบังคมลาออกจากกรุงเทพมหานคร ไปจำเริญทางพระราชไมตรีพระเจ้ากรุงลอนดอน ทูลเกล้าทูลกระหม่อม ใจความว่า ณ วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๕ ปีมะเส็งนพทก (พ.ศ.๒๔๐๐) เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี อุปทูต จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ตรีทูต หม่อมราชโชทัย ล่าม จมื่นราชามาตย์ นายพิจารณสรพกิจ ผู้กำกับเครื่องมรดราชบรรณาการ (หม่อมราชโชทัย.2508 : 1)

จดหมายเหตุนครราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส ขึ้นต้นด้วยการบอกชื่อและหน้าที่ของผู้แต่ง จุดมุ่งหมายในการแต่ง วัน เวลา ที่ออกเดินทางและผู้ที่เกี่ยวข้องเดินทางไว้ว่า ผู้แต่งคือพระณรงควิจิตร มีตำแหน่งเป็นตรีทูต แต่งเรื่องนี้ขึ้น เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายรายงานการปฏิบัติราชการทูตต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส โดยเริ่มเดินทางในวันพฤหัสบดี เดือน 5 ขึ้น 10 ค่ำ จ.ศ.1223 หรือ พ.ศ.2404 และได้บอกชื่อรวมทั้งตำแหน่งของผู้ที่เกี่ยวข้องเดินทางในครั้งนี้ด้วยว่าในคณะทูต จะมีทูต 3 คน แต่มีชื่อเรียกตำแหน่งต่างกัน คือ ราชทูต อุปทูต และตรีทูต ดังข้อความว่า

ข้าพระพุทธเจ้า พระณรงควิจิตร ได้รับพระราชทานจดหมายระยะทาง ตั้งแต่ทูตานุทูตกราบบังคมลาออกจากกรุงเทพมหานครไปเจริญสัมพันธไมตรีพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ใจความว่า
ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๒๓ ปีระกายังเป็นไทศก เพลาบ่าย ๕ โมง
ทูตานุทูตพร้อมกันที่หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมในพระบรมมหาราชวัง ราชทูตพระยาศรีพิพัฒน์ รัตนราช
โกษาธิบดี จางวางพระคลังสินค้า ชื่อเดิมชื่อ ... แพบอุปทูต เจ้าหมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็ก เวร
ขวา ชื่อเดิมชื่อวอน ... ตรีทูต พระณรงควิจิตร เจ้ากรมพระตำรวจนอกขวาในพระบวรราชวัง ชื่อเดิม จอน
 (พระณรงควิจิตร.มปป : 1 – 2)

2.1.1 การดำเนินเรื่อง เรื่องจดหมายเหตุนครราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ และจดหมายเหตุนครราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส มีการดำเนินเรื่องโดยบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในระหว่างคณะทูตเดินทางไปปฏิบัติราชการ ตามลำดับวัน เวลาที่เดินทางไว้ทุกวัน ในการบันทึกบอกวัน เดือน ตามแบบจันทรคติ ปีจุลศักราช และเวลาที่นับแบบไทยในอดีต ไว้เมื่อขึ้นต้นการบันทึกแต่ละวัน เช่น

จดหมายเหตุนครราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ หม่อมราโชทัยบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างที่คณะทูตเดินทางไปปฏิบัติราชการที่ประเทศอังกฤษ เช่น บันทึกวันและเวลาที่คณะทูตเดินทางถึงประเทศมอลตา แล้วได้รับเชิญจากเจ้าเมืองมอลตา ให้ไปดูวิธีการหัดทหาร ดูอยู่ต่อเรือ และไปร่วมรับประทานอาหารกับขุนนางอังกฤษ ไว้ในจดหมายเหตุนครราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษว่า

วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ แรม ๑๕ ค่ำ เวลา ๘ ทุ่มครึ่ง ถึงเมืองเกาะมอลตาขึ้นแก่อังกฤษ รุ่งขึ้นเวลาเช้า ๔
โมง เจ้าเมืองชื่อ เซอวิลเลียมริด ให้เอาเรือโบต ๓ ลำมารับพวกราชทูตขึ้นไปบนดลิ่ง...
วันศุกร์ เดือน ๑๑ แรม ๖ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมง เจ้าเมืองให้มาเชิญพวกราชทูตไปดูหัดทหารๆ ที่หัดในวัน
นั้น ๒๐๐๐ คน ดูทหารแล้วเลยไปดูอยู่ จนบ่าย ๕ โมง เจ้าเมืองให้มาเชิญพวกราชทูต ๖ คนไปกินโต๊ะกับ
ขุนนางอังกฤษ ๑๕ คน

(หม่อมราโชทัย.2508 : 23)

จดหมายเหตุนครราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส มีวิธีดำเนินเรื่องเช่นเดียวกันกับจดหมายเหตุนครราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ เช่น พระณรงควิจิตรบันทึกเหตุการณ์ระหว่างการเดินทางจากแหลมคาลี ประเทศศรีลังกา จนถึงแหลมเอเดน จึงได้ชักธงช้างเผือกขึ้นยอดเสาเรือ ดังตอนที่ว่า

วันจันทร์ เดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำ เวลา ๒ โมงเช้า หมอนขอลือเครื่องจักรสลายชำรุดหยุดจักรทำอยู่...เวลา
บ่ายโมงครึ่งแก้เครื่องจักรแล้วใช้จักรไป เรือเดินโมงละ ๖ น็อต

วันอังคาร เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ เวลาเช้าแลเห็นเขาเห็นฝั่งแหลมเอเดน เมื่อเรือมาใกล้ปากอ่าวแหลมเอเดน
กำมดันให้ชักธงช้างเผือกขึ้นเสากลาง

(พระทรงคีวชิต.มปป : 22-23)

2.1.3 การจบเรื่อง จดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องในสมัยนี้ ผู้แต่งบันทึกการเดินทางจนถึงจุดหมายปลายทาง จนเสร็จสิ้นการปฏิบัติการกิจ

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ เนื่องจากหม่อมราโชทัยมีหน้าที่ในการบันทึกจดหมายเหตุเพื่อเสนอต่อทางราชการ จึงบันทึกเหตุการณ์ต่างๆไว้อย่างละเอียด ฉะนั้นจึงจบการบันทึกจดหมายเหตุ ด้วยการบันทึกการเดินทางหลังจากปฏิบัติหน้าที่ทางด้านราชการทูตเสร็จแล้ว และเล่าถึงการเดินทางกลับจนถึงประเทศไทย ซึ่งมีการบอกวัน และเวลาที่คณะทูตเดินทางกลับถึงกรุงเทพฯ และได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันรุ่งขึ้นไว้ว่า

วันจันทร์ เดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ เวลา ๒ ทุ่มเศษ ได้ออกจากเมืองสมุทรปราการ ๒ ยามถึงกรุงเทพมหานคร
อมร รัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยานี รุ่งขึ้นเวลาเช้าพร้อมกันเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ครองหน้าพระ
สิงหนบัณฑูร ข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยฝ่ายทิศตะวันตก ในพระบรมมหาราชวัง สันความแต่เท่านี้ ขอ
เดชะ

(หม่อมราโชทัย.2508 : 93)

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส พระทรงคีวชิตไม่ได้บันทึกถึงการเดินทางกลับประเทศไทย แต่จบเมื่อคณะทูตปฏิบัติภารกิจในการทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นแด่พระเจ้าแผ่นดินที่ 3 แล้ว และยังทำหน้าที่ในการเยี่ยมชมนสถานที่ต่างๆตามที่ทางประเทศฝรั่งเศสจัดเตรียมให้ชม ดังที่กล่าวถึงเหตุการณ์และสิ่งที่พบเห็นในตอนทีคณะทูตเดินทางไปชมสวนสัตว์ในกรุงปารีสว่า

วันอังคาร เดือน ๘ ทศยาสาธ ขึ้น ๒ ค่ำ เวลาบ่ายหนึ่งโมง มองคณินพาทูตานุทูตไปดูสวนและสัตว์ต่างๆ
ในสวนนั้น ถ้าต้นไม้สิ่งใดเป็นของอยู่ในประเทศร่อน ก็ทำเป็นโรงแก้วครอบต้นไม้ไว้แล้วไขไอร้อนเข้าไป
ให้ต้นไม้ขึ้นบริบูรณ์ดี ด้วยได้รับไอร้อนในสวนนั้นมีต้นไม้ผลไม้ร่มรื่นพื้นสะอาดบริสุทธิ์ มีสระน้ำอยู่
ในสวนสระหนึ่ง น้ำนั้นเย็นใสสะอาด

(พระทรงคีวชิต.มปป : 64)

2.2 สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

นิราศร้อยแก้วที่นำมาวิเคราะห์ในสมัยนี้ เริ่มเขียนในรูปแบบอนุทิน ในพ.ศ.2420 จดหมายเหตุในพ.ศ.2440และพ.ศ.2449 และจดหมายเหตุในพ.ศ. 2444-2445 ซึ่งได้นำนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มา

วิเคราะห์ 8 เรื่อง และมีการเขียนไว้ใน 3 รูปแบบ คือ อนุทิน จดหมาย และจดหมายเหตุ ตามลำดับ แต่ละประเภทมีรูปแบบดังนี้

2.2.1 อนุทิน

อนุทิน(diary)เป็นรูปแบบงานเขียนที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตกและมีลักษณะเฉพาะที่ต่างจากวรรณกรรมประเภทอื่น ดังที่ บุญยงค์ เกศเทศ (2536 : 83) ได้กล่าวถึงลักษณะของอนุทินไว้ว่า

อนุทินเป็นวรรณกรรมที่เป็นเฉพาะส่วนตัว มักไม่นิยมเปิดเผย ยกเว้นเมื่อผู้เขียนเสียชีวิตไปแล้ว ข้อเขียนลักษณะนี้มักเป็นเรื่องราวในรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวกับตัวผู้เขียนหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในครอบครัว สังคม ประเทศชาติ งานราชการ ตลอดจนข้อเท็จจริงในวงการธุรกิจ การค้า วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี การศึกษา ในการเขียนอาจเป็นร้อยแก้ว หรือร้อยกรองก็ได้ งานเขียนประเภทนี้อยู่ที่เหตุการณ์หรือสิ่งที่ผู้เขียนได้เกี่ยวข้องหรือผูกพันจนต้องแสดงทัศนะ หรือความคิดเห็นไว้ในลักษณะบันทึก ซึ่งผู้เขียนอาจแสดงความรู้สึกนึกคิดลงไปได้ด้วยตลอดทั้งเรื่อง การบันทึกก็นิยมจดวันเวลาไว้ด้วย

จึงเห็นได้ว่า อนุทินเป็นวรรณกรรมที่ผู้แต่งบันทึกเรื่องส่วนตัวเป็นรายวัน เพื่อเตือนความจำโดยแทรกความรู้สึกนึกคิดไว้ด้วย

นิราศร้อยแก้วประเภทอนุทินในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่นำมาวิเคราะห์มี 4 เรื่อง คือ

เสด็จประพาสไทรโยค เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 เมื่อพ.ศ.2420

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 เมื่อพ.ศ.2421

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 เมื่อพ.ศ.2433

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 เมื่อพ.ศ.2439

อนุทินในสมัยรัชกาลที่ 5 มีรูปแบบดังนี้

2.2.1.1 การขึ้นต้นเรื่อง รัชกาลที่ 5 ทรงบอกสาเหตุการเสด็จพระราชดำเนิน จุดหมายปลายทาง และวันที่เริ่มเสด็จพระราชดำเนินไว้ในตอนต้นของอนุทินทุกเรื่อง

เสด็จประพาสไทรโยค พระองค์ทรงทรงบอกสาเหตุการเดินทางไว้ต้นเรื่องว่า เป็นการเสด็จประพาสตามลำน้ำแควน้อยในกาญจนบุรี เพื่อความสำราญพระราชหฤทัย ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระเจ้าพระยาได้ชวนไว้ชำนานว่า ในลำแม่น้ำน้อยเมืองกาญจนบุรี ซึ่งเราได้เที่ยวครั้งก่อนคราวหนึ่งแล้ว นั้นต่อขึ้นไปสนุกมากกว่าข้างต้น จึงได้ตกลงกันกับสมเด็จพระเจ้าพระยา

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 : 2)

นอกจากนี้ยังได้ทรงบันทึกวัน เวลา ที่ทรงเริ่มเดินทางว่า ทรงเดินทางโดยเรือพระที่นั่งออกจากพระตำหนักในวันอาทิตย์ เดือน 2 ขึ้น 14 ค่ำ เวลา 14.00 นาฬิกา ดังที่ทรงเล่าว่า

ได้มอบให้เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ และเจ้าพระยามหินทร เป็นผู้รักษาบานเมืองเยนแลของเร ดั้งหนึ่งแต่วันนี้ คือ วัน ๕^{๐๔} ๒ คำ ... ที่ตำหนักแพมิขุนนางมาส่งประมาณสัก ๓๐ ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยสั่งเสีย การเล็กน้อยตามเคยแล้วลงเรือได้ออกเวลา ๒ โมงเศษนิดหน่อย

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 : 3 - 4)

ระยะทางเสด็จประพาสสมณทลอยุธยา มีการขึ้นต้นด้วยการบอกสาเหตุในการเสด็จพระราชดำเนิน วันและเวลาที่ทรงเดินทางไว้ว่า ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จทอดพระเนตรพระนารายณ์ราชนิเวศน์ โดยเสด็จออกจากกรุงเทพฯ ในวันเสาร์เดือน 12 ขึ้น 1 คำ ดังข้อความว่า

เมื่อก่อนนี้ก็ได้คิดว่าจะขึ้นไปเยี่ยมนารายณ์ราชวังตามเคย แต่หามิช่องว่างไม่ ด้วยต้องไปที่อื่นเสียบ้าง น้ำน้อยบ้างปีนี้เป็นปีสมควรที่จะขึ้นไปได้ จึงได้ออกจากกรุงเทพฯ ในวันเสาร์เดือนสิบสองขึ้นคำหนึ่ง

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2470 : 1)

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงบอกสาเหตุในการเดินทางไว้ว่า ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จประพาสแหลมมลายูฝั่งตะวันตก เนื่องจากยังไม่เคยเสด็จประพาสทางแถบนี้มาก่อน ประกอบกับมีการซ่อมแซมถนนที่เมืองสงขลาซึ่งชำรุดเรียบร้อยแล้ว และได้ตัดถนนที่เมืองชุมพรเสร็จแล้ว จึงทำให้การได้เสด็จประพาสแหลมมลายูในครั้งนี้มีความสะดวกขึ้น โดยทรงบันทึกถึงวัน เวลาที่ทรงเสด็จออกจากพระตำหนักแพในกรุงเทพฯ ไว้ด้วย ดังข้อความว่า

ความประสงค์ที่จะมาเที่ยวครั้งนี้ ได้ปรารถนาแต่เมื่อออกเที่ยวปีกลายนี้ ด้วยได้ไปเที่ยวหัวเมืองตามฝั่งข้างตะวันออกแหลมทั่วแล้ว ยังไม่ทั่วแต่ข้างตะวันตกอย่าง ๑...ได้ถามถึงทางใต้ความว่าตอนสงขลาชำรุดมาก จึงสั่งให้ซ่อมทางไว้ ถ้าทางเรียบร้อยก็เป็นอันเดินทางได้อีกอย่าง ๑...และทางโทรเลขที่ชุมพรตัดมาแล้วไม่ต้องตัดทางใหม่อีกอย่าง ๑ จึงได้ออกปากว่าถ้าปีหน้าว่างจะออกไป ...วันที่ ๑๖ เดือนเมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๐๕ ตรงกับวันพุธ เดือน ๕ แรม ๑๒ คำ ปีชวดโทศก จุลศักราช ๑๒๕๒ ...สั่งการทั้งปวง แล้วลงเรือสริยมณฑลได้ออกเรือก่อน ๕ โมง

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 1 : 1,10)

นอกจากนั้นรัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกรายชื่อและจำนวนผู้ที่ตามเสด็จประพาสในครั้งนี้ ทั้งบุคคลที่อยู่ในเรือพระที่นั่งและเรือลำอื่นในกระบวนเสด็จ รวมทั้งหมด 209 คน ไว้ในตอนต้นเรื่องด้วย

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน รัชกาลที่ 5 ทรงบอกวัน เดือน ปี และเวลาที่ทรงเดินทางออกจากประเทศไทย และทรงกล่าวถึงสาเหตุในการเดินทางครั้งนี้ว่า เป็นการเสด็จประพาสชวากายหลังหายจากพระอาการประชวร ดังข้อความว่า

วันเสาร์ที่ ๔ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ การที่คิดจะไปเที่ยวเมืองชวากครั้งนี้ เพราะเหตุที่หายเจ็บขึ้นแล้ว ยังไม่เปนปกติได้ ไม่มีทางอื่นที่จะแก้ไขให้เร็วกว่าไปเที่ยวเสียในที่ไกล ให้ได้เปลี่ยนที่อยู่แลความ

ประพุดออกไปพ้นจากความหมุ่นทั้งหลายน้อยกายแลใจให้สงบเสียอีกครั้งหนึ่ง บรรดาหมอล้วนทั้งปวงเป็นอันมากเห็นพร้อมกันดังนี้ ยังมีข้อที่จะพิจารณาว่าจะไปแห่งใดดี เมื่อ ปฎิษากันหลายครั้งตกลงเลือกเกาะขวา ด้วยเป็นที่ควรจะไปในเวลาซึ่งไม่สู้สบายเช่นนี้... เมื่อเลี้ยงดูกันแล้วได้ลากันกับพวกบางกอกที่ไปส่งเขากลับไปอีก ๑๕ นาที จะ ๔ โมง พวกเรากลับลงเรือมหาจักรี

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2516 : 1, 5)

2.2.1.2 การดำเนินเรื่อง อนุทินทุกเรื่องในสมัยนี้มีการดำเนินเรื่อง โดยการเล่าเรื่อง ส่วนพระองค์ของรัชกาลที่ 5 ตามวัน เวลาในการเสด็จประพาสตามสถานที่ต่างๆ ว่าเป็นรายวัน ซึ่งอนุทิน 3 เรื่องแรกจะทรงบอกปีรัตนโกสินทร์ศก เฉพาะวันแรกที่ทรงบันทึก หลังจากนั้นแต่ละวันจะทรงบอกวัน เดือนตามแบบจันทรคติ และเวลาที่ทรงบันทึกตามการนับเวลาแบบไทย เช่น โมง ยาม ติ ไว้ในตอนต้นของบันทึกแต่ละวัน

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกเรื่องส่วนพระองค์ โดยบอกวัน เดือน ปีตามแบบจันทรคติ และทรงบอกเวลาที่บันทึกไว้ด้วย ดังที่ทรงเล่าถึงวัน เวลา ที่เสด็จถึงเขาสูงและเรื่องส่วนพระองค์ในการเสด็จประพาสไว้ในเรื่องว่า แม้เส้นทางที่ต้องเสด็จพระราชดำเนิน มีพื้นที่ไม่ราบเรียบ เป็นเนินสูงๆต่ำๆ เพราะไม่ได้จัดเตรียมเส้นทางไว้ล่วงหน้า ก็ยังทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จต่อไป แล้วทรงบันทึกวันและเดือนของวันรุ่งขึ้น รวมทั้งทรงไม่คอยมีคนมาเข้าเฝ้าพระองค์ ดังตัวอย่าง

วัน ^{๑๒} ๕ _๓ ค่ำ ขึ้นห้าไปเขาส่งเวลาบ่าย ๕ โมง ทางไปเป็นหนทางเกวียนสูงๆ ต่ำๆ ไม่ได้ทำไว้ แต่เราอยากจะขึ้นไปเอง มีต้นไม้และต้นไม้เล็กๆ ใกล้เคียงมาก แต่ไม่เป็นปารกชฎ

วัน ^{๑๓} ๖ _๓ ค่ำ วันนี้เขามาหาภิกษุ มีแต่เมียบพระยาราชบุริมคนเดียว

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 : 213-214)

ระยะทางเสด็จประพาสสมณทลอยุธยา รัชกาลที่ 5 ทรงดำเนินเรื่องตามวัน เวลาตามแบบจันทรคติ ระหว่างการเสด็จประพาสอยุธยา เช่น ทรงบันทึกเหตุการณ์และสถานที่ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินในวันอาทิตย์ เดือน 12 ขึ้น 2 ค่ำ และวันจันทร์ เดือน 12 ขึ้น 3 ค่ำ ไปตามลำดับเวลา ดังตัวอย่าง

วันอาทิตย์เดือนสิบสองขึ้นสองค่ำ กลางวันไม่มีการอะไร ฝนตกมาก เวลาบ่ายจะเดินไปดูารก็ได้ ต้องลงเรือเล็กพายไปเที่ยว เมื่อจวนพลบแล้วกลับมาอยู่ตามธรรมเนียม ไม่ได้ไปวัดไม่ได้ไปศาล เวลาค่ำไปทอดกฐินข้างในเหมือนเมื่อปีกลายนี้ เรือต้องปลิวเป็นเรือที่หนึ่ง เรือที่วลมเป็นเรือที่หนึ่งรอง ไปตามคลองในวังออกปากคลองข้างเหนือ ทอดกฐินวัดชุมพลนิกายาราม กลับมาเวลายามหนึ่ง

วันจันทร์เดือนสิบสองขึ้นสามค่ำ เข้า ๔ โมง ลงเรือโสภณฯ ขึ้นไปทอดกฐินกรุงเก่า...กลับมาถึงบางปะอิน บ่าย ๓ โมง ฝนตกบ้างเล็กน้อยแล้วหาย เวลาเย็นไปวัดดินแดนธรรมประวัติ ค่ำฝนตกมาก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2570:2)

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู เรื่องนี้มีการดำเนินเรื่องตามวัน เวลาแบบจันทร์คดิ เช่น รัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกถึงเรื่องกิจวัตรส่วนพระองค์ และสถานที่ที่ได้เสด็จทอดพระเนตร ตามวัน เวลา จนเรือพระที่นั่งถึงเกาะหมาก และทรงบันทึกว่าเมื่อตอนที่ยังทรงพระเยาว์ ทอดพระเนตรสิ่งใดก็ เห็นว่ามีขนาดใหญ่ ดังเช่น เคยทอดพระเนตรว่าเกาะหมากมีขนาดใหญ่ แต่เมื่อเจริญพระชนมายุมากขึ้น ได้ทรงพบเห็นสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น จึงทำให้ทรงเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามขนาดปกติของมัน ดังตัวอย่าง

วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เข้ากำหนดว่าจะขึ้นฝนตกเลยนอนเสีย จนเช้า ๒ โมง จึงได้ตื่นกินข้าว แล้วผ่านหยาสนธิ ๒ โมงเศษขึ้นบก...บ่าย ๓ โมงไปดูเหมืองหลังพลับพลาที่จีนเรียกว่า “โฮปา” เป็นเหมือง ของหลวงบำรุง ว่าทำมา ๒๕ แล้ว...กลับลงมาถึงเรือเวลาพลบ เวลา ๗ โมงทอดสมอรออยู่ที่หัวเกาะยาว วันที่ ๒ วันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ค่ำ ๑๑ เดือนเรือเข้าไปทอดในหว่างเกาะหมากกับช่องสลัด ดิน ขึ้นเห็นเกาะหมากเล็กไปตกใจ ร้องสัญญาณนิจจา นึกว่าที่จำได้แต่ก่อนนั้นยังเป็นเด็กตาเห็นเล็กเป็นโตแต่ ครั้นเมื่อเรือเอียงเห็นโตขึ้นค่อยเบาใจ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 1 : 127,131,144-145)

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน รัชกาลที่ 5 ทรงมีวิธีการดำเนินเรื่องตามลำดับวัน และเวลาที่ทรงบันทึกไว้ทุกวัน แต่ทรงบอกวันและเดือนตามแบบสากล ทรงบอกเวลาที่มีลักษณะปน กันทั้งแบบเก่าและแบบสากล เช่น ทรงบันทึกวัน เวลา ตั้งแต่เสด็จออกจากสถานีรถไฟในเมือง บุกเตนชอก ผ่านเขากิเด เขาสลัก และทรงเล่าว่าได้ทอดพระเนตรลำธารตามรายการที่เสด็จผ่าน รวมทั้งทรงบันทึกเรื่องส่วนพระองค์ว่า เกือบจะเสด็จถึงสถานีรถไฟไม่ทันเวลา ดังที่ทรงเล่าว่า

วันที่ ๓ มิถุนายน เวลาโมงเข้าไปที่สเตชั่นหวัดเวลาแต่พอทัน ได้พบสนทนากับพวกที่ยังอยู่บัตเตเวียเล็ก น้อย แล้วขึ้นรถไป ออกจากสเตชั่นไปโมงหนึ่งกับ ๑๕ นาที ดูเหมือนหนึ่งไปในระหว่างเขาใหญ่สองข้าง คือเขากิเดอยู่ข้างซ้าย เขาสลักอยู่ข้างขวา ผ่านหรือเลียบลำธารเป็นอันมาก เป็นลำธารที่ลึกแถมต่าง ๆ ที่เป้นเชือกน้ำทำด้วยราวเหล็กกับทางรถไฟก็มี

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2516: 72)

นอกจากนี้ ได้ทรงเรียกพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ว่า ไดอารี่ ดังที่ทรงกล่าวว่า

๗

อยู่ในห้องตั้งแต่ ๓ โมงเข้าไปหา ๒ ยามทั้งสิ้น เรื่องนวดเป็นเวลาไม่ได้ ไดเอรีก็ชวนจะค้างข้อที่จะ แต่งพิสดารเป็นไม่ว่าง ตกลงเป็นจบที่

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2516 : 14)

2.2.1.3 การจบเรื่อง รัชกาลที่ 5 ทรงจบการบันทึกอนุทินทุกเรื่อง ด้วยการเล่าถึงวัน เดือน และเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพฯ

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกถึงเหตุการณ์ในระหว่างที่เสด็จพระ ราชดำเนินกลับถึงเมืองราชบุรี ว่ามีราษฎรทั้งชาวไทยและชาวจีนมาพบพระองค์ เพื่อขอให้ทางการ

ชุดคลองให้ชาวบ้านได้ใช้กันและทรงบันทึกพระราชปณิธานของพระองค์ว่าจะทรงรับบุคคลเหล่านั้นให้ทำไร่พริกและไร่ต้นหอม ดังข้อความว่า

วันที่ ๓๒ ค่ำ วันนี้อยมนอนให้เสียวันหนึ่ง ไม่ได้ทำอะไร แต่มีพวกราษฎรไทยจีนชาวบางน้อย ซึ่งขอ
ให้ช่วยชุดคลองมาทำ มีของมาให้คนละเล็กคนละน้อย ปรับทุกข์ว่า เวลาหน้าแล้งไม่มีน้ำลำบากนัก เราจะ
รับให้พวกเหล่านี้ทำไร่พริกทำไร่หอมทั้งสิ้น

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 :223)

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา จบด้วยการที่ทรงบันทึกวันและเวลา ที่เสด็จพระราชดำเนินกลับจนถึงพระตำหนักแพในกรุงเทพฯ ว่า

วันอังคารเดือนสิบสองขึ้นสิบเอ็ดค่ำ...ออกเรือจากวัดป่าโมกซ์เวลา ๔ โมงเช้า แต่ไม่ได้มาด้วยเรือโสภณ
มาด้วยเรือใบตลิ่งเรือปานมารุตลาก ออกทางบางไทรล่องลงมากรุงเทพฯ ถึงตำหนักแพ เวลาบ่าย ๔
โมง ๑๕ นาที

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2470 : 42 – 43)

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงบอกวันและเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย จนเสด็จถึงพระตำหนักแพในกรุงเทพฯ ไว้ในตอนท้ายเรื่องว่า

วันที่ ๒๒ วันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ...เรือมาอย่างช้าเต็มที่ ๔ โมงจึงได้ถึงตำหนักแพ...ข้างในมีเจ้านาย
มารับพร้อมกัน แต่ไม่ได้นั่งพูดอยู่ช้า เพราะตั้งหน้าจะมาหาลูก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 2:240-241)

นอกจากนั้นยังได้ทรงแสดงทัศนะถึงประโยชน์ที่ทรงได้รับจากการเสด็จประพาสในครั้งนี้ว่า มีผลดีต่อทางราชการและพระสุขภาพของพระองค์ ดังที่ทรงเล่าว่า

การที่ไปครั้งนี้ นับว่าเป็นอันสะดวกดีได้ตลอดจนกลับ เที่ยวคราวนี้นับว่ามีกำไรอย่างยิ่งทั้งทางราชการและ
ร่างกาย

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 2:242)

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน นอกจากรัชกาลที่ 5 ทรงบอกวันและเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินกลับถึงประเทศไทยแล้ว ยังทรงย้ำถึงสาเหตุการเดินทางครั้งนี้ว่าเป็นการเสด็จประพาส ทรงกล่าวถึงความรู้สึกซาบซึ้งพระราชหฤทัยในน้ำใจของผู้ที่เตรียมการต้อนรับ นอกจากนั้นยังทรงกล่าวว่าจะทรงระลึกถึงทุกคนที่ได้ทรงพบในระหว่างการเดินทางในครั้งนี้ด้วย ดังข้อความว่า

วันที่ ๑๒ สิงหาคม โมงเช้าออกเรือ ถึงป้อมพระจุลจอมเกล้าสุด แล้วมาถึงป้อมผีเสื้อสมุทรสุด ป้อมแหลงไฟฟ้าสุด...ได้ถึงพระที่นั่งในเวลาเที่ยง การหนีไปเที่ยวเป็นสุดสิ้นเรื่องเพียงนี้ มีแต่ที่จะรบกวนถึงผู้ซึ่งได้พบปะกัน ที่มีไมตรีจิตสนิทสนมกันและได้รับรองให้มีความสุข ในเวลาไปจากบ้านเมือง และทั้งประเทศที่ได้ไปเห็นเป็นที่สนุกสนาน ทั้งเป็นที่ควรสรรเสริญในการปกครองและความน้ำใจดีของคนทั้งปวง เป็นเครื่องประกอบให้เราได้รับความสุขสบายจนคืนมาบ้านเมืองเหมือนอย่างแต่ก่อน มีอย่างเดียวแต่ที่จะต้องนึกถึงด้วยความขอบใจและความพอใจจนตลอดเวลาที่เรามีชีวิต

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2516 : 388)

2.2.1.4 การใช้ภาพประกอบ เป็นรูปแบบที่พบในอนุทิน 1 เรื่องคือเสด็จประพาสรอบแหลมมลายู ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงวาดแผนผังสถานที่ประกอบในเวลาที่ทรงบันทึกถึงสถานที่ที่ได้ทอดพระเนตร เช่น แผนผังเกาะขวาง แผนผังที่ทำการของเจ้าหน้าที่ทางราชการในเมืองภูเก็ต หรือทรงวาดแผนผังพลับพลาที่ประทับระหว่างการเสด็จประพาสประกอบ เช่น แผนผังพลับพลาที่ประทับในชุมพร แผนผังพลับพลาที่ทำไม้ลาย และแผนผังพลับพลาเมืองระนอง เป็นต้น

2.2.1.5 การแทรกคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง เนื่องจากรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระปรีชาสามารถในการพระราชนิพนธ์คำประพันธ์ประเภทโคลง จึงทรงพระราชนิพนธ์โคลงแทรกไว้ในอนุทิน 3 เรื่องคือ เสด็จประพาสไทรโยค ระยะเวลาเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา และเสด็จประพาสรอบแหลมมลายู

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์โคลงไว้ 7 บท เพื่อทรงบันทึกสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรระหว่างทาง ตลอดจนถ่ายทอดความรู้สึกหรือทัศนะของพระองค์ไว้ด้วย เช่น ในตอนที่ทรงลงเรือพระที่นั่งชมธรรมชาติตามลำน้ำไถลพลับพลาที่ประทับ ในตำบลวังหมึก เมืองกาญจนบุรี ก็ทรงพระราชนิพนธ์โคลงที่มีใจความเกี่ยวกับความเป็นมาของชื่อตำบลวังหมึก โดยได้ทรงแสดงทัศนะว่า แม่น้ำในตำบลนี้มีสีดำคล้ายหมึกเนื่องจากน้ำลึกมาก จึงเรียกชื่อตำบลนี้ว่าวังหมึก ดังโคลงว่า

วังหมึกแม่น้ำเรียก	ตำบล นีนอ
ชลบเขี้ยวฉวางกล	แก่งดิน
น้ำดำดุจหมึกปน	เหตุลึก เหลือแสร
วังหมึกชื่อเพราะพื้น	น่านน้ำดำมัว

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 :95)

เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินถึงสถานที่ที่มีการกล่าวไว้ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ก็ทรงยกบทประพันธ์จากเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายมาประกอบไว้ ดังตอนที่ว่า

ที่ลำตะเพินนี้ ไม่ห่างกันกับเขาสันไถ่ก็มากนัก เห็นจะใกล้กันกับเมือง ในครั้งนั้นคนชาวเมืองกาญจนบุรีตกใจตื่นหนีออกจากเมืองหมด ด้วยกองทัพมามากนักเหลือกำลังที่จะรับ กรมสมเด็จพระปรมานุชิต ท่านว่า โคลงไว้ว่า

ชาวสยามคร้ามศึกสัน	ทั้งผอง
นายแลไพร่ไปปอง	รบรา
อพยพหลบหลีกมอง	เอาเหตุ
ซุกซ่อนซ่อนให้ข้า	ศึกได้ไปเป็น

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 : 62)

รัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกจำนวน 10 บทที่กรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งได้ร่วมเดินทางในครั้งนี้ ได้นิพนธ์ถวายพระองค์ ซึ่งเป็นบันทึกการเดินทาง เมื่อเดินทางถึงแก่งหลวงไว้ในอนุทินดังตัวอย่าง

ลูหลังณแก่งหลวง	ก็ระลวงระลูลาญ
ละน่องนิราศถาน	จะสนุกสนานใด
อุทกกระทบผา	ดูมากกระทบใน
อุราบราไหล	ประทะทับประทุกแด

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 : 87)

นอกจากนั้นพระองค์ยังได้ทรงนำกลอนนิราศรบทพม่าที่ทำดินแดง ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 มาประกอบไว้ในตอนที่เสด็จถึงสถานที่ที่ปรากฏในนิราศเรื่องดังกล่าวด้วย ดังตอนที่เสด็จประพาสน้ำพุที่อยู่ใกล้เขากินนร ได้ทรงยกบทกลอนจากนิราศรบทพม่าที่ทำดินแดงมาประกอบว่า

ท่วงทีที่น้ำตกนั้นจะพรรณนายากนัก จอดเรือชมอยู่ตรงหน้านั้นสักครู่หนึ่ง เห็นสมกับนิราศที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ท่านทรงว่า

มาพลาทางแสนคเนิงหา	นัยนาแลลับไพรสณฑ์
ยิ่งแดดลารันร้อนทุรนทน	จึงลุดลเข้าท้องไอยรารมย์
.....	.....
มีท้อธารน้ำพุคุดัน	ตลอดหลั่นไหลลงแต่ยอดผา
เป็นไปรงปล่องช่องชั้นบรรพดา	เช่นซาดังสายสุหร่ายริน
บ้างเป็นท้อแถวทางหว่างบรรพด	เลี้ยวลดไหลมาไม่รู้สิ้น
น้ำใสไหลชอกศิขรินทร์	แสนถวิลถึงสวาทไม่ลดลดลา

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 : 119-120)

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์โคลงไว้ 1 บท ในตอนที่ทอดพระเนตรวัดและวังในอยุธยา โดยมีใจความที่แสดงถึงทัศนะของพระองค์ว่าวัดและวัง

ในอดีตเป็นสิ่งที่อยู่คู่กัน และมีบทบาทสำคัญผลิตเปลี่ยนกันไปตามสภาพของบ้านเมือง เปรียบได้กับผู้ชายที่มีหน้าที่สำคัญ 2 ประการคือ ยามบ้านเมืองสงบกับบวชเป็นพระสงฆ์ แต่ยามศึกสงครามต้องสึกออกมาเป็นทหารช่วยป้องกันประเทศชาติ ดังโคลงที่ว่า

วัดวังครั่งโนนคู่	เปลี่ยนกัน
เพราะบมมีความสำคัญ	เหมาะหมั้น
เหมือนสงฆ์ผลัดผ้าปล้น	เปนคฤหัสถ์นา
อยู่วัดสำรวมครั้น	ศึกขึ้นเป็นกำแพงฯ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2470 : 10)

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์โคลงไว้ในเรื่องเรื่อง 1 บท ในตอนที่ประทับแรมที่เมืองตะกั่วทุ่ง ซึ่งมีใจความที่แสดงพระอารมณ์ขันในการเล่าถึงแมลงวันที่เป็นรบกวนพระองค์ระหว่างที่บรรทม และทรงแสดงทัศนะว่าแมลงวันเป็นสัตว์ที่ไล่ไปให้พ้นยากกว่าสัตว์ประเภทอื่น ดังโคลงว่า

เสือสัหมีแรดช้าง	ลัษมัน กิติ
เสียงโห่เสียงปืนพลัน	หลบสี่
เหลือแหล่แต่แมลงวัน	ตอมเมื่อ นอนนา
ยิ่งไล่ยิ่งจู้จี้	เจาะจิ้มเจียนบอฯ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 1 : 156)

2.2.2 จดหมาย

จดหมายเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตก และมีรูปแบบเป็นการเขียนติดต่อกับผู้อื่น และมีการลงชื่อผู้เขียน ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระอักษรภาพ (2506:ก) ทรงอธิบายลักษณะของพระราชหัตถเลขาไว้ในคำนำของหนังสือเรื่อง “พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1” ว่า “พระราชหัตถเลขา คือหนังสือซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเขียนเองไปถึงผู้หนึ่งผู้ใด ถาหลงพระนามด้วยพระราชหัตถ์ในหนังสือซึ่งมีไปถึงผู้หนึ่งผู้ใด เข้าใจว่าเปนของมีขึ้นใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๔” ส่วนสิทธิฯ พินิจภูวดล และคณะ (2516:103) ได้กล่าวถึงลักษณะจดหมายส่วนตัวไว้ว่า

จดหมายส่วนตัว คือจดหมายที่มีไปมาติดต่อกันระหว่างบุคคล อาจจะเป็นญาติสนิท มิตรสหาย ผู้รู้จักคุ้นเคย หรือผู้ที่จำเป็นต้องติดต่อกัน เรื่องราวที่จะติดต่อกันมีอยู่มากมายอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด อาจจะเป็นเรื่องส่วนตัว เถาและถามเรื่องราวและเหตุการณ์ส่วนตัว ได้ถามทุกข์สุข ฯลฯ อาจเป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับธุรกิจการงาน แต่เป็นการติดต่อกันฉันญาติมิตรคนสนิทคุ้นเคย ไม่ใช่ว่าเป็นทางการ โดยรูปแบบในการเขียนจดหมายมีส่วนต่างๆ ที่สำคัญคือ ที่อยู่ของผู้เขียน ถัดลงมาเป็นวัน เดือน ปี ที่เขียน คำขึ้นต้น ต่อจากนั้นจึงเป็นข้อความ ซึ่งควรจะย่อหน้า และในตอนท้าย มีคำลงท้ายจดหมาย แล้วจึงลงชื่อผู้เขียน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าจดหมายเป็นวรรณกรรมที่ผู้แต่งเขียนเพื่อเล่าเรื่องราวต่างๆให้ผู้อื่นได้ฟัง โดยมีการบอกชื่อผู้เขียนและผู้รับ มีคำขึ้นต้นและคำลงท้าย รวมทั้งมีการบอกวัน เดือน ปี และที่อยู่ของผู้เขียนด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากจะมีนิราศร้อยแก้วในรูปแบบจดหมายเหตุและอนุทินแล้ว ยังพบนิราศร้อยแก้วในรูปแบบจดหมาย 2 เรื่องคือ

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440 รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2440

ไกลบ้าน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2449

เมื่อพิจารณารูปแบบของพระราชหัตถเลขาทั้ง 2 เรื่องนี้แล้ว พบว่ามีรูปแบบดังนี้

2.2.2.1 การขึ้นต้นเรื่อง รัชกาลที่ 5 ทรงขึ้นต้นพระราชหัตถเลขาทุกฉบับ ด้วยการบอกวัน เดือนตามแบบสากล ปีรัตนโกสินทรศก สถานที่ที่ทรงบันทึก แล้วทรงใช้คำขึ้นต้นพระราชหัตถเลขาที่บอกชื่อผู้รับ

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440 ซึ่งมีทั้งหมด 62 ฉบับ พระองค์ทรงใช้คำขึ้นต้นพระราชหัตถเลขาทุกฉบับว่า “ถึงแม่เล็ก” ซึ่งหมายถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงบอกวัน เดือน ปีที่ทรงบันทึก และสถานที่ประทับในเวลาที่ทรงบันทึกด้วย โดยในตอนต้นพระราชหัตถเลขาฉบับที่ 1 ทรงเล่าถึงวันและเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือมหาจักรีออกจากประเทศไทยว่า

เรือมหาจักรี วันที่ ๗ เมษายน ร.ศ. ๑๑๖

ถึงแม่เล็ก

ด้วยตั้งแต่แม่เล็กกลับไปแล้ว ได้ออกเรือมาถึงร่องลึกเวลาค่ำต้องหยุด เพราะน้ำยังไม่ขึ้นเต็มที่... ต่อ ๒ทุ่มครึ่งจึงได้ออก...วันศุกร์ที่ ๗ เมษายน...วันนี้เวลา ๑๐ทุ่มจะตรงเกาะบราสา เปนอันออกจากพระราชอาณาเขต

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 1: 1,5-6)

ไกลบ้าน เป็นพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 จำนวน 43 ฉบับ พระองค์ทรงขึ้นต้นพระราชหัตถเลขาแต่ละฉบับ ด้วยคำขึ้นต้นพระราชหัตถเลขาว่า“ลูกหญิงน้อย”หรือ“หญิงน้อย”ซึ่งทรงหมายถึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล ทรงบอกวัน เดือน ปี และสถานที่ที่ประทับขณะที่ทรงบันทึกโดยได้ทรงกล่าวไว้ในในตอนต้นของพระราชหัตถเลขาฉบับที่ 1 ว่า ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเล่าให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดลทรงทราบเรื่องทุกข์สุขส่วนพระองค์ ระหว่างการเสด็จประพาสยุโรป รวมทั้งทรงบอกวันและเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินออกจากพระตำหนักแพในกรุงเทพฯไว้ด้วยว่า

คืนที่ ๑

เรือมหาจักรี

วันพุธ ที่ ๒๗ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕

ลูกหญิงน้อย

พอตั้งใจว่าจะเขียนหนังสือบอกข่าวคราวให้รู้เป็นส่วนตัวต่างหากจากที่จะรู้ทางราชการ...ที่
ตำหนักแพคนมากจริงๆ ทั้งไทยทั้งฝรั่ง แม่เล็กลงมาอยู่ไม่ช้า ดูตกใจคนมาก เพราะมันแน่นหนาเหลือเกิน
แต่เป็นอันสำเร็จในการออกเรือได้ทันพระฤกษ์ คือ ภายใน ๕ โมงเช้า

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 1:1-2)

2.2.2.2 การดำเนินเรื่อง พระราชหัตถเลขาทั้ง 2 เรื่องนี้ มีวิธีการดำเนินเรื่องคือ
ทรงเล่าเรื่องส่วนพระองค์ในการเสด็จประพาสยุโรปของรัชกาลที่ 5 ในแต่ละวัน ตามลำดับวัน เวลา
และสถานที่ในการเสด็จพระราชดำเนิน ซึ่งทรงบอกวันและเดือนตามแบบสากล ทรงใช้ปี
รัตนโกสินทรศก และทรงบอกเวลาตามวิธีนับเวลาแบบไทยในอดีต

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จประพาสยุโรปใน พ.ศ.2440 พระองค์ทรงเล่าเรื่องส่วน
พระองค์ตามลำดับวัน เวลา และสถานที่ไว้ทุกฉบับ เช่น พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 6 ซึ่งได้ทรงเล่า
เรื่องส่วนพระองค์ในวันที่ 23 และวันที่ 24 เดือนเมษายน ร.ศ. 116(พ.ศ.2440)ว่า วันที่ 23 ไม่ค่อยมี
เรื่องที่จะทรงเล่าให้ทราบ แต่วันที่ 24 ทรงเล่าว่าทรงตื่นบรรทมในเวลาที่มีการยิงปืน และทรงบอกว่า
ไม่มีอะไรจะเล่ามากนัก เพราะทรงประทับในเรือมหาจักรี ซึ่งกำลังเดินทางอยู่ในทะเลอาหรับ ดังข้อ
ความว่า

เรือมหาจักรี ในทะเลอาหรับ วันที่ ๒๓ เมษายน ร.ศ.๑๑๖

ถึงแม่เล็ก,

ในระยะนี้ฉันเกือบจะไม่มีอะไรบอกทีเดียว เป็นแต่เล่นเรือมาแล้วอ่านบ้างเขียนบ้าง วันยังค่ำๆ นึก
อะไรต่ออะไรเรื่อยเปื่อยไป ออกเรือเวลา ๒ โมงเช้า ฉันตื่นต่อเมื่อยิงปืน ไครมาหากไม่ได้พบ คลื่นราบสบาย
ดี...

วันที่ ๒๔ เมษายน

วันนี้มาเฉยๆ ไม่มีอะไรจะเล่าเลย กางเกงเขาก็มายังชื้นขึ้นมาก แต่ยังไม่ดีแท้ เวลายามหนึ่งมาเห็น
ประกาศการเกาะมินิกอย ตรงกับที่เรียกเมืองแม่หม้าย ฉันได้คิดจากจดหมายคนเรือส่งมาให้ด้วย

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 1:65)

ไกลบ้าน มีวิธีการดำเนินเรื่อง โดยการเล่าเรื่องส่วนพระองค์ของรัชกาลที่ 5 ตาม
ลำดับวัน เวลาและสถานที่ในการเสด็จพระราชดำเนินเช่นเดียวกัน เช่น ระหว่างที่เรือพระที่นั่งเดิน
ทางในทะเลแดงได้ทรงเล่าถึงตำนานความเป็นมาของชื่อสถานที่ที่เสด็จพระราชดำเนินผ่าน ทรงเล่า
สภาพภูมิประเทศ และสิ่งที่ได้ทรงปฏิบัติในวันพุธที่ 17 เมษายน และวันพฤหัสบดีที่ 18 เมษายน
ตามลำดับเวลาว่า

ทเลแดง

คืนที่ ๒๒

วันพุธที่ ๑๗ เมษายน

วันนี้เรือเข้าช่อง บ้าบเอลเมนเด็บ แปลว่าทเลน้ำตา เพราะในทเลแดงนี้มีศิลาใต้น้ำมาก แต่ก่อนถ้าเรือมา ญาติพี่น้องรู้แล้วก็ร้องไห้ กลัวจะมาเป็นอันตราย

คืนที่ ๒๓

วันพฤหัสบดีที่ ๑๘ เมษายน

วันนี้ท้องฟ้าสลับแดดอ่อน มีลมเย็น ทเลราบเหมือนน้ำกระจก สีนํ้าเงินใสแจ่ม รัชชาดิกกลืนอายเป็นอย่างใหม่ที่เดียว... คำวันนี้กรมประจักษ์เอานีราศมาอ่าน ตอนปีนังที่จจะร้อยกับลังกา เปนอันแก่ครั้งที่สองแล้วยังใช้ไม่ได้... เขาจึงอาราธนาให้พ่อทำ ได้ทำสำเร็จเวลาเดียวนั้นทั้งสีนํ้า

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 1:79)

2.2.2.3 การจบเรื่อง พระราชหัตถเลขาทั้ง 2 ฉบับมีการลงท้ายเหมือนกันคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงทัศนะ ทรงใช้คำลงท้ายพระราชหัตถเลขา และทรงลงพระปรมาภิไธย

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จประพาสยุโรปใน พ.ศ.2440 พระองค์ทรงใช้คำลงท้ายพระราชหัตถเลขาตั้งแต่ฉบับที่ 25 ว่า"ผู้คิดถึงแม่เล็ก" ทรงลงพระปรมาภิไธยว่า"จุฬาลงกรณ์ ป.ร." ทุกฉบับ ในพระราชหัตถเลขาฉบับสุดท้าย ทรงบันทึกขณะประทับในเรือมหาจักรีที่กำลังเดินทางถึงเมืองโคลัมโบ ทรงลงท้ายด้วยการแสดงทัศนะเกี่ยวกับการเตรียมงานรับเสด็จพระองค์ว่า ให้เตรียมพิธีการต้อนรับอย่างเรียบง่าย เพื่อให้เหมาะสมกับการที่ได้เสด็จเยือนประเทศที่มีความเจริญมาแล้ว รวมทั้งทรงบอกว่าเรือจะออกเดินทางจากเมืองโคลัมโบไปกรุงเทพฯ เวลาค่ำ ดังข้อความว่า

การที่คนทั้งปวงมีใจยินดีพร้อมกันที่จะจัดการรับรองนั้นมีความยินดีเป็นอันมาก การที่มีโนโปรแกรมนั้น ดูเป็นการใหญ่โตมากอยู่ ฉันออกไม่ชอบเรื่องพยุหยาตรา กลัวจะถือว่าไปเมืองฝรั่งมั่งคั่งมาแล้วยังกลับมาเหยี่ยงอย่างเก๋อย่างโบราณแบบมาลงมือถอยหลังเข้าคลอง...ฉันจะจดหมายให้ล่เอียดก็ไม่ได้ เพราะเรือจะออกในเวลาค่ำวันนี้....

จำเป็นต้องจบที่

ผู้รักของแม่เล็ก

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 2: 134-135)

ไกลบ้าน รัชกาลที่ 5 ทรงลงพระปรมาภิไธยไว้ในพระราชหัตถเลขาทุกฉบับว่า "จุฬาลงกรณ์ ป.ร." มีพระราชหัตถเลขา 2 ฉบับที่ทรงใช้คำลงท้าย คือ พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 4 ทรงใช้คำลงท้ายว่า "พ่อผู้คิดถึงเหลือล้น" และฉบับที่ 43 ทรงใช้คำลงท้ายที่แสดงความรู้สึกส่วนพระองค์ว่า "ใจเต้นที่จะได้พบกันเดี๋ยวนี้นี้ หนังสือนี้จากพ่อผู้มีความรักยิ่ง" นอกจากนั้นในตอนท้ายของพระราชหัตถเลขาฉบับที่ 43 ซึ่งเป็นพระราชหัตถเลขาฉบับสุดท้าย ทรงจบด้วยการแสดงทัศนะว่า

ประเทศในทวีปยุโรปนำทรัพยากรธรรมชาติไปใช้จนใกล้หมดแล้ว แต่ในด้านวิชาการ ความรู้ทาง วิทยาการต่างๆ มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว จนประเทศอื่นพัฒนาตามได้ยาก ดังข้อความว่า

พื้นภูมิประเทศยุโรปนั้นมันหมดดีเสียแล้ว แต่ความรู้ในประเทศยุโรปไม่ใช่แต่เวลาที่กำลังที่เดินขึ้นสู่ความเจริญ มันกำลังเดินกระโดดโลดโผนซึ่งจะเดินตามยาก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 2:596)

2.2.2.4 การแทรกคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์บท ร้อยกรองไว้ในพระราชหัตถเลขาทั้ง 2 เรื่อง

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440 พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ โคลง 4 สุภาพไว้ 3 บท ในเพื่อแสดงทัศนะที่เป็นข้อเตือนพระทัยพระราชโอรสของพระองค์คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เช่น ทรงแสดงทัศนะว่าการทำสงครามเพื่อหวังกอบโกย ผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นสิ่งที่เลวร้าย ดังโคลงว่า

รออนุญาตโดยเหตุเกื้อ	แก้ตน
มุ่งประโยชน์เพื่อผล	ต่ำช้า
สงครามที่เกิดกล	คำกล่าว นินา
ควรดีว่ารบเร้า	ชั่วร้ายอาธรรม

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 1:180)

ไกลบ้าน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์นิราศร้อยกรองแทรกไว้ใน 2 เรื่องคือ นิราศ รัตนซึ่งทรงใช้คำประพันธ์ประเภทโคลง 4 สุภาพ 18 บท และนิราศกรมหลวงประจักษ์ ซึ่งเป็น กลอนสุภาพ 107 บท โดยทรงพระราชนิพนธ์นิราศรัตนไว้ช่วงต้นเรื่อง เพื่อล้อเลียนกรมหลวง ประจักษ์ศิลปาคม ที่ตามเสด็จในครั้งนี้ และนิพนธ์นิราศแข่งกับนิราศลอนดอนของหม่อมราชวงศ์ ตัง แต่ตอนที่เดินทางถึงประเทศศรีลังกา ซึ่งเนื้อหาของนิราศรัตนมีใจความที่ล้อเลียนกรมหลวง ประจักษ์ศิลปาคม ในทำนองตลกขบขัน ดังโคลงว่า

อาดูรอดักดิน	ดวงกมล ผอแอ
หล่อหลังถึงอสุชล	ชุ่มหน้า
เวียนชัยฤสง่างจน	บวมแบ่ง
หนักจิตรคิดเห็นถ้ำ	ถูกล้อเหลืออาย
อุบายบอกป่วยแก้ว	ตาจ้ำ เจ็บเฮย
สวมแว่นน้ำเงินงา	เงื่อนไว้
วันเดียวดอกทนคล้า	มิดน้อย
ไม่มีดเหมือนร้างไร่	แว่นแก้วก่องสมร

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 1:9)

นิราศร้อยกรองอีกเรื่องหนึ่ง ที่แทรกอยู่ในช่วงที่เสด็จถึงประเทศศรีลังกา คือ นิราศกรมหลวงประจักษ์ ซึ่งตอนแรกทรงพระราชนิพนธ์เพื่อช่วยแต่งนิราศให้กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม แต่ภายหลังเมื่อทรงมีเวลาว่าง ก็ได้ทรงพระราชนิพนธ์ต่อไปจนมีความยาวถึง 107 บท โดยมีเนื้อความเริ่มตั้งแต่เดินทางถึงประเทศศรีลังกาในวันที่ 9 และทรงบันทึกสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรว่าเรือรบที่จอดอยู่ใกล้ท่ามีการชักธงช้าง ซึ่งเป็นธงประจำชาติไทยในสมัยนั้น และยังป็นถวายเป็นความเคารพ นอกจากนี้แล้วยังมีเรือค้าขายจำนวนมาก ดังกลอนว่า

วันที่เก้าเข้าเขตรลังกาเกาะ	ช่องเภาจะเขื่อนตั้งบังแปนท่า
เห็นเรือรบอยู่ข้างซ้ายชายคงคา	ธงชกชักพลันแล้วลั่นปืน
จนคำรบครบยี่สิบเอ็ดนัด	น้ำสัจเรียบดีไม่มีคลื่น
เรือลูกค้าจอดสพรังคนนั่งยืน	ดูดาบคืนเรื่อน้อยลอยแปนแพ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2535 เล่ม 1:54)

2.2.3 จดหมายเหตุ

สมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงมีการเขียนนิราศร้อยแก้วในรูปแบบจดหมายเหตุ ซึ่งนำมาวิเคราะห์ 2 เรื่อง และเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ คือ

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก(พ.ศ.2444)

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี(พ.ศ.2445)

จดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องในสมัยนี้มีรูปแบบที่ต่างจากจดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ 4 ทั้งด้านการขึ้นต้นเรื่อง ดำเนินเรื่อง และจบเรื่อง นอกจากนั้นยังเพิ่มการใช้ภาพวาดศิลปกรรมตามสถานที่ต่างๆ ประกอบการบันทึก เพราะผู้แต่งเน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทางตามที่ตนสนใจ มากกว่าการบันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการ ซึ่งมีรายละเอียดในด้านรูปแบบ ดังนี้

2.2.3.1 การขึ้นต้นเรื่อง จดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องในสมัยนี้ ต่างจากจดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ ขึ้นต้นด้วยการบอกแต่เพียงวัน เดือน ปีรัตนโกสินทร์ศก และเวลาที่เริ่มเดินทาง ไม่ได้บอกรายละเอียดเกี่ยวกับตัวผู้แต่งและการเดินทาง เพราะผู้แต่งไม่ได้บันทึกเพื่อเป็นหลักฐานทางราชการ แต่บันทึกเพียงผลการปฏิบัติภารกิจคร่าวๆ ไว้เตือนความจำ และเน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทางในด้านระยะทางและสิ่งที่พบเห็นตามเส้นทางเดินทาง

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงบันทึกวัน เวลาที่ทรงเริ่มเดินทาง และสถานที่ที่เป็นจุดเริ่มต้นในการเดินทางว่า พระองค์ทรงลงเรือพระที่นั่งออกจากท่าพระในกรุงเทพฯ ดังข้อความว่า

วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ร.ศ.๑๒๑ เวลาเช้า ๒ โมง ๓๕ นาที ลงเรือออกจากท่าพระ เรือไฟลากเรือพ่วง ๖ ลำ
เช้า ๕ โมง ๔๕ นาที ถึงวัดปริมย์ จอดเรือกินเช้า

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. 2506 : 1)

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี มีการขึ้นต้นด้วยการบันทึกวัน เดือน ปีและเวลาที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกเดินทางจากกรุงเทพฯ โดยทรงบันทึกชื่อสถานีรถไฟและเวลาที่เสด็จถึงแต่ละสถานีจนเสด็จถึงบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ดังข้อความว่า

วันที่ ๓ มีนาคม ๑๒๑ เข้าโมง ๒.๑๕ ออกรถไฟ ศาลายาไซดิงที่ ๑ สเตชั่น ๓ โมงครึ่ง สเตชั่น บ้านเขมร มีไซดิงที่ ๒ หยุด มีถังน้ำ ๔ โมงถึงนครปฐม มีสเตชั่น ไซดิงที่ ๓ หยุด มีคนลงมาก ๔ โมง ๓๕ บ้านด่าน มีสเตชั่นเดียว และไซดิงที่ ๔ ๔ โมง ๕๐ ถึงบ้านโป่ง มีสเตชั่น ไซดิงที่
(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.มปป:1)

2.2.3.2 การดำเนินเรื่อง จดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องในสมัยนี้ ยังคงมีวิธีการดำเนินเรื่องที่เหมือนกับจดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ บันทึกเหตุการณ์ในการเดินทาง โดยบอกวัน เดือน ปี และเวลาไว้ในตอนต้นของการบันทึกแต่ละวัน แต่ต่างกันตรงที่ไม่ได้บันทึกเวลาตามแบบจันทรคติเหมือนสมัยรัชกาลที่ 4

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก มีวิธีการดำเนินเรื่อง โดยทรงบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละวันที่ทรงเดินทาง พร้อมบอกวัน เดือน ปีรัตนโกสินทร์ศก และเวลาที่คละเคล้ากันระหว่างเวลาแบบไทยและตามเวลาสากลที่มีบอกนาฬิกา ทรงบันทึกไว้ในตอนขึ้นต้นบันทึกแต่ละวัน โดยในการบันทึกจะทรงยึดวัน เวลาเป็นหลัก เช่น ตอนที่ทรงบันทึกวัน เวลาที่เสด็จทอดพระเนตรสระแก้ว และทำบุญในวันวิสาขบูชา ที่วัดมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก โดยได้ทรงฟังเทศน์เรื่องพระปฐมสมโพธิกถา และทรงเวียนเทียนที่วัดมหาธาตุ ดังตัวอย่าง

วันที่ ๓๑ เวลาเช้า ๒ โมง ๑๐ นาที ข้ามฟากไปขึ้นท่าวัด ขี่ม้าไปคูสระแก้ว ทางสักร้อยเส้น
วันที่ ๑ มิถุนายน ร.ศ ๑๒๐... เวลาค่ำ ๒ โมง ๔๔ นาที กินข้าวแล้วข้ามไปวัดมหาธาตุ ฟังเทศปฐม
สมโพธิในการวิสาข แลเวียนเทียนด้วยในการวิสาขที่นี้ พระยาเทพาจัดอุดหนุน
(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.2506:25,29)

นอกจากนี้พระองค์ทรงบันทึกจำนวนระยะทางที่ทรงเดินทางในแต่ละวันไว้ด้วย โดยทรงบันทึกไว้ในช่วงท้ายของการบันทึกในแต่ละวัน ซึ่งสอดคล้องกับการที่ทรงใช้ชื่อเรื่องว่าจดหมายระยะทางไปพิษณุโลก เช่น ความตอนที่ทรงบันทึกจำนวนระยะทางในวันที่ทรงเดินทาง ตั้งแต่ดงพิกุล แขวงนครสวรรค์ จนถึงบ้านไทรโรงโขน เมืองพิจิตรว่าจำนวนระยะทางที่ได้ทรงเดินทางในวันนั้น คิดเป็นระยะทาง 1090 เส้น ดังที่ทรงเล่าว่า

ระยะทางเรือเดินวันนี้ ตั้งแต่ดงพิกุลแขวงนครสวรรค์ อำเภอพันลาน จนถึงบ้านไทรโรงโขน แขวงพิจิตร
อำเภอกุม ทาง ๑๐๕๐ เส้น

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.2506: : 18)

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี มีการดำเนินเรื่องเหมือนกับจดหมายระยะทางไปพิษณุโลก เช่น ความตอนที่ทรงบันทึกว่าวัน เวลา ที่เสด็จไปพบเจ้าพระยาสุรพันธ์ แล้วจึงเสด็จทอดพระเนตรวัดใหญ่ เมืองเพชรบุรี และทรงเล่าว่า วัดใหญ่เป็นวัดที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ทรงเคยทอดพระเนตรวัดต่างๆ มา แต่ยังคงมีสภาพดีอยู่ และทรงบันทึกวัน เวลา ที่เสด็จทอดพระเนตรวัดต่างๆ ในวันรุ่งขึ้น ดังตัวอย่างว่า

วันที่ ๔ มีนาคม ๑๒๑ เข้า ๓.๑๕ ไปหาเจ้าพระยาสุรพันธ์ที่บ้าน แล้วไปวัดใหญ่ เรียกวัดสุวรรณาราม

สำหรับให้เพราะ วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ที่สุดที่ได้พบเห็นมา แต่ยังมีมาก

วันที่ ๕ มีนาคม เข้า ๒ โมง ๓๐ ไปวัดมหาธาตุ แล้วไปวัดพระนอน แล้วไปเขามันได้อีก ๕ โมง ๔๕ กลับ

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.มปป : 1)

2.2.3.3 การจบเรื่อง สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงจบจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องนี้ ด้วยการบันทึกการเดินทางเมื่อถึงจุดหมายปลายทาง และเดินทางไปดูสถานที่ในบริเวณใกล้เคียง ไม่ได้บันทึกการเดินทางในตอนกลับ เพราะไม่ได้บันทึกเสนอต่อทางราชการ จึงไม่จำเป็นต้องบันทึกเส้นทางอย่างละเอียด

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก จบด้วยการบอกวันและเวลาที่เสด็จทอดพระเนตรวัดพระไพริฬวง เมืองสุโขทัย โดยทรงแสดงทัศนะว่า พระปรางค์วัดนี้สร้างได้ดี จึงได้ทรงเดินทางมาทอดพระเนตรอีกครั้งหนึ่ง ดังข้อความว่า

วันที่ ๑๔ เวลาเช้า ๒ โมง๕๒ ขึ้นมาออกจากที่พักไปวัดพระไพริฬวงอีกเพราะยังติดใจอยู่ ด้วยเปนของดี

เมื่อวันก่อนเวลาไม่มีดู วันนี้ได้ดู เขียนเอาแผนที่กับปรางค์มา

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.2506: 104)

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี พระองค์ทรงบันทึกถึงการเสด็จทอดพระเนตรสิ่งต่างๆภายในวัดมหาธาตุ เมืองราชบุรี โดยทรงบรรยายถึงลักษณะวิหารภายในวัด และทรงบันทึกว่าวิหารและพระธาตุของวัดนี้สร้างในคราวเดียวกัน แต่วิหารได้รับการซ่อมแซมใหม่ภายหลัง ดังข้อความว่า

วิหารหลังนี้พังเสียมากเหลือแต่เสา ๔ เหลี่ยม ก่ออิฐตั้งอยู่ข้างในร่วมในฐานปัทม์แห่งวิหารนี้ก่อด้วยแลง

เห็นได้ว่าเก่าเสมอด้วยอายุพระธาตุ เปนแต่ซ่อมแซมบ้างในชั้นหลังๆมา

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.มปป: 22)

2.2.3.4 การใช้ภาพประกอบ เป็นรูปแบบที่เพิ่มจากจดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีจุดมุ่งหมายในการนิพนธ์ที่เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทางตามที่ทรงสนพระทัย จึงทรงวาดทรงวาดภาพสถาปัตยกรรมตามสถานที่ต่างๆประกอบไว้ในเวลาที่ทรงบันทึกถึงสิ่งเหล่านั้น เมื่อทรงมีทัศนะว่าเป็นสิ่งที่มีความงดงาม และ

เพื่อเตือนความทรงจำของพระองค์ เช่น ภาพพระเจดีย์องค์หนึ่งในตำบลไชโย จังหวัดอ่างทอง ภาพฐานธรรมาสถูปาในวัดราชบูรณะ ภาพลายกรอบหน้าต่างวัดสมเด็จเจ้าพระยา หรือภาพของสิ่งที่แปลกประหลาด เช่น ภาพเครื่องแต่งกายกำนันมณฑลพิษณุโลกที่ต่างจากมณฑลอื่น นอกจากนี้ยังทรงเขียนแผนผังของสถานที่ต่างๆที่ได้ทอดพระเนตร เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการบันทึกการเดินทางด้วย เช่น แผนผังเมืองพิษณุโลกฝั่งตะวันออก แผนผังภายในบริเวณพระแท่นศิลาอาสน์ที่เมืองทุ่งยั้ง เป็นต้น และในจดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี จะทรงวาดภาพสถาปัตยกรรมตามสถานที่ต่างๆ เพื่อทรงบันทึกกลดลายและลักษณะของสถาปัตยกรรมเหล่านั้นไว้ เช่น ภาพเทวดาที่บ้านประดู่โบสถ์วัดใหญ่ ภาพคันทวยวัดเขาวังไดอิฐ ภาพหน้าบันของวิหารวัดกำแพงแลง นอกจากนี้ยังทรงเขียนแผนผังของสถานที่ต่างๆ ตามที่ได้เสด็จทอดพระเนตรด้วย เช่น แผนผังวัดมหาธาตุในเมืองเพชรบุรี แผนที่วัดพระธาตุ ในจังหวัดราชบุรี เป็นต้น

2.3 สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

ในสมัยนี้มีนิราศร้อยแก้ว ที่นำมาวิเคราะห์ 1 เรื่องคือนิราศนครวัด ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พ.ศ.2467 และมีรูปแบบเป็นอนุทินที่มีลักษณะต่างจากอนุทินในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ มีการขึ้นต้นเรื่องด้วยกลอนที่บอกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง ทรงบอกวัน เดือน เวลาที่เป็นสากล และทรงใช้พุทธศักราชในการบันทึก รวมทั้งตอนท้ายเรื่อง นอกจากจะบอกวัน เวลาที่เสด็จถึงประเทศไทยแล้ว ยังมีการแสดงความรู้สึกยินดีที่ได้กลับมาพบบุคคลใกล้ชิด ขอบใจผู้ที่ช่วยเหลือในการเดินทาง และอวยพรผู้มารับเสด็จทุกคนไว้ด้วย ดังนี้

2.3.1 การขึ้นต้นเรื่อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์กลอนไว้ในตอนต้นเรื่อง เพื่อบอกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง ได้แก่ สาเหตุในการเดินทาง จุดหมายปลายทาง และผู้ร่วมเดินทางว่า เป็นการเสด็จประพาสกัมพูชาพร้อมกับพระธิดาทั้ง 3 พระองค์ ดังนี้

จึงทูลลาพาสยามทรมสวาท
แต่เดือนพฤศจิกายนจนเดือนธันวาคม

แรมนิราศกรุงไกรไพศวรรย์
ไปตัดต้นเที่ยวอยู่กับพญา

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537: 1)

นอกจากนั้นยังทรงกล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการนิพนธ์เรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า ทรงตั้งพระทัยที่จะแต่งนิราศเล่าเรื่องการเสด็จประพาสกัมพูชา แต่ไม่ทรงเชี่ยวชาญในการประพันธ์ร้อยกรอง จึงทรงนิพนธ์เป็นร้อยแก้ว ดังกลอนว่า

อย่าเลยจะเลื่องทำเยี่ยงปราชญ์
ลองเล่าเรื่องกันไปเมืองกัมพูชา

ด้วยกล่าวกลอนไม่สันทัดออกขัดข้อง
มีกลอนนำสันนิษฐานเหมือนติดดาว

แต่งนิราศสักทีจะดีกว่า
ให้บรรดามิตรสหายทั้งหลายฟัง

เห็นจะต้องเรียบเรียงเพียงร้อยแก้ว
พอเนื่องแนวแบบนิราศปราชญ์โบราณ

มีฉะนั้นจะไม่ใช้นิราศ
จึงแต่งไว้พอเห็นเป็นพยาน

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537: 1-2)

ด้วยเหตุขาดคำกลอนอักษรสาร
ขอเชิญอ่านเนื้อเรื่องเนื่องไปเทอญฯ

หลังจากนั้นได้ทรงนิพนธ์เรื่องนิราศนครวัดเป็นร้อยแก้ว โดยทรงบอกวันและเวลาที่ทรงเริ่มเดินทางออกจากวังวรดิศไว้ว่า

วันอาทิตย์ที่ 16 พฤศจิกายน ปีชวด พ.ศ.2467 เวลาเที่ยงออกจากวังวรดิศ ไปลงเรือสุทธาทิพย์ของบริษัท สยามสถิติมาวิเคชั่น ที่ท่าเรือบริษัทอีสต์เอเชียติกข้างเหนือวัด(พระยาไกร) โชตนาราม มีผู้ไปส่งกันเป็นมาก
(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537: 3)

2.3.2 การดำเนินเรื่อง เรื่องนิราศนครวัด ดำเนินเรื่องด้วยการบันทึกเรื่องส่วนพระองค์ในระหว่างการเดินทางเป็นรายวันไว้ทุกวัน ซึ่งทรงบอกปีพุทธศักราชที่เดินทางไว้ในวันแรกของบันทึก หลังจากนั้นทรงบอกวัน เดือน และเวลาที่บันทึกแบบสากลไว้ทุกครั้ง เช่น ทรงบอกสถานที่และสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรในวันที่ 27-28 เดือนพฤศจิกายน ตามลำดับเวลาว่า

วันที่ 27 พฤศจิกายน เวลาเช้า ขึ้นรถยนต์ไปดูปราสาทกระวัน (แปลว่าดอกนวมแมว) อยู่นอกนครธมด้านตะวันออก

วันที่ 28 พฤศจิกายน เวลาเช้า ขึ้นรถยนต์ไปดูปราสาทแก้ว ซึ่งมักเรียกกันว่า “ตาแก้ว” อีกนัยหนึ่งสมมติว่าเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต เมื่ออยู่กรุงกัมพูชา อยู่นอกนครธมทางด้านตะวันออก แต่ที่จริงเป็นเทวสถาน ทำฐาน 3 ชั้นสูงมาก ชั้นยอดสูงเสมอยอดต้นยาง ประมาณเห็นจะสูงสัก 10 วา มีปราสาท 5 องค์... เวลาบ่ายขึ้นไปดูนครวัดซ้ำเป็นครั้งที่ 4 ดูลายจำหลักภาพเรื่องที่ฝาผนังปราสาทมุขระเบียงชั้นล่าง จำหลักภาพเรื่องเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์ เป็นปางต่างๆ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537: 73,75-76)

2.3.3 การจบเรื่อง ตอนท้ายเรื่องนิราศนครวัด พระองค์ทรงบันทึกวัน เวลาที่เสด็จกลับถึงประเทศไทย ทรงกล่าวถึงความรู้สึกยินดีที่ได้พบบุคคลที่ทรงรู้จักคุ้นเคยมารับเสด็จ ทรงกล่าวถึงความประทับใจในมิตรไมตรีที่ทรงได้รับจากผู้เตรียมการต้อนรับทุกคน และทรงอวยพรให้ผู้ที่มาได้รับเสด็จทุกคนมีความสุขถ้วนหน้ากัน ดังข้อความว่า

วันที่ 14 ธันวาคม เวลารุ่งสว่าง เรือแล่นข้ามสันดอนเข้ามา พันชายชะแอะแล้ว....พอ 9.00 น. ก็ทอดสมอที่หน้าห้างอีสต์เอเชียติก มีมิตรสหายทั้งไทยและชาวต่างประเทศพากันมีแกล้มมารับเป็นอันมาก...แล้วขอบใจมิสเตอร์บอร์ลิง ผู้จัดการบริษัทเรือเมล์สยาม ซึ่งได้มีแกล้มให้เรือสุทธาทิพย์ไปส่ง และให้เรือวลัยไปรับกลับมาโดยสวัสดิภาพ แล้วจึงขึ้นบก อันผู้ที่ไปทางไกล ดูเหมือนจะไม่มีเวลาไหนที่ชื่นใจยิ่งกว่าเมื่อกลับมาเห็นหน้าญาติมิตร วันนี้ได้เห็นญาติมิตรที่มีใจไปรับมากด้วยกัน ที่ลงไปรับในเรือก็มี ที่คอยรับอยู่บนบกก็มาก รู้สึกยินดีและขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง ขออัญวยพรให้มีความสุขสถาพรจงทุกท่านเทอญ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537: 151-152)

2.4 สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ ที่ได้นำมาวิเคราะห์มี 2 เรื่อง และเขียนในรูปแบบจดหมาย ดังนี้
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชาว
รัชกาลที่ 7 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2472

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์
ในพ.ศ.2473

จดหมายทั้ง 2 เรื่องมีรูปแบบที่ต่างจากจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ มีการใช้คำขึ้นต้นที่เป็น
เป็นการเรียกชื่อล้อเลียนผู้รับ ด้านการดำเนินเรื่องต่างกันตรงใช้ปีพุทธศักราช การจบเรื่องยังคง
บันทึกจนถึงตอนที่เดินทางกลับถึงประเทศไทย แต่มีการแสดงความรู้สึกของผู้แต่งประกอบไว้ด้วย
ซึ่งมีลักษณะรูปแบบ ดังนี้

2.4.1 การขึ้นต้นเรื่อง จดหมายทั้ง 2 เรื่องมีการบอกสถานที่ที่เขียน วัน เดือน ปี
พุทธศักราชที่เขียน และใช้คำขึ้นต้นจดหมายที่บอกนามผู้รับ

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาส
เกาะชาว เป็นพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 7 ซึ่งเป็นพระราชหัตถเลขาทั้งหมด 13 ฉบับ พระองค์
ทรงขึ้นต้นพระราชหัตถเลขาแต่ละฉบับด้วยการบอกวัน เดือน ปี และสถานที่ที่ประทับขณะที่ทรง
บันทึก แล้วทรงใช้คำขึ้นต้นพระราชหัตถเลขาที่เป็นการเรียกชื่อล้อเลียนผู้รับว่า “ถึงยูนิเวอร์ซิตี” ซึ่ง
ทรงหมายถึงพระธิดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทั้ง 5 พระองค์คือ พระองค์เจ้า
ศิริรัตนบุษบง พระองค์เจ้าสุทธทรงษ์วิจิตร พระองค์เจ้าพิสิฐสมบัติ พระองค์เจ้าจุไรรัตน์ศิริมาน และ
พระองค์เจ้าจันทระกานต์มณี ซึ่งได้ทรงเรียกพระนามว่า “ยูนิเวอร์ซิตี” เพราะพระธิดาทั้ง 5 พระองค์
ได้ทรงศึกษาในวังบางขุนพรหม จึงมีผู้ที่เรียกล้อกันว่า “บางขุนพรหมยูนิเวอร์ซิตี” จนในที่สุดเหลือ
เพียงว่า “ยูนิเวอร์ซิตี” พระองค์จึงทรงเรียกตามบ้างจนติดพระโอษฐ์ และทรงเริ่มต้นพระ
ราชหัตถเลขาฉบับที่ 1 ด้วยการเล่าว่าเรือพระที่นั่งถึงสิงคโปร์แล้ว ดังข้อความว่า

เกาumenต์ เฮาส์

สิงคโปร์

วันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๒

๑๑.๐๐ น.

ถึงยูนิเวอร์ซิตี

เวลานี้ได้ฤกษ์ดีสำหรับเขียนหนังสือเพราะเพิ่งมาถึงที่นี่ใหม่ จะทำอะไรยังไม่ได้ ของยังมาไม่
ถึง เป็นอันว่าเวลานี้ไม่ขี้เกียจ การเดินทางมาในเรือต้องนับว่าไม่มีเรื่องอะไรเลย คลื่นก็ไม่ไปพักที่หัวดิน
ขึ้นไปเล่นกอล์ฟอย่างเหลวๆวันหนึ่ง

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:1)

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ เป็นลายพระหัตถ์ทั้งหมด 7 ฉบับ ที่ทรงขึ้นต้นลายพระหัตถ์แต่ละฉบับด้วยการบอกวัน

เดือน ปี และสถานที่ที่ประทับขณะบันทึก ใช้คำขึ้นต้นลายพระหัตถ์ทุกฉบับว่า “ถึง หญิงเหลือ” ซึ่งทรงหมายถึงหม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ พระราชธิดาของพระองค์ โดยในตอนต้นลายพระหัตถ์ฉบับที่ 1 ทรงกล่าวขอใจหม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ที่ทรงเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในการเดินทางให้เรียบร้อยว่า

ฉบับที่ ๑

โฮเต็ล อี.แอนด์.โอ.ปีนัง

ถึงหญิงเหลือ

วันที่ ๒๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

พ่อใคร่จะเขียนหนังสือถึงเมื่อก่อนลงเรือเวลาก็ไม่พอ เวลานี้มาพักอยู่ที่โฮเต็ลเพื่อจะมาอาบน้ำกินข้าวก่อนลงเรือ เวลาอยู่ข้างกระชั้นจวนแฉะ จึงบอกให้นายเดชเขียนมาแทนลายมือตัวเอง ความประสงค์ที่จะเขียนนั้น จะขอใจที่อุตสาหกิจของต่าง ๆ ซึ่งคาดว่าพ่อจะต้องการใช้มาให้โดยด่วนนี้

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2504:1)

2.4.2 การดำเนินเรื่อง นิราศร้อยแก้วรูปแบบจดหมายในสมัยนี้มีการดำเนินเรื่อง โดยเล่าเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งระหว่างการเดินทางตามลำดับวัน เวลาที่เป็นสากล และมีลักษณะต่างจากจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 คือใช้ปีพุทธศักราชในการบันทึก เช่น

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา รัชกาลที่ 7 ทรงเล่าความรู้สึกส่วนพระองค์ และสิ่งที่ได้ทรงปฏิบัติไว้ในพระราชหัตถเลขาฉบับที่ 2 ซึ่งทรงลงวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ.2472 ตามลำดับเวลาว่า

วังเรสเว็ค Paleis Rijkswijk

วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๔๗๒

ถึง ยูนิเวอร์ซิตี

เรามาถึงบะตาเวียวันนี้ มีเรื่องอยากเล่ามากเหลือทน ถ้าจะพูด ก็เห็นจะถึงกับปากสั่น แต่จำเป็นจะต้องย้อนกลับไปเล่าเรื่องที่สิงคโปร์เสียให้เสร็จก่อน เดิมนึกว่าจะเขียนในเรือ แต่ว่ารู้สึกเหนื่อยที่ต้องวิ่งไปวิ่งมา บนบกเลยนอนอิดเลี้ยว ว่ารุ่งขึ้นจะเขียน รุ่งขึ้นก็มีพิธีข้ามเส้นศูนย์สูตร แต่เช้าเลยนอนกลางวันเป็นอันว่าเหลวอีก...ที่สิงคโปร์ เมื่อคืนวันที่ ๓๑ ออกจะนอนไม่หลับ เพราะร้อนเต็มที่ ตื่นแต่ก่อน ๗.๐๐ น. ลุกขึ้นแต่งเต็มยศ สำหรับไปสวนสนาม...บ่ายนอนกลางวัน เพราะช่วงเต็มที่ กินน้ำชาในห้อง ๑๖.๔๕ น. มีอุทยานสโมสรเชิญแขกมาก แต่เราไม่ต้องทำอะไรมากนัก...กลางคืนมีการเลี้ยงดินเนอร์ขนาดย่อมแต่แต่งเครื่องราตรีสโมสรติดตรา

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป: 11)

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าเรื่องส่วนพระองค์ระหว่างที่ทรงเดินทางในแต่ละวัน ตามลำดับวัน เวลา และสถานที่ในการเดินทาง เช่น ทรงเล่าถึงวันที่เสด็จถึงคลองสุเอซ และได้ทรงเล่าเรื่องส่วนพระองค์ว่า ได้ทรงฟังการแสดงดนตรีที่มีการถ่ายทอดผ่านทางวิทยุมาจากเมืองลอนดอน ในห้องกัปตันเรือ จนถึงวัน และเวลาที่เรือเดินทางถึงทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ไว้ในลายพระหัตถ์ฉบับที่ 5 ว่า

ฉบับที่ ๕/๒๔๗๓

เมืองเยนัว อิตาลี

วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

ถึง หมิงเหลื่อ

วันที่ ๕ พฤษภาคม เวลา ๑๗ นาฬิกา เรือแล่นในคลองสุเอซถึงทะเลสาบหน้าเมืองอิสไมเลีย ทอดสมอเรือให้เรือหลายลำ ซึ่งเข้าคลองสวนทางมาจากปอดเสดผ่านไปก่อน ก็ปัดขึ้นขึ้นไปฝั่งคอนลือที่ห้องของแก เป็น คอนลือที่มีในลอนดอนอันรับมาโดยทางวิทยุ...ไปถึงท่าขึ้นเมือง ๗ นาฬิกาเศษ ดูเหมือนพวกชาวเมืองเพิ่งแรกตื่นนอน ห้างหอยยังปิดอยู่บ้างเปิดบ้าง...เวลา ๘ นาฬิกาออกเรือจากปอดเสด มาในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน อากาศเย็นสบาย คลื่นเรียบตลอดวันที่ ๑๐

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2504: 11)

2.4.3 การจบเรื่อง ในตอนท้ายของจดหมายทั้ง 2 เรื่องมีการใช้คำลงท้ายที่แสดงความรู้สึกของผู้เขียนที่มีต่อผู้รับจดหมาย และลงชื่อผู้เขียน

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา พระองค์ทรงใช้คำลงท้ายพระราชหัตถเลขาทุกฉบับที่เป็นคำแสดงความรู้สึกที่มีต่อผู้รับจดหมาย ซึ่งเป็นบุคคลใกล้ชิดว่า “คิดถึง”หรือ“คิดถึงมาก” และทรงลงพระปรมาภิไธยว่า “ประชาธิปไตย” โดยตอนท้ายของพระราชหัตถเลขาฉบับสุดท้าย พระองค์ทรงเล่าว่ารู้สึกเสียพระทัยมากที่ทรงทราบว่า“พีแดง”ซึ่งทรงหมายถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์สิ้นพระชนม์ ดังตัวอย่าง

อีก ๒-๓ วันก็จะพบกัน แต่อกจะเป็นการกลับบ้านที่เศร้าอยู่สักหน่อย พีแดงท่านคอยอยู่ได้เป็นนานนึกว่าจะได้กลับไปพบอีก แต่นี่พบกันไปแล้ว รู้สึกพลีญเติมที่ ทั้งที่คาดว่าจะได้ข่าวอย่างนี้อยู่ทุกวัน

คิดถึง

ประชาธิปไตย

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป: :150)

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงลงพระนามในทุกฉบับว่า “ดำรงราชานุภาพ” และทรงใช้คำลงท้ายในจดหมาย 1 ฉบับ คือ ฉบับที่ 3 ซึ่งทรงใช้ลงท้ายที่แสดงความรู้สึกส่วนพระองค์ไว้ว่า“คิดถึงเพียงใดไม่ต้องบอก” รวมทั้งทรงเล่าถึงวันและเวลาที่เสด็จกลับถึงวังวรดิศของพระองค์ ดังข้อความว่า

วันพุธที่ ๑ ตุลาคม เข้า ๑๐ นาฬิกาเศษไปขึ้นรถไฟ...ถึงสถานีหัวลำโพง เวลา ๑๖.๕๐ นาฬิกา มีเจ้านายข้าราชการ ทูตและชาวต่างประเทศรับมากกว่ามาก ขึ้นรถยนต์กลับบ้าน

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2504:170-171)

2.4.4 การใช้ภาพประกอบ เป็นรูปแบบที่พบในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา ที่พระองค์ทรงวาดแผนผังการตั้งแถวทหารในการสวนสนามรับเสด็จที่เมืองสิงคโปร์ และที่ทำเรือต้นหยงปรียก ในเมืองเบตะเวียหรือเมืองจาการ์ตาใน

ปัจจุบัน นอกจากนั้นยังมีแผนผังที่เน้นในการเสวยพระกระยาหารร่วมกับขุนนางและเจ้านายในเมืองไซโล เพื่อประกอบในเวลาที่ทรงเล่าเรื่องการเดินทางให้มีรายละเอียดที่ชัดเจน

2.5 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-2532)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้เริ่มเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว 1 เรื่องในพ.ศ.2492 แล้วเขียนเป็นอนุทิน 1 เรื่องในพ.ศ.2429 จดหมาย 1 เรื่อง ในพ.ศ.2513 และหลังจากนั้นเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว

ดังนั้นนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ที่นำมาวิเคราะห์มี 23 เรื่อง เขียนใน 3 รูปแบบคือ อนุทิน จดหมาย และสารคดีท่องเที่ยว ตามลำดับดังนี้ .

2.5.1 อนุทิน

นิราศร้อยแก้วประเภทอนุทินในสมัยนี้คือ นิราศยุโรปของดุष्ฎิมาลาที่แต่งในพ.ศ.2494 มีรูปแบบที่เหมือนกับอนุทินในสมัยรัชกาลที่ 6 ในเรื่องนิราศนครวัด คือมีการแทรกคำประพันธ์ประเภทกลอนไว้ในตอนต้นเรื่อง แต่ในเรื่องนี้ผู้แต่งได้นำกลอนนิราศเมืองไทยไปรอบโลก ซึ่งเป็นผลงานของตน แทรกไว้ในเรื่อง เมื่อเดินทางถึงสถานที่ที่ตนเคยเดินทางมาแล้ว นอกจากนั้นยังมีการใช้นามปากกาด้วย ซึ่งมีรูปแบบดังต่อไปนี้

2.5.1.1 การขึ้นต้นเรื่อง ดุष्ฎิมาลาขึ้นต้นอนุทินเรื่องนี้ เหมือนกับอนุทินเรื่องนิราศนครวัดในสมัยรัชกาลที่ 6 คือ บอกสาเหตุการเดินทาง และช่วงเวลาในการเดินทาง ไว้ในกลอนตอนขึ้นเรื่องนี้ว่า เป็นการเดินทางไปเที่ยวยุโรป เนื่องจากได้ร่วมเดินทางไปกับสามี ซึ่งไปประชุมยูเนสโก ดังกลอนว่า

ด้วยเหตุคราวก่อนหนาวราวฤดี
บังเอิญโอกาสดีคราวนี้เพราะ
ต้นฤดูร้อนดินนี้กระไร

นิราศร้างทางไทยไปครั้งนี้
มวลมาลีมิได้ชมสมหทัย
ยูเนสโกจะเหมาะประชุมใหญ่
มิตรรักได้เป็นหัวหน้าชุมนุม

(ดุष्ฎิมาลา.2520 : 1)

จากนั้นบันทึกการเดินทางเป็นร้อยแก้วชี้แจงถึงจุดหมายปลายทาง วันและเวลาที่เริ่มเดินทางโดยเครื่องบินจากกรุงเทพฯ และจุดมุ่งหมายในการแต่งเรื่องนี้ว่า ตั้งใจแต่งเป็นนิราศ แต่ตนไม่ถนัดในการแต่งร้อยกรอง จึงแต่งเป็นร้อยแก้ว ดังตัวอย่าง

เรื่องการเดินทางไปยุโรปครั้งนี้ ตั้งใจจะแต่งเป็นนิราศ แต่พอเริ่มไต้หวันก็หมดกำลังใจ จึงต้องเขียนเป็นร้อยแก้วต่อไป...เรือบินของบริษัท K.L.M. ชื่อ Guoda ออกจากดอนเมือง เวลา ๑๐.๔๕ น. วันที่ ๖ มิถุนายน

(ดุष्ฎิมาลา.2520 : 2)

2.5.1.2 การดำเนินเรื่อง เรื่องนิราศยุโรปมีการดำเนินเรื่องด้วยการบันทึกเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งระหว่างการเดินทางเป็นรายวัน ตามวันและเดือนที่เป็นสากล และใช้ปีพุทธศักราชในการบันทึก บอกเวลาที่มีทั้งเวลาที่เป็นสากล และการนับเวลาแบบไทยในสมัยก่อน โดยไม่ได้บันทึกไว้ทุกวัน เช่น บันทึกว่าวันที่ 1 สิงหาคม 2494 โดยบอกเวลาที่ขึ้นรถไฟจากสถานีเบียร์อาร์ตส์ มาลงที่สถานีลาเนอแกรส และเวลาที่เดินทางผ่านเมืองบาโยนน์ เมืองบอร์กโด และเมืองตูร์จนถึงปารีส พร้อมกับบันทึกเรื่องส่วนตัวว่า ไม่สามารถจำเมืองที่เดินทางผ่านไม่ได้ทั้งหมด เพราะนอนหลับมาตลอดทาง นอกจากนั้นได้ว่า การนอนบนรถไฟนอนของฝรั่งเศส มีความสะดวกสบายดี ดังข้อความว่า

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๙๔ เมื่อคืนนี้ขึ้นรถไฟตั้งสองต่อ คือขึ้นจากสถานีเบียร์อาร์ตส์ ไปลงที่สถานีลาเนอแกรส แล้วจึงขึ้นรถจากลาเนอแกรสมาปารีส เมื่อเวลาราว ๕ ทุ่ม รถแล่นผ่านเมืองบาโยนน์, บอร์กโด, เมืองตูร์, และเมืองอื่นๆ อีกหลายเมือง แต่เรานอนหลับมาเกือบตลอดทาง จึงจำไม่ได้ว่า เมืองอะไรบ้าง รถนอนของฝรั่งเศส "วากองลี" นอนสบายดีมาก

(ดุษฎีมาลา.2520 : 167)

อนุทินเรื่องนี้ไม่ได้มีการบันทึกทุกวัน ดังเห็นได้จากเมื่อผู้แต่งบันทึกเรื่องราวต่างๆ ในวันที่ 1 แล้ว ได้บันทึกถึงการเดินทางไปอังกฤษ ในวันที่ 5 สิงหาคม 2494 ว่า

วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๔๙๔ บัดนี้ได้กลับมายังอังกฤษ และพักอยู่ที่โฮเตลนี้ ซึ่งอยู่ใกล้สถานทูต

(ดุษฎีมาลา.2520 : 168)

2.5.1.3 การจบเรื่อง ดุษฎีมาลาได้กล่าวไว้ในตอนท้ายเรื่องว่าเดินทางโดยเครื่องบินจากลอนดอนเพื่อกลับประเทศไทยในวันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2494 ซึ่งเครื่องบินที่เดินทางนั้นจะเดินทางไปถึงแคว้นอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ แล้วต้องเปลี่ยนเครื่องบินลำใหม่เพื่อเดินทางต่อ ดังข้อความว่า

วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๙๔ วันนี้สลับมาจัดของให้ตั้งแต่เช้า กินข้าวกลางวันแล้วลามาขึ้นเครื่องบินด้วยความขบใจแถมเป็นอย่างยิ่ง...เรือลำนี้จะเดินทางไปเพียงแอมสเตอร์ดัม แล้วต้องเปลี่ยนเรือบินใหม่

(ดุษฎีมาลา.2520 : 272-273)

จากนั้นดุษฎีมาลาเล่าว่า เมื่อเครื่องบินเดินทางถึงเมืองอัมสเตอร์ดัมแล้ว ก็เปลี่ยนเครื่องบินเพื่อเดินทางต่อไป ซึ่งเดินทางผ่านเมืองโรม ประเทศอิตาลี เมืองโคโร ประเทศอียิปต์ เมืองการาจี ประเทศปากีสถาน เมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย จนใกล้ถึงกรุงเทพฯ ดังข้อความว่า

พอเรือบินออกจากกัลกัตตา เขาก็ให้กินข้าวกลางวัน บัดนี้เรือบินผ่านประเทศพม่า จวนจะถึงกรุงเทพฯ แล้ว

(ดุษฎีมาลา.2520 : 276)

2.5.1.4 การแทรกคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง

ดุษฎีมาลาได้นำกลอนนิราศเรื่องนิราศเมืองไทยไปรอบโลก ที่ตนเคยแต่งไว้มาประกอบในเวลาที่เราถึงสถานที่ตลอดจนสิ่งที่พบเห็น ซึ่งเคยพบเห็นมาก่อนในคราวที่เดินทางท่องเที่ยวในยุโรป เมื่อครั้งที่แต่งนิราศเมืองไทยไปรอบโลกเช่น เมื่อเดินทางถึงเมืองเซนต์มอริส ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ก็นำกลอนในตอนที่กำลังถึงเมืองนี้มาแทรกไว้ในเรื่อง ซึ่งมีใจความว่าธรรมชาติของเมืองเซนต์มอริสมีความงดงามเหมือนเมืองที่เนรมิตขึ้น เพราะมีภูเขาซึ่งมีหิมะปกคลุม และมีลำธารอยู่เป็นระยะๆ ดังกลอนว่า

รถยนต์ยังวิ่งไปตามไหล่เขา	ยิ่งเฟร็ดเพราเฟลิดเฟลินเจริญแสน
มองเห็นเมืองนุเมดิสวีสเซอร์แลนด์	รถเร่อย่างแล่นขึ้นลงวาวงมา
ข้ามโขดเขินคิรีข้ามที่ลาด	หิมะคาดเด่นพรายประกายกล้า
ขึ้นสูงเจ็ดพันฟุตสุดสายตา	ถึงพาราเซนต์มอริสดีด

(ดุษฎีมาลา.2520 : 60)

2.5.1.5 การใช้นามปากกา เป็นรูปแบบที่เพิ่มจากอนุทินในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เพราะเรื่องนี้ผู้แต่งคือดุษฎี มาลากุล ไม่บอกชื่อตนเองโดยตรง แต่ใช้นามปากกาที่ผู้อ่านทั่วไปรู้จักกันดีว่า “ดุษฎีมาลา”

2.5.2 จดหมาย

นิราศร้อยแก้วประเภทจดหมายในสมัยนี้ที่นำมาวิเคราะห์มี 1 เรื่องคือ จดหมายจากเมืองจีน ของผะอบ ไปชะกฤษณะ ที่แต่งในพ.ศ.2513 มีรูปแบบที่เหมือนกับจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 7 แต่เน้นการใช้คำขึ้นต้น และลงท้ายจดหมายที่แสดงความรู้สึกรักและคิดถึงผู้รับจดหมายมาก ดังนี้

2.5.2.1 การขึ้นต้นเรื่อง ผู้แต่งขึ้นต้นจดหมายแต่ละฉบับด้วยการบอกวัน เดือน ปี และสถานที่พักในขณะที่เขียนจดหมาย โดยใช้คำขึ้นต้นจดหมายทุกฉบับที่ระบุผู้รับว่า “ลูกรัก” โดยเริ่มเขียนจดหมายตั้งแต่ตอนที่เดินทางถึงประเทศฮ่องกงในวันที่ 13 และกล่าวไว้ในตอนต้นจดหมายฉบับที่ 1 ว่า รู้สึกเหงาที่ต้องอยู่คนเดียว ดังที่เล่าว่า

ฉบับที่ ๑

พาร์คโฮเต็ล

ฮ่องกง

๑๓ มิถุนายน ๑๓

ลูกรัก

แม่เพิ่งขึ้นห้องเดี๋ยวนี้ก็รีบเขียนจดหมายถึงลูก พอแม่ลงมือเขียนวันที่ก็เห็นเลข ๑๓ ถึง ๒ ตัว แม่นี้รักเลข ๑๓ เสียจริงๆ เพราะให้โชคดีเสมอ เลยคิดว่าการเดินทางคราวนี้คงโชคดี อยู่คนเดียวชั้เหงา

(ผะอบ ไปชะกฤษณะ.2515:1)

2.5.2.2 การดำเนินเรื่อง ผู้แต่งดำเนินเรื่องด้วยการเล่าเรื่องส่วนตัวของตนระหว่างการเดินทาง ตามลำดับวัน เวลา และสถานที่ในการเดินทาง เช่น เล่าถึงสิ่งที่ได้ปฏิบัติในวันที่ 15 และ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2513 ระหว่างที่ผู้แต่งพักอยู่ที่โรงแรมแมนดาริน ในเมืองไทเปว่า

ฉบับที่ ๓

แมนดาริน โฮเต็ล

ไทเป

๑๕ มิถุนายน ๒๕๑๓

ลูกรัก

พอเสร็จจากพูดโทรศัพท์ทางไกลกับลูกตอนเช้าแล้ว แม่ก็ลงไปชั้นล่าง เพื่อลงทะเบียนตามธรรมเนียม...

ฉบับที่ 4

แมนดารินโฮเต็ล

๑๖ มิถุนายน ๑๓

ลูกรัก

วันนี้ลงไปรับประทานอาหารเช้าที่ห้องอาหาร วันนี้ไม่มีใครเป็นเจ้าภาพ เขาแจกบัตร(ไม่ต้องเสียเงิน) สำหรับให้เราให้เจ้าพนักงาน เป็นฝรั่งเสียทีเพราะง่ายดี

(ผะอบ ไปสะกฤษณะ.2515:13,18)

2.5.2.3 การจบเรื่อง จดหมายแต่ละฉบับมีการใช้คำลงท้ายจดหมายที่แสดงความรู้สึกส่วนตัวที่มีต่อครอบครัวของตนว่า รักและคิดถึงลูกเสมอ รักและคิดถึงพ่อและลูกมาก รักและคิดถึงพ่อและทุกคน รักและคิดถึงพ่อและลูกจริงๆ รักและคิดถึงจากแม่ รักและคิดถึงลูกมาก หรือรักพ่อและลูกทุกคน นอกจากนั้นยังได้ลงชื่อในจดหมายทุกฉบับว่า อ.บ. โดยในตอนท้ายของจดหมายฉบับที่ 13 ซึ่งเป็นฉบับสุดท้าย ผู้แต่งกล่าวถึงความรู้สึกดีใจที่จะได้เดินทางกลับบ้าน และมีความคาดหวังว่าจะได้กลับไปเยือนประเทศจีน ญี่ปุ่น และเกาหลี รวมทั้งได้พบกับผู้ที่ร่วมประชุมอีกครั้งหนึ่ง ดังที่เล่าว่า

วันนี้เป็นวันสุดท้ายที่แม่จะอยู่ในเซอูล ดีใจที่จะได้กลับบ้าน บ่ายนี้ก็จะพบกันแล้ว...หวังว่าวันหน้าคงจะมีโอกาสได้ไปเยี่ยมดินแดนอันเป็นมิตรกับเรา ทั้งสาธารณรัฐจีน ญี่ปุ่น และเกาหลีอีก และคงจะได้ไปเยี่ยมเพื่อนชาว ASPACทั้งหลายสักวันหนึ่ง อีกไม่กี่นาทีก็จะได้พบกันแล้ว

รักพ่อและลูกทุกคน

อ.บ.

(ผะอบ ไปสะกฤษณะ.2515:124,127)

2.5.3 สารคดีท่องเที่ยว

สารคดีท่องเที่ยวเป็นร้อยแก้วประเภทสารคดีที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตก และเป็นวรรณกรรมที่เล่าถึงประสบการณ์การเดินทางของผู้แต่ง ดังที่ ธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์ (2530 : 753)กล่าวถึงลักษณะของสารคดีท่องเที่ยวไว้ว่า

สารคดีท่องเที่ยว หมายถึง สารคดีที่มุ่งเสนอประสบการณ์ หรือชีวิตของผู้เขียนเกี่ยวกับสถานที่ที่ผู้เขียนได้เดินทางไปท่องเที่ยวหรือเคยไปอยู่ที่นั่น เพื่อให้ความรู้แก่ผู้อ่านเรื่องสภาพท้องถิ่น ลักษณะที่ตั้ง ความน่าสนใจของสถานที่แห่งนั้น ความรู้สึกของผู้เขียนที่มีต่อสถานที่ดังกล่าว ภูมิอากาศ วิธีการเดินทาง ความเป็นอยู่ของคน วัฒนธรรมประเพณี การแต่งกาย เหตุการณ์ที่ได้พบและข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ผู้เขียนประสบขณะเดินทาง รวมทั้งอาจจะสอดแทรกทัศนะบางประการเกี่ยวกับชีวิต สังคมและอื่นๆ ที่ผู้เขียนต้องการเสนอแก่ผู้อ่าน สารคดีท่องเที่ยวจึงเป็นสารคดีที่น่าสนใจยิ่งด้วยมีความหลากหลายอารมณ์ผสมผสานกัน

ดังนั้น สารคดีท่องเที่ยวจึงเป็นประสบการณ์ตรงของผู้เขียนเกี่ยวกับการเดินทาง โดยมีจุดมุ่งหมายในการแต่ง คือ ให้ความรู้แก่ผู้อ่านในเรื่องสิ่งที่พบเห็น ความรู้สึกของผู้แต่งที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น และมีการแสดงทัศนะของผู้แต่งประกอบไว้ด้วย

สารคดีท่องเที่ยวเป็นรูปแบบการเขียนที่ได้รับความนิยมในสมัยรัชกาลปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ศึกษาสารคดีท่องเที่ยวในสมัยนี้ในช่วงเวลา 40 ปี ตั้งแต่ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แต่งเรื่องนิราศลอนดอน ในพ.ศ.2492 จนถึงสารคดีท่องเที่ยวที่แต่งในพ.ศ.2532 ซึ่งได้นำสารคดีท่องเที่ยวมาวิเคราะห์ 21 เรื่อง ดังนี้

นิราศลอนดอน ของม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แต่งในพ.ศ. 2492

ถกเขมร ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่แต่งใน พ.ศ. 2496

เที่ยวอเมริกาได้ไปรอบโลก ของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ที่แต่งใน พ.ศ. 2507

จดหมายรักจากอเมริกา ของ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ที่แต่งใน พ.ศ. 2507

จดหมายจากโรม ของ สุวรรณี สุคนธา ที่แต่งใน พ.ศ. 2512

ยุโรป ของ วรปัญญา วงศ์ปุกหุด ที่แต่งใน พ.ศ. 2517

สบตามังกร ของ รัตนะ ยาวะประภาษ ที่แต่งใน พ.ศ. 2519

เที่ยวกับเมีย ของ ไมตรี ลิมปิชาติ ที่แต่งใน พ.ศ. 2520

เที่ยวเมืองฝรั่ง ของ ไมตรี ลิมปิชาติ ที่แต่งใน พ.ศ.2524

ย่าแดนมังกร ของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ใน พ.ศ. 2524

สู่ถิ่นพันเกาะ ของ ไมตรี ลิมปิชาติ ที่แต่งใน พ.ศ. 2525

ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน ของ ไมตรี ลิมปิชาติ ที่แต่งใน พ.ศ. 2526

ย่าจีนแดง ของ ดาหยัน ที่แต่งใน พ.ศ. 2526

ชมช่อมาลดี ของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ใน พ.ศ. 2528

ทัวร์น้องโจ้ ของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ใน พ.ศ. 2528

บิน 36,000 ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ของพรพรรณ ธารานุมาศ ในพ.ศ. 2528

ไทยเที่ยวพม่า ของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในพ.ศ. 2529

ทัศนะจากอินเดีย ของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในพ.ศ. 2530

บันทึกของคนเดินทาง ของ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ที่แต่งใน พ.ศ. 2530

โรมันสัญจร ของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ใน พ.ศ. 2531

เบิ่งลาว ของ ไมตรี ลิมปิจาติ ที่แต่งใน พ.ศ. 2532
 สารคดีท่องเที่ยวมีรูปแบบดังนี้

2.5.3.1 การขึ้นต้นเรื่อง สารคดีท่องเที่ยวมีการขึ้นต้นเรื่องที่บอกข้อมูลในการเดินทาง
 ต่างกันไปตามวิธีการนำเสนอ ดังนี้

2.5.3.1.1 การขึ้นต้นตามรูปแบบการเล่าเรื่อง คือ การบอกเล่าข้อมูลในการเดินทาง
 ในรูปแบบความเรียง ที่เล่าเรื่องราวการเดินทางของผู้แต่ง มี 6 เรื่องคือ นิราศลอนดอน
 ถกเขมร เกี่ยวกับเมีย เทียวเมืองฝรั่ง สู่ถิ่นพันเกาะ และเบิ่งลาว ทุกเรื่องมีการขึ้นต้นที่บอกสาเหตุ
 การเดินทาง หรือจุดหมายปลายทาง เช่น

นิราศลอนดอน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช มีวิธีขึ้นต้นเรื่องด้วยการบอกสาเหตุในการเดินทางว่า
 ตนได้เดินทางไปยังเมืองลอนดอน ประเทศอังกฤษ ตามคำเชิญของสมาคมนักเขียนอังกฤษ ดัง
 ข้อความว่า

เรื่องนี้เขียนขึ้นในระหว่างเดินทางไปกรุงลอนดอน ตามคำเชิญของสมาคมนักเขียนอังกฤษ

(ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช.มปป : 1)

ถกเขมร ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวนำถึงความรู้สึกของคนทั่วไปรวมทั้งผู้อ่าน ใน
 เรื่องความต้องการหนีจากสถานที่ บุคคล หรืองานที่ต้องทำเป็นประจำ เพื่อบอกสาเหตุการเดินทาง
 และจุดหมายปลายทางว่า ตนและเพื่อนจะเดินทางไปเที่ยวประเทศกัมพูชา ดังข้อความว่า

ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้หลายท่านคงจะได้เคยมีความรู้สึกไม่ครั้งใดก็ครั้งหนึ่งในชีวิตว่าอยากจะหนีไปจากที่ที่
 เคยอยู่ จากกิจการที่จำเจ และหน้าคนตลอดจนสถานที่ที่เคยเห็นและต้องเห็นซ้ำซากวันแล้ววันอีก หากผู้ใด
 มีความรู้สึกเช่นนี้เกิดขึ้น และถ้าผู้นั้นเป็นผู้ทรงอำนาจ วาสนา เป็นรัฐมนตรี หรือเป็นผู้แทนราษฎร หรือเป็น
 ผู้มีสิทธิอำนาจในกรมกองและองค์การรัฐบาล ความจำเป็นที่จะต้องไปตรวจราชการหรือไปดูงานต่าง
 ประเทศก็จะพลันเกิดขึ้นมา และเงินหลวงก็ต้องถูกจ่ายจากคลังไปบ้างไม่มากก็น้อย แต่ความรู้สึกที่อยาก
 จะ"หนี" ไปเสียชั่วคราวเช่นนี้ มิใช่จะมีแต่ผู้ทรงอำนาจเท่านั้นความรู้สึกเช่นเดียวกันนี้ ...ปัญหาต่อไปก็คือ
 สถานที่ที่จะหนีไปเที่ยวด้วยกัน ซึ่งหลังจากที่ได้อภิปรายกันพอหอมปากหอมคอ เราก็ตกลงกันได้ไม่ยากกว่า
 ที่ที่เราจะไปนั่นคือประเทศกัมพูชา

(ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช.2534:1)

ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน ไมตรี ลิมปิจาติ ขึ้นต้นเรื่องด้วยการเล่าว่าตนเองสืบเชื้อ
 สายมาจากคนจีน เพื่อโยงเข้าสู่การบอกสาเหตุการเดินทาง และจุดหมายปลายทางว่า ไปเยี่ยมอำมา
 ของเพื่อนที่ประเทศจีน ดังข้อความว่า

ผมมีนามสกุลว่า "ลิมปิจาติ" นามสกุลอย่างนี้ บอกยี่ห้อยชัดเจนว่าต้องมาจากแซ่ลิมแห่งๆ ผมลองสืบสาวราว
 เรื่องถอยหลังไปยังบรรพบุรุษ จริงดังคาดผมแซ่ลิมจริงๆ เมื่อมีแซ่ก็แสดงว่า ผมสืบเชื้อสายมาจากคนจีน
 แต่เป็นคนจีนที่ไม่มียอมา(อำมาแปลว่าย่า)เหตุผลที่ผมยืนยันว่าไม่มียอมาก็เพราะก่งของผมมีเมียเป็นคน

ไทย ผมจึงมีอำมหานมา...ที่ผมเขียนเรื่องนี้ขึ้นมา ผมจึงหมายถึงไปเยี่ยมอำมาของเพื่อนคนหนึ่ง ไม่ได้เป็นอำมาของผมนเอง ตอนแรกที่เพื่อนชวนผมไปเที่ยวเมืองจีนนั้น ผมส่ายหน้าปฏิเสธ...แต่เพื่อนที่ชวนบอก ว่า เมืองจีนที่จะไปนั้นไม่ได้หมายถึงปักกิ่ง เซี่ยงไฮ้ กำแพงเมืองจีน หรือสถานที่ซึ่งคนอื่นไปมาแล้ว เพื่อจะพาผมไปอยู่หมู่บ้านเล็กๆ ตำบลเล็กๆ ที่มีคนนอนกับหมู หรือแม้แต่ก็ต้องหาบมาอาบ เพราะไม่มีน้ำประปาอะไรทำนองนั้น ฟังเพื่อนพูด ผมชักสนใจขึ้นมาทันที เพราะการได้ไปนอนในชนบทจีน ไม่ใช่ทำกันง่ายๆ ย่อมมีอะไรดีๆ มาเขียนได้เยอะแน่ ...เมื่อคิดได้อย่างนี้ ผมจึงรับปากโดยไม่ลังเลเลย

(ไมตรี ลิ้มปิตาติ.2537:11)

เบ้งลาว ไมตรี ลิ้มปิตาติ ขึ้นต้นเรื่องด้วยการเล่าถึงการสนทนาเรื่องประเทศลาวกับเพื่อน เมื่อครั้งที่เคยรับประทานอาหารเย็นร่วมกันที่จังหวัดนครพนม แล้วเล่าถึงสาเหตุการเดินทางจุดหมายปลายทาง และปีที่เดินทางว่า ตนได้รับเชิญให้ไปเที่ยวในประเทศลาว หลังจากที่ประเทศลาวมีนโยบายเปิดประเทศในพ.ศ.2531 ดังข้อความว่า

เมื่อสามปีก่อน ผมได้ไปเที่ยวที่จังหวัดนครพนม เพื่อนซึ่งอยู่ที่นั่นได้มารับผมไปเลี้ยงอาหารเย็น...ต่อจากนั้นเราก็กุญกันถึงเรื่องประเทศลาว เพื่อนเล่าว่าเมื่อครั้งไทยกับลาวยังไม่มีปัญหาต่อกัน เขาเคยไปเที่ยวเวียงจันทน์ เวียงจันทน์เป็นเมืองไม่ใหญ่นัก ถ้าเทียบกับเมืองไทยก็ได้แค่จังหวัดเล็กๆ จังหวัดหนึ่งเท่านั้น ใครที่ไปเที่ยวเมืองจันทน์สมัยนั้น ส่วนใหญ่จะเข้าไปซื้อของ เพราะสินค้าหลายอย่างถูกกว่าที่มีขายในประเทศไทยมาก...มาถึง พ.ศ.๒๕๓๑ ลาวคงรู้ว่า จีนปิดประเทศเหมือนเดิม คงไปไม่ไหวแน่ ถ้ายังปิดอยู่ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องล้มหลังชนิดหายห่วง จึงมีนโยบายเปิดประเทศ ด้วยเหตุนี้ ลาวกับคนไทยกลุ่มหนึ่ง คือ บริษัทชนมนทาว์ จึงได้เชิญคณะสื่อมวลชนจากไทยไปเบ้งลาว ซึ่งผมเป็นคนหนึ่งที่ได้รับเชิญ

(ไมตรี ลิ้มปิตาติ.2540:9,11)

2.5.3.1.2 การขึ้นต้นตามรูปแบบจดหมาย คือ การขึ้นต้นเรื่องโดยบอกสถานที่ที่เขียน วันที่เขียน คำขึ้นต้นจดหมายที่บอกชื่อผู้รับ แล้วบอกบอกสาเหตุการเดินทาง หรือจุดหมายในการเดินทางให้ผู้อ่านทราบ มี 5 เรื่องคือ จดหมายรักจากอเมริกา จดหมายจากโรม ยลยุโรป สู่ถิ่นพินเกาะ และไทยเที่ยวพม่า เช่น

จดหมายรักจากอเมริกา ส.ศิริรักษ์ ขึ้นต้นเรื่องตามรูปแบบของจดหมายคือ บอกสถานที่ที่ผู้แต่งเขียนเป็นภาษาอังกฤษ แล้วบอกวันและเดือนที่เขียนในบรรทัดถัดมา โดยใช้คำขึ้นต้นจดหมายว่า"เธอที่รัก" ทำให้ทราบว่าผู้รับจดหมายคือคนรักของผู้แต่ง ซึ่งผู้แต่งได้กล่าวไว้ในคำปรารภของหนังสือเรื่องนี้ว่า ได้สมมติคนรักขึ้นมาจากจินตนาการของตน นอกจากนั้นใจความตอนต้นของจดหมายฉบับที่ 1 ที่บอกจุดหมายปลายทาง และเล่าเหตุการณ์ในการเดินทางประกอบว่า

Tourist Hotel, Ramanagara, New Delhi.

๑๒ กรกฎาคม

เธอที่รัก

นี่นับว่าเป็นครั้งแรกในชีวิตของฉัน ที่ฉันใช้คำว่า ที่รัก กับใครคนใดคนหนึ่งซึ่งเป็นเพื่อนต่างเพศ...ตอนนี้จะขอเล่าเหตุการณ์ในวันแรก ที่มาถึงกรุงเดลี...ก่อนมาทางกรุงเทพฯ ติดต่อกับองค์กรที่เชิญฉันไป

อเมริกาว่า ให้บอกออฟฟิศขององค์กรที่เคลฮัวอยู่ไหน แต่ยังไม่ทันได้ความ ฉันก็ต้องเดินทางมาเสียแล้ว พอลงจากรถของบริษัทก็ตรงไปหาเจ้านักงานเขา ตามเรื่องดังกล่าว เขาก็บอกว่าเขาเป็นบริษัทอิตีเดียแอร์ไลน์ไม่ใช่แอร์อินเดีย ไม่รู้เรื่อง เขาก็ให้ข้ามถนนไปยังบริษัทโน้น ฉันจึงออกปากฝากกระเป๋ามาไว้ เขาก็รับฝากไม่ได้ เล่นเอาโมโหเอ็ดตะโรเอา เป็นอันยอมให้เอาไว้ได้ แต่ไม่รับผิดชอบว่าจะหายหรือไม่ ตกกลางคืนก็ให้เพื่อนที่ไปด้วยอยู่ฝากกระเป๋า ตัวฉันเองเดินไปยังบริษัทแอร์อินเดีย

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2507:1)

ยลยุโรป วรปัญญา วงศ์ปุกหุด ขึ้นต้นเรื่องตามรูปแบบจดหมาย ซึ่งแต่ละฉบับมีการใช้คำขึ้นต้นจดหมายโดยบอกชื่อผู้รับที่แสดงความสนิทสนมคุ้นเคยว่า หนูงหนึ่งที่รัก หนึ่งจ๊ะหรือหนึ่งที่รัก บอกเดือนที่เขียน และในจดหมายฉบับที่1 ขึ้นต้นด้วยการบอกจุดหมายปลายทาง ใช้คำขึ้นต้นว่าหนูงหนึ่งที่รัก และบอกชื่อผู้เขียนจดหมายเรื่องนี้ ที่ผู้แต่งสมมติขึ้นมาคือแดงกับวิ ดังตัวอย่าง

เตรียมการ

เมษายน

หนูงหนึ่งที่รัก

นี่ก็ใกล้จะถึงวันเดินทางของเราเต็มทีแล้วสินะ แดงกับวิจะรอคอยวันที่จะไปหนาวในยุโรป ในขณะที่อากาศบ้านเรากำลังเดือดด้วยใจจดจ่อ

(วรปัญญา วงศ์ปุกหุด.2522:1)

ไทยเที่ยวพม่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงใช้กลวิธีการขึ้นต้นเรื่องตามรูปแบบของจดหมาย ซึ่งแต่ละฉบับทรงขึ้นต้นด้วยการบอกลำดับฉบับ แล้วจึงทรงบันทึกชื่อสถานที่ที่ประทับ วัน เดือน ปีที่ทรงบันทึกในบรรทัดถัดมา และทรงใช้คำขึ้นต้นจดหมายโดยบอกชื่อพระสหาย ซึ่งทรงแสดงถึงความสนิทคุ้นเคยว่า สวัสดิ์จ๊ะหญิงผอม หญิงที่รัก หรือหญิงผอมจ๋า เป็นต้น และในตอนต้นฉบับที่1 ทรงขึ้นต้นด้วยบอกว่าพระองค์เสด็จพระราชดำเนินยังประเทศพม่า รวมทั้งทรงบอกระยะเวลาในการเดินทางประกอบไว้ว่า

ฉบับที่ ๑

บ้านรับรอง กรุงย่างกุ้ง

21 มีนาคม 2529

สวัสดิ์หญิง

พริบตาเดียวเท่านั้นฉันก็มานั่งอยู่ที่เมืองพม่าแล้ว เครื่องบินบินใช้เวลาประมาณ 50 นาที ไปทางอ่าวมะตะมะ เห็นภูเขาตะนาวศรี(ที่เราเคยเรียนหนังสือภูมิศาสตร์)

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2529:1)

2.5.3.1.3 การขึ้นต้นตามรูปแบบอนุทิน คือ การขึ้นต้นเรื่องด้วยการบอกวันและเวลาในการบันทึกการเดินทางแต่ละวัน แล้วเล่าข้อมูลในการเดินทางประกอบไว้ด้วย มี 10 เรื่อง

คือ เที้ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก สบตามังกร ย่ำแคนมังกร ย่ำจินแดง ชมช่อมาลดี ทัวร้น้องโจ้ บิน 36,000 ไมล์ เที้ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ทักชนะจากอินเดีย บ้านที่กของคนเดินทาง โรมันสัญจร เช่น เที้ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก ม.ล.ปิ่น มาลากุล ขึ้นต้นเรื่องด้วยการบอกจุดหมายปลายทาง และปีที่เดินทางว่า

ในบรรดาวิชาทั้งหลายที่สอนกันอยู่ในโรงเรียน ภูมิศาสตร์เป็นวิชาที่ข้าพเจ้าชอบมากที่สุดวิชาหนึ่ง เมื่อครูสอนว่าโลกที่เราอาศัยอยู่นี้กว้างใหญ่ไพศาล มีหลักฐานกลมคล้ายผลส้ม และลอยอยู่ในอากาศ ข้าพเจ้าก็อดคิดว่าต่อไปเองไม่ได้ว่าถ้าเราสามารถเจาะโลกตรงลงไป เช่นเดียวกับเอาดินสอแหลมๆแทงผลส้มเข้าไป จะไปทะลุออกที่ไหน เมื่อดูแผนที่แล้วก็ได้คำตอบอย่างหยาบๆว่าอเมริกาใต้ อเมริกาใต้เป็นทวีปที่อยู่ไกลที่สุดจากประเทศไทย แต่ข้าพเจ้าก็ได้สนใจมากกว่านั้น เพราะรู้สึกว่ายาวไกลเหลือเกิน คิดว่าในชาตินี้คงจะไม่มีโอกาสไปเป็นแน่ แต่บัดนี้ เหตุการณ์ของโลกได้เปลี่ยนไปจากสมัยที่ข้าพเจ้ายังเป็นเด็กเป็นอันมาก การคมนาคมก็สะดวกขึ้น ข้าพเจ้าจึงได้ไปอเมริกาใต้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗

(ม.ล. ปิ่น มาลากุล.2507:1)

ชมช่อมาลดี สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงขึ้นต้นเรื่องด้วยการเล่าถึงวัน เวลาที่เสด็จพระราชดำเนินออกจากประเทศไทย และทรงบอกจุดหมายปลายทางว่า คือ ประเทศอินโดนีเซีย ดังตัวอย่าง

วันที่ 2 ตุลาคม 2527 เวลา 11 นาฬิกาเศษ ข้าพเจ้าและคณะเดินทางจากท่าอากาศยานกรุงเทพ ไปยังกรุงจาการ์ตา ระหว่างเดินทางอากาศดีพอใช้ ฝนไม่ตก เพียงแต่มีเมฆมาก นักบินประกาศว่าเราเดินทางโดยผ่านทางเมืองโกดามารูในรัฐกลันตันประเทศมาเลเซีย เข้าอินโดนีเซียทางทะเลชวา ระหว่างทางจะหยุดที่สิงคโปร์ 45 นาที

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2528 : 22)

ทัวร้น้องโจ้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงขึ้นต้นที่บอกวันและเวลาในการเสด็จพระราชดำเนินจากประเทศอินโดนีเซีย ไปยังจุดหมายปลายทางคือประเทศออสเตรเลีย ดังข้อความว่า

วันพุธที่ 17 ตุลาคม 2527 หลังจากจบการเยือนอินโดนีเซียซึ่งกินเวลานานถึง 16 วันเต็ม เราก็ตัดเส้นทางโดยสายการบิน Garuda จากเมืองเดน ปาซาร์ เกาะบาหลี่ ถึงสนามบิน Kingsford Smith เมืองซิดนีย์(Sydney) ประเทศออสเตรเลีย ใช้เวลาเดินทางประมาณ 7 ชั่วโมง

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2528 :15)

บันทึกของคนเดินทาง เป็นการรวบรวมบันทึกการเดินทางไปต่างประเทศ 3 เรื่องของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งแต่งไว้ในปีพ.ศ.2528 และตีพิมพ์ลงในนิตยสาร"มติชนสุดสัปดาห์"คือ เรื่องคนเดินทางในยุโรป คนเดินทางในญี่ปุ่น และคนเดินทางในโรม-อินเดีย โดยได้รวบรวมไว้เป็นหนังสือ

สารคดีท่องเที่ยวเรื่อง"บันทึกของคนเดินทาง"ในปี พ.ศ.2530 และขึ้นต้นด้วยการเล่าเรื่องการเดินทางในเรื่องแรกคือคนเดินทางใน ยุโรป ด้วยการบอกจุดมุ่งหมายในการแต่งว่า ต้องการเล่าประสบการณ์การเดินทางของตนให้ผู้อ่านฟัง บอกจุดมุ่งหมายในการเดินทาง และวันที่เดินทาง แต่ไม่ได้ขึ้นต้นด้วยวันที่บันทึกเหมือนบันทึกเรื่องอื่นๆ ดังที่เล่าว่า

คนเราเมื่อไปเห็นอะไรแปลกๆใหม่ๆก็ย่อมจะอยากเล่าให้เพื่อนฝูงผู้ชอบกันได้รับรู้ ถ้าเขียนได้ก็เขียน ถ้าพูดได้ก็พูด มากน้อยสุดแต่ปัญญาและความสามารถ ข้าพเจ้าเองเมื่อแรกไปยุโรปในพ.ศ.2496 ก็ได้เขียนเล่าเรื่องเมืองอังกฤษไปลงนิตยสารตำรวจ แต่ทีหลังไปยุโรปบ่อยเข้าเลยไม่รู้จะเล่าอะไร...ครั้นมาบัดนี้ ข้าพเจ้ามีกิจต้องเดินทางอีก...ต้องไปหลายประเทศ ทั้งยุโรป อเมริกา และเอเชีย ...ข้าพเจ้าออกเดินทางคืนวันพุธที่ 24 เมษายน 2528

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2530:6)

2.5.3.2 การดำเนินเรื่อง สารคดีท่องเที่ยวมีวิธีการดำเนินเรื่องที่หลากหลาย ผู้แต่งพยายามหาวิธีการให้น่าสนใจ เพื่อให้เรื่องราวการเดินทางท่องเที่ยวของตนน่าอ่าน และมีความแตกต่างกันไปตามวิธีการนำเสนอ ดังนี้

2.5.3.2.1 การดำเนินเรื่องตามรูปแบบการเล่าเรื่อง สารคดีท่องเที่ยวประเภทการเล่าเรื่อง ที่นำมาวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้ทั้ง 6 เรื่องคือ นิราศลอนดอน ถกเขมร เกี่ยวกับเมีย เทียวเมืองฝรั่ง ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน และเบิ่งลาว ทุกเรื่องมีวิธีการเล่าเรื่องการท่องเที่ยวแบบบอกเล่าไปเรื่อย ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ในการเดินทาง เช่น

นิราศลอนดอน มีการดำเนินเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ ตั้งแต่ตอนเริ่มเดินทางจากท่าอากาศยานกรุงเทพฯ ว่าเร่งรีบเสียจนร่ำลาครอบครัว ดังข้อความว่า

เรือบินกำลังจะออกอยู่แล้ว อารามรีบเลยลืมลuggage กว่าจะนึกออกก็ลงไปนั่งอยู่ในเรือลำเลียงเสียแล้ว
(ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช.มปป:6)

จากนั้นเล่าถึงเหตุการณ์บนเครื่องบินว่า มีเจ้าหน้าที่มาแนะนำวิธีการใช้เครื่องชูชีพ และแสดงอารมณ์ขันว่า เจ้าหน้าที่ถามว่าเคยมีใครใช้เครื่องชูชีพมาก่อนบ้าง ทั้งๆที่ผู้โดยสารทุกคนไม่มีใครอยากให้เครื่องบินเกิดเหตุการณ์จนจำเป็นต้องใช้

กลาสีเจ้ากรรมยังสะเออะมาถามต่อไปว่าต่อไปอีกว่า ในที่นี้มีใครเคยใช้เครื่องชูชีพบ้างหรือไม่ คนโดยสารไม่เคยใช้ และไม่มีใครสักคนเดียว อยากให้เกิดอุบัติเหตุ ถึงกับต้องใช้ ก็ได้แต่จะตีหน้าตายยิ้มแห้งๆ
(ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช.มปป:8)

ต่อมาเล่าถึงสถานที่ที่เดินทางผ่าน เช่น เล่าถึงระยะเวลาในการนั่งเครื่องบินจากกรุงเทพฯ ถึงประเทศอินเดียว่า

เรือบินข้ามทะเลมาสัก ๔ ชั่วโมง ก็ถึงลุ่มแม่น้ำคงคาในอินเดีย ตอนปากแม่น้ำเป็นแม่น้ำมากสาย

(ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช.มปป: 30)

ผู้แต่งเล่าถึงการเดินทางไปตามลำดับเหตุการณ์ จนถึงตอนที่เดินทางเข้าพักในโรงแรมบนเกาะชิชิลี ในประเทศอิตาลี โดยมีวิธีการเล่าเรื่องที่เน้นอารมณ์ขัน เช่น เล่าถึงบทสนทนาระหว่างตนกับ บริกรชาวอิตาลีที่พูดกันคนละภาษาจึงคุยกันไม่รู้เรื่อง ดังตอนที่ว่า

ต่อไปนี้เป็นบทเจรจา นายพูดภาษาอังกฤษ บ่อยพูดภาษาอิตาเลียน ปณฝรั่งเศส ปณอังกฤษ ฟังกันไม่เข้าใจ แต่พอเขาได้

นาย: "เซบาสเตียงออกจากห้องได้ ฉันจะอาบน้ำ"

บ่อย: "รับประทาน วันนี้ค่อนข้างหนาวมาก ขอรับกระผม"

นาย: "เมื่อไรจะออกไปเสียที"

บ่อย: "รับประทาน ถ้าได้เท่ากรุณาจะคอยสัก ๑๐ หรือ ๑๕ นาที น้ำจึงจะเดือด"

นาย: "ว่ายังไง ไม่เข้าใจ"

บ่อย: "รับประทาน บุหรี่สูบได้ ไม่ห้าม"

นาย: "เอ นี่เราบ้าหรือบ่อยบ้ากันแน่"

(ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช.มปป: 49-50)

ผู้แต่งเล่าการเดินทางจนถึงกรุงลอนดอน และเล่าถึงภูมิอากาศของประเทศอังกฤษประกอบไว้ว่า

ในที่สุดก็บินมาถึงกรุงลอนดอน พอเท้าถึงดิน ใจก็หนีออกจากพรหมวิหารเป็นมนุษย์เดินดินอีกครั้งหนึ่ง
อากาศเมืองอังกฤษในฤดูหนาวใช้รับแขกไม่ได้ อะไรที่แน่นอนที่สุดคือ ความไม่แน่นอนของอากาศ

(ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช.มปป: 50-51)

ถกเขมร ผู้แต่งดำเนินเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์ในการเดินทาง ตั้งแต่การเตรียมตัวเดินทาง โดยเล่าถึงขั้นตอนการขอเอกสารที่ใช้ในการเดินทางไปต่างประเทศว่า

เรารีบกลับมายังกระทรวงการต่างประเทศ พร้อมด้วยหลักฐานแน่นอน ว่าทางตำรวจไม่ขัดข้องที่เราจะไป
นอกประเทศ หรือจะไปไหนๆอีก ทำก็คงไม่ขัดข้องเช่นเดียวกัน และหลังจากนั้นทุกอย่างก็เป็นไปได้โดยสะดวกเรียบร้อย เราเดินทางกลับออกจากกระทรวงการต่างประเทศด้วยความผาเผย มีหนังสือเดินทางใน
กระเป๋าคนละเล่ม มุ่งหน้าไปยังสถานทูตเขมรประจำกรุงเทพฯ เพื่อขอวีซ่าไปยังประเทศกัมพูชา

(ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช. 2534: 21)

เมื่อผู้แต่งเดินทางถึงประเทศกัมพูชา ก็เล่าว่าได้นั่งรถไปดูนครวัด ดังตอนที่ว่า

พวกเราขึ้นรถของโฮเต็ลจากสนามบินไปพักที่แกรนด์โฮเต็ลเสียมเรียบ พอเอาข้าวของไว้ในห้องเรียบร้อยแล้วก็มีเวลาพอที่จะทำความสะอาดร่างกายแล้ว เราก็ตีออกจากโฮเต็ลพร้อมด้วยหม่มฝรั่งอีกสองสามคน ซึ่งจะไปนครวัดเช่นเดียวกับเรา

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.2534:34)

เมื่อผู้แต่งเที่ยวชมปราสาทหินที่นครวัดและนครธมแล้ว ก็ตัดสินใจหลบหนีมัจจุเรศที่จะพาไปนครวัดอีกครั้ง เพื่อไปเที่ยวในเมืองเสียมราฐเป็นลำดับต่อไปแทน ดังตัวอย่าง

พวกเราใช้เวลาตั้งแต่แรกไปจนถึงวันที่สาม ท่องเที่ยวอยู่ตามบริเวณปราสาทหินเมืองร้างโบราณ แต่ในที่สุดก็ตกลงกันว่า ควรจะเข้าไปเยี่ยมเสียมราชบุรี เสียมเรียบ หรือเสียมราบนั้นดูบ้าง (เมืองนี้ต่อไปจะเรียกว่าเสียมเรียบตามทสำเนียงเขมรซึ่งเขาเป็นเจ้าของ) ตอนบ่ายวันหนึ่ง เราก็ตลบน้ำนายนพดช้อน ซึ่งแก่ได้กำชับเราไว้ว่าให้ไปนครวัดกับแกอีกครั้งหนึ่ง แล้วเราก็จับ “ละเมาะ” หรือรถจักรยานสี่ล้อ ซึ่งเคยขี่กันหลายคนมาแล้วสมัยพระตะบองคืนมาอยู่กับไทย จากหน้าโฮเต็ลเข้าไปเที่ยวที่ตัวเมืองเสียมเรียบ

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.2534:98)

ต่อจากนั้นผู้แต่งจึงเล่าถึงเหตุการณ์ในการเดินทางไปยังพนมเปญ ว่าต้องคอยรถเป็นเวลานานมาก ดังตัวอย่าง

ตั้งแต่ผมเกิดมาเป็นตัวก็ได้เคยคอยอะไรต่อมิอะไรมาากแล้ว เป็นต้นว่าคอยถูกล็อตเตอรี่ หรือคอยให้เงินเดือนขึ้น หรือคอยให้ต้นไม้ที่ปลูกไว้ออกดอก แต่อย่างก็ต้องคอยนานๆทั้งสิ้น แต่ในกระบวนการคอยด้วยกันแล้ว ผมไม่เคยรู้สึกว่าจะต้องคอยอะไรนานเท่ากับคอยให้รถออกในคืนวันนั้นหรือในตอนเช้ามีดวันนั้นเลย ผมยืนคอยก็แล้ว และนั่งคอยก็แล้ว แต่รถคันนั้นก็ยังไม่มีย่องรอยว่าจะเคลื่อนไหว

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.2534:125)

2.5.3.2.2 การดำเนินเรื่องตามรูปแบบจดหมาย สารคดีท่องเที่ยวประเภทจดหมายทั้ง 5 เรื่องที่ได้นำมาวิเคราะห์ คือ จดหมายรักจากอเมริกา จดหมายจากโรม ยลยุโรป สู่ถิ่นพันเกาะ และไทยเที่ยวพม่า ทุกเรื่องมีการดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เวลา สถานที่ และเหตุการณ์ในการเดินทาง ไว้ในจดหมายแต่ละฉบับ เช่น

จดหมายจากโรม สุวรรณี สุคนธาแต่งใช้กลวิธีการดำเนินเรื่องในรูปแบบจดหมาย 35ฉบับ ที่ต้นเขียนเล่าประสบการณ์การเดินทางให้เจ้านาย ซึ่งเป็นบรรณาธิการหนังสือที่ตนทำงานอยู่ได้รับทราบ ตามลำดับเหตุการณ์และสถานที่ในการเดินทาง ไม่เน้นการบอกวันหรือเวลาประกอบแต่เล่าเหตุการณ์ในการเดินทางอย่างละเอียดให้เห็นภาพชัดเจน เช่น เล่าถึงเหตุการณ์ในการขับรถตั้งแต่เมืองอมาลฟี จนถึงเมืองซาเลร์โน และความลำบากในการขับรถหาที่พักว่า

เรียน บ.ก.

....ถนนหนทางจากเมืองอมาลฟี ก็ยังคงโค้งอยู่อย่างเดิม เวลานั้นประมาณสี่ทุ่มกว่าๆแล้ว ทางก็ไม่ผ่อนให้
ประสาธได้คลายความเครียดลงบ้างเลย ไข่เลยจับ ตัวรวมๆแสนนัยน์ตาด้วย แต่ฉันมักจะท้ออะไรจนเคยชิน
ดังนั้นเมื่อต้องทนอีกสักหน่อยก็จะเป็นไรไป เราแวะกินข้าวอย่างถูกที่เมือง Vietri ...ในที่สุดเราก็พาสังฆารมา
จนถึงเมืองSalernoจนได้ เมื่อเข้าเขตเมืองเราก็ใจชื้นคิดถึงที่นอนขึ้นมาทันที แต่ก็ใจหายนิดๆที่จะต้องเข้า
แคมป์อีก การทำที่พักเวลาวิกาลย่อมจะรบกวนคนข้างเคียงได้เสมอ เพราะอย่างน้อยเราก็คงดอกหลักกาง
เต็นท์ คูในแผนที่แคมป์นี้อยูริมทะเล แต่กว่าจะหาพบไม่ใช่ของง่าย เราต้องวนเวียนไปตามป้ายที่เขาทำไว้ทุก
มุมถนน

(สุวรรณี สุคนธา.2518:103)

ยลยุโรป วรปัญญา วงศ์ปุกหุด แต่งเรื่องนี้ในรูปแบบจดหมาย16 ฉบับ โดยสมมติ
ว่าผู้เขียนจดหมายคือแดงกับวิ สลับกันเขียนถึงเพื่อนชื่อหนึ่ง เพราะเมื่อเป็นจดหมายที่เพื่อนเขียนถึง
กัน จึงมีวิธีการเล่าเรื่องการเดินทางและสิ่งที่พบเห็นอย่างสลับสับเปลี่ยนเป็นกันเอง และมีวิธีการดำเนิน
เรื่องตามลำดับเหตุการณ์และสถานที่ในการเดินทาง เช่น ในจดหมายฉบับที่ 2 ผู้แต่งกำหนดให้ “วิ”
เล่าตั้งแต่การเตรียมของก่อนเดินทาง การเดินทางไปสนามบิน เครื่องบินออกเดินทาง จนถึงเวลาที่
เดินทางถึงเมืองมิลาน ในประเทศอิตาลี และการกรอกเอกสารใบเข้าประเทศอิตาลี โดยแทรกการเล่า
ทุกซอกทุกมุมในการเดินทางประกอบไว้ด้วยว่า รู้สึกเหนื่อยจากการเดินทาง ดังข้อความว่า

วันเดินทาง

หนึ่งหนึ่งที่รัก

ในที่สุดวันที่เรารอคอยก็มาถึงกันเสียที ย้ายแดงกับวิห้วงจิตของเสียจนเกือบนอนไม่หลับแน่(อย่าไป
บอกใครนะ)...เราไปนั่งคอยเวลาเครื่องบินออกตั้ง 2 ชั่วโมง ...รืออยู่สักประเดี๋ยวนานๆ เขาก็เรียกไปขึ้น
เครื่องบินได้ เราต้องเดินผ่านเครื่องตรวจอาวุธกันทีละคน...เราลงที่มิลาน 7 โมงเช้า พอติบพอติ ...เราต้อง
กรอกใบเข้าเมืองของอิตาลีเขา แล้วก็ต้องเสนอหน้าให้เจ้าหน้าที่(ที่แสนจะพิถีพิถัน)ตรวจดูจนรู้ว่ามีส่วนหน้า
ก็เมิด มีไฟที่ไหนมั้ง แล้วถึงผ่านออกมาได้ แดงกับวิมายืนรอกกระเป๋า แล้วตัวพะรุงพะรังไปขึ้นรถโค้ชของ
บริษัททัวร์ที่นี่ พนักงานเกือบตายแน่ แล้วเราก็นั่งโค้ชไปโรงแรม...โอ้ย...เหนื่อยเต็มทีแล้วนะ วิขออนอนก่อนนะ
พอตื่นแล้วและเขาพาไปชมเมืองแล้ว จะเขียนมาเล่าตอนต่อไปให้หนึ่งฟัง คราวนี้ถึงตายแดงมั่งละ

หวัดดีจ๊ะ

วิ

(วรปัญญา วงศ์ปุกหุด.2522:13)

2.5.3.2.3 การดำเนินเรื่องตามรูปแบบอนุทิน การดำเนินเรื่องในสารคดีท่องเที่ยวประเภทอนุทิน ทั้ง 10 เรื่องในงานวิจัยนี้คือ เที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก สบตามังกร ย่ำแดน
มังกร ย่ำจีนแดง ชมซอมาลี ทัวร์น้องโจ บิน36,000ไมล์เที่ยวอเมริกาอเมริกาใต้ ทศนะจากอินเดีย
บ้านที่กของคนเดินทาง และโรมันสัญจร ทุกเรื่องมีการบันทึกการเดินทางเป็นรายวัน ที่มีการดำเนิน
เรื่องตามลำดับวัน เวลาและเหตุการณ์ในการเดินทาง เช่น

ย่าแฉนมังกร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีวิธีการดำเนินเรื่องตามลำดับวันและเวลาในการเดินทาง โดยทรงบอกวัน เดือน ปี ขึ้นต้นไว้ในบันทึกแต่ละวัน แล้วจึงทรงบันทึกเรื่องส่วนพระองค์และสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรไปตามลำดับเวลา ซึ่งมีทั้งการบอกเวลาที่ชัดเจน หรือเวลาโดยประมาณ เช่น เมื่อเสด็จถึงประเทศฮ่องกง ทรงเล่าถึงพระราชกิจวัตรประจำวัน และสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรจากการพระดำเนินในบริเวณใกล้ที่ประทับในยามเช้าของวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2524 ไปตามลำดับเวลาว่า

วันที่ 12 พฤษภาคม 2524 รับประทานอาหารเช้าเป็นอาหารเช้าฝรั่งไม่ใช่อาหารจีน เรื่อยากเห็นอะไร ๆ ของฮ่องกงเหมือนกัน ตกลงกันว่าเดินเล่นไปรอบ ๆ ที่ไฮเต็ลก็แล้วกัน ซื่ออะไรก็ไม่ได้เพราะร้านรวงของที่นี่จะเปิด 10 โมง เป็นอย่างเร็วสุดเหวี่ยง ใกล้ ๆ ไฮเต็ลมีท้องฟ้าจำลองหรือที่เขาเรียกว่า Space Museum หรือ Planetarium...ได้เวลาบ่ายสองโมง นางหวางเจิน ภรรยาท่าน ร.ม.ช.หันเหี่ยนหลง มารับพาไปวังอนุชน

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2526 : 42)

ในบันทึกวันต่อมา พระองค์ได้ทรงเล่าพระราชกิจวัตรประจำวันในช่วงเช้าไว้ด้วยว่า

วันที่ 13 พฤษภาคม 2524 วันนี้ตื่นขึ้นมาตั้งแต่ตีสี่กว่า เพราะมันสว่างเร็วเหลือเกิน กว่าจะทำอะไร ๆ เพื่อจะฆ่าเวลาไม่ให้เกิดความทิว ในระหว่างที่รออาหารเช้าอย่างใจจดใจจ่อ

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2526 : 79-80)

ย่าจิ้นแดง ดาหยันมีวิธีการดำเนินเรื่องตามลำดับวันและเวลาในการเดินทาง ตั้งแต่เดินทางถึงประเทศจีน แล้วไปดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ โดยบอกวัน เดือน ปีที่บันทึกการเดินทางในแต่ละวัน และผู้แต่งมีวิธีการบันทึกโดยเล่าเรื่องส่วนตัวในการเดินทาง เหตุการณ์หรือสิ่งที่พบเห็นไปตามลำดับเวลาไว้ทุกวัน เช่น ผู้แต่งเล่าถึงวัน เวลาที่เดินทางจากเกาสฺงไปเมืองกวางโจว จนถึงกรุงปักกิ่งว่า

วันรุ่งขึ้นที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ.2534 เราออกจากโรงแรมตอนเช้า 08.00น. ไปยังกวางโจว ประเทศจีน... ครั้นได้เวลา 08.00น.ของวันที่ 22 พฤษภาคม 2524 เราเดินขึ้นเครื่อง เพื่อเดินทางไปยังกรุงปักกิ่ง นครหลวงของจีน

(ดาหยัน.2526:18,21)

บิน36,000ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ พรพรรณ ธารานูมาศ มีวิธีการดำเนินเรื่อง ที่ขึ้นต้นการบันทึกแต่ละวันด้วยการบอกสถานที่และวันที่ผู้แต่งบันทึกไว้อย่างชัดเจน จากนั้นเล่าเรื่องสิ่งที่พบเห็นและเหตุการณ์ตามลำดับเวลา นอกจากนั้น เมื่อจบการเดินทางแต่ละประเทศมีการสรุปลักษณะเด่นของบ้านเมืองหรือแสดงทัศนะที่เปรียบเทียบกับประเทศไทยไว้ด้วย

เช่น บอกวันและเวลาที่เดินทางจากประเทศฮ่องกง เกาะกวม จนถึงเมืองโฮโนลูลู เมืองหลวงของหมู่เกาะฮาวาย แล้วในตอนท้ายบันทึกของวันนั้น สรุปสภาพบ้านเมืองโดยภาพรวมของเมืองโฮโนลูลูในเกาะฮาวาย ด้วยการแสดงทัศนะเกี่ยวกับภูมิประเทศว่าไม่สวยงามกว่าประเทศไทย แต่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว รักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมได้ดี ดังข้อความว่า

ฮ่องกง เกาะกวม

โฮโนลูลู (รัฐฮาวาย)

พฤหัสบดี ๒๒ สิงหาคม

วันที่ ๒ ของการเดินทาง

...ออกจากฮ่องกงโดยเครื่องบิน ที่ดับบลิวเอทีเวยบินที่๗๔๔ ...เวลา๑๗.๐๐น. เครื่องเริ่มลดระดับเพื่อจะลงเกาะกวม เติมน้ำมันและรับส่งผู้โดยสารที่ทำอากาศยานนานาชาติแห่งเกาะกวม ...พรมวิเศษปูวางเหมือนนกประหลาดขนาดมหึมา พาเราเหาะขึ้นสู่ห้วงเวหา เมื่อเวลา ๑๙.๓๐น. ของเกาะกวมเพื่อมุ่งสู่เกาะฮาวาย แลลงไปยังล่าง เห็นแสงไฟระยิบระยับอยู่ไกลออกไปๆ จนลับสายตา ...กล่าวโดยสรุป ภูมิประเทศของโฮโนลูลู มิได้สวยงามไปกว่าเมืองไทยของเรา แต่เขามีวิธีการชักชวนนักท่องเที่ยวโดยการโฆษณาประชาสัมพันธ์และรักษาภาวะแวดล้อมให้น่าอยู่มิได้มากนักดูมีรสนิยมศิลปวัฒนธรรมประจำชาติให้คงอยู่ และส่งเสริมให้ชนในชาตินิยมยกย่อง ด้วยความภาคภูมิใจ และที่สำคัญที่สุดก็คือ นักท่องเที่ยวมีความปลอดภัย สะดวกสบายทุกประการ...

(พรพรรณ ธารานุมาศ.2529:40,60)

โฮโนลูลู-ลอสแอนเจลิส (รัฐแคลิฟอร์เนีย)

ศุกร์ที่ ๒๓ สิงหาคม

วันที่ ๓ ของการเดินทาง

เวลา ๑๐.๓๐ น. เครื่องแพนแอม จัมโบ้เจ็ท ๗๔๗ เที่ยวบินที่ พี.เอ. ๘๑๒ ออกจากสนามบินโฮโนลูลูเพื่อบินไปยังนครลอสแอนเจลิส

(พรพรรณ ธารานุมาศ.2529:62)

โรมันสัจจกร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีการดำเนินเรื่องตามวันและเวลาในการเสด็จพระราชดำเนิน โดยทรงขึ้นต้นการบันทึกแต่ละวันด้วยการบอกวัน เดือน ปีที่ทรงบันทึกอย่างชัดเจน แล้วจึงทรงเล่าเหตุการณ์และสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรตามลำดับเวลา เช่น ทรงเล่าถึงวัน และเวลาที่เสด็จประพาสเมืองเวนิส ประเทศอิตาลีว่า

วันศุกร์ที่ 8 เมษายน 2531

สามโมงเช้าลงเรือยนต์เดินทางไปท่องเที่ยว วันนี้ออกจะเป็นนักท่องเที่ยวเต็มขึ้นแล้วละ ทางเวนิสเขาจัดไกด์มาให้พิเศษชื่อ Professor Piero Frosini

วันเสาร์ที่ 9 เมษายน 2531 ...เวลา 9.00น. ลงเรือยนต์ ทะเลก็ไม่เรียบ เป็นแต่ก่อนฉันก็แยะแล้ว ตอนนี้อยู่ยังชั่วหน่อย ไม่เมาเรือเท่าไร โปรเฟสเซอร์ที่เป็นไกด์ อธิบายว่าเวนิสเป็นศูนย์กลางการศึกษาดนตรี

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2526 : 95,129)

2.5.3.3 การจบเรื่อง ผู้แต่งสารคดีท่องเที่ยวมักจบเรื่อง เมื่อเล่าจนถึงตอนที่เดินทางกลับบ้าน และมีวิธีการจบเรื่อง แตกต่างกันไปตามวิธีการนำเสนอ ดังนี้

2.5.3.3.1 การจบเรื่องตามรูปแบบการเล่าเรื่อง สารคดีท่องเที่ยวประเภทการเล่าเรื่อง ทั้ง 6 เรื่องคือ นิราศลอนดอน ถกเขมร เกี่ยวกับเมีย เทียวเมืองฝรั่ง ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน และเบิ่งลาว ทุกเรื่องจบด้วยการแสดงทัศนะที่มีต่อเหตุการณ์หรือสิ่งที่พบเห็นระหว่างการเดินทางกลับ เช่น

นิราศลอนดอน จบด้วยการแสดงทัศนะเกี่ยวกับนิสัยคนอังกฤษว่า ขวัญกำลังใจที่ดีของชาวลอนดอน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผ่านพ้นช่วงวิกฤติปัญหาสงครามกับเยอรมันได้ ดังข้อความว่า

ขวัญนี้แหละที่เป็นหัวใจสำคัญของกรุงลอนดอน ลอนดอนไม่แพ้เยอรมัน ก็เพราะคนของเขาไม่เสียขวัญตลอดสงคราม เขาจึงกล่าวกันด้วยความจริงใจว่า “ลอนดอนทนได้” และก็ยังทนอยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้ ให้คนนิราศลอนดอน พ.ศ.๒๔๙๒ เช่นเราท่านได้มาชมเป็นขวัญตา”

(ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช.มปป: 220)

เทียวเมืองฝรั่ง จบด้วยการแสดงทัศนะของผู้แต่งคือไมตรี ลิมปิชาติ ที่แสดงให้เห็นถึงบุคลิกของเขาวา เป็นคนมองโลกในแง่ดีและมีอารมณ์ขันว่า การเดินทางกลับโดยเครื่องบินคนละเที่ยวบินกับภรรยาเป็นสิ่งที่ดีเหมือนกัน เพราะหากเครื่องบินเกิดอุบัติเหตุตกลงมา จะได้เหลือคนเลี้ยงลูก ดังข้อความว่า

ว่าไปแล้วการไปเที่ยวไหนกับเมียแล้วต้องนั่งเครื่องบินคนละลำก็ดีเหมือนกัน เวลาเครื่องบินตกจะได้เหลือคนหนึ่งไว้เลี้ยงลูก ท่านผู้ใดสนใจถือปฏิบัติตามได้ครับ ผมไม่สงวนลิขสิทธิ์หรอก

(ไมตรี ลิมปิชาติ.2524:183)

2.5.3.3.2 การจบเรื่องตามรูปแบบจดหมาย วิธีการจบเรื่องของสารคดีท่องเที่ยวประเภทจดหมายทั้ง 5 เรื่อง คือ จดหมายรักจากอเมริกา จดหมายจากโรม ยลยุโรป สู่ถิ่นพันเกาะ และไทยเทียวพม่า มักจบด้วยการใช้คำลงท้าย และลงชื่อผู้เขียนไว้ในจดหมายแต่ละฉบับ โดยในฉบับสุดท้ายมักมีการแสดงทัศนะ หรือความรู้สึกที่มีต่อสถานที่ หรือบุคคลที่ได้พบในการเดินทางประกอบ เช่น

จดหมายรักจากอเมริกา มีการจบจดหมายโดยใช้คำลงท้ายจดหมายอยู่ 4 ฉบับที่เป็นการแสดงความรู้สึกที่มีต่อคนรัก และลงชื่อผู้แต่งโดยใช้นามปากกา เช่น จดหมายฉบับที่ 9 มีคำลงท้ายว่า “คิดถึงเสมอ” และจดหมายฉบับสุดท้ายมีใจความตอนท้ายที่แสดงความหวังว่าจะได้พบคนรัก โดยใช้คำลงท้ายจดหมายว่า”ดีใจที่จะได้พบกันในวันพรุ่งนี้แล้ว” ดังข้อความว่า

พรุ่งนี้คงได้พบกันฉันจะยื่นจดหมายนี้ให้เธออ่านในทันทีที่ถึง จึงไม่ต้องตอบจดหมายเธออันฉันได้รับที่นี้ บอกได้ว่ายินดีที่ขายรถไปแล้ว เพราะฉันยังไม่สมัครใจที่จะไปขับรถลุยเลนในกรุงเทพฯ อันเป็นสนามเพลาะอยู่ในเวลานี้

ดีใจที่จะได้พบกันในวันพรุ่งนี้แล้ว

ส.ศิวรักษ์

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2507: 450)

สู่ถิ่นพันเกาะ มีการจบจดหมายแต่ละฉบับ ด้วยการใช้คำลงท้ายจดหมายที่แสดงความรู้สึกคิดถึงผู้รับจดหมายคือลูกของผู้แต่งว่า รักคิดถึงลูกมาก คิดถึง รักลูกมาก และลงชื่อว่า"พ่อ" ในตอนท้ายของจดหมายฉบับสุดท้าย มีการบอกเวลาที่ผู้แต่งเดินทางกลับประเทศไทย และแสดงความรู้สึกดีใจที่ได้กลับบ้าน ดังข้อความว่า

พรุ่งนี้เครื่องบินจะออกเวลาบ่าย 2 โมงเย็น ประมาณหกโมงกว่าๆ พ่อก็จะถึงดอนเมือง...ดีใจที่สุดที่ได้กลับบ้าน

รักลูกมากที่สุดในโลก

พ่อ

(ไมตรี ลิ้มปิจาติ.2525:152)

ไทยเที่ยวพม่า เป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงใช้วิธีการนำเสนอเป็นพระราชหัตถเลขา ในแต่ละฉบับจบด้วยการใช้คำลงท้าย ซึ่งทรงแสดงความสนทนาคู่กันเคยกับผู้รับ เช่น สวัสดิ์ยามดีก็จะ ด้วยความคิดถึง ราตรีสวัสดิ์ก็จะ แล้วจึงทรงลงพระนาม ซึ่งใจความในตอนลงท้ายแต่ละฉบับ ก็ทรงเล่าพระราชกิจวัตรของพระองค์ ทรงแสดงทัศนะเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองหรือวัฒนธรรม เช่น ทรงลงท้ายข้อความในฉบับสุดท้ายด้วยการแสดงทัศนะว่า ประเทศพมามีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ดังข้อความว่า

เรื่องเทคโนโลยีสูงๆนี้กล่าวกว่าในระดับการศึกษาอาจจะเรียนรู้ได้ แต่ถ้าจะทำจริงๆต้องมีทุกอย่างให้ครบวงจรถึงทำได้ ที่ฉันดูก็เป็นระดับเทคโนโลยีเหมาะสม เช่น เรื่องของการปลูกพืชผลทางการเกษตร เขาทำไว้บริโภคนและขายส่วนที่เหลือซึ่งก็พอจะมี ในการเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตสูงๆก็ต้องลงทุนมากๆ เช่น ใส่ปุ๋ย สอร์โมน ใช้ยาฆ่าแมลงมากๆ ปรับปรุงดิน แต่ก็ต้องดูว่าผลผลิตเพิ่มคุ้มไหมกับที่เสียไป ถ้าไม่ได้กำไรก็ใส่ปานกลาง บางอย่างก็ปล่อยไปตามธรรมชาติบ้าง ให้รวมๆแล้วไม่ขาดทุน

เอาละอีกไม่กี่นาทีก็เจอกัน

สิรินธร

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2529 :319)

2.5.3.3 การจบเรื่องตามรูปแบบอนุทิน การจบเรื่องของสารคดีท่องเที่ยวประเภทอนุทินที่นำมาวิเคราะห์ ทั้ง 10 เรื่องคือ เที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก สบตามังกร ย่ำแดน

มังกร ย่าจิ้นแดง ชมช่อมาลดี ทัวร้น้องโจ้ บิน36,000ไมล์เที่ยวอเมริกาอเมริกาใต้ ทศนะจากอินเดีย บันทึกรักของคนเดินทาง และโรมันสัญญา ทุกเรื่องจบด้วยการบอกวัน เวลาที่เดินทางกลับ ตลอดจนอาจ มีการแสดงทัศนะหรือความรู้สึกของผู้แต่งไว้ด้วย เช่น

เที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก จบด้วยการบอกวัน เวลาที่เดินทางกลับถึงบ้าน ดัง ตอนที่ว่า

ในที่สุดก็เห็นแม่น้ำเจ้าพระยา แกวปากเกร็ดชัดแจ่มแจ้ง และลงถึงสนามบินดอนเมืองเวลา ๑๔.๕๐น. วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ เป็นอันว่าเที่ยวอเมริกาใต้ได้รอบโลกแล้ว...ใครๆก็อยากฟังเรื่องเที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก เสาให้ฟังก็ไม่ละเอียดย ไม่ละเอียดยและไม่ยาวยืดเยื้อเท่าที่ท่านผู้อ่านได้อ่านจบลง ณ บัดนี้

(ม.ล.ปิ่น มาลากุล.2507:275)

ย่าจิ้นแดง จบด้วยการบอกวันเวลาที่เดินทางกลับประเทศไทย ดังข้อความว่า

วันที่ 30 พฤษภาคม 2524 ตื่นขึ้นโดยการปลุกโดยคุณปริญญ... ครั้นเวลา 16.00 น. เราออกจากโรงแรม จับเครื่องบินถึงกรุงเทพฯ เรียบร้อย เป็นเสร็จสิ้นการเยือนแผ่นดินของจีนใหม่ที่เรียกกันว่า จีนแดง

(ดาหยัน.2526 : 93, 96)

บิน36,000ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ จบลงด้วยการบอกวัน เวลาที่เดินทางกลับถึงกรุงเทพฯ และแสดงทัศนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นข้อความที่ผู้แต่งประทับใจและนำมาจากหนังสือเรื่องอื่น ดังข้อความว่า

กลับบ้าน

พุธที่ ๒๕ กันยายน

วันที่ ๓๖ ของการเดินทาง

...ถึงท่าอากาศยานกรุงเทพฯ โดยสวัสดิภาพเมื่อเวลา ๒๓.๓๐น.ในอู่สนามบินแห่งสารคดีท่องเที่ยวคราวนี้ ผู้เขียนคิดว่า น่าจะจบด้วยข้อความอันน่าพอใจยิ่งที่ได้อ่านพบในหนังสือนำเที่ยวต่างประเทศเล่มหนึ่งที่ว่า การพักผ่อนเป็นสิ่งจำเป็นมากในชีวิตสมัยใหม่ แต่ไม่มีการพักผ่อนแบบไหนเหมือนการเดินทางท่องเที่ยว และก็ไม่มีการเดินทางท่องเที่ยวอื่นใดเหมือนการท่องเที่ยวไปต่างประเทศฉะนั้น

(พรพรรณ ธารานูมาศ.2529:314)

ทัศนะจากอินเดีย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงจบเรื่องด้วยการบอกวันที่เสด็จกลับประเทศไทย และทรงแสดงทัศนะถึงประโยชน์ในการเดินทางไปต่างแดนว่า ทำให้คนเรามีโลกทัศน์กว้างไกลขึ้น ยอมรับสิ่งแปลกใหม่ในด้านวิถีชีวิตและความคิดผู้อื่น ไม่ยึดติดกับสิ่งต่างๆ มากเกินไป ดังข้อความว่า

วันเสาร์ที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๓๐ ...ถึงเวลาเล่าสาทุกๆคน คุณพิรุณ คุณติ๊ก คุณคีตาและคุณวิมานศรีมาส่งบน เครื่องบิน ...ไปอินเดียคราวนี้ได้ความรู้ความถึดมากมาย...การได้ท่องเที่ยวไปในโลกกว้างมีผลดีเสมอ เป็นการฝึกคนเราให้มีทัศนะกว้างไกล บางครั้งเราจะหมกมุ่นอยู่กับความคิดแคบๆและปัญหาของตนเอง การมองโลกในภาพรวม จะเห็นว่าผู้อื่นมีปฏิกิริยาต่อสถานการณ์ชีวิตของเขาอย่างไร เห็นอย่างนี้แล้ว จะลดอคติ ในการตัดสินใจของเรา การยอมรับในวิถีชีวิตและความคิดของผู้อื่นมากขึ้น จะทำให้มีเสรีภาพในหัวใจของเรา ไม่ผูกมัดยึดอยู่กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกินไป

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2530 :514)

2.5.3.4 การใช้ภาพประกอบ เป็นรูปแบบที่สำคัญของสารคดีท่องเที่ยว เพราะทำให้ผู้อ่านเข้าใจสิ่งที่ผู้แต่งเล่าได้อย่างชัดเจน และช่วยดึงดูดความสนใจให้เรืองน่าอ่านยิ่งขึ้น ภาพที่ใช้ประกอบในสารคดีท่องเที่ยว มีทั้งภาพวาดและภาพถ่าย ซึ่งมีลักษณะดังนี้

2.5.3.4.1 ภาพวาด สารคดีท่องเที่ยวในงานวิจัยนี้มีการใช้ภาพวาด 4 เรื่องคือ ถกเขมร จดหมายจากโรม ชมช่อมาลตี และทัวร้น้องโจ และมีทั้งภาพวาดที่มีคำบรรยายและไม่มีคำบรรยายประกอบ

ถกเขมร ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แต่งในพ.ศ.2496 ซึ่งเป็นภาพวาดที่ประยูรจรรยวงศ์ผู้ร่วมทางของผู้แต่ง เป็นผู้วาดภาพการ์ตูนล้อเลียนบุคคล และมีคำบรรยายภาพประกอบไว้ด้วย เช่น ภาพของมัลคอล์มเทิร์นชาวกัมพูชาที่ซื้อชุด สอ ซึ่งผู้แต่งเรียกว่านายชุดช้อน มีคำบรรยายว่า “ตาชุดช้อนไ้ด้รู้ทุกชอกทุกมุมในนครวัด และบรรยายได้สี่ภาษา ซึ่งบางประโยคปนกันทุกภาษาที่แกพูดได้ ถ้าแกแน่ใจว่าผู้ฟังจะรู้เรื่อง” และภาพวาดทรงผมทุกแบบของนางอัปสรที่นครวัด เป็นต้น

จดหมายจากโรม มีภาพวาดซึ่งไม่มีคำบรรยายประกอบเช่น ภาพวาดการแต่งกายของผู้หญิงชาวอิตาลี

ชมช่อมาลตี มีภาพวาดฝีมือพระหัตถ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเกี่ยวกับสิ่งที่ได้ทอดพระเนตร โดยไม่มีคำบรรยายประกอบ เช่น ภาพนก Bird of paradise ภาพนักดนตรีชาวบาตัก ที่นั่งแสดงดนตรีอยู่บนหน้าจั่วบ้าน

ทัวร้น้องโจ มีภาพวาดฝีมือพระหัตถ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เช่นเดียวกับกัน ดังที่ทรงวาดนก Kookaburra มีคำบรรยายภาพว่า” Kookaburra เป็นนกกินปลาชนิดหนึ่ง ร้องเสียงเหมือนคนหัวเราะ(คนบ้า)” เป็นต้น

2.5.3.4.1 ภาพถ่าย การใช้ภาพถ่ายประกอบเรื่องมีทั้งหมด 14 เรื่องได้แก่ ถกเขมร จดหมายจากโรม ยลยุโรป สบตามังกร ย่ำแดนมังกร สู่ถิ่นพันเกาะ ชมช่อมาลตี ทัวร้น้องโจ บิน 36,000 ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ไทยเที่ยวพม่า ทัศนะจากอินเดีย บันทึกของคนเดินทาง โรมันสัญจร เบิ่งลาว ตามลำดับ ทุกเรื่องมีคำบรรยายประกอบ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเหตุการณ์ และเห็นลักษณะสถานที่ บุคคล และสิ่งของที่อยู่ในภาพได้อย่างชัดเจน และเป็นรูปแบบของสารคดีท่องเที่ยวที่ต่างจากนิราศร้อยแก้วรูปแบบอื่น

2.5.3.5 การแทรกคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง คือการที่ผู้แต่งใช้คำประพันธ์ที่ตนถนัดแทรกไว้ในเรื่อง ซึ่งมีทั้งหมด 3 เรื่อง คือ นิราศลอนดอน เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก และจดหมายรักจากอเมริกา

นิราศลอนดอน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แทรกนิราศร้อยกรองที่เป็นคำประพันธ์ประเภทโคลงและกลอนไว้ในเรื่อง โดยนำนิราศคำโคลงที่ผู้อื่นเคยแต่งไว้และโคลงที่ตนเองแต่งในการเดินทางครั้งนี้มาประกอบการแสดงทัศนะว่า การเดินทางในปัจจุบันสะดวกรวดเร็ว จึงทำให้เวลาที่ต้องเดินทางจากกัน ไม่จำเป็นต้องโศกเศร้าเหมือนผู้แต่งนิราศในสมัยก่อน เพราะสามารถเดินทางไปหากันได้ภายในเวลาไม่นาน ดังตอนที่ว่า

หากอยากกลับเมื่อใดก็จะกลับมาถึงภายใน ๔ วัน เพราะโลกซีกกันข้ามไกลบ้านชั่วระยะทางบินเพียง ๔ วัน เท่านั้น เวลาจากกันจึงไม่รู้สึกอาลัย ไม่ต้องรำลา ไม่มีน้ำตาจะเอามาร้องไห้ ไม่ใช่เรื่องที่จะรำพันตามแบบโบราณว่า

“รักกันอยู่ขอบฟ้า	เขาเขียว
เสมออยู่หอแห่งเดียว	ร่วมห้อง”
แต่กลายเป็นบทราฟิงสมัยวิทยาศาสตร์ว่า	
“ไกลกันอยู่ขอบฟ้า	เขาเขียว
เหาะลิวมาวันเดียว	ร่วมห้อง”

(ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช.มปป : 5)

นอกจากนั้นเมื่อผู้แต่งได้เห็นแว่นตาที่ภรรยาลืมไว้ในกระเป๋าเดินทางที่จัดเตรียมมาให้ จึงได้แต่งกลอนประกอบไว้ว่า

“ถึงจากเนตรไม่พ้นเขตนัยน์เนตรเจ้า	ด้วยตามเฝ้าอยู่ในเนากระเป๋าผี”
เรื่องโคลงๆ กลอนๆ อย่างนี้จะเห็นพอกันที	เพราะตั้งใจจะเขียนนิราศลอนดอน ไม่ใช่นิราศรินทร์

(ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช.มปป : 7)

เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลกนั้น ม.ล.ปิ่น มาลากุลแต่งกลอนแทรกไว้ 1 บท เพื่อแสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาว่ามีความสำคัญสำหรับมนุษย์ ซึ่งเป็นการแสดงทัศนะที่เกี่ยวข้องกับการกิจของผู้แต่ง เนื่องจากท่านมีภารกิจในการดูงานด้านการศึกษาของประเทศต่าง ๆ ตามเส้นทางการเดินทางไปประชุมขององค์การสหประชาชาติที่ประเทศอูรุกวัย ดังกลอนว่า

อันอำนาจใดใดในโลกนี้	ไม่เห็นมีเปรียบปานการศึกษา
สร้างคนหาค่ามิได้ในโลกา	ขึ้นจากผู้ที่หาค่าไม่มี

(ม.ล. ปิ่น มาลากุล.2507:272)

จดหมายรักจากอเมริกา มีการแทรกคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทย โดยแทรกบทกวีของวิลเลียม เวิร์สเวิร์ดที่กล่าวถึงความไม่แน่นอนในบั้นปลายชีวิตไว้ 1 บท ในตอนที่เล่าถึงการทดลองอยู่ร่วมกันของชายไทยกับผู้หญิงชาวอังกฤษคนหนึ่ง ดังตัวอย่าง

ผลบั้นปลายจะเป็นอย่างไรก็สุดเจา เข้าทำนองกลอนของเวิร์สเวิร์ด ที่ว่า

The life

For all of us, where in the end

There is happiness or none at all.

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2507:75)

ส.ศิวรักษ์ แต่งกลอน 16 บท เพื่อบรรยายสิ่งที่พบเห็นและแสดงความรู้สึกนึกคิดประกอบเมื่อผู้แต่งเดินทางถึงทัชมาฮัลที่ประเทศอินเดีย เช่น บรรยายลักษณะการประดับตกแต่งบริเวณหีบพระศพ และการจารึกรอบหีบพระศพที่ทัชมาฮัลว่า

ที่เบื้องบนเป็นโคมดูลมเรียบ

ภายใต้เทียบศพตั้งข้างเสกสรร

รอบหีบเขียนเป็นคาถาอารยัน

จากคัมภีร์โกรอันลงจารึก

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2507:31)

เมื่อผู้แต่งชมทิวทัศน์ขณะนั่งเครื่องบินข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกแล้ว ได้แต่งกลอนบรรยายความรู้สึกของตนประกอบไว้ 5 บท ดังตัวอย่าง

อยู่เหนือฟากอากาศประหลาดเห็น

สีแดงเด่นเลื่อมเหลืองประเทืองแสน

เมฆอยู่ล่างเหมือนอย่างเราเข้าเมืองแมน

ลึมความคั่นทุกข์ยากลำบากใจ

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2507: 54)

นอกจากนั้นยังมีกาพย์ย่น 16 ทั้งหมด 9 บท ซึ่งเป็นบันทึกความทรงจำเมื่อตอนที่นั่งรถไฟใต้ดินในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ดังตอนที่ว่า

ลงนั่งรถแก้วแววไว

พิจารณาภายใน

เต็มไปด้วยป้ายโฆษณา

มีแผนบอกทางไคลคลา

เพื่อรู้เวลา

จึกพรากขึ้นจากบาดาล

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2507: 112)

2.5.3.6 ส่วนประกอบอื่นๆ เนื่องจากสารคดีท่องเที่ยวทั้ง 21 เรื่อง เป็นรูปแบบของนิราศร้อยแก้ว ที่เกิดในระยะหลัง ซึ่งมักมีการพิมพ์เป็นเล่ม ในขณะที่ผู้แต่งมีชีวิตอยู่ ทำให้ผู้แต่งหรือ

สำนักพิมพ์ได้จัดทำส่วนประกอบอื่นๆ ที่ช่วยเสริมให้สารคดีท่องเที่ยวแต่ละเรื่องมีความสมบูรณ์มากขึ้น ดังนี้

2.5.3.6.1 คำนำและสารบัญ เป็นรูปแบบที่พบในนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยว 20 เรื่อง ยกเว้นเรื่องแรกคือเรื่องนิราศลอนดอน มีคำนำมีไว้เพื่อบอกชื่อผู้แต่ง บอกข้อมูลในการเดินทางคือจุดหมายปลายทาง สาเหตุการเดินทาง หรือเป็นการชี้แจงจุดมุ่งหมายในการแต่ง ปีที่แต่ง เป็นต้น ส่วนสารบัญนั้นมีไว้เพื่อความสะดวกของผู้อ่าน เนื่องจากสารคดีท่องเที่ยวมักมีขนาดยาว

2.5.3.6.2 ภาคผนวก ภาคผนวกในสารคดีท่องเที่ยวเป็นส่วนประกอบที่อยู่ท้ายเรื่อง ที่ให้ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องการเดินทางของผู้แต่งหรือจุดหมายปลายทางมากขึ้น พบในสารคดีท่องเที่ยว 4 เรื่อง คือ ย่ำแดนมังกร ไทยเที่ยวพม่า โรมันสัญจร และเบิ่งลาว ดังนี้

ย่ำแดนมังกร มีภาคผนวกที่เป็นหมายกำหนดการในการเสด็จเยือนประเทศจีนของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตั้งแต่วันที่ 12-19 พฤษภาคม พ.ศ. 2524

ไทยเที่ยวพม่า มีภาคผนวกที่ให้ความรู้แก่ผู้อ่านในเรื่องลำดับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทยและประเทศพม่า รวมทั้งรายชื่อพระนามพระมหากษัตริย์พม่า

โรมันสัญจร มีภาคผนวกที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าถึงสถานที่ที่เสด็จทอดพระเนตรในเมืองบรัสเซลส์อย่างคร่าว ๆ คือ พิพิธภัณฑ์ดนตรี พิพิธภัณฑ์ทหาร นิทรรศการศิลปะแอสแต็ค เรือนต้นไม้กระฉากในพระราชวัง และพิพิธภัณฑ์สำหรับเด็ก

เบิ่งลาว มีภาคผนวกท้ายเล่ม ซึ่งให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศลาวในด้านภูมิศาสตร์ การจัดตั้งและการบริหาร ภาษา ป่าไม้ สัตว์ป่า แม่น้ำและภูเขา ประชากร ศาสนา ประวัติศาสตร์ยุคเก่า ประวัติศาสตร์ยุคใหม่ รัฐบาล การคลัง การสวัสดิการ และการสื่อสารมวลชน

2.5.3.6.3 หนังสือประกอบการเขียน มีสารคดีท่องเที่ยว 1 เรื่อง ที่ผู้แต่งใช้หนังสือประกอบการเขียน คือ เรื่อง **บิน 36,000 ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้** มีการบอกชื่อหนังสือที่ผู้แต่งใช้ประกอบการเขียนไว้ในตอนท้ายเรื่องด้วย

2.5.3.6.4 การใช้นามปากกา มีนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยว 3 เรื่อง ที่ผู้แต่งใช้นามปากกาที่ผู้อ่านทั่วไปรู้จักกันดีแทนการบอกชื่อตนเอง คือ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ใช้นามปากกาว่า "ส.ศิวรักษ์" ในการแต่งเรื่องจดหมายรักจากอเมริกา และบันทึกของคนเดินทาง นอกจากนั้นจำลอง พลเดช ใช้นามปากกาว่า "ดาหยัน" ในการแต่งเรื่องย่ำจีนแดง

จากการวิเคราะห์รูปแบบของนิราศร้อยแก้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 9 ใน พ.ศ. 2532 แล้ว พบว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 เขียนในรูปแบบจดหมายเหตุ โดยมีการขึ้นต้นที่บอกรายละเอียดเกี่ยวกับตัวผู้แต่ง สาเหตุการเดินทาง จุดหมายปลายทาง และผู้ร่วมทางไว้อย่างชัดเจน ดำเนินเรื่องตามวัน เวลาแบบจันทรคติ และจบเรื่องเมื่อปฏิบัติทางราชการเสร็จสิ้น ซึ่งมีลักษณะเป็นบันทึกทางการที่บันทึกอย่างชัดเจน เพราะมีจุดมุ่งหมายที่เน้นบันทึกเรื่องการบริหารราชการ เพื่อเสนอต่อทางราชการ

สมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีการเขียนนิราศร้อยแก้วในรูปแบบอนุทิน แล้วจึงเขียนจดหมาย และจดหมายเหตุ รูปแบบอนุทินคือบันทึกส่วนตัวเป็นรายวัน ซึ่งทุกเรื่องขึ้นต้นด้วยการบอกสาเหตุการเดินทาง จุดหมายปลายทางและวันที่เริ่มเดินทาง ดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เวลาที่บันทึกไว้ทุกวัน และจบเรื่องด้วยการบอกวัน เวลาที่เดินทางกลับ โดยบางเรื่องมีการใช้แผนผังสถานที่ หรือแทรกคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง เพราะมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง โดยมีจุดมุ่งหมายรองคือการบันทึกเรื่องกิจวัตรประจำวัน หรือความรู้สึกนึกคิดส่วนตัวในการเดินทาง นิราศร้อยแก้วประเภทจดหมาย เป็นการเล่าเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งในการเดินทาง โดยบอกวันที่ และสถานที่เขียน ใช้คำขึ้นจดหมายที่บอกนามผู้รับไว้ตอนต้นเรื่อง ดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เวลา จบจดหมายแต่ละฉบับ ด้วยการใช้คำลงท้ายและลงชื่อผู้แต่ง โดยแทรกคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงมีการเขียนในรูปแบบจดหมายเหตุ ที่มีการดำเนินเรื่อง และจบเรื่องเหมือนจดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่มีการขึ้นต้นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงไป คือบอกวันที่เริ่มเดินทางเท่านั้น และมีการใช้ภาพวาดประกอบการบันทึก เพราะผู้แต่งเน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง มากกว่าการบันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการ

สมัยรัชกาลที่ 6 ยังคงเขียนในรูปแบบอนุทิน แต่ต่างจากอนุทินสมัยรัชกาลที่ 5 คือมีการขึ้นต้นเรื่องด้วยกลอน เพื่อบอกข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทาง จุดมุ่งหมายการแต่ง และมีการจบเรื่องที่แสดงความรู้สึกของผู้แต่งนอกเหนือจากการบอกวันที่เดินทางกลับ

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 มีการเขียนในรูปแบบจดหมาย แต่มีการดำเนินเรื่องที่ต่างจากจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ จะบันทึกตามวัน เดือนและเวลาที่เป็นแบบสากลมากขึ้น

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 9 เริ่มเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว ต่อมาจึงเขียนเป็นรูปแบบอนุทินและจดหมายตามลำดับ แล้วจึงนิยมเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยวมากขึ้น รูปแบบอนุทินในสมัยนี้ ต่างจากสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ในด้านการดำเนินเรื่องคือ ไม่บันทึกไว้ทุกวัน และเพิ่มการใช้นามปากกาเข้ามา รูปแบบจดหมายมีรูปแบบเหมือนกับในสมัยรัชกาลที่ 7 แต่ต่างกันที่เน้นการใช้คำขึ้นต้น และลงท้ายจดหมายที่แสดงความรู้สึกรักและคิดถึงผู้รับจดหมายไว้ทุกฉบับ ส่วนรูปแบบสารคดีท่องเที่ยวมีกลวิธีการแต่งที่มีความหลากหลายน่าสนใจ โดยนำกลวิธีการเขียนอนุทินและจดหมายกลับมาเป็นวิธีการนำเสนอสารคดีท่องเที่ยว เพราะรูปแบบอนุทินและจดหมาย เอื้อต่อการแสดงความรู้สึกนึกคิดส่วนตัวของผู้แต่งที่มีต่อเหตุการณ์และสิ่งที่พบเห็นในการเดินทาง นอกจากนั้นยังมีการเขียนแบบเล่าเรื่องด้วย มีการแต่งเพราะนิราศร้อยแก้วรูปแบบสารคดีท่องเที่ยวมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่ให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน

3. ขนบนิราศ

ขนบหรือธรรมเนียมนิยมในการแต่งนิราศคือ แบบแผนการแต่งนิราศที่กวีมักจะยึดเป็นแบบอย่างในการแต่งนิราศของตน ซึ่งขนบในการแต่งนิราศร้อยกรองได้แก่ การตั้งชื่อเรื่องตามสถานที่ที่เป็นจุดหมายปลายทางหรือแนวคิดของผู้แต่ง การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง การแสดงอารมณ์และความรู้สึกต่อบุคคลผู้เป็นที่รักหรือสิ่งที่พบเห็น การแสดงทัศนะที่เป็นสัมพันธทัศนะหรือ

วิสุทธิทัศน์ การแทรกบทชมธรรมชาติตามฉากจริงหรือฉากในจินตนาการ และการแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับตำนานสถานที่ ความเชื่อของบุคคล และประวัติศาสตร์ ซึ่งในงานวิจัยนี้ใช้ชนบทนราธิวาสกรงดงกล้าว เป็นเกณฑ์ในการศึกษาชนบทการแต่งนิราศในนิราศร้อยแก้วในแต่ละยุคสมัย ดังนี้

3.1 การตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทางหรือแนวคิดของผู้แต่ง

นิราศร้อยกรองในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ นิยมตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง โดยกล่าวชื่อคำประพันธ์ที่แต่งนำหน้าชื่อเรื่อง เช่น โคลงนิราศทริภุญไชย โคลงทวาทศมาส โคลงนิราศสุพรรณ และตั้งชื่อตามแนวคิดของผู้แต่ง เช่น นิราศเดือน นิราศไผ่ เป็นต้น

ส่วนการตั้งชื่อเรื่องของนิราศร้อยแก้วในสมัยต่างๆ มีลักษณะดังนี้

3.1.1 สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411)

นิราศร้อยแก้วในสมัยรัชกาลที่ 4 เขียนในรูปแบบจดหมายเหตุ และได้นำมาวิเคราะห์ 2 เรื่องคือ จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ และจดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส ทั้ง 2 เรื่องนี้ไม่มีการตั้งชื่อตามแนวคิดของผู้แต่ง แต่มีการตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทางเหมือนนิราศร้อยกรองในอดีต โดยบอกรูปแบบการแต่งว่าเป็นจดหมายเหตุและผู้เดินทางไว้ด้วย เพราะรูปแบบบังคับ และมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่เขียนเพื่อเสนอต่อทางราชการจึงต้องบอกข้อมูลที่ชัดเจน

3.1.2 สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

ในสมัยนี้เริ่มมีการเขียนนิราศร้อยแก้วเป็นอนุทิน 4 เรื่องในพ.ศ.2420-2439 ต่อมาเขียนเป็นจดหมาย 1 เรื่องในพ.ศ.2440 และเขียนในรูปแบบจดหมายอีกครั้งในพ.ศ.2445 แล้วยังคงปรากฏรูปแบบจดหมายเหตุ 2 เรื่องในพ.ศ.2444-2445

ดังนั้นในสมัยนี้มีนิราศร้อยแก้ว 3 รูปแบบคืออนุทิน จดหมาย และจดหมายเหตุ และได้นำมาศึกษา 8 เรื่อง คือ

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2420

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2421

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2433

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2439

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2440

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนิพนธ์ในพ.ศ.2444

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนิพนธ์ในพ.ศ.2445

ไกลบ้าน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2449

นิราศร้อยแก้วทุกเรื่องนี้ยังคงมีวิธีการตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง แต่บอกข้อมูลในการแต่งหรือการเดินทางประกอบไว้ด้วย และมีวิธีการตั้งชื่อเรื่องตามลำดับ ดังนี้

3.1.2.1 การตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทางและสาเหตุการเดินทาง เป็นจุดมุ่งหมายในการแตงนิราศร้อยแก้ว 3 เรื่องแรกในสมัยนี้คือ **เสด็จประพาสไทรโยค** **ระยะทางเสด็จประพาสสมณทลอยุธยา** และ**เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู**

3.1.2.2 การตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง สาเหตุการเดินทางและระยะเวลาในการเดินทาง มี 1 เรื่อง พบในนิราศร้อยแก้วเรื่องต่อมาคือ **ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน**

3.1.2.3 การตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง สาเหตุการเดินทางและปีที่เดินทาง มี 1 เรื่องคือ **พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440**

3.1.2.4 การตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง และจุดมุ่งหมายในการแตง มี 2 เรื่องคือ **จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก** **จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี** ซึ่งทั้ง 2 เรื่องนี้ตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง และบอกจุดมุ่งหมายการแตงว่า ต้องการบันทึกกระยะทางและสิ่งที่พบเห็นในการเดินทาง

3.1.2.5 การตั้งชื่อตามระยะทางและความรู้สึกของผู้แตง มี 1 เรื่องคือ **ไกลบ้าน** ซึ่งสื่อถึงความห่างไกลจากถิ่นที่อยู่ทั้งทางด้านระยะทางและความรู้สึก

3.1.3 สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ที่นำมาวิเคราะห์มี 1 เรื่องคือ **นิราศนครวัด** ซึ่งยังคงตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง แต่เริ่มต้นใช้คำว่านิราศไว้ในชื่อเรื่อง เหมือนกับนิราศร้อยกรองในอดีต เพราะสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตั้งพระทัยว่าจะนิพนธ์นิราศ แต่ทรงไม่ถนัดในด้านคำประพันธ์ร้อยกรอง จึงทรงนิพนธ์เป็นร้อยแก้ว และมีรูปแบบเป็นอนุทิน

3.1.4 สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477)

สมัยนี้มีการแตงนิราศร้อยแก้วในรูปแบบจดหมาย และนำมาวิเคราะห์ 2 เรื่องคือ **พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา** รัชกาลที่ 7 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2472 มีวิธีการตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง สาเหตุการเดินทาง และบอกชื่อพระองค์ซึ่งเป็นผู้พระราชนิพนธ์

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ในพ.ศ.2473 ตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง และลำดับครั้งที่เดินทาง

ดังนั้นนิราศร้อยแก้วทั้ง 2 เรื่องนี้ยังคงตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง แต่บอกข้อมูลในการเดินทางที่ต่างไปจากสมัยรัชกาลอื่น

3.1.5 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-2532)

นิราศร้อยแก้วในสมัยรัชกาลที่ 9 ที่นำมาวิเคราะห์มี 23 เรื่อง เริ่มเขียนในรูปแบบสารคดีท่องเที่ยว 1 เรื่องในพ.ศ.2492 เขียนในรูปแบบอนุทิน 1 เรื่อง ในพ.ศ.2494 จดหมาย 1 เรื่องในพ.ศ.2513 และนิยมเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว 20 เรื่อง ตั้งแต่พ.ศ.2496-2532 ซึ่งนิราศร้อยแก้วทุกเรื่องในสมัยนี้ ยังคงมีการตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง แต่มีการบอกข้อมูลในการเดินทางที่ต่างกันไป และพยายามหากลวิธีมาช่วยให้ชื่อเรื่องมีความน่าสนใจ เพราะนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ส่วนใหญ่

เขียนในรูปแบบสารคดีท่องเที่ยว มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน จึงต้องตั้งชื่อเรื่องให้ดึงดูดใจผู้อ่าน ซึ่งวิธีการตั้งชื่อเรื่องนิราศร้อยแก้วทั้ง 23 เรื่องตั้งแต่พ.ศ.2492-2532จะมีวิธีการตั้งชื่อ 3 วิธีคือ ตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง ตั้งตามแนวคิดของผู้แต่ง และตั้งตามสาเหตุการเดินทางและผู้ร่วมทางสลับกันไป

3.1.5.1 การตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง มี 18 เรื่อง แบ่งตามการบอกข้อมูลในการเดินทางและการแต่งดังนี้

3.1.5.1.1 การใช้คำว่านิราศในชื่อเรื่องนำหน้าจุดหมายปลายทาง มี 2 เรื่องคือ

นิราศลอนดอน ตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทางว่าคือกรุงลอนดอน

นิราศยุโรป ชื่อเรื่องบอกว่าผู้แต่งจะเดินทางไปทวีปยุโรป

3.1.5.1.2 การตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทางและสาเหตุการเดินทาง มี 2 เรื่องคือ **เที่ยวเมืองฝรั่ง** บอกจุดหมายปลายทางคือทวีปยุโรป และสาเหตุการเดินทางว่าไปเที่ยว

ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน ชื่อเรื่องบอกจุดหมายปลายทางว่าคือประเทศจีน และสาเหตุการเดินทางว่าไปเยี่ยมอำมา

3.1.5.1.3 การตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง สาเหตุการเดินทาง และระยะทาง มี 2 เรื่องคือ

เที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก ตั้งชื่อตามทวีปที่เป็นจุดหมายปลายทาง สาเหตุการเดินทางว่าไปเที่ยว บอกว่าเป็นการท่องเที่ยวระยะทางไกล

บิน 36,000 ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ชื่อเรื่องบอกจุดหมายปลายทาง สาเหตุการเดินทางว่าไปเที่ยว และจำนวนระยะทางไว้ด้วย

3.1.5.1.4 การตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทางและรูปแบบการเขียน มี 3 เรื่องคือ

จดหมายรักจากอเมริกา ชื่อเรื่องบอกจุดหมายปลายทางคือประเทศสหรัฐอเมริกา และรูปแบบการเขียน

จดหมายจากโรม มีการบอกจุดหมายปลายทางคือกรุงโรม ในประเทศอิตาลี และรูปแบบการเขียนที่เป็นจดหมาย

จดหมายจากเมืองจีน ชื่อเรื่องบอกสถานที่ที่เป็นจุดหมายในการเดินทางคือประเทศจีน และรูปแบบการเขียน

3.1.5.1.5 การตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทางและจุดมุ่งหมายในการแต่ง มี 3 เรื่อง ดังนี้

ยลยุโรป ตั้งชื่อเรื่องตามจุดมุ่งหมายการแต่งที่เล่าเรื่องการเดินทาง และสิ่งที่พบเห็นโดยภาพรวมในทวีปยุโรปเท่าที่ตนพบเห็นจากการเดินทางไปท่องเที่ยวหลายแห่งในทวีปยุโรป

ย่าจิ้นแดง ตั้งชื่อตามจุดมุ่งหมายในการแต่ง ซึ่งทำให้น่าสนใจโดยใช้คำกริยาประกอบว่า "ย่า" เพื่อสื่อให้เห็นว่าเล่าถึงภาพรวมทั้งหมดของประเทศจีน

เบ้งลาว ตั้งชื่อให้น่าสนใจด้วยการใช้ภาษาถิ่น คือคำว่า"เบ้ง" เพื่อบอกจุดมุ่งหมายในการแต่งว่า เป็นการเล่าสภาพของประเทศลาวตามประสบการณ์ที่ผู้แต่งได้รู้ได้เห็นในการเดินทางไปประเทศลาว

3.1.5.1.6 การตั้งชื่อโดยใช้สัญลักษณ์แทนสถานที่ที่เป็นจุดหมายปลายทาง มี 6 เรื่องได้แก่

สบตามังกร ใช้มังกร ซึ่งเป็นสัตว์ในนิยายของจีน แทนการบอกชื่อประเทศจีนที่เป็นจุดหมายปลายทาง

ย่าแดนมังกร ใช้มังกรเป็นสัญลักษณ์แทนประเทศจีนเช่นเดียวกัน

สู่ถิ่นพันเกาะ ใช้เอกลักษณ์ด้านภูมิประเทศของประเทศฟิลิปปินส์ที่ประกอบด้วยหมู่เกาะจำนวนมาก ซึ่งมีเกาะที่มีประชากรอาศัยอยู่จำนวน 1,000 เกาะมาเป็นชื่อเรื่องแทนการบอกชื่อประเทศ

ชมช่อมาลติ ใช้ดอกมาลติหรือดอกมะลิ ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำชาติของประเทศอินโดนีเซีย แทนการบอกชื่อประเทศ

ท้าวห้องใจ ผู้แต่งคือสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเรียกจังหวัดที่ทรงเล่นด้วยระหว่างเสด็จเยือนประเทศออสเตรเลียว่า"ห้องใจ" จึงมีการตั้งชื่อเรื่องที่ใช้จังหวัดซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของประเทศออสเตรเลีย แทนการบอกชื่อจุดหมายปลายทาง

โรมันสัญญา ใช้อาณาจักรโรมัน ซึ่งเป็นอาณาจักรสมัยโบราณที่ยิ่งใหญ่และมีอาณาเขตอยู่ในประเทศอิตาลี แทนการบอกชื่อจุดหมายปลายทางคือประเทศอิตาลี

3.1.5.2 การตั้งชื่อตามแนวคิดของผู้แต่ง มี 4 เรื่องดังนี้

ลกเขมร ตั้งชื่อตามแนวคิดในการวิพากษ์วิจารณ์สภาพโดยรวมทั้งในด้านสภาพบ้านเมืองและคนกัมพูชา

ไทยเที่ยวพม่า ตั้งชื่อตามแนวคิดที่ว่าความสัมพันธ์ของประเทศไทยกับพม่าเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสภาพสังคม จากเดิมที่เคยทำสงครามกันมา ก็เปลี่ยนแปลงไปจนคนไทยสามารถเดินทางไปท่องเที่ยวในประเทศพม่าได้

ทัศนะจากอินเดีย ตั้งชื่อตามแนวคิดที่ได้รับจากประสบการณ์การเดินทางไปประเทศอินเดีย

บันทึกของคนเดินทาง ตั้งชื่อตามแนวคิดที่ประสบการณ์การเดินทางทำให้ผู้แต่งเกิดความคิดในการบันทึกเรื่องราวต่างๆที่พบเห็นระหว่างการเดินทาง

3.1.5.3 การตั้งชื่อตามสาเหตุการเดินทางและผู้ร่วมทาง มี 1 เรื่องคือ เกี่ยวกับเมีย คือ ผู้แต่งตั้งชื่อเรื่องที่บอกว่าเป็นการเดินทางท่องเที่ยว ที่มีภรรยาเดินทางไปด้วย

เมื่อศึกษาการตั้งชื่อเรื่องของนิราศร้อยแก้วแต่ละยุคสมัยมาตามลำดับ พบว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 ตั้งชื่อนิราศร้อยแก้วตามจุดหมายปลายทาง โดยบอกสาเหตุการเดินทางและผู้เดินทางไว้ด้วย เพราะมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่บันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการ เพื่อเสนอต่อราชการ จึงต้องบันทึกข้อมูลต่างๆให้ชัดเจน ไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ สมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง และเพิ่มการตั้งชื่อตามระยะทางและความรู้สึกของผู้แต่งด้วย เพราะนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทางและเรื่องส่วนตัวไว้ในรูปแบบอนุทินและจดหมาย ที่เอื้อต่อการแสดงความรู้สึกนึกคิดของผู้แต่ง สมัยรัชกาลที่ 6 มีการตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง แต่เริ่มใช้คำว่านิราศในชื่อเรื่อง เหมือนนิราศร้อยกรอง เพราะผู้แต่งตั้งใจว่าจะแต่งนิราศ แต่ไม่ถนัดในการแต่งร้อยกรอง จึงแต่งเป็นร้อยแก้วที่บันทึกการเดินทางในรูปแบบอนุทิน สมัยรัชกาลที่ 7 มีการตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง แต่บอกข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องในด้านชื่อผู้แต่ง หรือลำดับครั้งในการเดินทางไปยังจุดหมายปลายทางนั้นเพิ่มเข้ามา สมัยรัชกาลที่ 9 ยังมีการตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง แต่เพิ่มกลวิธีการต่างๆที่จะทำให้น่าสนใจ มีการตั้งชื่อตามแนวคิดของผู้แต่ง ซึ่งไม่ปรากฏในการตั้งชื่อนิราศร้อยแก้วในสมัยอื่น นอกจากนั้นยังตั้งชื่อตามสาเหตุการเดินทางและผู้ร่วมทางด้วย เพราะนิราศร้อยแก้วส่วนใหญ่เขียนในรูปแบบสารคดีท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน จึงต้องหากลวิธีการต่างๆ มาใช้ตั้งชื่อเรื่องให้น่าสนใจและน่าอ่าน

3.2 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางของการเดินทาง

การบันทึกสถานที่ในนิราศร้อยกรองมักจะบันทึกชื่อสถานที่ตามเส้นทางของการเดินทางของผู้แต่ง ให้สัมพันธ์กับการพรรณนาความทุกข์เมื่อจากคนรัก หรือเล่าสิ่งที่พบเห็นในสถานที่ที่ผ่านไวกว่าๆ เมื่อเดินทางถึงจุดหมายปลายทางก็จบการบันทึก ครั้นเมื่อมีการแต่งนิราศร้อยแก้ว ยังคงปรากฏการบันทึกสถานที่ตามเส้นทางของการเดินทางของผู้แต่ง แต่มีลักษณะวิธีการบันทึกในแต่ละยุคสมัยดังนี้

3.2.1 สมัยรัชกาลที่ 4(พ.ศ.2394-2411)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้บันทึกไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ 2 เรื่องคือ

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ ของหม่อมราชูทยัย แต่งในพ.ศ.2400

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส ของพระณรงค์วิจิต แต่งในพ.ศ.2404

จดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องนี้มีการบันทึกชื่อสถานที่ตลอดเส้นทางของการเดินทางที่ผ่านตั้งแต่เริ่มเดินทางจนถึงจุดหมายปลายทาง โดยบอกวันตามแบบจันทรคติ และเวลาที่เดินทางตามวิธีนับเวลาของไทย เมื่อเดินทางถึงแต่ละสถานที่ ซึ่งนับว่าเป็นการบันทึกอย่างละเอียดทุกขั้นตอน เพราะมีจุดมุ่งหมายที่เน้นการรายงานผลการปฏิบัติราชการในต่างประเทศ เสนอต่อทางราชการในรูปแบบจดหมายเหตุ แต่ในขณะเดียวกันก็มีจุดมุ่งหมายที่แทรกการบันทึกเกี่ยวกับประสบการณ์การเดินทางไว้ด้วย จึงบันทึกทั้งชื่อสถานที่และสิ่งที่พบเห็นตามเส้นทางไว้พอสังเขป

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ หม่อมราชูทยัยบันทึกสถานที่ตามเส้นทางทั้งตอนที่เดินทางไปจนถึงจุดหมายปลายทางคือประเทศอังกฤษ และบันทึกสถานที่ตามเส้นทางของการเดินทางกลับจนถึงประเทศไทย เช่น บันทึกการเดินทางในวันพุธ เดือน 9 แรม 7 ค่ำ ตามลำดับเวลา

ตั้งแต่เดินทางถึงเกาะวาทเซอ ช่องยะกะตรา แหลมเอนเยอและทอดสมอเรือที่หน้าป้อมเมืองยะกะตรา ประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน ได้บรรยายถึงสิ่งที่พบเห็นจากบริเวณหน้าป้อมเมืองไว้ด้วยว่า

วันพุธ เดือน ๙ แรม ๗ ค่ำ เข้าโมงเศษถึงเกาะวาทเซอ บ่าย ๒ โมงถึงช่องยะกะตรา บ่าย ๔ โมงถึงแหลม แอนเยอ กัปตันให้ทอดสมอลงตรงหน้าป้อม ป้อมนั้นเป็นด่านเมืองยะกะตรา มีบ้านเรือนอยู่ไม่มากนัก ทั้งเด็ก ทั้งโรงประมาณ ๒๐๐ หลัง ที่ได้ป้อมลงไปมีหอคอยสูงจุดโคมอยู่บนยอด สำหรับให้เรือเข้าออกเห็นเป็นสำคัญ ที่หน้าป้อมมีกำบังอเมริกันที่ยาวพาลาพาเข้าไปทอดพักอยู่ ๒ ลำ

(หม่อมราโชทัย.2508 : 10)

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส มีการบันทึกชื่อสถานที่หรือสิ่งที่พบเห็น ในแต่ละสถานที่ตามเส้นทางที่คณะทูตเดินทางผ่าน ตั้งแต่เดินทางออกจากประเทศไทย จนถึงจุดหมายปลายทาง จนเสร็จสิ้นการปฏิบัติภารกิจ โดยบอกวัน และเวลาประกอบไว้ทุกครั้งก่อนบันทึกชื่อสถานที่ เช่น ความตอนที่บันทึกสถานที่ที่เดินทางในวันและเวลาที่คณะทูตเดินทางถึงเกาะซิชลี ประเทศอิตาลี และทะเลเมดิเตอร์เรเนียนว่า

วันอังคาร เดือน ๗ แรม ๑๓ ค่ำ เวลา ๕ โมงเช้า เรือถึงช่องมีภูเขาทั้ง ๒ พาก เรือไปหว่าง กลางเกาะ ซิชลีข้างเหนือกับฝั่งแผ่นดินเอตะเลี่ยนข้างใต้ แต่ที่เกาะซิชลีนั้นมีดีอยู่ตามเขาและชายหาด มีสวนปลูก ต้นผลไม้ต่าง ๆ เป็นแถวแนวเนื่องกันไปมาก สูงคงมายิ่งกว่าเกาะทั้งปวงในข้างอินเดีย....เวลาบ่าย ๓ โมง เรือพ้นช่องทะเลออกเรียกว่า ทะเลมัตเตแรนแน

(พระณรงค์วิจิตร.มปป :40)

3.2.2 สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

สมัยรัชกาลที่ 5 มีนิราศร้อยแก้วที่นำมาวิเคราะห์ 8 เรื่อง เริ่มเขียนเป็นอนุทิน 4 เรื่อง ใน พ.ศ.2420-2439 จดหมาย 2 เรื่องในพ.ศ.2440และพ.ศ.2449 จดหมายเหตุ 2 เรื่องในพ.ศ.2444-2445 ในสมัยนี้จึงมีนิราศร้อยแก้ว 3 รูปแบบคือ อนุทิน จดหมาย และจดหมายเหตุ การบันทึกสถานที่ใน นิราศร้อยแก้วทุกเรื่องในสมัยนี้ จะบันทึกชื่อสถานที่หรือสิ่งที่พบเห็นตามสถานที่ต่างๆไว้ทุกที่ตลอด เส้นทางการเดินทาง พร้อมทั้งบอกวันและเวลาประกอบ ตามจุดมุ่งหมายการแต่งและรูปแบบ ดังนี้

3.2.2.1 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางเดินทางในรูปแบบอนุทิน อนุทิน ใน สมัยนี้ ที่ได้นำมาวิเคราะห์มี 4 เรื่องคือ

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2420

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2421

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2433

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2439

อนุทินทุกเรื่องดังกล่าว บันทึกสถานที่อย่างละเอียดตลอดเส้นทางทั้งตอนเดินทางไป จนถึงจุดหมายปลายทาง และเดินทางกลับจนถึงถิ่นที่อยู่ของผู้แต่ง เช่น

เสด็จประพาสไทรโยค เป็นพระราชนิพนธ์ในรูปแบบอนุทินของรัชกาลที่ 5 ที่ทรงบันทึกชื่อสถานที่ต่างๆ ไว้เป็นระยะๆ ตลอดเส้นทางในการเสด็จประพาส โดยทรงบอกวันที่ตามแบบจันทรคติและเวลาตามแบบการนับเวลาของไทย เมื่อเสด็จถึงแต่ละสถานที่ไว้ด้วย ตั้งแต่เสด็จจากพระตำหนักแพในกรุงเทพฯ จนถึงจุดหมายปลายทางและทรงเดินทางกลับถึงเมืองราชบุรี ดังที่ทรงบันทึกวันและเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินออกจากพระแท่นดงรัง จนเสด็จถึงพลับพลาน้อย โดยมีระยะทางของการเดินทาง 345 เส้น ดังข้อความว่า

วันที่๗วัน ๔ ๒ คำคืนย่ำรุ่ง เฮอร์มอเมเตอร์ ๖๔ ออกจากพระแท่นขี้นามณีนาคสาวสดีโมงหนึ่งกับ ๑๘
มินิตได้ออกเดินๆ ช้าบ้างเร็วบ้าง ถึงพลับพลาน้อย ๓ โมง ๑๒ มินิต รวมทางตั้งแต่พระแท่นถึงพลับ
พลับพลาน้อย ๓๔๕ เส้น

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 : 51)

3.2.2.1 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทางในรูปแบบจดหมาย

ในสมัยนี้มีนิราศร้อยแก้วประเภทจดหมายที่ได้นำมาศึกษา 2 เรื่องคือ

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ ในพ.ศ.2440

ไกลบ้าน รัชกาลที่5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2449

พระราชหัตถเลขาทั้ง 2 เรื่องนี้ มีการบันทึกสถานที่ตามรายทางไว้ตลอดเส้นทางทั้งในตอนเสด็จพระราชดำเนินจากประเทศไทยถึงจุดหมายปลายทาง และเส้นทางในการเสด็จกลับจนถึงประเทศไทย เช่น

ไกลบ้าน พระองค์ทรงบันทึกชื่อสถานที่ และลักษณะสถานที่ของทุกที่ตลอดเส้นทาง การเสด็จประพาสไว้ตลอดเส้นทาง ตั้งแต่ตอนที่เสด็จพระราชดำเนินจากพระตำหนักแพในกรุงเทพฯ ถึงจุดหมายปลายทาง และเสด็จกลับจนถึงเกาะปีนัง โดยได้ทรงบอกวันที่ตามแบบสากล เวลาที่แบบไทยและสากลไว้เมื่อเสด็จถึงแต่ละสถานที่ เช่น ทรงบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเสด็จประพาสในวันศุกร์ที่ 21 มิถุนายน ไปตามลำดับเวลา ตั้งแต่เสด็จออกจากเมืองปารีส ประเทศฝรั่งเศส จนถึงเมืองลอนดอน ประเทศอังกฤษ ว่าเสด็จผ่านเมืองคาลส์ ประเทศฝรั่งเศส และเมืองโดเวอร์ ประเทศอังกฤษ ดังข้อความว่า

ได้ออกจากปารีสราวเที่ยง บ่าย ๓ โมงเศษถึงกาเลส ในเมืองฝรั่งเศสตอนนี มีทิวาบริบูรณ์มาก เลี้ยงแกะ
เลี้ยงโคเปนฝูงๆ ดูเหมือนน้ำเค็มจะเข้าไปได้ลึกมากอยู่ ไต่กลิ้งน้ำเค็มเสียเปนนานจึงถึงกาเลส เรือสำเภาเป็น
เรือใหม่สะอาดหมดจด ไต่ห้องบนดาดฟ้าเปนที่ไปลมเปลี่ยนเปนวันตก มีคลื่นแลหนาว คลื่นสาดขึ้นดาดฟ้า
เปียกหมด ถึงโดเวอร์อยู่ในชั่วโมงหนึ่งถ้วนๆ พระยาริสุตรแลพวกสถานทูตทั้งปวงกับแมร์ลงมารับไปขึ้น
รถไฟ ทางอยู่ข้างไกล ทุมหนึ่งจึงได้ถึงลอนดอน

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 1:432-433)

3.2.2.1 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทางในรูปแบบจดหมายเหตุ

ในพ.ศ.2444-2445 สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนิพนธ์นิราศร้อยแก้วรูปแบบจดหมายเหตุ 2 เรื่องคือ

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก ทรงนิพนธ์ในพ.ศ.2444

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี ทรงนิพนธ์ในพ.ศ.2445

พระองค์ทรงบันทึกชื่อสถานที่ หรือทรงบอกเหตุการณ์ สิ่งที่ได้ทอดพระเนตรในสถานที่นั้นตลอดเส้นทาง ประกอบกับทรงบอกวันที่ตามแบบสากล และเวลาทั้งแบบไทยและสากล เมื่อเสด็จถึงแต่ละสถานที่ ไว้ในจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องนี้ เช่น

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก พระองค์ทรงบันทึกวัน และเวลาที่เดินทางจากบ้านดงพิบูล ถึงตอนที่ทรงหยุดพักที่ปราโม บางมูลนาค แขวงเมืองพิจิตร ดังข้อความว่า

วันที่ ๒๖ เวลาเช้า ๒ โมง ๑๓ นาที ออกเรือจากบ้านดงพิบูล เวลาเช้า ๕ โมง ๒๐ นาที ถึงบางมูลนาค

แขวง พิจิตร หยุดจอดที่ปราโมบลูกไวย

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ .2506:17)

3.2.3 สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

วรรณกรรมร้อยแก้วที่มีการใช้ขนบนิราศในสมัยนี้ ที่ได้นำมาวิเคราะห์มี 1 เรื่องคือ **นิราศนครวัด** เป็นพระนิพนธ์ในรูปแบบอนุทิน ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และทรงบันทึกชื่อสถานที่ และสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรตามเส้นทางของการเดินทาง ตั้งแต่เสด็จออกจากประเทศไทย จนถึงจุดหมายปลายทาง และเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ แต่ทรงบันทึกคร่าวๆ ไม่ตลอดเส้นทางทุกที่ที่ผ่าน ทรงบอกวันและเวลาตามแบบสากลประกอบไว้ด้วย เช่น ทรงบันทึกเส้นทางการเสด็จในวันที่ 29 พฤศจิกายน ตั้งแต่ทรงเดินทางออกจากโรงแรมที่ประทับ ผ่านนครธม ประตูชัย บ้านประดาก จนถึงเทวสถานทวยสำหรัว่า

วันที่ 29 พฤศจิกายน เวลาเช้าก่อน 7.00 น. ขึ้นรถยนต์ออกจากโฮเต็ล ผ่านนครธมออกประตูชัยไปทางตะวันออก จนถึงตำบลบ้านประดาก ทางราวเกือบชั่วโมง หยุดรถแบ่งกันขึ้นเกวียนระแทะบ้าง ซี่ม้างบ้างไปตามทางผ่านหมู่บ้านประดากไปประมาณ 100 เส้น ถึงเทวสถานทวยสำหรัเป็นเทวสถานขนาดกลาง ปรางค์ศิลาได้ขนาดและคล้ายคลึงกับปรางค์ที่เมืองพินายมาก ฝีมือทำร่นยุคนครวัด

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537:77)

3.2.4 สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477)

ในรัชสมัยนี้มีนิราศร้อยแก้วที่เขียนในรูปแบบจดหมายเหตุ ซึ่งนำมาวิเคราะห์ 2 เรื่องคือ

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา ของรัชกาลที่ 7 ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2472

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ ในพ.ศ.2473

วรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องนี้มีรูปแบบจดหมาย และมีการบันทึกสถานที่ และสิ่งที่พบเห็นตามเส้นทาง ทั้งตอนเดินทางไปและกลับ แต่ไม่บันทึกทุกสถานที่เหมือนกับนิราศร้อยแก้วในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 เพราะมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่เน้นการบันทึกข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประสบการณ์การเดินทางในด้านอื่น เช่น สภาพบ้านเมืองและวัฒนธรรมที่แปลกใหม่ แต่ยังคงมีการบันทึกวันเวลาที่เป็นสากลเมื่อเดินทางถึงแต่ละสถานที่

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา เป็นพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 7 ที่ได้ทรงบันทึกสถานที่ตามเส้นทางเสด็จประพาส โดยได้ทรงบอกวัน เวลาที่เสด็จพระราชดำเนินถึงแต่ละสถานที่ และสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรตามเส้นทาง ตั้งแต่เสด็จพระราชดำเนินออกจากประเทศไทย ถึงเกาะชวา และเสด็จกลับถึงเกาะบาหลี เช่น ทรงบันทึกสถานที่ตามเส้นทางเสด็จประพาสตามวันและเวลาที่ทรงเดินทางจากเมืองบันดุงถึงเมืองการุต เวลา 12.00น. โดยทรงบอกอาชีพของชาวบ้านประกอบไว้ด้วยว่า

วันที่ ๑๘ สิงหาคม ออกจากบันดุง ๑๐.๓๐น.มีเรลเดินดมาส่ง การเดินทางไม่แปลกปลาด มีข้ามเขาหน้อยหนึ่ง พวกยายกะดาเก่งใหญ่ เขาสูงๆก็ทำไร่นาไปจนถึงยอด น่าดูมากและน่าชมความพยายาม ถึงการุต ๑๒น.

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:73)

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีการบันทึกวัน เวลาที่เดินทางตั้งแต่เสด็จถึงปารีส จนถึงทวีปยุโรป และเสด็จกลับถึงประเทศไทย แต่บันทึกถึงสถานที่ไม่ครบทุกแห่งที่เดินทางผ่าน บางครั้งก็ไม่ทรงบันทึกเวลา แต่ทรงบอกวันที่ประกอบ ดังตัวอย่าง

ต่อจดหมายฉบับยาวบอกระยะทางฉบับก่อน วันที่ ๕ พันเอเดนเข้าทะเลแดง คลื่นลมราบเรียบอยู่ ๒ วัน และไม่ร้อน

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2504:10)

3.2.5 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-2532)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ที่นำมาวิเคราะห์มี 23 เรื่อง เริ่มเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว 1 เรื่อง ในพ.ศ.2492 อนุทิน 1 เรื่องในพ.ศ.2494 จดหมาย 1 เรื่อง ในพ.ศ.2513 และนิยมเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว อีก 20เรื่องตั้งแต่พ.ศ.2496-2532 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางเดินทางในสมัยนี้แตกต่างกันไปตามรูปแบบ ดังนี้

3.2.5.1 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางเดินทางในรูปแบบอนุทิน อนุทินในสมัยนี้ มี 1 เรื่องคือ นิราศยุโรปของดุซงุมมามา ที่แต่งในพ.ศ.2494

นิราศยุโรป มีรูปแบบเป็นอนุทิน มีการบันทึกสถานที่ตามเส้นทางที่ใช้ในการเดินทาง ตั้งแต่เดินทางจากสนามบินดอนเมืองถึงทวีปยุโรป แล้วเดินทางกลับถึงพม่า โดยบอกชื่อสถานที่ ข้อ

มูลความรู้เกี่ยวกับสถานที่ วันและเวลาที่เดินทางถึงแต่ละสถานที่ประกอบ ตามรูปแบบอนุทินที่มักเรื่องราวต่างๆที่บอกวัน เวลาไว้ด้วย เช่น บันทึกเส้นทางการเดินทางใน วันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2494 ตามลำดับเวลา ตั้งแต่เดินทางผ่านเทือกเขาแอลป์ เทือกเขาม็องบล็อง จนถึงเมืองเยนีวาในประเทศฝรั่งเศสว่า

วันที่ ๖ มิถุนายน ๒๔๙๔... ภายหลังเวลาอาหารกลางวัน เรือบินผ่านภูเขาแอลป์ซึ่งงดงามอย่างยิ่ง ยอดภูเขายังปกคลุมด้วยหิมะ เวลา ๑๔ นาฬิกา ผ่านม็องบล็อง มองเห็นได้อย่างถนัด เรือบินถึงเยนีวาเวลา ๑๔.๒๐ น. ภูมิประเทศสวยงามมาก มีภูเขาล้อมรอบ เห็นทะเลสาบเยนีวา ทุ่งนา และหมู่บ้านอันสะอาด
(ดุษฎีมาลา.2520:1, 5 - 6)

3.2.5.2 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทางในรูปแบบจดหมาย นิราศ
ร้อยแก้วประเภทจดหมายในสมัยนี้มี 1 เรื่อง คือ จดหมายจากเมืองจีน ของพะออบ โปะชะกะฤษณะ ที่แต่งใน พ.ศ.2513

จดหมายจากเมืองจีน มีรูปแบบเป็นจดหมายที่มีการบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง ตั้งแต่เดินทางถึงประเทศฮ่องกง จนเดินทางกลับประเทศไทย โดยบอกวันและเวลาที่เดินทางถึงแต่ละสถานที่ และในบางครั้งเป็นการบอกวันและเวลาตามที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้า เพราะการเดินทางในครั้งนี้ ผู้แต่งเดินทางโดยเครื่องบินและเข้าพักที่โรงแรมในเมืองที่ต้องเข้าร่วมประชุม จึงทำให้ต้องสำรองเที่ยวบินและที่พักไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ทันวันประชุมที่ได้กำหนดไว้แล้ว เช่น เล่าไว้ในจดหมายฉบับที่ 9 ซึ่งลงวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2513 ว่าต้องเดินทางออกจากที่พักในบริเวณทะเลสาบ ในเมืองไทเป ในเวลาเช้าวันรุ่งขึ้น เพื่อนั่งเครื่องบินเดินทางต่อไปยังเมืองโอซากา ประเทศญี่ปุ่น ดังตัวอย่าง

พรุ่งนี้จะต้องออกเดินทางจาก Sun Moon Lakeแต่เช้า เพื่อให้ทันขึ้นเรือบินไปยังจุดหมายปลายทางคือ Osaka
(พะออบ โปะชะกะฤษณะ.2515:56)

3.2.5.1 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทางในรูปแบบสารคดีท่องเที่ยว
การบันทึกสถานที่ในสารคดีท่องเที่ยว มี 21 เรื่อง ซึ่งมีการบอกชื่อสถานที่ตามเส้นทางไว้อย่างคร่าวๆ แต่เป็นการเล่าสิ่งที่พบเห็น หรือเกร็ดความรู้เกี่ยวกับสถานที่นั้น การบอกวัน เวลาที่เดินทางถึงแต่ละสถานที่มีทั้งเรื่องที่บอกชัดเจน และไม่บอกวัน เวลาประกอบ ต่างกันไปตามรูปแบบกลวิธีการนำเสนอของผู้แต่ง ดังนี้

3.2.5.1.1 สารคดีท่องเที่ยวที่นำเสนอในรูปแบบการเล่าเรื่อง มี 6 เรื่องคือ

นิราศลอนดอน ของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช แต่งในพ.ศ.2492

ถกเขมร ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แต่งใน พ.ศ.2496

เที่ยวกับเมีย ของไมตรี ลิ้มปิชาติ แต่งในพ.ศ. 2520

เที่ยวเมืองฝรั่ง ของไมตรี ลิ้มปิชาติ แต่งในพ.ศ.2524

สู่ถิ่นพันเกาะ ของไมตรี ลิ้มปิชาติ แต่งในพ.ศ.2525

เบิ่งลาว ของไมตรี ลิมปิชาติ แต่งในพ.ศ.2532

วรรณกรรมทุกเรื่องดังกล่าว ไม่บอกวันและเวลาที่เดินทางถึงแต่ละสถานที่ เช่น

นิราศลอนดอน มีการบันทึกสถานที่ตามเส้นทางของการเดินทางตั้งแต่เดินทางจากท่าอากาศยานกรุงเทพฯ ถึงจุดหมายปลายทางไวคร่าวๆ ไม่ตลอดทั้งเส้นทาง เนื่องจากผู้แต่งได้เดินทางโดยเครื่องบิน ซึ่งใช้เวลาในการเดินทางถึงจุดหมายได้เร็ว จึงทำให้ไม่สามารถสังเกตรายละเอียดตามระยะทางได้มากนัก เช่น เมื่อผู้แต่งเดินทางออกจากเกาะบาเรน ได้บันทึกว่าเดินทางผ่านแม่น้ำไนล์ในประเทศอียิปต์ และทะเลทรายซีเรีย ดังข้อความว่า

จากเกาะบาเรนตลอดทางไปถึงลุ่มแม่น้ำไนล์ในอียิปต์เห็นแต่หินกับทราย ไม่เคยเห็นอะไรรันคันแห่งผาก
เท่านี้ เรือบินข้ามทะเลทรายซีเรียไปเกือบตลอดวัน ตลอดทางไม่เห็นมนุษย์สักคนเดียวหรือสัตว์สักตัวเดียว

(ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช.มปป : 42)

เที่ยวเมืองฝรั่ง ไมตรี ลิมปิชาติบอกชื่อสถานที่ที่เดินทางผ่านตามเส้นทางของการเดินทาง จากท่าอากาศยานกรุงเทพฯ ถึงเมืองแฟรงค์เฟิร์ต ประเทศเยอรมนี แล้วเที่ยวในประเทศต่างๆในทวีปยุโรป จนเดินทางกลับถึงประเทศไทย ไม่บอกวัน เวลาประกอบ แต่เล่าข้อมูลความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่พบเห็นและสถานที่ประกอบไว้พอสังเขปด้วย เช่น เมื่อผู้แต่งนั่งรถชมเมืองลอนดอน ได้บอกว่าได้เดินทางผ่านสถานที่แสดงดนตรีที่ชื่ออัลเบิร์ตฮอลล์ สะพานอัลเบิร์ต วงเวียนเลสเตอร์ และจัตุรัสทราฟัลการ์ ดังที่เล่าว่า

รถแล่นผ่านอัลเบิร์ตฮอลล์สถานที่แสดงดนตรีซึ่งก่อสร้างเป็นตึกทรงกลม ผ่านสะพานอัลเบิร์ตที่เก่าแก่ผ่าน
อะไรต่ออะไรเยอะแยะไปหมด ที่วงเวียนแห่งหนึ่งชื่อว่า เลสเตอร์ ณ จุดนี้เดิมเป็นที่ควลงานของคนที่มิมีเรื่อง
และอยากจะตัดสินใจด้วยปืน อีกแห่งหนึ่งเรียกว่าจัตุรัสทราฟัลการ์ ตรงกลางเป็นอนุสาวรีย์ รอบๆมีน้ำพุ นก
พิราบอาศัยอยู่เต็มยังกับเสาชิงช้าบ้านเรา

(ไมตรี ลิมปิชาติ.2524:145)

3.2.5.1.2 สารคดีท่องเที่ยวที่นำเสนอในรูปแบบอนุทินมี 10 เรื่องคือ

เที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก ของม.ล.ปิ่น มาลากุล แต่งในพ.ศ.2507

สบต้ามังกร ของรัตนะ ยาวะประภาส แต่งในพ.ศ.2519

ย่าแดนมังกร ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีพ.ศ. 2524

ย่าจีนแดง ของ ดาหยัน ที่แต่งใน พ.ศ. 2526

ชมช่อมาลดี ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พ.ศ. 2528

ทัวร์น้องใจ ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พ.ศ. 2528

บิน 36,000 ไมล์ เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ของ พรพรรณ ชารานุมาศ ที่

แต่งใน พ.ศ. 2528

ทัศนะจากอินเดีย เป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พ.ศ. 2530

บันทึกของคนเดินทาง ของ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ที่แต่งใน พ.ศ. 2530

โรมันสัญญา ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พ.ศ. 2531

วรรณกรรมเรื่องข้างต้น มีทั้งเรื่องที่เป็นที่กวีวัน เวลาที่เดินทางถึงแต่ละสถานที่อย่างชัดเจน หรือบันทึกวัน เวลาโดยประมาณไว้ ดังตัวอย่าง

เที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก มีการบันทึกชื่อสถานที่ ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับสถานที่วันและเวลาที่เดินทางถึงแต่ละสถานที่ประกอบไว้ทั้งเรื่อง ตั้งแต่เดินทางจากกรุงเทพฯ ถึงประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศในทวีปอเมริกาใต้ แล้วเดินทางกลับประเทศไทย เช่น บันทึกว่าเดินทางจากเมืองลอสแอนเจลิสไปเมืองชิคาโก โดยบอกวันเวลาในการเดินทางประกอบไว้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่าง

ออกจากลอสแอนเจลิสคืนวันนั้นเอง เจ้าหน้าที่บริษัท American Air Lines บอกว่าเที่ยวที่เราจะไปไม่ติดออกหยุดแวะหลายแห่งนัก เลยเปลี่ยนตัวให้ แต่ต้องรออีก ๒-๓ ชั่วโมง ในที่สุดก็ได้ออกเดินทาง เลื่อนเวลาไปอีกสองชั่วโมง ถึงชิคาโก ๗.๔๕น. ของวันที่ ๑๔ ตุลาคม

(ม.ล.ปิ่น มาลากุล.2507:38)

ทัศนะจากอินเดีย มีการบันทึกวันที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จถึงสถานที่ต่างๆไว้ทุกวันระหว่างการเดินทางเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศอินเดีย ตั้งแต่เสด็จจากท่าอากาศยานกรุงเทพฯ จนถึงประเทศอินเดีย และเสด็จกลับประเทศไทย แต่ไม่ได้ทรงบันทึกเวลาไว้ทุกครั้ง บางครั้งทรงบอกเวลาโดยประมาณ ดังที่ทรงเล่าว่าเสด็จยังสถาบันวิจัยเกษตรในเวลาเช้า ดังตัวอย่าง

วันพฤหัสบดีที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๓๐ เข้านี้ไปที่สถาบันวิจัยเกษตร

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2530:297)

3.2.5.1.3 สารคดีท่องเที่ยวที่แต่งในรูปแบบจดหมายมี 5 เรื่องคือ

จดหมายรักจากอเมริกา ของ ส.ศิวรักษ์ แต่งในพ.ศ.2507

จดหมายจากโรม ของ สุวรรณี สุคนธา แต่งในพ.ศ.2512

ยุโรป ของ วรปัญญา วงศ์บุหตุ แต่งในพ.ศ.2517

สู่ถิ่นพันเกาะ ของ ไมตรี ลิ้มปิชาติ แต่งในพ.ศ.2525

ไทยเที่ยวพม่า เป็นบทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แต่งในพ.ศ.2529

วรรณกรรมทุกเรื่องบอกสถานที่ตามเส้นทางตั้งแต่ผู้แต่งจากถิ่นที่อยู่จนถึงจุดหมายปลายทางไว้ไม่ครบทุกสถานที่ บอกวันที่ในการเดินทางไว้ทุกวัน แต่บอกเวลาไม่สม่ำเสมอ มีทั้งเรื่องที่บอกเวลาอย่างชัดเจน เวลาโดยประมาณ และไม่บอกเวลา

จดหมายจากโรม มีบันทึกชื่อสถานที่ตามเส้นทางในการเดินทางไว้ไม่ครบทุกสถานที่ ไม่บอกวันที่ในการเดินทาง แต่เน้นการเล่าสิ่งที่พบเห็นตามเส้นทาง ตั้งแต่เดินทางถึงกรุงโรม ประเทศอิตาลี จนถึงตอนเดินทางกลับ บางครั้งไม่บอกชื่อสถานที่ที่เดินทางผ่าน แต่กล่าวว่าผ่านเมืองชื่อแปลกๆ และเล่าภูมิประเทศตามรายการ ดังตัวอย่าง

เราเดินทางระหว่างทะเลกับภูเขาและป่าโอสิฟีกตามเคย ผ่านเมืองชื่อแปลกๆไปเรื่อย ๆ ถนนหนทางเยี่ยมตลอดแม้ว่าจะไม่ใช่ทางชั้นหนึ่ง

(สุวรรณ สุคนธา.2518:120-121)

ไทยเที่ยวพม่ามีการบันทึกชื่อสถานที่ สิ่งที่น่าสนใจพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทอดพระเนตรตามเส้นทาง วันและเวลาในการเสด็จพระราชดำเนินถึงแต่ละสถานที่ประกอบไว้อย่างชัดเจนทั้งเรื่อง ตั้งแต่เสด็จถึงกรุงย่างกุ้งจนเสด็จกลับถึงประเทศไทย เช่น ทรงบันทึกชื่อสถานที่และภูมิประเทศตามเส้นทางในการเสด็จพระราชดำเนินยังเมืองอังวะ ในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2529 โดยทรงบันทึกเวลาที่ทรงเริ่มเดินทางประกอบไว้ด้วยว่า

ออกฤๅ 8.00น.รถผ่านฮวงซุ้ยจีน ผ่านเมืองอมรปุระ(เมืองของพระเจ้าปดุง)มีวัดชินบูเม(Hsinbume) รถแล่นเลียบทางรถไฟกับแม่น้ำอิรวดี สะพานที่ข้ามนี้อังกฤษเรียกว่า สะพานอังวะ(Ava Bridge) แต่พม่าเรียก สะพานจักกาย(Sagaing Bridge)ข้ามไปถึงเมืองอังวะ

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2529:146)

การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางในการเดินทางในนิราศร้อยแก้ว ค่อยๆลดการบันทึกสถานที่ตามเส้นทาง ในระยะแรกคือสมัยรัชกาลที่ 4 จะบันทึกสถานที่ไว้ทุกที่เมื่อผู้แต่งเดินทางผ่าน และบอกวันเวลาประกอบไว้อย่างชัดเจน เพราะบันทึกไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุที่บันทึกเรื่องราวการปฏิบัติราชการจึงบันทึกรายละเอียดต่างๆไว้ทุกขั้นตอน รวมทั้งการเดินทางทั้งตอนไปและกลับ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงมีการบันทึกสถานที่ไว้ตลอดเส้นทาง เพราะมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่บันทึกประสบการณ์การเดินทาง ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 มีการบันทึกสถานที่ไว้ไม่ตลอดเส้นทาง แต่ยังคงมีการบอกวันและเวลาประกอบไว้เสมอ สมัยรัชกาลที่ 9 มีการบันทึกสถานที่ตามเส้นทางไว้ไม่ครบทุกสถานที่ ไม่เน้นการบอกวัน เวลาประกอบ แต่เน้นการเล่าสิ่งที่พบเห็นตามรายการ เพราะมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่ตั้งใจให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน

3.3 การแสดงอารมณ์และความรู้สึกของผู้แต่ง

การแสดงอารมณ์และความรู้สึกของผู้แต่งในนิราศร้อยกรอง มักเป็นการพรรณนาอารมณ์และความรู้สึกเศร้าโศกในการจากคนรัก โดยคร่ำครวญตามระยะทาง หรือระยะเวลาที่ผ่านมา นอกจากนั้น

ยังมีการแสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็นระหว่างการเดินทางไว้ด้วย ครั้นเมื่อมีการแตงนิราศร้อยแก้ว ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 9 นิราศร้อยแก้วในแต่ละสมัยมีการแสดงอารมณ์และความรู้สึกดังนี้

3.3.1 สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2400-2411)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มี 2 เรื่องคือ จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ และจดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส ซึ่งจุดมุ่งหมายการแตงจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องคือ บันทึกการปฏิบัติราชการด้านการทูต ทูลเกล้าฯถวายรัชกาลที่ 4 และมีจุดมุ่งหมายที่แทรกเข้ามาคือ การบันทึกประสบการณ์การเดินทาง จึงทำให้นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ไม่มีการคร่ำครวญถึงคนรัก หรือการแสดงความรู้สึกส่วนตัวที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น

3.3.2 สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

ในสมัยนี้นิราศร้อยแก้ว ที่นำมาวิเคราะห์ 8 เรื่อง เริ่มเขียนในรูปแบบอนุทิน 4 เรื่อง ตั้งแต่ พ.ศ.2420-2439 แล้วมีการเขียนเป็นจดหมาย 2 เรื่องในพ.ศ.2440และพ.ศ.2449 ต่อมาจึงเขียนเป็นจดหมายเหตุ 2 เรื่อง นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้จึงมี 3 รูปแบบคืออนุทิน จดหมาย และจดหมายเหตุ ดังนี้

อนุทิน มี 4 เรื่อง คือ

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2420

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2421

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2433

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2439

จดหมาย มี 2 เรื่องคือ

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2440

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนิพนธ์ในพ.ศ.2444

จดหมายเหตุ มี 2 เรื่องคือ

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนิพนธ์ในพ.ศ.2445

ไกลบ้าน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2449

เมื่อได้ศึกษานิราศร้อยแก้วทุกเรื่องในสมัยนี้ พบว่าทุกเรื่องมีการแสดงอารมณ์และความรู้สึกของผู้แตง ซึ่งแบ่งได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

3.3.2.1 การคร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รักและสถานที่ที่จากมา การพรรณนาอารมณ์ทุกซ่ระทมใจเมื่อจากบุคคลผู้เป็นที่รักของผู้แตงในนิราศร้อยแก้วสมัยนี้มี 2 เรื่องคือ พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป และไกลบ้าน

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปพ.ศ.2440 มีข้อความที่รัชกาลที่ 5 ทรงคร่ำครวญถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ซึ่งเป็นชนบทที่สืบทอดจากนิราศร้อยกรองในสมัยก่อนที่คร่ำครวญถึงคนรัก เช่น ตอนที่ทรงพรรณนาวายังระยะทางที่เสด็จพระราชดำเนินอยู่ห่างไกลจากประเทศไทยมากขึ้น ก็ยังทรงมีพระราชหฤทัยรำลึกถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถมากขึ้นตามไปด้วย ดังข้อความว่า

วันนี้เป็นวันแรกที่จะเข้าไปในเขตรัฐยุโรป นับว่าไกลคนละทวีปมีใจนึกถึงแม่เล็กมากยิ่งกว่าทุกวัน
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม1:124)

ไกลบ้าน มีการพรรณนาถึงความทุกข์ของพระองค์ เมื่อทรงจากพระราชธิดา คือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล ซึ่งทำให้เห็นว่า เป็นการคร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รักที่ไม่จำกัดอยู่แต่เฉพาะคนรักของผู้แต่งเท่านั้น เช่น ทรงพรรณนาวารู้สึกคิดถึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดลมาก แม้ในยามที่บรรทม ก็ยังทรงพระสุบินถึง ดังข้อความว่า

พอคิดถึงลูกเหลือประมาณทีเดียว สารพัดในการหนังสือที่เคยใช้ต้องทำเองทั้งสิ้น จนนอนฝันไปว่าให้หญิงน้อยอ่านหนังสือ Development of the European Nations ให้ฟัง(เพราะพอกำลังอ่านอยู่) นอนฟังสบาย เพราะนอนจริง ๆ นึกเปลี่ยนใจที่ไม่มีใครช่วยในการหนังสือยังไม่เคยลืมคิดถึงแต่สักวันหนึ่งเลย
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม1: 86)

นอกจากนั้น ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์พระราชหัตถเลขาทั้ง 2 เรื่อง เมื่อเสด็จประพาสยุโรป ที่มีระยะทางไกลจากประเทศไทยมาก และต้องทรงใช้เวลาในการเดินทางนาน จึงทำให้มักทรงพรรณนาถึงความคิดถึงบ้านเมือง ควบคู่ไปกับการคิดถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปพ.ศ.2440 มีใจความที่พระองค์มักทรงแสดงความคิดถึงประเทศไทย เช่น ทรงเล่าว่าไม่สบายพระราชหฤทัย เนื่องจากทรงไม่สามารถห้ามความคิดถึงบ้านเมืองได้ ดังข้อความว่า

เวลานี้พอกินข้าวแล้วฉันช่างไม่มีความสบายเสียจริง เพราะความคิดถึงบ้าน เหลือที่จะอดกลั้นให้รุ่มร้อนในอก
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 2:23)

ไกลบ้าน มีการแสดงความคิดถึงบ้านเมืองของพระองค์ปรากฏอยู่มาก เช่น ทรงเล่าถึงความรู้สึกคิดถึงประเทศไทยว่า ทรงคิดถึงทุกเวลา ทุกสถานการณ์ ดังที่ทรงกล่าวว่า

แต่ที่มาไกลยังเห็นแปลกยิ่งกลับคิดถึงบ้าน ไม่ยกเพลิน...นี่ร้อนก็คิดถึงบ้าน หนาวก็คิดถึงบ้าน สนุกก็คิดถึงบ้าน เอานิยายไม่ได้

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม1: 162)

3.3.2.2 ความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็นในการเดินทาง พบแทรกในนิราศร้อยแก้วทุกเรื่องในสมัยนี้ ซึ่งมักเป็นความรู้สึกที่มีต่อสิ่งแปลกใหม่ในการเดินทางตามความสนใจของผู้แต่ง เช่น **เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู** มีการแสดงความรู้สึกของรัชกาลที่ 5 ที่มีต่อบุคคล ที่ได้พบตามเส้นทางการเสด็จพระราชดำเนินไว้ด้วย เช่น ทรงเล่าว่ารู้สึกเห็นใจพระยาไทรคนปัจจุบัน ที่ยังโดนตำหนิทั้งที่ตั้งใจปกครองบ้านเมือง เพราะทรงเคยมีประสบการณ์ในการเป็นพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มาก่อน ดังข้อความว่า

เรารู้ว่าใจพระยาไทรอยากจะจัดการให้บ้านเมืองเจริญทั้งประโยชน์และเป็นชื่อเสียงดี แต่การบ้านเมืองไทรทุกวันนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน เมื่อครั้งเจ้าพระยาไทรนั้นเป็นการพร้อมมูลกัน จึงมีแต่คำสรรเสริญออกถึงคนภายนอก เดียวนี้มีทั้งมิตรทั้งศัตรู จึงมีทั้งคำติเตียนและคำสรรเสริญ แต่เป็นธรรมดาผู้ใหญ่ย่อมมีน้ำหนักรมากกว่าเด็ก เราเคยเป็นเจ้าแผ่นดินมาแต่เด็ก ย่อมรู้รสชาติอยู่ว่าความอันนี้เป็นอย่างไร

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 1:207)

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปพ.ศ.2440 มีข้อความที่รัชกาลที่ 5 ทรงแสดงความรู้สึกที่มีต่อบุคคลต่างชาติที่ทรงพบระหว่างการเสด็จประพาสยุโรปคือ พระเจ้าแผ่นดิน เชื้อพระวงศ์ หรือขุนนางของแต่ละประเทศ เช่น ทรงสรรเสริญพระจริยาวัตรของสมเด็จพระราชินีของประเทศรัสเซีย ดังข้อความว่า

แต่เอมเปรสส์เมื่อนั้นเปนแม่ของคนทั้งปวงแท้ ประกอบทั้งความงามแลสง่าราศี กิริยาอัทยาไศรย แลสติปัญญา ฉันบูชาเสียเหลือล้น

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 2:67)

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่ทรงแสดงความรู้สึกส่วนพระองค์ที่มีต่อสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรระหว่างการเดินทาง โดยเฉพาะด้านศิลปกรรมตามวัดต่างๆที่ได้เสด็จทอดพระเนตร เช่น ทรงชื่นชอบการวาดผ้านุ่งของพญามาร ที่อยู่ในภาพเขียนเรื่องปฐมสมโพธิกถา ที่วัดพลับพลายชัย ในเมืองเพชรบุรี ดังข้อความว่า

เคราะห์ดีมาพบรูปเขียนกระดานคอสอง เรื่องปฐมสมโพธิ์ เก่าเสมอด้วยวัดใหญ่แต่ดูไม่ถนัด เพราะรูปกระเทาะ แลอยู่สูงหน่อย จะหาอะไรป็นป้ายคู่อการก็หนัก ด้วยคนมากนัก ท่วงที่จะดีมากด้วย พญามารแต่งถูกใจ นุ่งผ้าอย่างนี้ก็ อย่างเขมร

(สมเด็จพระเจ้านิพนธ์ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.มปป: 12-13)

3.3.3 สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

เป็นนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ ที่ได้นำมาวิเคราะห์มี 1 เรื่องคือ **นิราศนครวัด** ซึ่งมีรูปแบบเป็นอนุทิน ซึ่งมีการแสดงความรู้สึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่มีต่อสภาพการเดินทางและศิลปกรรมตามโบราณสถานต่างๆ เช่น ทรงเล่าว่ารู้สึกสังเวชใจที่นครวัดสร้างจากเงินทุนและแรงงานคนจำนวนมาก แต่เมื่อสร้างเสร็จแล้ว กลับกลายเป็นสมบัติของชาติอื่นไป ดังข้อความว่า

นครวัดนับว่าเป็นอนุสาวรีย์โบราณซึ่งใหญ่โตและสง่างามอย่างที่สุดแห่งหนึ่งในโลก แต่เมื่อคิดถึงราคาที่ทำน
ผู้สร้างต้องลงทุนก็น่าอนาใจ ด้วยเรื่องพงศาวดารปรากฏว่า พอสร้างนครเสร็จแล้ว ประเทศขอมก็สิ้นกำลัง
ต่อมาไม่ช้านานเท่าใดก็ต้องตกอยู่ในอำนาจของชาติอื่น

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537:98)

3.3.4 สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477)

ในรัชสมัยนี้มีนิราศร้อยแก้วที่เขียนเป็นจดหมาย และได้นำมาวิเคราะห์ 2 เรื่อง คือ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา ของรัชกาลที่ 7 ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2472

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ ในพ.ศ.2473

นิราศร้อยแก้ว 2 เรื่องนี้มีรูปแบบเป็นจดหมาย ซึ่งมีการแสดงอารมณ์และความรู้สึกของผู้แต่งในด้านความคิดถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก เหมือนในสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะจดหมายสามารถเขียนบันทึกเรื่องราวส่วนตัวของผู้แต่งสื่อสารมายังผู้รับให้ทราบความรู้สึกของตนระหว่างการเดินทาง แต่จะบันทึกแทรกไว้บางตอนเท่านั้น เพราะนิราศร้อยแก้วสมัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง จึงมีการแสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งแปลกใหม่ที่พบเห็นไว้มากกว่าการพรรณนาอารมณ์ความคิดถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก

3.3.4.1 การคร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก พบ 1 เรื่องคือ **เสด็จยุโรปครั้งที่ 2** ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงแทรกการกล่าวถึงความรู้สึกคิดถึงหม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ซึ่งเป็นพระธิดาของพระองค์ที่ไม่ได้เสด็จมาด้วยกัน ดังที่ได้ทรงกล่าวไว้ในลายพระหัตถ์ฉบับที่ 1 ว่า

ถึงเวลาจะลงไปกินข้าวขอยุติจดหมายเท่านี้ เหลือที่จะคิดถึงจนถึงทุกวันนี้ไม่ได้ขาด

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2504:2)

3.3.4.2 ความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็นในการเดินทาง ในจดหมายทั้ง 2 เรื่องมีการแทรกการแสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งแปลกใหม่ที่ได้พบเห็นในการเดินทางไว้ เช่น

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา รัชกาลที่ 7 ทรงบันทึกถึงเรื่องการเสด็จประพาสชวา โดยแสดงความรู้สึกส่วนพระองค์เกี่ยวกับสิ่งที่ได้ทอดพระเนตร ซึ่งเป็นความเจริญทางวัตถุและวิทยาการต่างๆ ในเกาะชวา เช่น ทรงเล่าวารู้สึกตื่นเต้นมากที่ได้ทอดพระเนตรดวงจันทร์ และดาวเสาร์อย่างชัดเจนราวกับภาพเขียนจากกล้องดูดาว ที่หอดูดาวในเมืองเบตะเวีย ดังข้อความว่า

ดาโปรเฟสเซอร์ผู้จัดการหอนี้ให้เราดูพระจันทร์ เห็นแต่ส่วนหนึ่งของพระจันทร์เท่านั้น ชัดเจนดีมากสัญญาเขาว่า เรายังไม่เห็นดวงพระเสาร์ ชัดยิ่งกว่ารูปเขียน เห็นอ้ายวงรอบๆ นั้นอย่างชัดเจน ฉันตื่นเหลือเกิน อดร้อง"โอ" เป็นยายแก่ฝรั่งไม่ได้ ใครที่ดูก็ตื่นกันหมด

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. มปป:59-60)

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทอดพระเนตรสิ่งต่างๆ ในการเดินทาง ทรงเล่าวความรู้สึกเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นไว้ด้วย โดยเฉพาะด้านโบราณคดีและศิลปวัฒนธรรมของยุโรป เช่น เมื่อได้ทอดพระเนตรละครในเมืองปารีส ประเทศฝรั่งเศส ทรงเล่าวว่าไม่ชอบการแสดงชุดนี้ เพราะนักแสดงหญิงแต่งกายไม่มีมิติจนน่าละอาย ดังที่ทรงเล่าวว่า

กระบวนเล่นนี้แปลกกว่าที่เคยเห็นมาในเมืองเขี้ยวและเมืองนี้ส ด้วยนางละครมิใคร่มีความอดสุ บางทีแต่งตัวนุ่งกระโปรงแต่บั้นเอวลงไป เหนือขึ้นไปตัวเปล่าเปลือยให้เห็นล่อนจ้อนหมด หรือมีฉนั้นแต่งตัวปกปิดอย่างหุรหุราแต่ข้างหน้า ข้างหลังเปิดที่ควรอายไว้ให้เห็นแต่บั้นเอวลงไปจนถึงเท้า น่าขายหน้ากว่าน่าดู

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2504:41)

3.3.5 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-2532)

สมัยนี้มีนิราศร้อยแก้วที่นำมาศึกษา 23 เรื่อง เริ่มเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว 1 เรื่อง ใน พ.ศ.2492 เขียนในรูปแบบอนุทิน 1 เรื่อง ในพ.ศ.2494 จดหมาย 1 เรื่อง ในพ.ศ.2513 และเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว 20 เรื่อง ตั้งแต่พ.ศ.2496-2532 ซึ่งมีการแสดงอารมณ์และความรู้สึกของผู้แต่งดังนี้

3.3.5.1 การคร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก พบแทรกอยู่ในนิราศร้อยแก้ว 2 เรื่องคือ

จดหมายรักจากอเมริกา ซึ่งเป็นสารคดีท่องเที่ยวที่ ส.ศิวัรักษ์ แต่งในรูปแบบจดหมาย ในพ.ศ.2507

จดหมายจากเมืองจีน เป็นจดหมายที่ผะอับ โปะชะกฤษณะ แต่งในพ.ศ.2513 ทั้งนี้ เพราะจดหมายเป็นรูปแบบที่เอื้อให้ผู้แต่งแสดงความรู้สึกส่วนตัวถึงบุคคลใกล้ชิด

จดหมายรักจากอเมริกา เป็นเรื่องที่ผู้แต่งสมมุติว่าตนเขียนจดหมายถึงคนรักที่ตนจินตนาการขึ้นมา จึงแทรกการแสดงความรักความคิดถึงคนรัก เช่น เล่าว่าภูมิอากาศที่หนาวเย็น ทำให้รู้สึกเหงาและคิดถึงคนรักมากขึ้น ดังข้อความว่า

ฉันเขียนเรื่องมาจนจะตีสี่อยู่แล้ว ยังอยู่คนเดียวทั้งเปลี่ยวใจและทั้งอากาศหนาวเย็นยิ่งขึ้น ก็ยังคิดถึงเธอเพิ่มขึ้น

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2507:69)

จดหมายจากเมืองจีน ผู้แต่งเล่าว่าคิดถึงครอบครัวของตน เช่น ผู้แต่งเล่าว่ารู้สึกคิดถึงสามี เนื่องจากต้องเดินทางมาประเทศจีน ในขณะที่สามีไม่สบาย โดยได้บอกว่าหากเขาสบายดีคงได้เดินทางมาด้วยกัน ดังข้อความว่า

เมื่อกลับมาถึงแม่ก็มานั่งเขียนจดหมายและคงจะฝันถึงเมืองไทย เพราะจากมาหลายวันแล้ว พ่อคงสบายดี แม้คิดถึงเสมอ เสียหายที่พ่อไม่สบาย ถ้าพ่อสบายดีคงได้มาด้วยกัน เหมือนเมื่อครั้งไปยุโรป

(ละเอียด โปษะกฤษณะ.2515:29)

ถึงแม้ว่านิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ไม่นิยมคร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก แต่มีการแสดงอารมณ์อื่นๆของผู้แต่งไว้ในเรื่องมาก เนื่องจากนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้เขียนในรูปแบบสารคดีท่องเที่ยว 21 เรื่อง ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่ให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน จึงแสดงอารมณ์ความรู้สึกของตนไว้ทั้งเรื่อง ดังตัวอย่าง

จดหมายจากโรม มีการแสดงอารมณ์สะท้อนใจที่ต้องจากเพื่อนชาวอิตาลีเอ็นที่ชวนตนและเพื่อนมาพักที่บ้าน เพราะอาจไม่ได้พบกันอีกชั่วชีวิต ดังข้อความว่า

แคทเทอรีน่าพร่ำสั่งให้เราเขียนจดหมายเมื่อถึงโรม ฉันจูบแคทเทอรีน่าตามธรรมเนียมการลาจากของคนอิตาลี นหล่อนก็จูบตอบขณะที่ฉันกำลังอยากจะร้องไห้ เมื่อคิดว่าฉันคงจะไม่มัวพบแคทเทอรีน่าอีกแล้ว

(สุวรรณี สุคนธา.2518:197-198)

เที่ยวเมืองฝรั่ง มีการแสดงอารมณ์ขันของผู้แต่งไว้ทั้งเรื่อง เพื่อให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน เช่น เล่าถึงบทสนทนาของตนกับเพื่อนที่ไปส่งที่สนามบินดอนเมือง ถึงเรื่องที่ตนแบ่งเงินไว้ในกระเป๋าให้ครบทุกกระเป๋า เมื่อเวลาถูกล้วงกระเป๋า จะได้พอมีเงินเหลืออยู่บ้าง ดังข้อความว่า

ออกมาจากห้องน้ำก็บอกเรื่องนี้กับเพื่อนๆที่ไปส่ง เพื่อนฟังแล้วหัวเราะบอกว่า "ความคิดของลื้อเข้าที่ดี นักล้วงมันคงพอใจด้วย เพราะล้วงกระเป๋าไหนก็เป็นเจอเงินไม่ผิดหวัง

(ไมตรี ลิ้มปิชาติ.2524:19)

3.3.5.2 ความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็นในการเดินทาง เป็นชนบในการแต่งนิราศที่พบในนิราศร้อยแก้วทุกเรื่องในสมัยนี้ โดยเฉพาะสารคดีท่องเที่ยวทั้ง 21 เรื่องที่ผู้แต่งเล่าความรู้สึกที่มีต่อสิ่งแปลกใหม่ที่พบเห็นตลอดทั้งเรื่อง ต่างจากนิราศร้อยแก้วอื่น ที่แทรกไว้บางตอน ดังตัวอย่าง

สบตามังกร รัตนะ ยาวะประภาษแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับสิ่งที่พบเห็นในด้านสภาพบ้านเมืองและสภาพความเป็นอยู่ของชาวจีนหลังการเปิดประเทศ ในทำนองชื่นชมยกย่องคนจีนที่ช่วย

กันพัฒนาประเทศ และเล่าความรู้สึกในการเดินทางครั้งนี้ไว้ว่า รู้สึกสนุกที่ได้พบเห็นสภาพบ้านเมือง และผู้คนที่เป็นประสบการณ์แปลกใหม่ของตน ดังข้อความว่า

รู้สึกสนุกเพราะว่าต่อไปนี่เราจะอยู่ในโลกอีกโลกหนึ่ง โลกที่เรากำลังต้องการศึกษาและค้นหาความจริง และเป็นโลกที่เราต้องพูดภาษาอื่นกับคนอื่นที่พูดภาษาอื่นอีกเหมือนกัน

(รัตนะ ยาวะประภาส.2519 : 13)

เกี่ยวกับเมีย ไมตรี ลิมปิชาติ ได้แสดงความรู้สึกเกี่ยวกับสิ่งที่พบเห็นระหว่างการเดินทางไว้ โดยมักแสดงอารมณ์ขันไว้ด้วย ซึ่งมักแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวและเหตุการณ์ในการเดินทาง เช่น เมื่อผู้แตงนั่งรถที่เข้ามาไปเกินดั่ง ซึ่งเป็นบ่อนคาสีโนที่มีชื่อเสียงในมาเลเซีย ได้เล่าว่ารู้สึกหวาดเสียวว่ารถจะเกิดอุบัติเหตุไปตลอดเส้นทาง เพราะคนขับรถขับเร็วมาก ดังข้อความว่า

โซเฟอร์ขับรถเร็วมาก เรานั่งเสียวเกร็งตัวไปตลอดทาง ถ้าเกิดอุบัติเหตุก็ต้องหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างต้องสิ้นสุดลง

(ไมตรี ลิมปิชาติ.2537:68)

โรมันสัญญาจรรยา สมิเต็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มักทรงแสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่ได้ทอดพระเนตร เช่น ทรงเล่าถึงความรู้สึกชอบ หรือทรงมีความสุขที่ได้ทอดพระเนตรศิลปกรรมตามโบราณสถานต่างๆ ดังข้อความว่า

ฉันเป็นคนชอบโบราณสถาน ถ้าให้เวลาดูสักทีก็มีความสุขมากทีเดียว

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2531 :247)

การแสดงอารมณ์และความรู้สึกของผู้แตงในนิราศร้อยแก้ว ไม่พบในสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะมีรูปแบบเป็นจดหมายที่เขียนเพื่อเสนอต่อทางราชการ แต่เริ่มปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 5 มีทั้งที่เน้นการคร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รักคือ คนรักและลูกของตน และแสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น เพราะมีจุดมุ่งหมายการแตงที่เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทางและเรื่องส่วนตัวของผู้แตงไว้ในรูปแบบอนุทิน จดหมาย และมีการเขียนจดหมายเหตุที่มุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทาง สมัยรัชกาลที่ 6 มีแต่ความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น ในขณะที่สมัยรัชกาลที่ 7 มีนิราศร้อยแก้วที่แทรกการแสดงความคิดเห็นถึงลูกไว้เพียงบางตอน เพราะมุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทางเป็นสำคัญ ในสมัยรัชกาลปัจจุบันไม่นิยมคร่ำครวญถึงคนรัก เพราะการเดินทางคมนาคมสะดวกรวดเร็ว จึงใช้เวลาในการเดินทางน้อยลง และสามารถติดต่อสื่อสารกับบุคคลผู้เป็นที่รักได้ง่ายขึ้น จึงไม่จำเป็นต้องคร่ำครวญ แต่เน้นการบันทึกประสบการณ์แปลกใหม่ในการเดินทาง เพื่อให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านทั่วไป

3.4 การแสดงทัศนะของผู้แต่ง

การแสดงทัศนะของผู้แต่งระหว่างการเดินทาง เป็นชนบทที่สำคัญในการแต่งนิราศ และมีส่วนช่วยเสริมให้เรื่องมีคุณค่าน่าอ่าน ซึ่งทัศนะของกวีในการแต่งนิราศเป็นสัมพันธทัศนะและวิสุทธิทัศนะ สัมพันธทัศนะ เป็นเป็นทัศนะที่ผู้แต่งยึดตามความรู้สึกและประสบการณ์ของตน ดังที่ สายทิพย์ นุกูลกิจ (2523 : 21) กล่าวถึงลักษณะของสัมพันธทัศนะว่า “สัมพันธทัศนะ (Relative Vision) ได้แก่ การที่กวีแสดงทัศนะโดยยึดเอาความรู้สึกนึกคิดหรือประสบการณ์ของตนเป็นที่ตั้ง” ส่วนวิสุทธิทัศนะ หมายถึงทัศนะที่เป็นความจริงตามธรรมดาโลกหรือหลักสัจธรรม ดังที่เปลื้อง ณ นคร (2514 : 334) กล่าวว่า “วิสุทธิทัศนะ (Absolute Vision) เป็นการแสดงทัศนะที่ไม่ยึดตัวเองเป็นใหญ่ ไม่ถืออัตตารูปใดเลย วิสุทธิทัศนะเป็นการมองเห็นความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ โดยไม่เอาตัวของเราเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย”

ทัศนะในนิราศร้อยกรองส่วนมากเป็นสัมพันธทัศนะมากกว่าวิสุทธิทัศนะ แต่หากเรื่องใดมีการแสดงวิสุทธิทัศนะไว้ด้วย จะทำให้เรื่องนั้นมีคุณค่าทางความคิด หรือสร้างความประทับใจให้ผู้อ่านมากขึ้น เมื่อศึกษาการแสดงทัศนะในนิราศร้อยแก้วแต่ละยุคสมัย พบว่ามีการแสดงทัศนะดังนี้

3.4.1 สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2400-2411)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ แทรกการแสดงสัมพันธทัศนะที่มีต่อสิ่งที่พบเห็นไว้ทุกเรื่อง เพราะผู้แต่งมีโอกาสดำเนินทางไปต่างประเทศ ซึ่งเป็นประสบการณ์แปลกใหม่ จึงแสดงทัศนะของตนไว้ด้วย

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ มีการแสดงทัศนะของหม่อมราโชทัย เกี่ยวกับวัฒนธรรม และสิ่งที่ได้พบเห็นอื่นๆ ที่เป็นความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง เช่น เมื่อเดินทางไปชมโคลเฌียม ซึ่งเป็นสถานที่ใช้ชมทิวทัศน์ของกรุงลอนดอนที่จำลองไว้ ได้แสดงทัศนะว่า ดวงจันทร์ที่ปรากฏในโคลเฌียม นั้น มีแสงสว่างเหมือนดวงจันทร์จริงๆ อีกทั้งท้องฟ้าและพื้นดินก็สร้างได้เหมือนของจริงมาก ดังข้อความว่า

ครั้นถึงชั้นบนจึงให้ออกเดินดูตามเฉลียงรอบโดยกลม แลเห็นเป็นภูมิจานเมืองลอนดอนกว้างใหญ่สุดสายตา มีถนนแลตึกบ้านร้านตลาดลำแม่น้ำเรือขึ้นล่อง ในเวลากลางคืนจุดโคมสว่างไปทั้งทางบกทางเรือ ฝ่ายอากาศเบื้องบนก็มีดวงจันทร์มีสว่างกระจ่างแจ้งเหมือนจริง ถ้าไม่มีคนบอกคนที่ดูก็จะสำคัญว่าจริง ด้วยแลดูเหมือนฟ้าแลดินที่ได้อยู่กับจักขุของตัว ไม่มีสำคัญสิ่งใดจะให้รู้ว่าเป็นของทำด้วยฝีมือแลปัญญามนุษย์

(หม่อมราโชทัย.2508 : 35)

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส พระณรงค์วิจิตรได้แสดงทัศนะในลักษณะที่เป็นสัมพันธทัศนะในด้านสภาพบ้านเมืองและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนตามเส้นทางที่เดินทางผ่าน เช่น เมื่อเห็นสภาพบ้านเมืองของชาวสิงหลที่เป็นหลังเล็กๆ ฝาทำด้วยไม้ที่นำมาขัดกันและหลังคามุงด้วยใบมะพร้าว แล้วเกิดความรู้สึกเวทนาสภาพความเป็นอยู่ของชาวสิงหล ได้แสดงทัศนะว่าชาวสิงหลมีสภาพความเป็นอยู่ที่อดขัด ขัดสนมาก ดังข้อความว่า

ชาวสิงหลทำเรือนอยู่ตามสวนและเนินเขาและเชิงเขา เรือนนั้นเล็ก ๆ พื้นดินผาขัดแตะด้วยแขนงไม้ ทั้งดิน
หลังคามุงด้วยใบมะพร้าว ดูเป็นคนยากจนมาก

(พระธรรมคัมภีร์ ม.ป.ป. : 20)

3.4.2 สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มีทั้งการแสดงทัศนะที่เป็นสัมพันธทัศนะและวิสุทธิทัศนะ แต่มัก
เป็นสัมพันธทัศนะมากกว่าวิสุทธิทัศนะ ซึ่งผู้แต่งแสดงสัมพันธทัศนะไว้ทุกเรื่อง และมีตลอดทั้งเรื่อง
เพราะมีจุดมุ่งหมายที่เป็นการบันทึกข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประสบการณ์การเดินทาง และการบันทึก
เรื่องส่วนตัวของตน ทัศนะที่ปรากฏในนิราศร้อยแก้วแต่ละเรื่องเป็นทัศนะที่มีต่อสิ่งที่พบเห็นในด้าน
ต่าง ๆ เช่น สภาพบ้านเมือง ความเป็นอยู่ของประชาชน วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น ดังตัวอย่าง

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงมีต่อสิ่งที่ทรงทอดพระเนตร โดยเฉพาะด้านธรรม
ชาติตามเส้นทางเสด็จประพาส ซึ่งทัศนะดังกล่าวจะเป็นสัมพันธทัศนะทั้งสิ้น ดังในตอนที่ได้ทอด
พระเนตรน้ำตกเขาที่น้ำพุในเมืองท่าตะกั่ว ก็ทรงรู้สึกชื่นชมและประทับใจความงดงามของน้ำตกนั้น
จึงได้ทรงแสดงทัศนะว่าน้ำตกนั้นงดงามยิ่งกว่าภาพเขียน จนพรรณนาความงามของภาพน้ำตกที่
ไหลลงมาได้ยากมาก ดังข้อความว่า

ช่องน้ำตกสูงชันไปเกือบจะถึงครึ่งเขา มีศิลาที่กระหน่ำกระจายเป็นฝอย สายน้ำโถมลงลึกหนอยหนึ่ง
อาบได้สบาย มีอยู่อีกแห่งพอเลี้ยวแหลมเขานั้นหนอยหนึ่ง พวกเราที่ไปในเรือตกใจหมด ไม่รู้ว่าจะงาม
ถึงเพียงนี้เลย คิดว่าพุทที่น้ำเมื่อตะกั่วก็คือน้ำอยู่ข้างแล้ว ครั้นมาเห็นตรงพุทนี้เข้า กลับงามกว่ารูปที่เขียนไปเสีย
อีก ท่วงทีที่น้ำตกนั้นจะพรรณนายากนัก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 : 119)

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู มีการแสดงทัศนะของรัชกาลที่ 5 ที่มีต่อสิ่งที่ได้ทอด
พระเนตรระหว่างทาง โดยมักทรงแสดงทัศนะเกี่ยวกับสภาพการพัฒนาประเทศของเมืองต่าง ๆ ใน
แหลมมลายู เช่น ในตอนที่ได้ทอดพระเนตรสภาพบ้านเมืองของเมืองระนองในส่วนที่เป็นอาณาเขต
การปกครองของประเทศอังกฤษ ก็ทรงนำมาเปรียบเทียบกับประเทศไทย แล้วได้ทรงแสดงทัศนะใน
ลักษณะที่เป็นสัมพันธทัศนะว่า ประเทศไทยยังไม่เจริญก้าวหน้าเท่าเทียมกับชาติตะวันตก เพราะยัง
ขาดบุคลากรที่มีความรู้ด้านวิทยาการแขนงต่าง ๆ ดังที่ทรงกล่าวว่า

การที่มาเที่ยวเห็นการบ้านเมืองของเรา และรู้หรือเห็นการของฝรั่งแล้วทำให้ไม่สบายใจได้มาก เพราะการ
ของเรานั้นเสียเปรียบเขาอื่น ๆ ก็พอประมาณ เรื่องคนแล้วเป็นขัดอย่างยิ่งหาดีได้น้อยมาก คิดไปว่าทำไม
หาคนจึงยาก ก็เห็นได้ว่าเพราะคนเราไม่มีความรู้

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 1 : 84)

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 มีการแสดงทัศนะที่
มีต่อสิ่งที่ได้ทอดพระเนตร เช่น เมื่อได้ทอดพระเนตรการขีดหุ่นหนังที่เรียกว่า "ว้ายังกว่าเล็ก" ใน

เมืองการุฑ ได้ทรงแสดงทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของหุ่นหนังว่า หุ่นหนังเหล่านี้มีลักษณะรูปร่างหน้าตาน่าเกลียด สำหรับผู้ที่ไม่เคยชมมาก่อน แต่ผู้ที่เคยดูจนชินตาแล้วจะเห็นเป็นความสวยงาม ดังข้อความว่า

วิธีที่เล่นนั้นใช้หยวก ๓ ต้นทอเป็นราวสำหรับปักหุ่นที่เชิด ส่วนที่ไม่ได้เชิดนั้นปักไว้ ๒ ช้าง แต่ที่เอามาวันนี้เป็นเอามาให้ดูมากกว่าสำหรับเล่น เพราะมีทั้งเรื่องภารตะและเรื่องรามเกียรติ์ จะเล่นเรื่องบันทึยก็ได้ด้วย รูปหุ่นเป็นรูปหนังแขกหรือโชนซึ่งเล่นที่บ้าน เว้นแต่ถ้าเป็นผู้ชายไม่ได้ใส่เสื้อทั้งนั้นนอกจากตัวที่บังคับ...มีรูปใหญ่กว่าเพื่อนรูปหนึ่งบอกว่า "พุททะ" แต่ทำเป็นรูปยักษ์หน้าแดงมีเขี้ยว เป็นความคิดของพวกที่ถือศาสนาหมัดจะทำให้ฟังเกลียดฟังกลัว แต่ความจริงอายุนึงทั้งหลายนึกก็น่าเกลียดอยู่ด้วยกันทั้งนั้น คนที่ดูชินตาไปก็เห็นงาม

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2516 : 119)

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปพ.ศ.2440 รัชกาลที่ 5 ทรงแสดงทัศนะในพระราชหัตถเลขาเรื่องนี้ ทั้งในลักษณะที่เป็นสัมพันธ์ทัศนะและวิสุทธิทัศนะ โดยมักทรงแสดงทัศนะที่เป็นสัมพันธ์ทัศนะถึงสภาพบ้านเมืองในทวีปยุโรปทั้งด้านดีและไม่ดี โดยเฉพาะสาเหตุที่ทำให้ประเทศในทวีปยุโรปเจริญรุ่งเรือง แล้วทรงนำมาเปรียบเทียบกับประเทศไทย เช่น ทรงแสดงทัศนะว่า ประเทศไทยยังไม่อาจพัฒนาได้ หากคนไทยยังไม่พร้อมที่จะพัฒนาตนเอง ควบคู่กับการพัฒนาประเทศ ดังที่ทรงกล่าวว่า

ฉันนั้นๆนอนๆพิจารณาดูประโยชน์ที่มา เห็นเป็นแต่อนหลับฝันไปถึงบ่อเงินบ่อทองเท่านั้น ไม่แลเห็นทางว่าจะซุดเอาได้จริงฤาไม่ ถ้าคิดอะไรอยู่ยังพอแลเห็น ถ้านึกถึงคนแล้วเป็นสันตติทีเดียว

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 2:99)

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่ทรงแสดงทัศนะเกี่ยวกับสิ่งที่ทรงสนพระทัยคือ ศิลปกรรมตามวัดต่างๆ เช่น ตอน ที่ทรงทอดพระเนตรธรรมาสน์ที่วัดยางแล้ว ก็ได้ทรงพิจารณาจากประสบการณ์ที่ได้เคยทอดพระเนตรศิลปกรรมตามวัดต่างๆ และทรงอาศัยความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านศิลปกรรมในการแสดงทัศนะว่า ธรรมาสน์นั้นไม่ค่อยมีความสวยงาม และน่าจะสร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 ดังข้อความว่า

ออกจากถ้ำเขาหลวงไปวัดยาง ดูธรรมาสน์เก่า ซึ่งมีอยู่อันหนึ่ง ทรงไม่สู้งามนัก แต่ปลายกนกสลักดี บิดอย่างบรรพโคราช มีกระดานคอสองศาลาหน้าการเปรียญเขียนแห่งหนึ่งไม่สู้เก่าแก่นักแผ่นดินพระนั่งเกล้าหรืออะไรนั้นแหละ ไม่สู้ดี แต่ดูได้

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.มปป : 12)

ไกลบ้านเป็นพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงแสดงทัศนะต่างๆไว้ตลอดทั้งเรื่อง เช่น การเมืองการปกครอง ภูมิประเทศ สภาพสังคม เป็นต้น เช่น ทรงแสดงทัศนะว่า ประเทศสวีต

เซอร์แลนด์มีระบบการปกครองที่ดีและภูมิประเทศที่ล้อมรอบด้วยภูเขา จึงทำให้ดำรงเอกราชมาได้ ทั้งๆที่มีทำเลที่ตั้งอยู่ท่ามกลางประเทศมหาอำนาจ ดังตัวอย่าง

การปกครองเมืองสวิตเซอร์แลนด์เป็นเช่นนี้ จึงไม่สู้เปลืองมากแลเข้ากันเป็นกำลังต่อสู้ประเทศใหญ่ๆได้ แต่ความจริงนั้น ถึงว่าจะดีวิเศษเท่าใด ถ้าไม่ได้เอาใครยภูมิประเทศของสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งเต็มไปด้วยเขา ยากที่ศัตรูภายนอกจะเข้ามาทำอันตราย เมื่อภายในเมืองจัดการป้องกันโดยแข็งแรงถูกต้อง กำลังน้อยอาจจะสู้กำลังมากได้ เพราะเหตุฉะนั้นสวิตเซอร์แลนด์ เป็นประเทศเอกราชอยู่ได้ในระหว่างประเทศใหญ่ๆแวดล้อมอยู่โดยรอบ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 2:448-449)

ส่วนการแสดงวิสุทธิทัศนะ พบแทรกอยู่ในนิราศร้อยแก้ว 3 เรื่อง ได้แก่ เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปพ.ศ.2440 และไกลบ้าน เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงแสดงทัศนะว่า การกระทำเป็นสิ่งที่ไม่สุจริตของคนได้ดีกว่าคำพูด หากเราประพฤติดีแล้ว คำกล่าวร้ายของผู้อื่นก็ไม่สามารถทำลายความดีนั้นได้ ดังตัวอย่าง

เราได้ทะนุบำรุงพระยาไพร่แต่เดิมมา ก็ตั้งใจที่จะได้ฟังได้เห็นความดีตามความมุ่งหมาย แต่เป็นความจริงก็ได้ฟังดีบ้างร้ายบ้าง แต่มิได้เชื่อมั่นจึงอยากทราบการที่จริงที่ดี ขอให้มั่นใจในการที่ประพฤตินั้นเกิด ถ้าประพฤติดีอยู่แล้วถึงคำกล่าวร้ายก็จะเป็นทำให้กลับเป็นร้ายได้

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 1 : 208)

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปพ.ศ.2440 มีทัศนะปรากฏอยู่ 1 ตอน เมื่อทรงพระราชนิพนธ์โคลงพระราชทานพระราชโอรส คือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ โดยมีใจความที่แสดงทัศนะว่า ความรู้เป็นสิ่งที่สามารถเรียนกันกันได้ แต่นิสัยที่ดีหรือไม่ดีเป็นสิ่งที่แก้ไขลำบาก ดังโคลงว่า

ผู้คนกำเนิดคล้าย	คลึงกัน
ใหญ่ย่อมเพศผิวพรรณ	ต่างบ้าง
ความรู้อาจเรียนกัน	กันหมด
ยกแต่ชั่วดีกระด้าง	อ่อนแก่ฤาไหว

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 1:181)

ไกลบ้าน มีการแสดงวิสุทธิทัศนะของรัชกาลที่ 5ว่า ความรู้ ความคิดและความเพียร เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ประสบความสำเร็จ ดังข้อความว่า

แต่มีอีกอย่างหนึ่งซึ่งนอกจากความหมดดีของยุโรป เป็นฝักฝ่ายข้างความเจริญของยุโรป คือความรู้และความคิดทั้งความเพียรซึ่งจะประกอบโลกชาติให้เป็นผลดีขึ้น เป็นเครื่องมือที่จะกระทำสำเร็จประโยชน์ เกื้อกูลแก่การหาผลนั้น

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 2:595)

3.4.2 สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มีการนำมาวิเคราะห์ 1 เรื่อง คือ **นิราศนครวัด** ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในรูปแบบอนุทิน มีทัศนะที่เป็นสัมพันธทัศนะเท่านั้น และปรากฏตลอดทั้งเรื่อง เพราะทรงมีจุดมุ่งหมายการนิพนธ์คือ บันทึกข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประสบการณ์การเดินทางและบันทึกเรื่องราวส่วนพระองค์ จึงมักจะทรงแสดงทัศนะในสิ่งที่สนพระทัยและทรงมีความรู้ ซึ่งได้แก่โบราณวัตถุหรือศิลปกรรมตามโบราณสถานต่าง ๆ ตามที่ได้ทอดพระเนตรระหว่างที่ทรงเดินทาง ดังในตอนที่ได้ทอดพระเนตรนครวัด ได้ทรงแสดงทัศนะว่า นครวัดมีความงามกว่าปราสาทหินแห่งอื่น เพราะมีลักษณะเด่นคือ มีขนาดใหญ่กว่าปราสาทหินแห่งอื่น และมีการสร้างปราสาทแต่ละชั้นให้ลดหลั่นไล่ลำดับกันลงมา ดังข้อความว่า

ถ้าว่าโดยกระบวนการช่างพิจารณาเมื่อได้เห็นปราสาทหินแห่งอื่น ๆ แล้ว เห็นว่าช่างที่ให้แบบอย่างสร้างนครวัดไม่ได้คิดอะไรแปลกประหลาดขึ้นใหม่ รูปทรงและสวดลายล้วนถ่ายแบบเอามาจากที่อื่น แต่ถึงกระนั้น ก็วิเศษที่สามารถขยายให้ใหญ่โตสมทรวงทรง และหนุนพื้นให้สูงเป็นชั้น ๆ พอเหมาะสม และเห็นปรากฏเหลืออยู่เป็นลำดับลงมาทั้ง 9 ยอด จึงงามสง่ากว่าปราสาทหินแห่งอื่น

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ .2537: 51)

3.4.3 สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477)

ในสมัยนี้มีนิราศร้อยแก้ว 2 เรื่องที่ได้นำมาวิเคราะห์ และเขียนในรูปแบบจดหมายคือ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา และเสด็จยุโรปครั้งที่ 2 ทั้ง 2 เรื่องนี้มีแต่การแสดงทัศนะที่เป็นสัมพันธทัศนะไว้ตลอดทั้งเรื่อง

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา มีทัศนะของรัชกาลที่ 7 เกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองและนาฏศิลป์ของชวา ทั้งที่เหมือนและแตกต่างจากประเทศไทย เช่น ทรงแสดงทัศนะว่าถนนในเมืองเบตะเวีย มีต้นไม้ปลูกข้างทางเหมือนถนนในกรุงเทพฯ แม้มีถนนที่ไม่สวยงามเหมือนถนนราชดำเนินในกรุงเทพฯ แต่ก็มีการดูแลรักษาดี และเป็นถนนลาดยาง ดังตอนที่ว่า

ถนนที่นี่มักมีต้นไม้สองข้างคล้ายกรุงเทพฯ แต่ไม่มีถนนที่งามเท่าถนนราชดำเนิน เว้นแต่ของเขารักษาดีลาดยางทั้งนั้น

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:29)

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มักทรงแสดงทัศนะเกี่ยวกับสิ่งที่ได้ทอดพระเนตร ตามพิพิธภัณฑหรือโบราณสถานที่สำคัญของแต่ละประเทศ เช่น เมื่อทอดพระเนตรโຕະໃນพระราชวังแวร์ซายในเมืองปารีส ซึ่งจัดเป็นอนุสรณ์จากสงคราม เพราะเป็นโຕະที่ผู้นำประเทศเยอรมัน ลงนามในสัญญาที่ยอมแพ้ประเทศฝรั่งเศส ก็ได้ทรงแสดงทัศนะว่าอนุสรณ์สงครามมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือ เป็นที่ระลึกถึงผู้เสียสละเพื่อบ้านเมือง และทำให้มนุษย์รู้จักเข็ดหลาบในการทำสงครามที่ต้องมีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก และมีข้อเสียคือ อาจทำให้เกิดการแค้นกันภายหลัง ดังข้อความว่า

เมื่อมาติดดูถึงอนุสรณ์สงครามที่ทำกันต่างๆดูก็ชอบกล มีทั้งทางฝ่ายคุณ ที่รักษาความดีของผู้เสียสละชีวิตให้บ้านเมืองไว้ให้ปรากฏ หรืออีกสถานหนึ่งจะว่าเป็นการประจานความหลงของมนุษย์อันเกิดมาในวัฏสงสาร มีสุขทุกข์เช่นเดียวกัน ควรจะช่วยกัน แต่กลับมาฆ่าฟันกันตายเสียนับด้วยล้าน เพราะลุ่มแก่อ่านาจอคติ ถ้าจะทำให้รู้สึกอย่างนี้ก็ควรนับว่าเป็นคุณแก่มนุษย์จะได้เข็ดหลาบ แต่ทางข้างเสีย นั้น อนุสรณ์สงครามอาจจะทำให้จองเวรกันต่อไป ข้อนี้แหละที่เป็นโทษ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ .2504:63-64)

3.4.3 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-2532)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มี 23 เรื่อง โดยเริ่มเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว 1 เรื่องใน พ.ศ.2492 อนุทิน 1 เรื่องในพ.ศ.2494 แล้วเขียนเป็นจดหมายในพ.ศ.2513 นิยมเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว ตั้งแต่พ.ศ.2496-2532 นิราศร้อยแก้วทุกเรื่องมีการแสดงทัศนะของผู้แต่ง ซึ่งมีการแสดงสัมพันธ์ทัศนะตลอดเรื่อง และแทรกวิสุทธ์ทัศนะไว้มากขึ้น เพราะมีจุดมุ่งหมายให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน โดยมีการแสดงสัมพันธ์ทัศนะที่มีต่อสิ่งที่พบเห็นในด้านต่างๆ ดังนี้

3.4.3.1 ทัศนะเกี่ยวกับสถานที่ คือทัศนะเกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง หรือสถานที่ท่องเที่ยวในแต่ละประเทศ มีนิราศร้อยแก้วที่ผู้แต่งเน้นการแสดงทัศนะเกี่ยวกับสถานที่ 10 เรื่องคือ นิราศยุโรป ถกเขมร เที้ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก จดหมายจากโรม ยลยุโรป เที้ยวเมืองฝรั่ง ทวีร์น้องใจ ย่างเงินแดง บิน 36,000 ไมล์ เที้ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ และบันทึกของคนเดินทาง เช่น

นิราศยุโรป การแสดงทัศนะของดุขฎิมาลาในเรื่องนี้ เป็นทัศนะเกี่ยวกับสิ่งที่พบเห็นระหว่างการเดินทาง ในด้านสภาพภูมิประเทศของประเทศต่างๆในทวีปยุโรปว่ามีความสวยงาม ซึ่งเป็นการแสดงทัศนะที่เป็นสัมพันธ์ทัศนะทั้งสิ้น เช่น ตอนที่ดุขฎิมาลาแสดงสัมพันธ์ทัศนะ ซึ่งเป็นทัศนะตามความรู้สึกนึกคิดของตนเองว่า ภูมิประเทศของเมืองอินเตอร์ลาเก็นงดงามจนน่าอัศจรรย์ใจ ดังข้อความว่า

ภูมิประเทศนี้สวยจนพูดไม่ออกบอกไม่ถูก ถนนสวย บ้านเมืองสวยตลอดทาง ตามริมฝั่งทะเลนั้น บางตอนก็มีภูเขาสูงๆ ตั้งตระหง่านอยู่ชิดขอบถนน บางตอนเป็นแหลมยื่นออกไป น้ำทะเลใสแจ๋วและสีตัดกันเป็นตอนๆ บางแห่งสีเขียวก้านมะลิตัดกับสีเขียวคราม มองดูงามอย่างประหลาดมหัศจรรย์จริงๆ

(ดุขฎิมาลา.2520 : 63)

ถกเขมร ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมตามปราสาทหินต่าง ๆ ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในประเทศกัมพูชา เช่น เมื่อท่านได้ชมนครวัดและนครธมแล้ว ได้แสดงทัศนะว่า นครธมเป็นปราสาทร้างที่ดูเหมือนว่า ยังมีคนที่ยังมีชีวิตอาศัยอยู่ มากกว่านครวัด ดังข้อความว่า

คนที่ไปดูจะอดนึกไม่ได้ว่านครวัดเป็นปราสาทร้าง สิ่งสถิตอยู่ด้วยวิญญาณของคนที่ยาไปแล้วนับเป็นพันๆ ปี แต่ถ้าคนเดียวกันนั้นไปเดินเที่ยวนครธม ก็จะมีบังเกิดความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง คือ นครธมนั้นถึงจะเป็นเมืองร้างก็จริง แต่ดูเหมือนจะมีคนเป็นๆอาศัยอยู่

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.2534:63)

ท้าวหน่องใจ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มักทรงแสดงทัศนะเรื่องกิจการต่างๆ ในการพัฒนาประเทศ เช่น ทรงแสดงทัศนะว่า การทอดพระเนตรการเกษตรกรรมในประเทศออสเตรเลีย ทำให้ทรงมีโลกทัศน์ที่กว้างไกล และเป็นประสบการณ์ที่คุ้มค่า

ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นโอกาสที่ได้มาดูการเพาะปลูกที่ออสเตรเลีย เมืองไทยเราทำการเพาะปลูกต่างกัน การปลูกในที่แห้งๆ ใช้เครื่องจักรช่วยเช่นนี้เคยเรียนและอ่านบทความ แต่ไม่เคยได้เห็นของจริง ที่ไปดูที่อังกฤษก็ไม่เหมือนอย่างนี้ทีเดียว ได้มาเห็นก็เป็นกำไรชีวิต เปิดหูเปิดตากว้างขวาง เข้าใจคนอื่นที่เขาอยู่ในสิ่งแวดล้อมต่างจากเราจะต้องฟันฝ่าอุปสรรคคนละอย่างกับเรา จึงมีวิถีความเป็นอยู่อีกอย่าง เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมโลก นี่เป็นการมองด้านสังคมวิทยาหรือมานุษยวิทยา

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2528:109)

3.4.3.2 ทัศนะเกี่ยวกับวัฒนธรรม คือ การที่ผู้แต่งแสดงทัศนะที่มีต่อธรรมเนียมประเพณี หรือศิลปะประจำชาติ มีนิราศร้อยแก้วที่ผู้แต่งแสดงทัศนะด้านนี้ 7 เรื่อง คือ สู่ถิ่นพันเกาะ ย่ำแดนมังกร ชมขอมลดี ทัศนะจากอินเดีย โรมันสัญญาจร และไทยเที่ยวพม่า เช่น

สู่ถิ่นพันเกาะ ไมตรี ลิมปิชาติ เล่าวัฒนธรรมด้านการแต่งกายของชาวฟิลิปปินส์ โดยเล่าถึงวัสดุที่ใช้ทำเสื้อบอลองซึ่งเป็นเครื่องแต่งกายประจำชาติของชาวฟิลิปปินส์ พร้อมทั้งแสดงทัศนะว่ามีความสวยงาม เป็นเอกลักษณ์ และแสดงทัศนะเชื่อมโยงมาถึงคนไทยว่าควรใส่เสื้อพระราชทานที่แสดงความเป็นไทยบ้าง ดังข้อความว่า

เสื้อบอลองเป็นเสื้อประจำชาติ เนื้อบางซึ่งทำจากใยสับปะรด คนฟิลิปปินส์โดยทั่วไปเวลาออกงานจะใช้เสื้อบอลองนี้แหละแทนเสื้อนอกหรือที่ทำงานของทางการก็ใส่เสื้อบอลอง พอดูแล้วก็สวยดีเหมือนกัน เป็นสิ่งที่พอชื่นชมก็เพราะดูเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง พออยากให้คนไทยเลิกใส่เสื้อนอกบ้าง แล้วหันมาใส่เสื้อพระราชทานแทนจะได้เป็นของไทยๆ

(ไมตรี ลิมปิชาติ.2525:24)

ชมช่อมัลลตี เรื่องนี้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเน้นการแสดงทักษะเรื่องดนตรีและนาฏศิลป์ของอินโดนีเซีย เช่น ทรงแสดงทักษะที่เป็นการเปรียบเทียบละครและดนตรีของบาห์ลิกับชวาว่า ดนตรีชวานุ่มนวลกว่าบาห์ลิ ส่วนเรื่องการแสดงละครนั้น ทำทางการระบำของนักแสดงใช้การเหลือบตามากกว่า แต่มีเรื่องราวที่ใช้ในการแสดงเหมือนกัน ดังข้อความว่า

ดนตรีชวานุ่มนวลกว่ามาก ดนตรีบาห์ลิฟังดูรุนแรง เสียงโลหะกระทบกันดังโป๊กๆ สำหรับระบำ นางระบำจะใช้การเหลือบตา ไปมามากกว่าระบำอินเดียนเสียอีก เหลี่ยมขาและวงแขนจะกว้างเป็นเหลี่ยมไม่เป็นวงโค้งเหมือนของชวา ส่วนเรื่องราวที่เล่นจะคล้ายๆ ของชวา

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2528 : 298)

โรมันสัญจร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเน้นทักษะทางด้านศิลปกรรมสมัยโรมัน เช่น ทรงแสดงทักษะเกี่ยวกับศิลปกรรมทางศาสนาว่า ศิลปินสร้างงานจากความเชื่อมั่นในศาสนา และจินตนาการของตนมากกว่าคำนึงถึงหลักความเป็นจริง ดังข้อความว่า

ฉันคิดว่าเป็นเรื่องของงานศิลปกรรมทางศาสนา ผู้สร้างสรรค์งานศิลปะเหล่านี้สร้างด้วยศรัทธาของตน มักไม่สนใจว่าภาพที่ตนสร้างขึ้นมีความสมจริงในทางประวัติศาสตร์หรือไม่ จะพยายามเพียงที่จะสร้างงานที่มีความงามที่สุด ตามมโนภาพหรือตามจินตนาการของตนเท่านั้น

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2531:57-58)

3.4.3.3 ทักษะเกี่ยวกับบุคคล เป็นทักษะของผู้แต่งที่มีต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน หรือลักษณะรูปร่าง บุคลิก ลักษณะนิสัยของบุคคลที่ได้พบในการเดินทาง มีนิราศร้อยแก้วที่เน้นการแสดงทักษะที่มีต่อบุคคล 7 เรื่อง คือ นิราศลอนดอน ถกเขมร เกี่ยวกับเมีย จดหมายรักจากอเมริกา สบตามังกร ย่ำจีนแดง และเบิ่งลาว เช่น

สบตามังกร ผู้แต่งเน้นการแสดงทักษะเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของชาวจีน ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนในการดำรงชีวิต ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพื่อขึ้นและผู้อ่านทำประโยชน์เพื่อประเทศชาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้แต่งมีความสนใจเรื่องการปกครอง เช่น เมื่อเดินทางไปชมคอมมูนนิตรภาพจีนและอัลบาเนียในกรุงปักกิ่ง ได้แสดงทักษะแบบสัมพันธ์ทักษะถึงลักษณะนิสัยของชาวจีนว่า ประชาชนในคอมมูนมีความอดทนในการต่อสู้ชีวิต เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของตนและประเทศชาติ ดังข้อความว่า

ถ้าจะมีแรงงานทาส ก็เห็นจะเป็นทาสที่ปลดแอกตัวเองได้แล้ว เพราะเป็นมนุษย์ที่หันหน้าเข้าหาดวงตะวัน เพื่อต่อสู้กับงาน สู้กับธรรมชาติและสู้กับความสำเร็จอันใหญ่หลวงของชาติของตน

(รัตนะ ยาวะประภาษ.2519: 50 – 51)

เกี่ยวกับเมีย ไมตรี ลิ้มปิชาติ ได้แสดงทักษะที่มีต่อบุคคล เช่น ได้แสดงทักษะว่าประเทศไทยมีผู้หญิงสวยมากกว่าสิงคโปร์ ดังข้อความว่า

ชาวสิงคโปร์ถ้าเทียบเบอร์เซนต์แล้วความสวยของผู้หญิงคนไทยไม่ได้ ผมเดินอยู่นานกว่าจะเห็นคนสวยสักคน ผิดกับเมืองไทย

(ไมตรี ลิมปิชาติ.2537:89)

ย่ำจีนแดง การแสดงทัศนะของดาหยันในเรื่องนี้เป็นทัศนะเกี่ยวกับภาพรวมของประเทศจีน โดยเฉพาะเรื่องสภาพความเป็นอยู่ของชาวจีน ที่อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ เช่น แสดงทัศนะเกี่ยวกับลักษณะนิสัยของชาวจีนว่า คนจีนเป็นชนชาติที่ถูกทารุณกว่าชนชาติอื่น จึงทำให้เคยชินกับความยากลำบาก อดทนต่อสภาวะชีวิตจนมีฐานะดี เมื่อไปอยู่ต่างประเทศดังข้อความว่า

ไม่มีคนชาติใดในโลกที่จะอดทนเท่ากับคนจีน ไม่มีชาติใดในโลกที่ถูกทารุณมากกว่าคนจีน ฉะนั้นคนจีนจึงร่ำรวยเมื่อไปอยู่ในต่างแดน

(ดาหยัน.2526 : 30)

ส่วนการแสดงวิสุทธิทัศน์ มี 9 เรื่อง คือ นิราศลอนดอน เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก จดหมายรักจากอเมริกา จดหมายจากเมืองจีน ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน ชมชมมาลดี ไทยเทียวพม่า ทัศนะจากอินเดีย และบันทึกของคนเดินทาง วรรณกรรมแต่ละเรื่องพบวิสุทธิทัศน์ ซึ่งผู้แต่งนำหลักสัจธรรมจากประสบการณ์ชีวิตของตนหรือบุคคลอื่น แทรกไว้บางตอน เช่น

นิราศลอนดอน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชได้แสดงทัศนะที่เป็นวิสุทธิทัศน์หรือทัศนะตามหลักสัจธรรมไว้ด้วย เช่น เมื่อเดินทางผ่านประเทศพม่า ได้นึกถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เมื่อครั้งที่ไทยยังทำสงครามกับพม่าว่า การเสียกรุงศรีอยุธยาทั้ง 2 ครั้ง ทำให้เกิดวีรบุรุษที่กอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้ จึงแสดงทัศนะว่าธรรมชาติกำหนดให้ทุกสิ่งในโลกมีของคู่กัน ดังความว่า

ธรรมชาติให้ของคู่แก่เราเสมอ แม้แต่คนดีก็ควรรู้คุณค่าคนชั่ว เพราะถ้าไม่มีความชั่วความดีจะมีได้หรือ กลางวันโดยไม่มีกลางคืนเป็นไปได้อย่างไร

(ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช.มปป : 23)

จดหมายรักจากอเมริกา เมื่อผู้แต่งเห็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชาวลองไอส์แลนด์ในประเทศสหรัฐอเมริกา แต่ในขณะเดียวกันมีเสาะเร้าป้องกันการโจมตีจากชิปนาวซและอาวุธนิวเคลียร์ ได้แสดงทัศนะที่เป็นวิสุทธิทัศน์ตามหลักสัจธรรมไว้ว่า ความสุขและความทุกข์เป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ดังข้อความว่า

เมื่อแรกเห็นเสาะเร้า เครื่องสูบน้ำนิวเคลียร์ ฉับร่าคาญตา ร่าคาญใจ แต่คิดๆไปก็เป็นอนุสติ ปลงตกไม่ให้ลืมหัก มีความสุขที่ไหนก็มีความสุขที่นั่น

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2507:232)

ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน ผู้แต่งได้แสดงทัศนะแบบวิสุทธิทัศนะ หรือทัศนะตามหลัก สัจธรรม เช่น เมื่อได้ฟังอำมาของเพื่อนเล่าถึงความลำบากของตนในอดีต ก็ได้แสดงทัศนะว่าชีวิตคือ การต่อสู้ ที่เราต้องเผชิญกับทั้งความทุกข์และความสุขสลับกันไป ดังข้อความว่า

ชีวิตคือการต่อสู้จริง ๆ และในช่วงชีวิตของคนเรานั้นย่อมมีทั้งทุกข์และสุขสมหวัง และผิดหวังคละเคล้ากันไป
เสมอ

(ไมตรี ลิมปิจาติ.2537:133)

ชมช่อมาลดี สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงแสดงทัศนะที่เป็นวิสุทธิทัศนะไว้ในตอนที่เสด็จเยือนประเทศอินโดนีเซีย และได้ทอดพระเนตรสภาพความก้าวหน้า ในการพัฒนาประเทศ จึงทำให้ทรงแสดงทัศนะว่า ทุกคนในโลกต้องช่วยเหลือกัน เพราะไม่มีใคร สามารถอยู่ตามลำพังได้ ดังนั้นหากประชาชนในเพื่อนบ้านมีความสุข จะทำให้คนไทยมีความสุข ด้วย ดังข้อความว่า

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าในโลกปัจจุบันนี้ ไม่มีใครอยู่ได้แต่ลำพังตนเอง ต้องอาศัยความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกัน
และกัน ถ้าประเทศเพื่อนบ้านเจริญรุ่งเรือง ประชาชนมีความสุข เราก็ย่อมจะมีความสุขร่มเย็นด้วย
(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2528: 319 - 320)

ทัศนะจากอินเดีย เมื่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จถึง ศาลาโนทยาน ซึ่งเป็นสถานที่พุทธปรินิพพาน ก็ทรงแสดงทัศนะที่เป็นวิสุทธิทัศนะว่า สรรพสิ่งในโลก ล้วนไม่จีรังยั่งยืน ดังข้อความว่า

สถานที่นี้ชวนให้คิดถึง ความเปลี่ยนแปลงของโลกที่ไม่มีสิ่งใดยั่งยืนตั้งอยู่ค้ำฟ้า
(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2530: 106)

การแสดงทัศนะในนิราศร้อยแก้วสมัยรัชกาลที่ 4 มีแต่สัมพันธ์ทัศนะแทรกอยู่บางตอน เพราะ มีจุดมุ่งหมายคือการรายงานผลการปฏิบัติราชการ สมัยรัชกาลที่ 5 นิราศร้อยแก้วทุกเรื่องมี สัมพันธ์ทัศนะตลอดทั้งเรื่อง เพิ่มวิสุทธิทัศนะแทรกอยู่เพียงบางเรื่อง ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 มีแต่สัมพันธ์ทัศนะ แต่ก็ยังคงพบตลอดทั้งเรื่อง ในสมัยปัจจุบันมีทั้งสัมพันธ์ทัศนะและวิสุทธิทัศนะ เน้นการแสดงสัมพันธ์ทัศนะ และมีวิสุทธิทัศนะมากขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านได้รับความรู้ความเพลิดเพลิน

3.5 การแทรกบทชมธรรมชาติ

การแทรกบทชมธรรมชาติในนิราศร้อยกรองเป็นชนบในการแต่งนิราศที่กวีพรรณนาธรรมชาติที่ พบเห็นตามเส้นทาง เพื่อให้สัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกของตน หรือชมธรรมชาติเพื่อแสดงความ สามารถทางการประพันธ์ ช่วยเสริมให้นิราศมีความไพเราะ นิราศร้อยกรองมีวิธีการชมธรรมชาติคือ ชมธรรมชาติแบบฉากจริง และฉากในจินตนาการ ดังที่สายทิพย์ นุกูลกิจ(2523:105-110)กล่าวว่า

การชมธรรมชาติแบบฉากจริง ได้แก่ การชมธรรมชาติตามสภาพความเป็นจริง หรือชมอย่างสมจริง อาจแยกย่อยได้เป็นชมอย่างพรรณนาภาพ ชมอย่างพิศวงในธรรมชาติ ชมธรรมชาติอย่างสะเทือนใจ ส่วนการชมธรรมชาติแบบฉากในจินตนาการ ได้แก่ การชมธรรมชาติตามความนึกฝันหรือจินตนาการของกวี อาจแยกย่อยได้เป็น ชมธรรมชาติแบบสร้างความนึกฝันอันบริสุทธิ์ ชมธรรมชาติให้สัมพันธ์กับนาง เพื่อสื่อโยงไปหา นางอันเป็นที่รัก และชมธรรมชาติแบบเล่นอักษรเล่นสระ

เมื่อใช้เกณฑ์ข้างต้นในการพิจารณาการแทรกบทชมธรรมชาติในนิราศร้อยแก้วแล้ว มีผลการศึกษาดังนี้

3.5.1 สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2400-2411)

ในสมัยนี้ไม่ปรากฏการชมธรรมชาติ เนื่องจากผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายที่เน้นการบันทึกข้อเท็จจริงในการปฏิบัติราชการ เพื่อเสนอต่อทางราชการไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ จึงไม่สามารถบันทึกเรื่องราวต่างๆ ตามความสนใจของตนไว้ได้มากนัก

3.5.2 สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ที่นำมาวิเคราะห์มี 8 เรื่อง เริ่มเขียนเป็นอนุทิน 4 เรื่องใน พ.ศ.2420-2439 ต่อมาเขียนเป็นจดหมายเหตุ 2 เรื่อง ในพ.ศ.2440 และพ.ศ.2449 แล้วจึงเขียนเป็นจดหมายเหตุในพ.ศ.2444-2445 แต่มีการแทรกบทชมธรรมชาติอยู่ 5 เรื่อง ซึ่งทั้ง 5 เรื่องเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 คือ

เสด็จประพาสไทรโยค พระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2420

ระยะทางเสด็จประพาสแหลมมลายู พระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2433

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน พระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2439

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440

ไกลบ้าน พระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2449

นิราศร้อยแก้วเรื่องดังกล่าวมีรูปแบบอนุทินหรือจดหมายเหตุ ซึ่งเป็นรูปแบบที่สามารถบันทึกเรื่องราวต่างๆ ได้ตามที่ผู้แต่งต้องการ จึงมีการแทรกบทชมธรรมชาติไว้ในเรื่อง และมีวิธีการชมธรรมชาติดังนี้

3.5.2.1 การชมธรรมชาติแบบฉากจริง ตามสภาพจริงปรากฏ มีแทรกอยู่ในนิราศร้อยแก้วทั้ง 5 เรื่อง ดังนี้

เสด็จประพาสไทรโยค เมื่อรัชกาลที่ 5 ทอดพระเนตรธรรมชาติตามสถานที่ต่างๆ จะทรงบันทึกการเดินทางโดยแทรกการชมธรรมชาติตามสภาพจริงที่ปรากฏ เพราะทรงมีจุดมุ่งหมายในการพระราชนิพนธ์เรื่องนี้คือ การบันทึกสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรระหว่างการเสด็จประพาสไว้เพื่อเตือนความทรงจำ เช่น ทรงบันทึกชื่อพันธุ์ไม้หรือชื่อนกชนิดต่างๆ ที่ได้ทอดพระเนตรระหว่างทาง และเมื่อได้ทอดพระเนตรธรรมชาติตามลำน้ำน้อยในเมืองกาญจนบุรี ได้ทรงพรรณนาถึงกลุ่มผีเสื้อนานาพันธุ์ที่บินอยู่เหนือแม่น้ำน้อยจำนวนมาก พร้อมกับทรงบันทึกว่าบริเวณแม่น้ำน้อย มีสัตว์อาศัยอยู่ชุกชุมมากกว่าแม่น้ำแควใหญ่ จึงทำให้มีธรรมชาติงดงามมาก ดังข้อความว่า

มีเสือมีขมมีนกหลายเพศหลายพรรณหลายอย่าง บินตอมอยู่ตามหาดเป็นหมู่ๆ ที่จับอยู่เป็นกลุ่มๆ แล้วบินวนร่อนอยู่ ลวดลายอย่างใดก็อย่างนั้น หมู่หนึ่งหมู่ใดนั้นไม่ได้ปะปนกัน ดูงามนักในแม่น้ำน้อยที่ขึ้นไป ไม่เหมือนแม่น้ำแควใหญ่ เลยเป็นบ้านช่องวังวังของสัตว์ทั้งปวง

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 : 180)

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู บทชมธรรมชาติที่ปรากฏในเรื่องนี้จะเป็นการชมธรรมชาติของสถานที่ต่างๆตามสภาพจริงที่ปรากฏ เช่น การชมธรรมชาติบริเวณหินช่องในเมืองชุมพรว่ามีทิวเขาสูงชันไปทั้ง 2 ข้าง และทรงได้ยินเสียงน้ำไหลตกลงมากระทบก้อนหิน นอกจากนั้นที่ริมลำธารมีต้นบอนขึ้นเป็นทิวแถวไปโดยตลอด ทำให้ดูสวยงามมาก ดังข้อความว่า

คำที่เรียกว่า หินช่องนี้คือ เป็นช่องไปในหว่างเขา ๆ สูงทั้งสองข้าง สลับซับซ้อน ยอดนี้ไปยอดโน้นมาเป็นกำแพงติดพิศไม่ขาดสาย ทางที่เดินในระหว่างหินช่องนี้ เดินในลำธารที่เป็นต้นคลองกะลี้ หรือชะหลิกนั้นโดยมาก ที่ต้นน้ำจะออกมาจากเขาอย่างไรรู้ไม่เห็น แต่พ่นน้ำแบ่งมาก็เห็นสายน้ำที่ไหลตกลงข้างเมืองกระเป็นตอนๆ มีตกลงตามก้อนศิลาตั้งชู้ชู้ ๒-๓ แห่ง ในระวางนั้นแลต่อไปก็เป็นลำธารเหมือนธารน้ำตกทั้งปวง แต่ไม่กว้างนัก ... ริมสายน้ำต้นบอนขึ้นยัดเยียดสะพรั่งเขียวตลอดไป มักจะเป็นสายตรงไปยาวๆ จะหักโอนก็เล็กน้อยแลคลี่ไปงามนัก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 1 : 39 – 40)

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน การชมธรรมชาติในเรื่องนี้จะเป็นการชมธรรมชาติแบบฉาบฉวย ตามสภาพจริงที่ผู้แต่งพบเห็น เช่น ทรงชมความงามตามธรรมชาติของภูมิประเทศในตำบลจิปานะ เมืองบุญเตนชอกว่า มีทิวเขาสูงสลับซับซ้อนชันชันไปกับลำธารที่มีอยู่เป็นระยะๆ และภูเขาในตำบลนี้เปิดโล่งให้เห็นท้องฟ้าได้โดยรอบ จนให้ความรู้สึกเหมือนอยู่ใกล้ท้องฟ้ามากขึ้น ดังตอนว่า

เกือบจะเรียกได้นึกอยากได้อะไรก็ได้ทั้งสิ้น จะดูลำธารน้ำหรือน้ำโจน ภูเขาล้วนแต่งามไปหมด ที่ลี้กก็ลี้กสุดตา ที่สูงก็สูงจนเมฆหมอกเป็นยอดเขาซับซ้อนกันไป จะว่าเพนคลี่ก็ไม่เชิง ด้วยไม่ได้เพนลูกเขาสูงๆ ต่ำๆ เช่น สิงคโปร์ จะว่าเพนกำแพงเช่นเคยชมกันเหมือนทางชุมพรไปเมืองกระก็ไม่ได้ ด้วยไม่เพนเขาอัดแอไม่มีเงาอันใดมาบังเลย แลเห็นขอบฟ้าโปร่งรอบ ดูเหมือนตัวเราขึ้นไปใกล้ฟ้าเข้าทุกที

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2516 : 76)

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 รัชกาลที่ 5 ทรงชมธรรมชาติตามสภาพจริงที่ปรากฏ เช่น ทรงเล่าถึงภาพนกยูงที่บินโฉบปลาในท้องทะเล โดยยกคำกลอนในนิราศของหม่อมราโชทัย ตอนที่กล่าวถึงนกยูงมาประกอบ และทรงเล่าว่านกยูงมีลักษณะคล้ายนกนางนวล แต่ไม่มีสีขาวทั้งตัว ดังข้อความว่า

หนึ่งวันนี้เป็นวันแรกที่ได้อ่านนภุบี ที่เห็นกันเมื่อคราวทูตไปเมืองอังกฤษ หม่อมราชวงศ์ท้าวในนิราศว่า “นกออกเจียวเหยี่ยวแย่งพองเพลงพลัด ก็คำดัดคั่นคั่นพันปีกขา นกพรรณหนึ่งเที่ยวท่องท้องซลา อังกฤษว่านกบูบีปีกขมบอ บ้างบินว่อนร่อนราตาบตาโถม จับกระโจมลงริมคณชอบกลั่นหอ ไม่ครั้นคร้ามขามขยาดปลาดพอง เอี่ยมล่อเหมือนเช่นอย่างนกนางนวล” ที่ว่าเหมือนนกนางนวลนั้นจริง แต่ไม่ขาวทั้งตัว มีที่เป็นสีมอ
บางแห่งได้ปีกสีขาว เห็นโฉบปลาเป็นหมมีเป็นอันมาก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 1:70-71)

ไกลบ้าน บทชมธรรมชาติในเรื่องไกลบ้านเป็นบทชมธรรมชาติตามสภาพจริงที่ปรากฏ เช่น รัชกาลที่ 5 ทรงบอกชื่อและลักษณะรูปร่างดอกไม้ชนิดต่างๆบนยอดเขาในเมืองนารวิก ประเทศ นอร์เวย์ว่า ขึ้นสลับกันราวกับปูด้วยพรม ดังตอนที่ว่า

มีพืชพรรณต้นไม้ต่างๆที่มีดอกสลับสีกันเช่นดอกเหลืองๆเล็ก เรียกว่าบัตเตอร์คัพ ดอกสีน้ำเงินเรียกว่า บลูเบล ดอกสีม่วงเรียกว่าไวโอเลต ดอกสีสรรและรูปพรรณเหมือนกับดอกบานไม่รู้โรยแต่แข็งกว่า เรียกว่าโคลเวอ มีดอกไม้ไม่รู้จักชื่อหลายอย่าง เช่นเป็นช่อๆเหมือนสร้อยไก่แต่เล็ก มีดอกขาวสองสามอย่าง อย่างหนึ่งขาวปนปูเหมือนฝ้าย รูปพรรณเหมือนพุ่มน่านหมวกทหาร ดอกไม้เหล่านี้ขึ้นระคนปนกัน สลับสีเป็นปูพรม

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 2:97-98)

3.5.2.2 การชมธรรมชาติแบบฉากจริง โดยการแสดงอารมณ์สะท้อนใจของผู้แต่ง มี 1 เรื่องคือ **เสด็จประพาสไทรโยค** รัชกาลที่ 5 จะทรงชมธรรมชาติโดยเชื่อมโยงกับความรู้สึกส่วนพระองค์ เพื่อเตือนความทรงจำถึงความรู้สึกของพระองค์ในขณะที่ได้ทอดพระเนตรสิ่งต่างๆ ดังในตอนหนึ่งที่ทรงลงเรือพระที่นั่งชมนกชมไม้ตามลำน้ำไกล้พลับพลาที่วังหมึก ในเมืองกาญจนบุรี ก็ทรงบันทึกถึงนกชนิดต่างๆ ที่ได้ทอดพระเนตร และทรงกล่าวว่า ทรงรู้สึกสำราญพระราชหฤทัย จึงพระราชนิพนธ์โคลงที่มีใจความเป็นการชมธรรมชาติตามลำน้ำดังกล่าว โดยทรงชมธรรมชาติเชื่อมโยงกับการแสดงอารมณ์สะท้อนใจของพระองค์ ตามลักษณะของนิราศ คือ การชมธรรมชาติให้สัมพันธ์กับความรู้สึกคิดถึงนางอันเป็นที่รักว่า เมื่อได้ทอดพระเนตรภาพนกที่อยู่เคียงคู่กัน ก็ทำให้ทรงรู้สึกคิดถึงและเป็นห่วงนางอันเป็นที่รักที่จากมา ดังตอนที่ว่า

หนึ่งวันนั่งเรือเล็กไปนั้น นั่งพิจารณาลำน้ำและป่าไม้ เมื่อเวลาพระอาทิตย์ตกเสียงนางนกยูง นกกวัก นกออก นกเงือก นกกระแตแต้แวดร้อง ไก่ป่าขันแข่งแซ่ไปดูสบายใจดี คิดโคลงให้ เยอแนลหน่อยหนึ่ง

ปีกขาแซงแซ่ซ้อง	หลายเสียง
บ้างหยุดบ้างบินเฉย	สู้ไม้
ขึ้นรั้งร่วมคู่เคียง	กันพลอด
ฟังเพลินเพลินใจให้	ห่วงน้องเนาหลัง

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504 : 94 – 95)

3.5.3 สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มี 1 เรื่องคือนิราศนครวัด ไม่มีการแทรกบทชมธรรมชาติ เพราะผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายในการบันทึกประสบการณ์การเดินทางที่มักเป็นเรื่องศิลปกรรมตามโบราณสถาน

3.5.4 สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477)

ในสมัยนี้มีนิราศร้อยแก้ว 2 เรื่องคือพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา และเสด็จยุโรปครั้งที่ 2 ไม่ปรากฏการแทรกบทชมธรรมชาติ เพราะมีจุดมุ่งหมายที่เน้นการบันทึกข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประสบการณ์การเดินทางด้านอื่นๆ เช่น สภาพการพัฒนาประเทศ วัฒนธรรม เป็นต้น

3.5.5 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-2532)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มีทั้งหมด 23 เรื่อง เริ่มเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว ในพ.ศ.2492 แล้วจึงเขียนเป็นอนุทิน 1 เรื่องในพ.ศ.2494 ต่อมาเขียนเป็นจดหมาย 1 เรื่องในพ.ศ.2513 และนิยมเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว ในพ.ศ.2496-2532 โดยมีการแทรกบทชมธรรมชาติ 5 เรื่องคือ

นิราศยุโรป ของ ดุษฎีมาลา แต่งใน พ.ศ.2494

จดหมายจากเมืองจีน ของผะอับ ไปชะกะฤๅณะ แต่งในพ.ศ.2513

จดหมายรักจากอเมริกา ของ ส.ศิวัรักษ์ แต่งในพ.ศ.2507

จดหมายจากโรม ของสุวรรณี สุคนธา แต่งในพ.ศ.2512

บิน 36,000 ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ เป็นผลงานของพรพรรณ ชารานุมาศ ที่แต่งในพ.ศ.2528

วิธีการชมธรรมชาติของสารคดีท่องเที่ยวทั้ง 5 เรื่องดังกล่าว มีดังนี้

3.5.5.1 การชมธรรมชาติแบบจากจริง ตามสภาพจริงที่ปรากฏ มีแทรกอยู่ในนิราศร้อยแก้วทั้ง 5 เรื่อง เช่น

นิราศยุโรป ผู้แต่งพรรณนาถึงทุ่งนา ไร่ บ้านเรือน ทะเลสาบ และทิวเขาที่อยู่สลับซับซ้อนกันไป พร้อมกับแสดงทัศนะประกอบว่า ธรรมชาติตามเส้นทางที่ไปเมืองลูเซิร์นนี้มีความงดงามมากกว่าเมืองเซนต์มอริสส์ และมีความงดงามราวกับเป็นภาพเขียน ดังตัวอย่าง

ทางไปลูเซิร์นนี้ยิ่งงามกว่าทางไปเซนต์มอริสส์เสียอีก มองดูเพลินตาเพลินใจตลอดทาง ไม่มีที่ใดจะพูดได้ว่าสวยพอใช้ได้เลยสักแห่งเดียว เพราะมันสวยสุดใจคล้ายภาพเขียนไปทั้งนั้นสวยกว่าวิวเชียงใหม่ เชียงราย ภูเก็ต และภูกระดึงรวมกันหลายเท่า บางแห่งสวยจนบอกไม่ถูก รถแล่นผ่านทุ่งนาและเนินเขาซึ่งมีไร่ผักต่างๆ คันด้วยบ้านเรือนอันสะอาดตาเป็นตอนๆ ไปจนตลอดทาง แล้วจึงผ่านทะเลสาบอีกหลายทะเล ทะเลสาบเหล่านี้คดเคี้ยวน่าดูและมองเห็นภูเขาหลายลูกอยู่อีกฟากหนึ่ง

(ดุษฎีมาลา.2494 : 61)

จดหมายจากเมืองจีน ผู้แต่งชมธรรมชาติตามสภาพจริงที่ปรากฏ เช่น ชมความงดงามของทัศนียภาพรอบพิพิธภัณฑน์ในเมืองไทเปว่า มีทิวทัศน์ที่งดงามจนน่าอัศจรรย์ ดังที่เล่าว่า

กฎหมายอาญาฉบับใหม่เป็นชั้นๆ ผู้นำพิศวาสที่ธรรมชาติช่างสร้างมาอย่างมีศิลปะ

(ผะอบ ไปสะกฤษณะ.2513:28)

บิน36,000ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ การชมธรรมชาติในเรื่องนี้เป็นการพรรณนาถึงความสวยงามของภูมิประเทศตามสภาพจริงที่ปรากฏ เช่น กล่าวถึงทัศนียภาพของเมืองซีแอตเติลสวยงามเพราะตั้งอยู่ระหว่างหุบเขาและอ่าว ทำให้เกิดแสงสะท้อนเป็นประกายงดงาม และมีหิมะปกคลุมยอดเขาราวกับมีหิมะสีขาวรอบไว้ ดังข้อความว่า

ที่ตั้งของเมืองซีแอตเติลจัดว่ามีธรรมชาติสวยงามสะอาดตาเมืองหนึ่ง ตัวเมืองอิงแอบอยู่ระหว่างเทือกเขาแคสเคดกับภูเขาโอลิมปิก ในวันที่มีอากาศแจ่มใส ถ้ามองข้ามอ่าวพูเกตชาวดอกไปจะแลเห็นเทือกเขาโอลิมปิกยืนหมื่นอยู่ดูราวกับกำแพงประดับด้วยใบเสมาที่สะท้อนแสงอาทิตย์ระยิบระยับไกลออกไปทางเหนือ จะเห็นยอดเขาเบเคอร์ซึ่งมีหิมะปกคลุมขาวโพลนเหมือนเอาหิมะขาวมาครอบไว้ และทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ก็จะเห็นเทือกเขาเรเนียร์ปรากฏอยู่รายๆ หิมะที่ปกคลุมอยู่บนยอดเขาแลดูสูงขึ้นไปเหนือเมฆ

(บิน 36,000ไมล์ เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้:132-133)

3.5.5.2 การชมธรรมชาติแบบฉากจริง โดยการแสดงอารมณ์สะท้อนใจของผู้แต่ง มี 1 เรื่องคือ จดหมายรักจากอเมริกา ซึ่งผู้แต่งชมธรรมชาติให้สัมพันธ์กับความรู้สึกคิดถึงคนรักที่ตนสมมุติขึ้น แทรกอยู่ในตอนที่เป็นกลอนเล่าการเดินทางข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกว่า หากมีคนรักร่วมเดินทางมาด้วย จะชวนให้ชมทิวทัศน์ยามพระอาทิตย์ส่องสว่างท่ามกลางท้องฟ้าดังตอนที่ว่า

จิตพะวงจงจ่อต่อที่น้อง
จะชื่นชมผืนฟ้านภาลัย

หากคู่ครองร่วมทางหว่างฟ้าใส
ยามอุทัยไขแสงแข่งอัมพร

(จดหมายรักจากอเมริกา:49)

การแทรกบทชมธรรมชาติในนิราศร้อยแก้ว เริ่มปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นการชมธรรมชาติแบบฉากจริงตามสภาพจริงที่ปรากฏ และชมธรรมชาติแบบฉากจริง โดยการแสดงอารมณ์สะท้อนใจของผู้แต่ง โดยพบแทรกอยู่เพียงบางตอน ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ไม่มีการแทรกบทชมธรรมชาติ ในสมัยรัชกาลที่ 9 มีการแทรกบทชมธรรมชาติแบบฉากจริงที่ชมตามสภาพจริงที่ปรากฏ หรือชมโดยแสดงอารมณ์สะท้อนใจของผู้แต่งที่คิดถึงคนรัก ที่จินตนาการขึ้นมาไว้เพียงบางตอนในบางเรื่องเท่านั้น จึงแสดงให้เห็นว่านิราศร้อยแก้วไม่มีการแทรกบทชมธรรมชาติแบบฉากในจินตนาการ มีแต่การชมแบบฉากจริง และเป็นชนบทนิราศที่ไม่นิยมมาใช้ในนิราศร้อยแก้ว เพราะนิราศร้อยแก้วมีจุดมุ่งหมายบันทึกประสบการณ์การเดินทาง มีสิ่งอื่นๆที่น่าสนใจบันทึกมากมาย นอกจากนั้นการเดินทางไปสถานที่ต่างๆใช้เวลารวดเร็ว จึงมีเวลาสังเกตสิ่งต่างๆตามรายทางน้อยกว่าในสมัยก่อนที่ผู้แต่งนิราศใช้เวลาในการเดินทางนาน จึงพรรณนาถึงธรรมชาติมาก

3.6 การแทรกเกร็ดความรู้

การแทรกเกร็ดความรู้เป็นชนบในการแต่งนิราศ ที่ทำให้เรื่องน่าอ่านมากขึ้น เกร็ดความรู้ส่วนมากที่ปรากฏในนิราศร้อยกรองคือ ตำนาน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ และประวัติศาสตร์ ส่วนการแทรกเกร็ดความรู้ในนิราศร้อยแก้ว มีดังนี้

3.6.1 สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2400-2411)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ไม่ปรากฏการแทรกเกร็ดความรู้ เพราะมุ่งบันทึกเรื่องราวราชการ

3.6.2 สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ ที่ได้นำมาศึกษามี 8 เรื่อง ซึ่งเริ่มเขียนในรูปแบบอนุทิน 4 เรื่องในพ.ศ.2420-2439 ต่อมาเขียนเป็นจดหมาย 2 เรื่องในพ.ศ.2440 และพ.ศ.2449 จากนั้นเขียนเป็นจดหมายเหตุใน พ.ศ.2444-2445 ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีนิราศร้อยแก้ว 3 รูปแบบ คือ อนุทิน จดหมาย และจดหมายเหตุ จำนวน 8 เรื่อง ดังนี้

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2420

ระยะทางเสด็จประพาสสมณชลอยุธยา รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2421

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2433

ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2439

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2440

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2444

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2445

ไกลบ้าน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ในพ.ศ.2449

นิราศร้อยแก้วทุกเรื่องในสมัยนี้ มีการแทรกเกร็ดความรู้ไว้ทุกเรื่อง ซึ่งมีเกร็ดความรู้ด้าน ตำนาน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ และประวัติศาสตร์ตามชนบนิราศร้อยกรอง แต่เพิ่มเกร็ดความรู้ด้านอื่นๆ ไปด้วย เช่น

3.6.2.1 ตำนานสถานที่ และความเชื่อ มี 7 เรื่องคือ เสด็จประพาสไทรโยค ระยะทางเสด็จประพาสสมณชลอยุธยา เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี และไกลบ้าน เช่น

เสด็จประพาสไทรโยค ระหว่างที่รัชกาลที่ 5 เสด็จทอดพระเนตรสถานที่ต่างๆ ได้ทรงแทรกการเล่าถึงตำนานเกี่ยวกับสถานที่เหล่านั้นประกอบไปด้วย เช่น ทรงเล่าตำนานความเป็นมาของชื่อเขากินนร ในกาญจนบุรีว่า ตั้งชื่อตามลักษณะหน้าผาของเขาแห่งนี้ ซึ่งมีช่องเป็นโพรงเข้าไปเป็นจำนวนมาก และประชาชนคิดกันไปว่าเป็นที่อยู่อาศัยของพวกกินนร ดังข้อความว่า

เขากินรณีได้ชื่อเพราะหน้าผาเหล่านี้ ด้วยตามหน้าผานั้นเป็นทลืบเป็นเพิงศิลาช่องๆไปมากหลายแห่ง เขา
คิดเอาว่าเป็นรังที่กินรณมาอาศัย

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504: 127)

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จทอดพระเนตรสถานที่
ต่างๆ ได้ทรงแทรกความเชื่อของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นประกอบไว้ด้วย เช่น เมื่อเสด็จพระราช
ดำเนินถึงลพบุรี ได้ทอดพระเนตรเสาดินที่สันนิษฐานกันว่าเป็นศรของพระนารายณ์ ได้ทรงเล่าถึง
ความเชื่อของชาวบ้านว่า เสาดินนี้มีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นเครื่องรางของขลัง จึงมีผู้ลักลอบต๋อยเอา
หินจากเสาดินไปจนเหลือขนาดเล็กลงกว่าเดิม ดังข้อความว่า

เสาดินแต่ก่อนสูง ลึกต่ำกว่าดินลงไปประมาณคอกเดียว ว่าเสาดินนั้นจับกลอนได้น้อยๆ แต่ดูเหมือนเสาดินนั้นจะ
ยาวปักลงไปดินลึกมาก ซึ่งสันลงไปดินมากดังนี้ เพราะคนทั้งปวงพากันนับถือว่าขลังเป็นเครื่องรางต่าง
คนต่างต๋อยไปคนละเล็กละน้อยเสมอไป จึงได้หมดลงไปทุกที

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2470 :18)

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก มีตำนานของปราสาทที่จมดินอยู่ในบริเวณวัดศรี
สวาย ในเมืองสุโขทัยที่ว่า ในอดีตมีพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยพระองค์หนึ่งที่ประพบัติไม่ดี จึงถูกธรณี
สูบปราสาทจมลงดินไป ดังข้อความว่า

วัดศรีสวายนี้มีปรากฏปราสาทจมดิน เขาเล่ากันว่าเปปราสาทที่อยู่เจ้าแผ่นดินสุโขทัยแต่ก่อน และพระ
เจ้าแผ่นดินองค์นั้นประพบัติตนอูตรี ธรณีจึงสูบเอาปราสาทจมลงไป เสาดินที่พบในปราสาทยังมีปรากฏ

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.2506 : 88)

ไกลบ้าน รัชกาลที่ 5 ทรงเล่าตำนาน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ที่น่าสนใจ เพื่อให้
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิมิตนาถ ทรงได้รับความรู้และความเพลิดเพลิน นอกเหนือจากทรงได้
ทราบทุกข์สุขส่วนพระองค์ เช่น ทรงเล่าถึงตำนานเกี่ยวกับภูมิประเทศของนอร์เวย์ว่ามีภูมิประเทศ
ส่วนใหญ่เป็นภูเขา เพราะเมื่อครั้งที่พระเจ้าสร้างโลกได้ทรงโปรยภูเขาลงบนพื้นที่ยของประเทศมาก
เกินไป ดังข้อความว่า

พวกชาวนอร์เวย์เขากล่าวกันว่า ชาวเมืองมอนติโคโรพูดว่า เมื่อพระเจ้าสร้างโลก คิดจะให้เขาในประเทศ
ต่างๆ จึงหยิบโปรยลงไปแห่งละเล็กละน้อย เมื่อถึงมอนติโคโรเหลือเท่าใดเทลงไปหมด จึงได้เป็นเขาไปทั้ง
สิ้น ที่นอร์เวย์พระเจ้าองค์จะได้โปรยลงมาเหมือนกัน จึงได้เป็นเขาไปหมด

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 2:75-76)

3.6.2.2 ประวัติศาสตร์ มี 6 เรื่องคือ เสด็จประพาสไทรโยค ระยะทางเสด็จประพาส
มณฑลอยุธยา เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาส

ยุโรป พ.ศ.2440 จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก ไกลบ้าน ซึ่งทุกเรื่องมีการเล่าเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น

เสด็จประพาสไทรโยค เป็นเกร็ดความรู้ที่รัชกาลที่ 5 มักจะทรงเล่าแทรกไว้ในเรื่องเมื่อเสด็จผ่านสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย เช่น เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จถึงลาดหญ้า ได้ทรงเล่าถึงเรื่องประวัติศาสตร์เมื่อครั้งที่ไทยยังทำสงครามกับพม่า โดยทรงแสดงทัศนะว่า ลาดหญ้าเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ เพราะเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งฝ่ายไทยและพม่าจึงต่างแย่งชิงกันตั้งกองทัพที่นี้ ดังข้อความว่า

ที่ลาดหญ้านี้มีหญ้ามก ถ้าจะเลี้ยงช้างสักก็ร้อยก็เลี้ยงได้ เป็นที่สำคัญในการศึก เมื่อเรายังทำศึกอยู่กับพม่า กองทัพเราตั้งรับหรือกองทัพข้าศึกจะมาตั้ง ก็มักจะชิงเอาที่นี้ไว้ในกองทัพ ด้วยเป็นที่อุดมได้อาศัยเลี้ยงพาหนะในกองทัพได้มาก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504: 61)

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 รัชกาลที่ 5 มักทรงเล่าถึงเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองการปกครองของประเทศต่างๆ เท่าที่ทรงทราบ เช่น เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงเกาะเซฟาโลเนีย ในทะเล ไอโอเนียน ก็ได้ทรงเล่าว่าเกาะแห่งนี้ในอดีตเคยเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษ แต่ปัจจุบันอยู่ในการปกครองของประเทศกรีซ ดังที่ทรงเล่าว่า

เวลาพายเรือผ่านเกาะเซฟาโลเนีย เป็นเกาะหนึ่งในหมู่ไอโอเนียน ซึ่งแต่ก่อนเป็นของอังกฤษ แล้วยกกรรมเข้ากับกรีก

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 1:44)

3.6.2.3 คำศัพท์ภาษาท้องถิ่น มี 3 เรื่องคือ เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู ระยะทางเที่ยวขวากว่าสองเดือน และพระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 เช่น

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงแทรกความรู้เรื่องคำศัพท์ในภาษามลายู เช่น ในตอนที่เสด็จประพาสเมืองไทร ได้ทรงอธิบายถึงศัพท์คำว่า “ตวนกู” และ “องกู” ในภาษามลายูว่าเป็นคำบอกยศ หมายถึงตำแหน่งเจ้าเมือง แต่ชาวเมืองแประจะใช้คำว่า “องกู” ส่วนชาวเมืองไทรใช้คำว่า “ตวนกู” ดังข้อความว่า

เราถามถึงคำเรียกว่าตวนกูกับองกูเหมือนกันหรือไม่ เขาว່องกูเป็นยศข้างพวกแประใช้ ข้างนี้ใช้ตวนกูๆนั้นก็ใช้เฉพาะแต่ตัวเจ้าเมือง นอกนั้นเป็นแต่กูเปล่า

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 1 : 208-209)

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 เช่น ทรงอธิบายถึงคำศัพท์ในภาษาฮีบรูที่ใช้เรียกพระเจ้าแผ่นดินและพระราชินีว่า

คำที่เรียกกันในราชการใช้ มลิก เอล เชียม กวินไซ้ มลิกา เอลอิงลัน แต่เด็กตามถนนมันตะโกนกันเรียก สุลต่านๆใช้แต่พระเจ้าแผ่นดินเดอก็

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม1 :131)

3.6.2.4 หน่วยเงินตราต่างประเทศ มี 1 เรื่องคือ ระยะทางที่ยาวกว่าสองเดือน ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงเล่าถึงหน่วยเงินตราที่ชาวซาอุดีอาระเบียใช้เมื่อเสด็จประพาสเกาะบังกา ซึ่งอยู่ในอาณาเขตของหมู่เกาะซาวาว่าประชาชนในเกาะบังกาใช้หน่วยเงินตราของประเทศเนเธอร์แลนด์คือเหรียญขนาดใหญ่เรียกว่า “ริจ” เหรียญขนาดเล็กเรียกว่า “ตุ๊น” เหรียญทองแดงเรียกว่า “เซน” โดยมีอัตราการแลกเปลี่ยนคือ 100 เหรียญสิงคโปร์มีค่าเท่ากับ 130-135 กิลเดอ 1 กิลเดอ คิดเป็นเงินไทยเท่ากับ 5 สลึงเศษๆ และ 1 ริจ มีค่าเกือบ 4 บาท ดังข้อความว่า

เหรียญใหญ่เรียกริจ เหรียญเล็กเรียกตุ๊น ทองแดงเรียกเซน พิกัดแลกดังนี้ เงินเหรียญที่ใช้ที่สิงคโปร์ ๑๐๐ เหรียญ แลกเงินกิลเดอได้ ๑๓๐ ขึ้นไปหา๑๓๕ มีราคาขึ้นลงเหมือนเงินปอนด์ ถ้าคิดประมาณหยาบๆกิลเดอ ๑ อยู่ในราว ๕ สลึงเศษ เหรียญวิลันดาเหรียญใหญ่ที่เรียกว่ารินัน ๒ กิลเดอครึ่งเป็นเงินไทยประมาณ ๔ บาทหย่อนๆ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2516 : 29-30)

3.6.3 สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มีการนำมาวิเคราะห์ 1 เรื่องคือนิราศนครวัด เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังคงมีการแทรกเกร็ดด้านตำนาน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ และประวัติศาสตร์ แต่แทรกไว้ในเรื่องมาก และมีเกร็ดด้านอื่นๆเพิ่มขึ้นตามความสนใจของพระองค์

3.6.3.1 ตำนานสถานที่และความเชื่อ เป็นเกร็ดความรู้ที่ทรงเล่าแทรกไว้ในเมื่อเสด็จทอดพระเนตรปราสาทหิน หรือเทวสถานต่างๆ ที่มีตำนานความเชื่อเล่าสืบต่อกันมา เช่น เมื่อได้ประพาสเมืองพนมเปญ ได้เล่าถึงตำนานความเป็นมาของชื่อเมืองพนมเปญว่า

เดิมทีเดียวย้ายแก่คนหนึ่งชื่อ เพ็ญ ตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลนั้น มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสนาแก่กล้า ปรารถนาจะสร้างวัดแต่ขัดข้องด้วยยากจน จึงตั้งสัตย์อธิษฐาน โดยอำนาจกตลผลบุญของยายเพ็ญ บันดาลให้มีไม้ซุงลอยลำนน้ำโขงลงมาติดอยู่ที่ตรงนั้น มีทั้งพระพุทธรูปและเทวรูป อยู่ในโพรงไม้ซุง ยายเพ็ญ จึงได้ไม้ได้พระ แล้วได้กำลังสร้าง “พนม” คือภูเขาขึ้นในที่นั้น ภูเขาจึงได้ชื่อว่าพนมเพ็ญ ถ้าจะเรียกเป็นภาษาไทยก็เห็นจะเรียกว่า “เขายายเพ็ญ” ครั้นมาสร้างเมืองขึ้นเมื่อภายหลัง คนทั้งหลายจึงเรียกชื่อเมืองตามชื่อภูเขาอันเป็นสิ่งสำคัญอยู่ในท้องที่ ว่าเมืองพนมเพ็ญ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ .2537 : 12)

นอกจากนั้นทรงบันทึกความเชื่อของประชาชนเกี่ยวกับสถานที่ เมื่อได้ทอดพระเนตร ปราสาทหินนครวัด ซึ่งมีบางแห่งที่มีร่องรอยที่ยังแกะสลักไม่เสร็จว่า อาจเป็นเพราะความเชื่อซึ่งเหมือนกับคนไทยที่ว่า หากผู้ใดสร้างวัดให้เสร็จภายในช่วงอายุของตนจะได้รับอันตราย ดังตอนที่ว่า

ที่นครวัดยังมีลายแกะครึ่งๆกลางๆอยู่จนถึงทุกวันนี้หลายแห่ง หรือจะมีคติถือกันแต่สมัยเมื่อสร้างปราสาท หินทำนองเดียวกับที่ไทยถือเป็นคติในการสร้างวัดมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา คือ ถือว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดได้เสวยราชย์ตั้งรัชกาลใหม่ก็ดี หรือผู้ใดมีกำลังตั้งวงศ์สกุลใหม่ก็ดี ควรสร้างวัดเป็นอนุสาวรีย์วัดหนึ่ง แต่จะสร้างให้แล้วเสร็จไม่ได้ ต้องทิ้งค้างไว้ให้ลูกหลานสร้างต่อ...ถือกันว่าถ้าใครสร้างวัด และทำให้สำเร็จ บริบูรณ์ในชั่วอายุของตนเอง มักเป็นอันตรายเมื่อสร้างวัดสำเร็จ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ .2537 : 92)

3.6.3.2 ประวัติศาสตร์ เป็นเกร็ดความรู้ที่มักทรงเล่าไว้ เพราะทรงมีความรู้และความสนพระทัยเรื่องประวัติศาสตร์ ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

3.6.3.2.1 เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นการเล่าเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองการปกครองของประเทศกัมพูชา เช่น เมื่อเสด็จถึงเมืองกำปอด ทรงเล่าเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของสถานที่ที่เสด็จผ่าน ซึ่งมีกรณีเกี่ยวข้องกับประเทศไทยว่า ในสมัยที่ไทยยกทัพมาตีกัมพูชา หากยกทัพมาทางเรือจะมาถึงที่เมืองนี้ทุกครั้ง ดังตัวอย่าง

เมืองกำปอดนั้นตั้งอยู่ริมลำน้ำ ทางทะเลขึ้นมาเรือไฟเดิน 2 ชั่วโมง แลเห็นเรือเสาเรือใบจอดอยู่ที่ท่า 2 – 3 ลำ เป็นเมืองเก่าที่มีชื่อปรากฏอยู่ในหนังสือพงศาวดารแต่โบราณ กองทัพไทยยกมาตีกรุงกัมพูชา คราวใด ถ้าเป็นทัพเรือก็มาขึ้นที่เมืองกำปอดนี้ทุกคราว

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ .2537 : 9)

3.6.3.2.2 ประวัติโบราณสถานและโบราณวัตถุ เป็นเกร็ดความรู้ที่มักทรงเล่าประกอบไว้ในเรื่อง เพราะเป็นเรื่องที่สนพระทัยและมีความรู้ โดยทรงเล่าความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานโบราณวัตถุของประเทศกัมพูชา เช่น ทรงเล่าถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่สร้างในสมัยสมเด็จพระนโรดมว่า

เครื่องราชอิสริยาภรณ์กรุงกัมพูชา สร้างแต่ครั้งสมเด็จพระนโรดมครองกรุงกัมพูชา มี 5 ชั้น ตั้งแต่สายสะพายลงมาจนแขนแพรแถบติดอก แพรสีแดงขอบเขียว

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ .2537 : 106)

3.6.3.2.3 ประวัติดุคคลสำคัญ พระองค์ทรงเล่าประวัติบุคคลสำคัญที่พบระหว่างการเดินทาง เมื่อทรงพบกับสมเด็จพระศรีสวสดี ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ของประเทศกัมพูชา ก็ทรงเล่าถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระศรีสวสดีไว้ว่า

สมเด็จพระศรีสวสดีเป็นพระราชบุตรของสมเด็จพระทริภักษรามธิบดี(พระองค์ด้วง) ประสูติในกรุงเทพฯในรัชกาลที่ 3 เมื่อปีชวด พ.ศ. 2383 เมื่อพระราชบิดาออกมาครองกรุงกัมพูชายังทรงพระเยาว์ ถึงรัชกาลที่ 4 สมเด็จพระทริภักษจึงให้เข้าไปถวายตัวรับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ...ครั้นถึงปีมะเมีย พ.ศ. 2401 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาพระองค์ราชวดี ราชบุตรองค์ใหญ่ของสมเด็จพระทริภักษ เป็นพระเนโรดม พรหมบริรักษ์ มหาอุปราช และทรงสถาปนาพระองค์ศรีสวสดี เป็นพระทริราชคณียไกรแก้วฟ้า (ตำแหน่งพระแก้วฟ้า) โปรดฯให้กลับออกมาอยู่กรุงกัมพูชา...รัฐบาลฝรั่งเศสจึงเชิญขึ้นทรงราชย์ เมื่อพ.ศ. 2447 เวลานั้นพระชันษาได้ 64 ปี

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ .2537 : 20)

3.6.4 สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ เขียนเป็นจดหมาย ซึ่งนำมาวิเคราะห์มี 2 เรื่องคือ

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา ซึ่งรัชกาลที่ 7 ทรงพระราชนิพนธ์ ในพ.ศ.2472

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ในพ.ศ.2473

ในสมัยนี้ยังคงมีเกร็ดด้านตำนานสถานที่ และประวัติศาสตร์ แทรกความเชื่อ แต่ละเรื่องแทรกเกร็ดความรู้ไว้มาก และมีเกร็ดความรู้ดังนี้

3.6.4.1ตำนานสถานที่และความเชื่อของบุคคล พบในเรื่องพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา เป็นเกร็ดความรู้ที่มักทรงเล่าแทรกไว้ในเรื่อง เมื่อพระองค์ทราบตำนานความเป็นมาของชื่อสถานที่ และความเชื่อของบุคคลที่ทรงพบในการเดินทาง เพื่อให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้รับพระราชหัตถเลขา ในเวลาที่ทรงเล่าสถานที่ที่หรือสิ่งที่ได้ทอดพระเนตร นอกจากทราบทุกขุสขของพระองค์ เช่น เมื่อเสด็จประพาสเมืองไซโล ได้ทรงเล่าถึงตำนานความเป็นมาของชื่อวัดจันติเสฏฐ์ ที่หมายถึงพันวิหารว่าเป็นเพราะมีเจดีย์ใหญ่ที่ยอดเป็นวิหาร โดยมีเจดีย์เล็กอยู่ล้อมรอบ และสันนิษฐานกันว่าน่าจะสร้างในสมัยเดียวกันกับพระธาตุที่นครศรีธรรมราช ดังข้อความว่า

ออกจากนี้ไปวัดที่เขาเรียกว่า “จันติเสฏฐ์” แปลว่าพันวิหาร เพราะมีเจดีย์ใหญ่ตรงกลางแล้วมีเจดีย์เล็กรอบๆ ทำนองพระธาตุที่นครศรีธรรมราช เขาว่าเป็นสมัยเดียวกัน เจดีย์ใหญ่นั้นข้างล่างเป็นวิหารยอดเป็นเจดีย์แต่พังเสียแล้ว

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:134-135)

นอกจากนั้นยังได้ทรงเล่าถึงความเชื่อส่วนตัวของสุสุสนัน ซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครไซโล ที่เชื่อว่าแหวนพลอยสีขาววงหนึ่งของเขาเป็นแก้วตาของอดัม เพราะมีสิ่งที่คล้ายขนตาติดอยู่ข้างใน ดังว่า

อีกวงหนึ่งว่าเป็นแก้วตาของอาดัม! ว่าอาดัมถูกลักจากสวรรค์เสียร้องไห้จนแก้วตาหลุด! มีขนตาติดอยู่ด้วย แก้วตานี้เป็นพลอยสีขาวๆ ส่องเข้าเห็นเป็นอะไรเหมือนขนตาเต็มไปจริงๆ ด้วย ออกจะแปลก

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:17)

3.6.4.2 ประวัติศาสตร์ ปรากฏในเรื่องเสด็จยุโรปครั้งที่ 2 เป็นเกร็ดความรู้ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพมักทรงเล่าไว้เมื่อเสด็จยังเมืองที่เคยเกิดเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองการปกครอง หรือเมื่อทอดพระเนตรพิพิธภัณฑ์และโบราณสถานต่าง เช่น เมื่อเสด็จทอดพระเนตรพระราชวังฟองแตนโบล ในเมืองปารีส ได้ทรงเล่าว่าพระเจ้าโนเลียนที่1 เคยหลบภัยสงครามจากฝ่ายสัมพันธมิตรมาประทับที่วังนี้ และทรงยอมสละราชสมบัติเพื่อให้พระราชโอรสปกครองประเทศ แต่ฝ่ายสัมพันธมิตรไม่เห็นด้วย และให้เจ้านายราชวงศ์บอร์บองขึ้นครองราชย์แทน ดังตัวอย่าง

เมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๕ พระเจ้าโนเลียนรบแพ้พวกสัมพันธมิตร ถอยหนีมาตั้งอยู่ที่วังนี้ มีความโหดร้ายถึงเสียยาพิษ แต่เสวยยานั้นมากเกินไปทรงพระอาเจียนยากลำบากออกมาเสียหมด ไม่สิ้นพระชนม์จึงบอกไปยังพวกสัมพันธมิตรซึ่งเข้าไปตั้งอยู่ในปารีส ว่าจะยอมออกจากราชสมบัติให้พระเจ้ากรุงโรมราชโอรสครองต่อไป แต่พวกสัมพันธมิตรไม่ยอมให้ราชโอรสของพระเจ้าโนเลียนรับรัชทายาท จะให้เจ้านายราชวงศ์บอร์บอง กลับขึ้นครองอย่างเดิม

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ .2504:79-80)

3.6.4.3 คำศัพท์ภาษาท้องถิ่น มีในเรื่องพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา ทรงอธิบายถึงความหมายของชื่อตัวละคร และชื่อเมืองในเรื่องอิเหนา ว่า

อิเหนานั้นเรียกกันว่าปันหยี โดยมีชื่อเต็มว่า ระเด่นมาส ปันหยี กระตะปาติ คำว่า “ระเด่นมาส” นั้นเป็น ยศยังมีอยู่จนทุกวันนี้ “ปันหยี” แปลว่า “ผู้ถือธง” เป็นบรรดาศักดิ์อย่างใด เดียวนี้ก็ยังมี “กระตะปาติ” หรือ “กระรุตะปาติ” คือกะหริดติปาติของเราเป็นชื่อตัว...เมืองกูเรปนั้นคือ “กูริปปัน” เป็นภาษาชวาแปลว่า “ที่อยู่สบาย” กูริป=สบาย อัน=ที่อยู่ เป็นชื่อเมืองหลวงประเทศจังกาละ เมืองนี้อยู่ระหว่างปะสะรวนและสุระบายา

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:129-130)

3.6.4.4 กฎหมายของต่างประเทศ พบในเรื่องเสด็จยุโรปครั้งที่ 2 โดยแทรกการเล่าถึงกฎหมายในเมืองลอนดอน ประเทศอังกฤษว่าห้ามสถานบันเทิงเปิดบริการหลังเวลา 24.00น.ดังข้อความว่า

ดูการมหรสพในลอนดอนตัวอย่างหนึ่ง ด้วยมีกฎหมายห้ามมิให้เล่นเกินเที่ยงคืน กลับไม่ตึกเหมือนประเทศฝรั่งเศส

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2504:89)

3.6.5 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489- 2532)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มีการนำมาวิเคราะห์ 23 เรื่อง เริ่มเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว 1 เรื่อง ในพ.ศ.2492 ต่อมาเขียนเป็นอนุทิน 1 เรื่องในพ.ศ.2494 จดหมาย 1 เรื่องในพ.ศ.2512 จากนั้นนิยมเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว อีก 20 เรื่องตั้งแต่พ.ศ.2496-2532 ดังนั้นนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มี 3 รูปแบบ ซึ่งนิราศร้อยแก้วในสมัยรัชกาลที่ 9 ทั้ง 23 เรื่องมีดังนี้

รูปแบบอนุทิน มี 1 เรื่องคือ นิราศยุโรป ของ ดุษฎีมาลา แต่งในพ.ศ.2494

รูปแบบจดหมาย มี 1 เรื่องคือ จดหมายจากเมืองจีน ของผะอับ ไปชะกฤษณะ แต่งใน พ.ศ.2513

รูปแบบสารคดีท่องเที่ยว มี 21 เรื่อง ดังนี้

นิราศลอนดอน ของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช แต่งในพ.ศ.2492

ถกเขมร ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แต่งในพ.ศ.2496

เที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก ของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล แต่งในพ.ศ.2507

จดหมายรักจากอเมริกา ของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ แต่งในพ.ศ.2507

จดหมายจากโรม ของสุวรรณี สุคนธา แต่งในพ.ศ.2512

ยุโรป ของวรวรรณ วังศ์ปุกหุด แต่งในพ.ศ. 2517

สบตามังกร ของ รัตนะ ยาวะประภาส แต่งในพ.ศ.2519

เที่ยวกับเมีย ของไมตรี ลิมปิชาติ แต่งในพ.ศ.2520

เที่ยวเมืองฝรั่ง ของไมตรี ลิมปิชาติ แต่งในพ.ศ.2524

ย่าแดนมังกร ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แต่งใน พ.ศ.2524

สู่ถิ่นพันเกาะ ของ ไมตรี ลิมปิชาติ แต่งในพ.ศ.2525

ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน ของไมตรี ลิมปิชาติ แต่งในพ.ศ.2526

ย่าจีนแดง ของ ดาหยัน แต่งในพ.ศ.2526

ชมขอมาลดี ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แต่งในพ.ศ.2528

ทัวร์น้องใจ ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แต่งในพ.ศ.2528

บิน36,000ไมล์ เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ พรพรรณ ธารานุมาศ แต่งในพ.ศ.2528

ไทยเที่ยวพม่า ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในพ.ศ.2529

ทัศนะจากอินเดีย ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในพ.ศ.2530

บันทึกของคนเดินทาง ของส.ศิวรักษ์ แต่งในพ.ศ.2530

โรมันสัญจร ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แต่งในพ.ศ.2531

เบิ่งลาว ของ ไมตรี ลิมปิชาติ แต่งในพ.ศ.2532

3.6.5.1 ดำนานสถานที่ และความเชื่อ มี 14 เรื่อง คือ นิราศลอนดอน นิราศยุโรป ถกเขมร เที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก สบตามังกร เที่ยวกับเมีย เที่ยวเมืองฝรั่ง ย่าแดนมังกร ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน ย่าจีนแดง ชมขอมาลดี ไทยเที่ยวพม่า ทัศนะจากอินเดีย โรมันสัญจร เช่น

สบต้ามังกร เมื่อผู้แต่งเดินทางไปยังพระบรมมหารัชมณเฑียร กรมวังมหาดเล็ก ในกรุงปักกิ่งได้เล่าถึงตำนานของสุสานว่า มีการฆ่าคนที่สร้างสุสานหลังจากสุสานเสร็จแล้วเป็นหมื่นๆคน เนื่องจากเกรงว่าจะจำเส้นทางเข้าออกสุสานที่เก็บพระราชสมบัติได้ ดังข้อความว่า

พระบรมมหารัชมณเฑียรนี้ก็คือที่ฝังศพของกษัตริย์จีนในสมัยราชวงศ์หมิง ซึ่งว่ากันว่าเกณฑ์แรงงานคนอื่นมาฆ่าทิ้งหลังจากทำงานเสร็จแล้วที่นั่นนับเป็นหมื่นๆคน

(รัตนะ ยาวะประภาษ.2519 : 73)

เกี่ยวกับเมีย เป็นเกร็ดความรู้ที่แทรกในเรื่อง ซึ่งผู้แต่งเล่าตามที่ผู้นำเที่ยวบรรยายให้ฟัง เช่น เมื่อผู้แต่งเดินทางถึงประเทศสิงคโปร์ ได้เล่าถึงตำนานความเป็นมาของชื่อประเทศสิงคโปร์ ตามคำบอกเล่าของข้าราชการไทยที่มาดูงานที่สิงคโปร์ว่า มาจากชื่อสัตว์ประหลาดที่พบในเกาะแห่งนี้ ดังข้อความว่า

วันหนึ่งเจ้าชายจากเมืองชาเล็มบังพระนามว่า สันนิลาอตะมา เสด็จประพาสที่เกาะนี้ ทรงเห็นสัตว์ประหลาดตัวหนึ่งขึ้นมาจากทะเลรูปร่างหน้าตาคล้ายสิงโต จึงขนานนามเกาะนี้เป็นภาษาสันสกฤตว่า"สิง-คะ-ประะ" แปลว่าเมืองสิงโต เมื่อเกาะนี้ตกเป็นของอังกฤษ อังกฤษเขียนชื่อเกาะนี้ว่าสิงคโปร์ (Singapore) จึงใช้เป็นชื่อเรียกเรื่อยมา

(ไมตรี ลิมปิชาติ.2537:110)

เที่ยวเมืองฝรั่ง ผู้แต่งเล่าแทรกไว้เมื่อผู้แต่งเดินทางไปดูหลักกิโลเมตรที่เมืองปารีส ได้เล่าถึงความเชื่อของชาวเมืองตามที่คุณป้าผู้นำเที่ยวเล่าให้ฟังว่า ถ้าใครเหยียบหลักกิโลเมตรเริ่มต้นนี้ จะได้มาปารีสอีกครั้ง ดังข้อความว่า

เขาเชื่อกันว่าถ้าใครได้เหยียบหลักกิโลเมตรเริ่มต้นนี้จะโชคดี จะได้มาเที่ยวปารีสอีกครั้ง

(ไมตรี ลิมปิชาติ.2524:170)

ทัศนะจากอินเดีย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าความเชื่อของชาวอินเดียแทรกในเรื่องนี้ ดังในตอนที่ได้เสด็จทอดพระเนตรมัสยิดที่โบราณสถานกุดูปมินาร์ ได้ทรงเล่าถึงความเชื่อที่ว่าหากผู้ใดยืนหันหลังแล้วสามารถโอบเสาที่มีมัสยิดได้เป็นคนโชคดีหรือเป็นคนโชคดี ดังข้อความว่า

มีความเชื่ออยู่อย่างหนึ่ง คือถ้าใครหันหลังแล้วเอาแขนโอบเสาไปจับกันได้ แสดงว่าเป็นคนโชคดี หรือเป็นคนโชคดี

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2530:331)

3.6.5.2 ประวัติศาสตร์ มี 18 เรื่อง คือ นิราศลอนดอน นิราศยุโรป ถกเขมร เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก จดหมายรักจากอเมริกา ยลยุโรป สบตามังกร เทียวกับเมีย เทียวเมืองฝรั่ง ย่ำแดนมังกร สู่ถิ่นพันเกาะ ย่ำจีนแดง ทัวร์ห้องโจ้ บิน 36,000 ไมล์ เทียวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ไทยเทียวพม่า บันทึกของคนเดินทาง โรมันสัญจร เบิ่งลาว เกร็ดความรู้ทางประวัติศาสตร์ แบ่งได้ดังนี้

3.6.5.2.1 เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ มี 18 เรื่อง ได้แก่ นิราศลอนดอน นิราศยุโรป ถกเขมร เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก จดหมายรักจากอเมริกา ยลยุโรป สบตามังกร เทียวกับเมีย เทียวเมืองฝรั่ง ย่ำแดนมังกร สู่ถิ่นพันเกาะ ย่ำจีนแดง ทัวร์ห้องโจ้ บิน 36,000 ไมล์ เทียวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ไทยเทียวพม่า บันทึกของคนเดินทาง โรมันสัญจร และเบิ่งลาว เช่น

นิราศลอนดอน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช มักเล่าถึงประวัติศาสตร์ด้านการสงครามระหว่างประเทศ เช่น เล่าว่าชาวโรมันและชาวนอร์มันเคยปกครองประเทศอังกฤษมาก่อน นอกจากนั้นได้เล่าถึงสงครามระหว่างอังกฤษกับเยอรมัน โดยได้เล่าถึงวันที่อังกฤษถูกเยอรมันโจมตีทางอากาศอย่างหนัก และจำนวนผู้เสียชีวิตทั้งหมดในเหตุการณ์ครั้งนั้น ดังที่เล่าว่า

ระหว่างวันที่ ๖ กันยายนถึงวันที่ ๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๔๐ กรุงลอนดอนถูกโจมตีอย่างหนัก เป็นจำนวนถึง ๓๘ ครั้ง เยอรมันส่งเครื่องบินมาทำการโจมตีนับจำนวนพันๆ เครื่อง เครื่องบินเยอรมันถูกยิงตก ๘๘๓ เครื่อง ฝ่ายอังกฤษเสียชีวิตนักบินไป ๓๗๕ คน บาดเจ็บ ๓๕๘ คน ชาวกรุงลอนดอนที่เป็นพลเรือนต้องเสียชีวิต ๑๔,๒๘๑ คน บาดเจ็บสาหัส ๒๐,๓๒๕ คน ที่บาดเจ็บไม่สาหัสนับไม่ถ้วน

(ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช.มปป : 193 – 194)

เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก ม.ล.ปิ่น มาลากุล แทรกเกร็ดความรู้ด้านประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของประเทศที่มีเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองคามความรู้ของตน เช่น เล่าถึงเหตุการณ์ที่ประเทศโบลิเวียทำสงครามเพื่อประกาศอิสรภาพคืนจากประเทศสเปนว่า

ประวัติศาสตร์ของโบลิเวียน่าสนใจมาก สเปนเข้าครอบครองในชั้นต้นและสร้างเมืองลาปาซขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๑ ครั้นถึงสมัยสงครามกู้อิสรภาพทหารเอกของโบลิวาร์ ชื่อ ซูเครร์บชนะ เมื่อปีพ.ศ. ๒๓๖๔ ได้อิสรภาพตั้งเมืองซูเครร์ เป็นเมืองหลวง หลังจากนั้นสามปีโบลิวาร์ตั้งชื่อประเทศว่าโบลิเวีย

(ม.ล.ปิ่น มาลากุล.2507:168)

ชมช่อมัลดี เมื่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินยังเมืองต่างๆ ในประเทศอินโดนีเซียจะทรงเน้นการเล่าเกร็ดความรู้ด้านประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของเมืองหรือสถานที่นั้นๆ ในสมัยที่เคยตกเป็นอาณานิคมของประเทศเนเธอร์แลนด์และอังกฤษ หรือเล่าถึงเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้น ณ สถานที่นั้น เช่น เมื่อเสด็จพระราชดำเนินผ่านภูเขาไฟ Krakatau ซึ่งอยู่ใกล้เมืองจาการ์ตา ก็ทรงเล่าถึงผลกระทบและความสูญเสียจากเหตุการณ์ที่ภูเขาไฟแห่งนี้เคยระเบิดว่า

เรือบินผ่านภูเขาไฟ Krakatau เมฆบังมองไม่ค่อยชัด ได้ทราบว่าเขาเพิ่งฉลอง 100 ปีภูเขาไฟระเบิดไปเมื่อ 3 เดือนนี้เอง ระเบิดครั้งนั้น สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการที่ภูเขาไฟระเบิดใหญ่ที่สุดในโลกได้ยืนไกลถึง 5,000 กม. ข้าพเจ้าเคยอ่านหนังสือว่า ออสเตเรียได้ยังได้ยิน การระเบิดทำให้น้ำที่จาการ์ตาสูงขึ้นอีก 3 ม. น้ำท่วม เกาะ Krakatau เองก็เปลี่ยนไปหมด พื้นยุบไม่มีอะไรเหลือ เกิด Tidal waves คนตายไป 100,000 คน (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2528 : 116)

3.6.5.2 ประวัติโบราณสถานและโบราณวัตถุ มี 1 เรื่องคือ ทักษะจากอินเดีย เป็นเกร็ดความรู้ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเน้นการเล่าถึงยุคสมัยของ โบราณสถานและโบราณวัตถุ เช่น ทรงเล่าที่มาและสมัยที่สร้างรูปโลหะในห้องสำริดของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ดามคำบรรยายของมัลลิกะเทศก์ พร้อมทั้งทรงแสดงทักษะว่ารูปพระวิษณุและชายามีความงดงาม ดังข้อความว่า

ห้องนี้เก็บรูปโลหะประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๘-๑๔ ส่วนมากของในห้องเป็นของอินเดียตะวันตก(คริสต์ศตวรรษที่ ๘-๑๒)จากนาลันทา(อยู่ในแคว้นพิหาร) จิตตากองในบังกลาเทศ เป็นพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ อวโลกิเตศวร ตาราวสุทธา รูปพระวิษณุกับชายาทั้งสองคือศรีเทวีและภูกเทวี เป็นรูปหล่อทั้งงดงามมาก (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .2530:72)

3.6.5.2.3 ประวัติบุคคลสำคัญ มี 8 เรื่องคือ นิราศยุโรป จดหมายรักจาก อเมริกา ยลยุโรป เทียวเมืองฝรั่ง ทัวร์น้องโจ บิน 36,000 ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ทักษะจากอินเดีย และโรมันสัญญาจร เช่น

นิราศยุโรป เมื่อจุฬารามาสไปชมหอสมุดเชกสเปียร์ ในเมืองสแตตฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ก็ได้เล่าประวัติของเชกสเปียร์ ซึ่งเป็นกวีชาวอังกฤษที่มีชื่อเสียงว่า

เชกสเปียร์เกิดเมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน ค.ศ. ๑๕๖๔ และวายชนม์ในวันที่ ๒๓ เมษายน ค.ศ. ๑๖๑๖ ฉะนั้น ในวันที่ ๒๓ เมษายนทุกปี รัฐบาลอังกฤษจึงจัดงานระลึกฉลองเป็นการใหญ่เรียกว่างาน "เชกสเปียร์" (จุฬารามาส.2520 : 26)

ยลยุโรป แทรกประวัติบุคคลสำคัญเพื่อเป็นข้อมูลความรู้ประกอบการเล่าสถานที่ที่ผู้แต่งเดินทางไปดู ดังที่เล่าประวัติของมาดามทุโซต์ผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานหุ่นขี้ผึ้งที่มีชื่อเสียงในประเทศอังกฤษ เพื่อให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน ดังข้อความว่า

มาดามทุโซต์นี้ เดิมชื่อมารี โกรสโฮลซ์ พออายุ 6 ขวบ ก็ไปอยู่กับลุงซึ่งเป็นลูกครึ่งเยอรมัน-สวิส ที่ปารีส พอถึง ปีค.ศ.1770 ลุงของเธอก็เริ่มเปิดการแสดงนิทรรศการหุ่นขี้ผึ้งเท่าตัวคนขึ้น มาดามทุโซต์ก็เล่าเรียนวิธีการปั้นหุ่นขี้ผึ้งจากลุงของเธอเอง และเริ่มปั้นเป็นครั้งแรกเมื่ออายุได้ 17 รูปคนที่ปั้นเป็นครั้งแรกคือ วอลแตร์ (วราปัญญา วงศ์ปุกหุด.2522:137)

ทักษะจากอินเดีย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเล่าถึง ประวัตินุคคลสำคัญ ที่มีชื่อเสียงของประเทศอินเดีย เช่น รพินทรนาถ ฐากูร ซึ่งเป็นกวีคนสำคัญของ อินเดียว่า

ท่านรพินทรนาถ ตะกอร์ เป็นนักปราชญ์อินเดียผู้มีความรู้ ความสามารถรอบด้าน เป็นทั้งผู้ต่อสู้เพื่อเอกราช ของอินเดีย ผลงานทางวรรณคดี ศิลปกรรม และดนตรีของท่านเป็นที่รู้จักทั่วโลก ผลงานวรรณกรรมดีเด่น ถึงได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณคดี

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2530:45)

นอกจากนั้นทรงเน้นการเล่าถึงพุทธประวัติ ในตอนเสด็จทอดพระเนตรสถานที่ สำคัญทางพุทธศาสนา เช่น เมื่อเสด็จทอดพระเนตรกรุงราชคฤห์ทรงเล่าว่าหลังจากที่พระพุทธองค์ ตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จมายังกรุงราชคฤห์ ดังข้อความว่า

พระพุทธองค์เสด็จมากรุงราชคฤห์ครั้งแรกหลังจากตรัสรู้แล้ว ไม่ได้เสด็จเข้าเมืองทันทีมาประทับอยู่ที่ลุมพินีวัน

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2530:147)

โรมันสัญจร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเล่าประวัติ บุคคลสำคัญ ที่เป็นนักบุญหรือศิลปินที่มีชื่อเสียงตามคำบรรยายของมัลคอล์ม วัตสันในพระราชนิพนธ์ เรื่องนี้ เช่น เมื่อเสด็จถึงโบสถ์ซาน โดมินิโก ทรงเล่าถึงประวัติของนักบุญซาน โดมินิโกว่า

ไกด์พยายามอธิบายถึงซานโดมินิโกหรือเซนต์โดมินิกที่รู้จักกันทั่วไป เพราะประเดี๋ยวพระท่านจะพาไปดู ห้องที่เซนต์โดมินิกสิ้นชีวิต เท่าที่ทราบกันมาว่าท่านเกิดที่ประเทศสเปน (แต่ไกด์บอกว่าบางคนว่ามาจากฝรั่งเศส) ท่านเรียนทางด้านเทววิทยา(Theology)ตั้งคณะสงฆ์โดมินิกันเพื่อยุติการสอนศาสนาในฝรั่งเศสและอิตาลี ได้ ล้มป่วยและสิ้นชีวิตลงที่โบโลญญา

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2531:58)

3.6.5.3 คำศัพท์ภาษาท้องถิ่น มี 9 เรื่องได้แก่ ถกเขมร เที้ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก จดหมายจากโรม สบดามังกร ย่ำแดนมังกร ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน ชมช่อมาลดี ไทยเที้ยวพม่า และ เบิ่งลาว เช่น

เที้ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก คำศัพท์ภาษาท้องถิ่น เป็นสิ่งที่ผู้แต่งสนใจและมักเล่าไว้ในเรื่อง เพื่อให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน โดยได้เล่าว่าประเทศบราซิลใช้ภาษาโปรตุเกส แต่ภาษาที่ชาวอเมริกาใต้ส่วนใหญ่นิยมใช้สื่อสารกันคือภาษาสเปน รวมทั้งยังได้บันทึกคำศัพท์ที่มัก ใช้ในชีวิตประจำวันไว้ด้วย เช่น เมื่อเดินทางถึงประเทศโคลัมเบีย ได้บอกชื่อผลไม้ชนิดต่างๆใน ภาษาสเปนว่า

ถึงตลาดแล้วก็ซื้อปิตาย่า ซาโปเต้(ละมุด) มามูซิโ้(มะไฟ) กวันคาติลล่า(กล้วยสุกยอ) คุรูบ้า(ข้างในกล้วย
ทับทิม) และมังก้า(มะม่วง) ไม่ได้ซื้อฮานู(น้อยหน้า) และปinya(สับประค)

(ม.ล.ปิ่น มาลากุล.2507:76-77)

จดหมายจากโรม ผู้แต่งให้ความรู้เรื่องคำศัพท์ภาษาอิตาลี ที่เป็นชื่อสถานที่ตามเส้นทาง
ทางที่เดินทางผ่าน เช่น เมื่อผู้แต่งเดินทางถึงปอนเต้ มิลวิโอ อธิบายว่าคำว่าปอนเต้ หมายถึงสะพาน

เวลานั้นกลับบ้านที่อิตาลีนั้น ต้องมานั่งคอยรถที่ปอนเต้ มิลวิโอ ปอนเต้แปลว่า สะพาน

(สุวรรณี สุคนธา.2518:9)

ย่าแดนมังกร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงอธิบายความ
หมายของคำศัพท์ภาษาจีนประกอบไว้เรื่อง เช่น ทรงอธิบายว่า คำว่า “ห้วนทัน” หมายถึง “เกี้ยว”
“หยูซี่” หมายถึง “การเล่นมอญซ่อนผ้า” “เกอเจีย” หมายถึง “ตุ๊กแก” “ปีหู” หมายถึง “จิ้งจก”
“จู่” หมายถึง “หมู” และเมื่อเสวยพระกระยาหารในขณะที่ประทับเรือ เพื่อทอดพระเนตรทัศนียภาพ
ของทะเลสาบคุนหมิง ทรงเล่าว่า คำว่า “ถึง” แปลว่า น้ำตาล หรือขนมหวานหรือทอฟฟี่ ดังข้อ
ความว่า

เขาให้เราลงเรือทัศนจรลำใด 2 ลำ มหาตเล็กหญิงพลัดกันไปอยู่เรืออีกลำ แกมองดูเรือสำราญอย่างเสียใจ
ว่าเที่ยวนี้ไม่ได้รับการในเรือ เขาเตรียมของรับประทานไว้ให้มีแอปเปิ้ลตามเคย ทั้งยังมีขนมซึ่งพวกเรา
เรียกว่า “ถึง” คำว่า “ถึง” นี้ภาษาจีนแปลว่า น้ำตาล หรือหมายถึงขนมหวานพวกทอฟฟี่ก็ได้

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2526 : 164)

3.6.5.4 หน่วยเงินตราต่างประเทศ มี 4 เรื่องคือ จดหมายจากโรม สบตามังกร
ย่าจิ้นแดง และเบ้งลาว เช่น

ย่าจิ้นแดง ดาหยันแทรกการเล่าถึงหน่วยเงินตราของประเทศจีน โดยบอกชื่อหน่วย
เงินตราและอัตราแลกเปลี่ยนเปรียบเทียบกับค่าเงินบาทไทยว่า

อัตราเงินของสาธารณรัฐประชาชนจีน 100 Fen = 1 Yuan (หยวน) เท่ากับเงินไทย 14 บาท

(ดาหยัน.2526 : 24)

3.6.5.5 กฎหมาย มี 2 เรื่องคือจดหมายจากเมืองจิ้น และบิน36,000ไมล์เที่ยวอเมริกา
เหนืออเมริกาใต้ เช่น จดหมายจากเมืองจิ้น ซึ่งแทรกการเล่าถึงกฎหมายในประเทศเกาหลีใต้ว่า
ห้าม ประชาชนของตนเดินบนถนนหลังเวลา 23.00น. โดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นเขตของชาวต่าง
ชาติ ดังข้อความว่า

ตอนกลับท่านทูตให้รถมาส่งและกำชับให้คนขับรีบกลับ แม้จึงได้ทราบวาทินี้ถ้าเป็นคนเกาหลิดีนถนนเกิน
๕ ท่วมไม่ได้ ยิ่งในเขตคนต่างดาวเช่นเขตสถานทูตยิ่งกวัดขัน

(ฝะอบ ไปสะกฤษณะ.2515:83)

ชนบทนิราศในด้านการแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับตำนาน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่และประวัติศาสตร์ไม่ปรากฏในนิราศร้อยแก้วสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่มุ่งบันทึกการปฏิบัติราชการไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ แต่เริ่มปรากฏในนิราศร้อยแก้วสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีนิราศร้อยแก้วรูปแบบอนุทิน แม้แต่รูปแบบจดหมายเหตุในสมัยนั้นก็ยังแทรกเกร็ดความรู้ไว้ด้วย และเมื่อแต่งในรูปแบบจดหมายยังมีการแทรกเกร็ดความรู้ด้านตำนาน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่และประวัติศาสตร์ไว้มากขึ้น เพราะจุดมุ่งหมายการแต่งนิราศร้อยแก้วสมัยรัชกาลที่ 5 มุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทาง สมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ยังคงมีเกร็ดความรู้เกี่ยวกับตำนาน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่และประวัติศาสตร์ ตลอดจนเกร็ดความรู้อื่นๆตามความสนใจของผู้แต่งแทรกไว้ในเรื่องมากขึ้น จนถึงสมัยปัจจุบัน นอกจากมีเกร็ดความรู้เกี่ยวกับตำนาน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่และประวัติศาสตร์แล้ว ยังเพิ่มเกร็ดความรู้อื่นๆอีกจำนวนมาก และแต่ละเรื่องจะมีการแทรกเกร็ดความรู้ไว้มากกว่าในสมัยอื่น ทั้งนี้เพราะมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน

เมื่อได้วิเคราะห์ชนบทนิราศร้อยแก้วพบว่า นิราศร้อยแก้วในสมัยรัชกาลที่ 4 ใช้ชนบทนิราศน้อยที่สุด มีการใช้ 3 ประการคือ การตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง การบันทึกสถานที่ตามเส้นทาง การเดินทาง โดยบอกวัน เวลาประกอบ และการแสดงสัมพันธ์กับคนที่มาต่อสิ่งที่พบเห็น เพราะมีจุดมุ่งหมายคือบันทึกการปฏิบัติราชการ เสนอต่อทางราชการในรูปแบบจดหมายเหตุ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ใช้ชนบทนิราศมากขึ้น เพราะนอกจากจะตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง บันทึกสถานที่ตามเส้นทาง การเดินทาง แสดงสัมพันธ์กับคนที่มาต่อสิ่งที่พบเห็นเหมือนกับสมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว ยังเพิ่มการคร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก ซึ่งอาจเป็นหมายถึงภรรยาหรือลูก ความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น มีการแทรกบทชมธรรมชาติแบบฉากจริงตามสภาพที่ปรากฏ และชมธรรมชาติโดยแสดงอารมณ์สะท้อนใจของผู้แต่ง เพราะจุดมุ่งหมายการแต่งนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง และเรื่องส่วนตัว ไว้ในรูปแบบอนุทินและจดหมายที่สามารถเล่าเรื่องส่วนตัวได้ แม้ยังคงมีการแต่งจดหมายเหตุ ก็ไม่ได้เป็นการบันทึกภารกิจทางราชการเพื่อรายงานต่อทางราชการ แต่บันทึกเตือนความจำของตน จึงบันทึกได้ตามความรู้สึกนึกคิดของตน

ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ไม่มีการแทรกบทชมธรรมชาติ ส่วนการบันทึกสถานที่ตามเส้นทางไว้ไม่ครบทุกสถานที่ที่เดินทางผ่าน คร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รักน้อยลง แต่ยังคงแสดงความรู้สึกและทัศนคติที่มีต่อสิ่งที่พบเห็นไว้ตลอดทั้งเรื่อง เพราะมีจุดมุ่งหมายที่เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง

เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 9 มีพัฒนาการด้านการใช้ชนบทนิราศคือ ตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทางและแนวคิดของผู้แต่ง โดยพยายามหากลวิธีให้ชื่อเรื่องมีความแปลกใหม่ น่าสนใจและน่าอ่าน การบันทึกสถานที่ก็จะบันทึกตั้งแต่เริ่มเดินทางจนถึงจุดหมายปลายทางคร่าวๆ ไม่เน้นการบอกวันและเวลา

ประกอบเหมือนสมัยอื่น เพราะเน้นเล่าสิ่งที่พบเห็นตามสถานที่ต่างๆ มีการแสดงความรู้สึกที่ไม่นิยมคร่ำครวญถึงคนรัก แต่จะแสดงอารมณ์อื่นๆ เช่น อารมณ์ขันในเวลาเล่าสิ่งต่างๆ เน้นความรู้สึกและทัศนะที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น และแทรกเกร็ดความรู้ไว้ตลอดทั้งเรื่อง เพื่อให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน

4. เนื้อหา

นิราศร้อยกรองมักมีเนื้อหาเกี่ยวกับการพรรณนาความในใจของผู้แต่งเรื่องความคิดถึงคนรัก ผสมผสานกับการพรรณนาการเดินทาง และในสมัยต่อมาจึงเปลี่ยนแปลงมาเน้นการพรรณนาการเดินทางมากกว่าความโศกเศร้าของตน ส่วนเนื้อหาในนิราศร้อยแก้วแต่ละสมัยมีดังนี้

4.1 สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2400-2411)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้เขียนเป็นจดหมายเหตุ จึงไม่มีเนื้อหาเรื่องการพรรณนาความในใจในการจากคนรักเหมือนนิราศร้อยกรอง แต่มีเนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับเรื่องราชการ เพราะมีจุดมุ่งหมายที่มุ่งการบันทึกการปฏิบัติราชการ แต่ในขณะเดียวกันก็มีการแทรกเนื้อหาเรื่องส่วนตัวด้านประสบการณ์การเดินทางของผู้แต่ง เพราะมีจุดมุ่งหมายที่แทรกเข้ามาคือ การบันทึกประสบการณ์การเดินทาง

4.1.1 เรื่องราชการ

จดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องในสมัยนี้มีเนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องราชการด้านการทูต ที่คณะทูตไทยปฏิบัติ เพราะผู้แต่งมีหน้าที่โดยตรงในการบันทึกเรื่องราชการทูตเกล้ายถวายรัชกาลที่ 4 จึงต้องบันทึกเรื่องราชการไว้อย่างละเอียดทุกขั้นตอน ดังนี้

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ หม่อมราโชทัยได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่คณะทูตเข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย เพื่อทูลเกล้ายถวายพระราชสาส์น ณ พระราชวังบักกิงแฮม โดยบันทึกใจความ ที่สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียทรงมีพระราชดำรัสกับคณะทูตไทย หลังจากที่ราชทูตไทยได้อ่านพระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 4 ดังที่กล่าวว่า

กวันจิงทรงอ่านคำตอบ ใจความว่าเรามีความยินดีในการที่รับราชทูตซึ่งมาแต่พระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ เราหมายใจว่าพระองค์จะเป็นที่ยั่งยืน ด้วยเราเห็นราชทูตนั้นเป็นของสำคัญแห่งไมตรีของพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ แลหมายความว่า พระองค์ท่านทั้งสองจะเป็นญาติสัมพันธ์มิตรรักษาวินิจฉัยการแลราษฎรให้ดียิ่งขึ้นไป จึงได้เปลี่ยนทำหนังสือสัญญาแก่เรา เราก็เอาใจใส่มาก ด้วยหมายความว่า หนังสือสัญญาที่ทำใหม่นี้จะเป็นที่มั่นคงในทางพระราชไมตรี แลมีคุณยิ่งขึ้นไปทั้งสองพระนคร

(หม่อมราโชทัย.2508 : 39)

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส มีเนื้อหาเน้นเรื่องภารกิจของคณะทูตที่ปฏิบัติราชการในแต่ละวัน เช่น ความตอนที่กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่คณะทูตนำพระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 4 ทูลเกล้ายถวายพระเจ้าแผ่นดินที่ 3 ของฝรั่งเศส ไว้อย่างละเอียดตั้งแต่คณะทูตเชิญ

พระราชสาส์นถึงท้าวพระโรง คลานเข้าไปถึงหน้าพระที่นั่ง วางพระราชสาส์นลงใกล้กับที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินที่ 3 แล้ว ก็ถวายบังคมพร้อมกัน ดังตอนที่ว่า

มองตึกกับขุนนางกรมวังนำราชทูตเชิญพระบรมราชสาส์นและพระบรมราชสาส์น กับทูตานุทูตเข้าไปถึงท้าวพระโรงที่เสด็จออก แล้วคลานตามลำดับเข้าไปถึงหน้าพระที่นั่ง ราชทูตก็วางพานพระราชสาส์นลง ห่างกับที่สมเด็จพระเจ้าจอมเธอเสด็จออกประทับอยู่นั้นประมาณ ๘ ศอก ทูตานุทูตพร้อมกันถวายบังคมครั้งหนึ่งแล้วหมอบอยู่

(พระนครคีรีขิต.มปป : 54 – 55)

4.1.2 เรื่องส่วนตัวของผู้แต่ง

เนื้อหาเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งแทรกอยู่ในจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่อง ซึ่งเป็นประสบการณ์ตรงในการเดินทางของผู้แต่ง เมื่อเดินทางไปปฏิบัติราชการทูตที่ต่างประเทศ ทำให้เดินทางผ่านสถานที่ต่างๆ และพบเห็นสิ่งแปลกใหม่ตามเส้นทาง จึงบันทึกไว้ในจดหมายเหตุด้วย

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศ หม่อมราชวงศ์ถนัดถนีเรื่องการเดินทาง โดยเล่าถึงเส้นทางการเดินทางไปประเทศอังกฤษไว้อย่างละเอียด ตั้งแต่ตอนที่คณะทูตเดินทางโดยเรือรบของประเทศอังกฤษที่ชื่อเอนกวนเตอ ซึ่งทอดสมอรับคณะทูตที่จังหวัดสมุทรปราการ ผ่านหมู่เกาะอ่างทอง ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี เมืองตรังกานูและปะหังในประเทศมาเลเซีย ผ่านประเทศสิงคโปร์ เกาะสุมาตราในประเทศอินโดนีเซีย ประเทศศรีลังกา แหลมแอฟริกา เข้าสู่ทะเลแดง ผ่านเมืองเอเดน เมืองสุเอซ เมืองไคโร เมืองอะเล็กซานเดรีย ประเทศอียิปต์ แล้วเดินทางต่อโดยเรือกาเรตอก ซึ่งเป็นเรือรบของอังกฤษ ผ่านเกาะมอลตา จนถึงเมืองปอร์ตสแมทซึ่งเป็นเมืองท่าของอังกฤษ และขึ้นรถไฟต่อไปจนถึงกรุงลอนดอน เพื่อนำพระราชสาส์นไปถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ซึ่งประทับอยู่ที่พระราชวังบักกิงแฮม ระหว่างที่คณะทูตพักในเมืองลอนดอน ได้มีโอกาสไปชมการแสดงละครม้า การต่อเรือกลไฟ อุโมงค์ใต้แม่น้ำเทมส์ ตูภาพยนตร์ โรงพยาบาล ที่ทำการรัฐบาล และได้ขึ้นรถไฟชมสิ่งต่างๆ ในเมืองเบอร์มิงแฮม แมนเชสเตอร์ ลิเวอร์พูล และเมืองเซฟฟิลด์ หลังจากนั้นได้เดินทางกลับมายังเมืองลอนดอนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อดูถูก พระคลัง ภูมิประเทศตามลำน้ำเทมส์ โรงพยาบาลรักษาคนโรคจิต พิพิธภัณฑสถาน และเดินทางกลับประเทศไทย โดยขึ้นรถไฟออกจากเมืองลอนดอน มายังเมืองโดเวอร์ เพื่อนั่งเรือข้ามทะเลไปยังท่าเมืองคาลส์ ประเทศฝรั่งเศส และเดินทางโดยรถไฟต่อไปยังเมืองปารีสและเมืองมาร์เซย์ จึงได้เดินทางกลับโดยเรือกาเรตอกจนถึงเมืองสุเอซ และเดินทางต่อโดยเรือไปเลเดส ตามเส้นทางเดิมจนถึงจังหวัดสมุทรปราการ และนั่งเรือเล็กจนถึงกรุงเทพฯ และได้เข้าเฝ้ารัชกาลที่ 4 ในพระบรมมหาราชวัง

จะเห็นได้ว่าคณะทูตไทยเดินทางไปประเทศอังกฤษโดยเรือ และเมื่อเดินทางถึงประเทศอังกฤษได้ขึ้นรถม้าหรือรถไฟไปชมสถานที่ต่างๆ นอกจากนั้นหม่อมราชวงศ์ถนัดถนียังได้บันทึกสภาพการเดินทางว่า การเดินทางโดยรวมทั้งตอนไปและกลับมีความปลอดภัย สามารถเดินทางถึงจุดหมายได้อย่างมีสวัสดิภาพ แต่การเดินทางโดยเรือในบางช่วงต้องพบกับอุปสรรคที่ทำให้การเดินทางไม่ราบรื่น คือ สภาพความแปรปรวนของภูมิอากาศและคลื่นลมในท้องทะเลคือ หากเป็นช่วงที่มีลมพัดดีจะเดิน

ทางใต้สะดวก แต่ถ้าหากเกิดลมพายุจะทำให้เรือโคลงไปมา และเดินทางได้ล่าช้า หรือถ้าเดินทางในช่วงที่ไม่มีลมพัดเลย ก็จะไม่สามารถเดินทางโดยใช้ใบเรือได้ ต้องใช้เครื่องจักรแล่นแทน โดยอาศัยถ่านหินเป็นเชื้อเพลิงในการขับเคลื่อนเครื่องจักร

ส่วนการบันทึกสิ่งที่พบเห็นนั้น หม่อมราโชทัยเล่าสภาพบ้านเมืองด้านความเจริญรุ่งเรือง วัฒนธรรมด้านการแสดง การละเล่นต่างๆ ธรรมเนียมประเพณี ความเป็นอยู่ของประชาชนด้านการประกอบอาชีพและเศรษฐกิจ ดังในตอนที่คุณะทูตไทยดูการแสดงละครประเภทต่างๆ ในเมืองลอนดอน หม่อมราโชทัยได้เล่าถึงการแสดงละครเวทีว่า มองไม่เห็นสิ่งที่ผูกโยงให้นักแสดงเคลื่อนไหวลงมาเลย ดังที่เล่าว่า

ที่ในเมืองอิงแลนด์มีละครอยู่หลายแห่ง ล้วนวิเศษต่างๆ กัน บางเรื่องมีหญิงรูปงามแต่งเป็นเทวดาฝรั่ง เทาะเลื่อนลอยมา แต่ไม่เห็นสิ่งใดเป็นสายใยยนต์ที่คนจะอาศัยได้ ดูเลื่อนลอยมาแต่กาย

(หม่อมราโชทัย.2508 : 32)

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส มีเนื้อหา คือ เรื่องเส้นทางในการเดินทาง ตั้งแต่ราชทูตเชิญพระราชสาส์นขึ้นบนพระราชยานจากหน้าพระที่นั่ง อนันตสมาคม จนลงเรือมาทาง ทอง ภู ประดูท่าพระ เพื่อไปลงเรือพระที่นั่งมณีเมขลาและเดินทางจนถึงเมืองสมุทรปราการ จึงลงเรือกลไฟซึ่งเป็นเรือรบของประเทศฝรั่งเศสชื่ออีรอนเดอ และออกเดินทางต่อไปผ่านเขาตะเกียบ เกาะเลา เมืองดานี เมืองตรังกานู ผ่านประเทศสิงคโปร์ เกาะสุมาตรา เมือง มะละกา เกาะปีนัง ประเทศศรีลังกา แหลมแอฟริกา เมืองเอเดน เข้าสู่ทะเลแดง เมืองสุเอซ เมืองอะเล็กซานเดรีย ประเทศกรีซ เกาะซิซิลีในประเทศอิตาลี เข้าสู่ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน จนถึงเมืองตุลูน ประเทศฝรั่งเศส ได้พบเจ้าเมืองตุลูน ดูเรือรบ เรือยอร์ชที่พระมหากษัตริย์ใช้ในเวลาประพาสทางทะเล สวนดอกไม้ โรงงานผลิตเหล็ก คลังศาสตราวุธ ดูการสาธิตการใช้ชุดอุปกรณ์ดำน้ำ และขึ้นรถไฟไปเมืองปารีส ผ่านเมืองมาร์เซย์ เมืองไอลยอน ได้ชมโรงงานทำผ้าแพร โรงงานทอพรหม จนถึงเมืองปารีสจึงได้ชมละครสัตว์ และเข้าเฝ้าพระเจ้านโปเลียนที่ 3 เพื่อทูลเกล้าฯถวายพระราชสาส์นที่พระราชวังฟองแตนโบล จากนั้นได้ชมคลังผลิตเงิน พระราชวังแวร์ซาย และมีเนื้อหาถึงตอนที่คณะทูตชมสวนสัตว์ในเมืองปารีส

การเดินทางของคณะทูตครั้งนี้ได้เดินทางโดยเรือ รถไฟ และรถม้า ซึ่งพระณรงค์วิจิตรแทรกการบันทึกสภาพการเดินทางไว้ด้วย เมื่อเรือเดินทางผ่านเกาะสุมาตรา แหลม คาลี เมืองสุเอซ และเมืองเอเดนว่า ต้องประสบปัญหาคลื่นลมในท้องทะเลที่พัดอย่างรุนแรง ทำให้การเดินทางมีความล่าช้า และในบางครั้งก็ทำให้อุปกรณ์บางส่วนของเรือมีความเสียหายด้วย

นอกจากนั้นยังแทรกการบันทึกถึงสิ่งแปลกใหม่ที่ตนไม่เคยรู้เคยเห็น และเป็นเรื่องแปลกสำหรับคนไทยในเวลานั้น เช่น ตอนที่บรรยายถึงลักษณะรูปร่างของจิงโจ้ไว้ว่า มีรูปร่างคล้ายชะมด แต่มีถุงอยู่ที่หน้าท้อง ดังข้อความว่า

มีสัตว์อีกอย่างหนึ่งเป็นของประหลาดไม่มีในเขตแดนสยาม เท้าหน้าสั้น เท้าหลังยาว รูปคล้ายชะมด มีถุงอยู่ที่ท้อง เมื่อเวลาที่ยาวหากิน ลูกก็ออกจากถุงท้องเที่ยวเดินตามแม่ คนที่ไปจับมือให้ตกใจลูกก็วิ่งเข้าในถุงท้องเย็บหน้าออกมา แม่ก็พาวิ่งไป ฝรั่งเศสเรียกว่ากังกูล

(พระนรทศวิจิตร.มปป : 65)

4.2 สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

นิราศร้อยแก้วสมัยนี้ยังคงมีเนื้อหาเรื่องราวการ แต่ต่างจากสมัยรัชกาลที่ 4 คือ บันทึกเรื่องราวการไต่สวนสั่งเซป เพื่อเตือนความจำของผู้แต่ง และเน้นการบันทึกเรื่องราวส่วนตัว เพราะนอกจากจะบันทึกประสบการณ์การเดินทางแล้ว ยังบันทึกกิจวัตรประจำวันไว้ในรูปแบบบทกวี และเล่าความรู้สึกชาวคราวในการเดินทางมายังผู้รับในรูปแบบจดหมาย โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 เรื่องราชการ

เนื้อหาของนิราศร้อยแก้วที่เป็นเรื่องราวการมี 2 เรื่องคือ จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก และจดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ผู้แต่งคือ สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบันทึกเรื่องราวการปฏิบัติราชการภายในประเทศไว้เตือนความจำของพระองค์

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก พระองค์ทรงกล่าวถึงเรื่องภารกิจของพระองค์ในการตรวจงานการสร้างพระพุทธรูปชินราชจำลองที่วัดมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก และการสำรวจสถานที่ในการสร้างพลับพลาที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะเสด็จขึ้นมาหล่อพระพุทธรูปชินราชจำลอง เช่น ตอนที่ทรงกล่าวว่าได้ทอดพระเนตรรูปถ่ายพระพุทธรูปชินราชจำลองที่ได้สร้างและแก้ไขแล้ว นอกจากนั้นทรงกล่าวถึงเรื่องสถานที่ที่จะสร้างพลับพลา ซึ่งในตอนแรกจะสร้างในตำบลบางมูลนาค เมืองพิจิตรว่า ทรงให้พระวิสุตรไปสำรวจสถานที่เพื่อหาที่สร้างพลับพลาในอีกตำบลหนึ่งเพื่อจะหาที่ที่เหมาะสมที่สุด และพระวิสุตรได้พบสถานที่ซึ่งมีความเหมาะสมมากกว่าที่เดิม ดังนั้นจึงทรงปรึกษากับพระวิสุตรและพระยาเทพา แล้วทรงเห็นว่าควรที่จะสร้างพลับพลา ในที่ซึ่งได้สำรวจใหม่นั้น ดังข้อความว่า

พระยาเทพาเอารูปพระชินราชมาให้ ๕ รูป รูปพระชินราชถ่ายดาร์ป ๑ รูปพระชินราชถ่ายรูปตรงหนึ่ง รูปพระชินราชจำลองถ่ายตามที่ได้ปั้นแก้เป็นลำดับไป ๓ รูป ได้ให้พระวิสุตรเดินขึ้นไปดูที่เหนือบ้านอีกตำบลหนึ่ง เพื่อจะหาที่ปลูกพลับพลาดีกว่าข้างท้ายบ้าน พระวิสุตรว่าดีกว่า มีต้นไม้หลายอย่างค่อยเป็นที่ร่มเย็นจึงได้ ปกษากันพร้อมด้วยพระยาเทพาดกลงเอาที่นั้น

(สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ .2506 : 17 – 18)

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี มีใจความเกี่ยวกับการตรวจราชการตามที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งได้แก่ การทอดพระเนตรการวางสายโทรเลข และการสร้างทางรถไฟสายใต้ไปมณฑลราชบุรี เช่น ความตอนที่ทรงกล่าวถึงลักษณะสถานีรถไฟที่ได้ดำเนินการสร้างแล้ว ตามสถานที่ที่เสด็จผ่าน และทรงบันทึกว่าทุกสถานีมีไช้ติ่ง หรือทางรถไฟสั้นๆ ที่แยกจากทางรถไฟสายหลักสำหรับถอยรถพ่วงไปจอด ดังข้อความว่า

บ้าย ๓.๑๐ สเตชันบ้านโพธิ์ สเตชันเดียว มีไชติง บ้าย ๔ ถึงสเตชันบ้านน้อยชั้นเดียว มีไชติง หยุคส่งคน
บ้าย ๔.๓๐ ถึงเพชร สเตชันใหญ่แล้ว มีไชติง

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.มปป : 1)

4.2.2 เรื่องส่วนตัวของผู้แต่ง

เรื่องส่วนตัวของผู้แต่งที่พบในนิราศร้อยแก้วสมัยนี้ ประกอบไปด้วยเรื่องประสบการณ์ การเดินทาง กิจวัตรประจำวัน และความรู้สึกส่วนตัวที่ส่งผ่านมายังผู้รับสาร ซึ่งจะเห็นได้ว่าการ บันทึกเรื่องส่วนตัวมากกว่านิราศร้อยแก้วสมัยรัชกาลที่ 4

4.2.2.1 เรื่องประสบการณ์การเดินทาง เป็นเนื้อหาที่พบในนิราศร้อยแก้วทุกเรื่อง ในสมัยนี้ ซึ่งเป็นการบันทึกประสบการณ์ตรงของผู้แต่งเกี่ยวกับการเดินทาง และสิ่งที่พบเห็นตาม ความสนใจของตน เช่น

เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู รัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกเส้นทางตั้งแต่เสด็จออกจาก กรุงเทพฯโดยเรือสุริยมณฑลจนถึงเมืองชุมพร ได้ทอดพระเนตรบ้านถ้ำสนุก ทรงช้างประพาสตรอน้ำ แบ่งหรือน้ำตกในเมืองชุมพร เสด็จต่อไปยังเมืองระนอง เกาะขวาง แหลมวิกตอเรีย เกาะพลูจิด เกาะเสม็ดน้อย เมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่งในภูเก็ต พังงา ตรัง เกาะลังกาวิ เบลดาลกา ปายากมุน เเตง เมืองไทร เกาะปีนัง บ้านกวาลามุดา สวนตึกซุน จนถึงบุเกจมตายาซึ่งเป็นเขตแดนไทยที่ต่อกับ เขตแดนมาเลเซียที่อยู่ในการปกครองของอังกฤษ และเสด็จโดยรถยนต์ทอดพระเนตรโรงงานทำ แป้งมันสำปะหลัง โรงทำน้ำตาล และประทับรถไฟไปปอดเวล เพื่อทอดพระเนตรโรงทหาร พิพิธภัณฑ์ เหมืองแร่ดีบุก จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินต่อไปโดยเรือพระที่นั่ง และเสด็จประพาสเกาะ กินดิง เมืองสลังอ กัวลาลัมเปอร์ มะละกา จนถึงประเทศสิงคโปร์ เมืองปะหัง ตรังกานุ กลันตัน หนองจิก จากนั้นเสด็จกลับโดยมีเส้นทางผ่านเมืองหนองจิก สงขลา แหลมไชยสน เกาะพังงา ชุมพร จนถึงปากน้ำและเสด็จถึงกรุงเทพฯ

ในการเสด็จประพาสครั้งนี้มีการเสด็จประพาสทางชลมารคและสถลมารค โดยได้ทรง เล่าถึง สภาพการเดินทางประกอบไว้ด้วยว่า การเสด็จโดยเรือพระที่นั่งนั้น บางครั้งต้องพบปัญหาคือ น้ำแห้ง ทำให้เรือติดจนเดินทางได้ล่าช้า ส่วนการประพาสทางสถลมารคนั้น ได้ทรงม้าและทรงช้าง ประพาสตามสถานที่ต่างๆ

เนื้อหาที่ทรงบันทึกถึงสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรเกี่ยวกับสภาพการพัฒนาของเมืองต่างๆใน แหลมมลายู อาชีพของชาวเมืองต่างๆ ลักษณะรูปร่างนิสัยของชาวต่างชาติที่ทรงพบ และวัฒนธรรม ด้านธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะนาฏศิลป์ของชาวมลายู เช่น เมื่อได้ทอดพระเนตรละครมะขาววัน ในเมืองไทร ก็ทรงเล่าถึงประวัติความเป็นมา ภาษาที่ใช้ในการเล่น และเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบว่า

ยังมีอีกอย่างหนึ่งเรียกว่ามะขาววัน เป็นของพวกอินตูล่นก่อน ภาษาที่ใช้ร้องก็เป็นภาษาแขก คนมลายูฟัง
ไม่มีใครเข้าใจ คนที่เล่นนั้นเป็นคนมลายูเจรจาใช้ภาษามลายู คำร้องที่มาแต่งเป็นภาษามลายูเป็นแต่ร้อง
ทำนองเดิมมาก พิณพาทย์ที่ใช้กับมัน ๆ กันเป็นกลองแขก แต่เพิ่มซอฝรั่งบ้างซอจีนบ้าง

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2507 เล่ม 1 : 251)

ระยะทางเที่ยวขวากว่าสองเดือน มีเนื้อหาที่รัชกาลที่ 5 ทรงเล่าถึงเส้นทางในการเสด็จประพาสไว้อย่างละเอียดตั้งแต่เสด็จโดยเรือมหาจักรีออกจากกรุงเทพฯ ผ่านเมืองสมุทรปราการ เขาสามร้อยยอดในประจวบคีรีขันธ์ แห่มตานี เมืองตรังگانู จนเสด็จถึงเมืองสิงคโปร์ จากนั้นได้เสด็จต่อไปยังเกาะชวา และได้เสด็จประพาสเกาะบังกา เมืองปัตเตเวียหรือเมืองจาร์กาตาในปัจจุบัน และประทับรถยนต์ประพาสโรงพิมพ์หลวง วัดโรมันคาทอลิก และประทับรถไฟไปเมืองบุนเดโนชอก ได้ทอดพระเนตรสวนดอกไม้และทิวทัศน์ภายในเมืองบุนเดโนชอก จากนั้นได้เสด็จโดยรถไฟประพาสเมืองจันยอ และประทับรถม้าเสด็จยังตำบลจิปานะ ประทับรถยนต์ขึ้นเขาที่ตำบลปันยิก และประทับรถไฟเสด็จยังเมืองการุต ระหว่างที่ประทับในเมืองนี้ ได้ทรงม้าเสด็จยังภูเขาไฟปานันไดยัง ในตำบลจิสรูบิง และประทับรถไฟต่อไปยังเมืองบันดุง สุขภูมิ เมื่อเสด็จถึงเมืองยอร์กยา ได้ประทับรถม้าเสด็จยังพระเจดีย์บุโรพุทโธและเมืองมาเกล็ง จากนั้นได้ประทับรถไฟเสด็จยังเมืองโซโล สุราบายา เมื่อเสด็จถึงเมืองปสรวนได้ประทับรถม้าขึ้นเขาโตสาร์และทอดพระเนตรภูเขาไฟบรูโม แล้วได้ประทับรถไฟเสด็จยังเมืองกัตติร์และเมืองสมารัง หลังจากนั้นได้เสด็จพระราชดำเนินกลับโดยเรือมหาจักรี จนเสด็จถึงกรุงเทพฯ และทรงเล่าถึงสิ่งที่แสดงถึงความเจริญของบ้านเมือง เช่น เมืองปัตเตเวียมีโรงพิมพ์หลวง เมืองสุราบายามีโรงทำน้ำมันปิโตรเลียม เมืองยอร์กยามีโครงการขุดแบ่งสายน้ำจากลำคลองที่จะไหลลงทะเล ให้เปลี่ยนเส้นทางมาไหลเข้าสู่เรือกสวนไร่นาของประชาชน และมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ

นอกจากนั้นทรงเล่าถึงประเพณีการแต่งงานของชาวยอร์กยา ซึ่งมีความแตกต่างจากธรรมเนียมของคนไทยคือ เมื่อทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายตกลงว่าจะแต่งงานกันแล้ว ผู้หญิงต้องจูบเท้าผู้ชาย ยกเว้นกรณีที่ผู้หญิงแก่กว่า และเจ้านายของชาวทุกพระองค์ ต้องทำพิธีสühunต์และพิธีตั้งเป็นปงเร็นต์ดังต่อไปนี้ว่า

ธรรมเนียมการแต่งงานต้องทำฝ่ายผู้ชายข้างเดียวคือ การนี้ไต่ถามๆ แต่ข้างผู้ชาย ข้างผู้หญิงบิดามารดาบอกแทนได้ ต่อเมื่อตกลงแล้วผู้หญิงจึงมาจูบตีนผู้ชาย เว้นไว้แต่ถ้าผู้หญิงแก่กว่าผู้ชายไม่ต้องจูบ แล้วต้องขึ้นขอด้วยกันแต่แล้วนอนบนเตียงพुरुักษา มีगरต่างๆ ต่อภายหลัง การพิธีสำหรับเจ้านายที่ทั่วไปทุกคนคล้ายโสกันต์แลตั้งกรรมนั้น คือสühunต์อย่างหนึ่ง ตั้งเปปงเร็นต์อย่างหนึ่ง สühunต์นั้นกำหนดอายุอยู่ใน ๘ ขวบ ๘ ขวบ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2516: 182)

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบันทึกการเดินทางในการเดินทางไว้ทั้งเรื่อง และทรงเล่าถึงเส้นทางในการเดินทางไว้อย่างละเอียด ตั้งแต่ทรงลงเรือออกจากท่าพระในกรุงเทพฯ ผ่านวัดป่าโมกข์ วัดสระเกษไชโยในเมืองอ่างทอง ผ่านเมืองสิงห์บุรี ทอดพระเนตรวัดยาง จนเสด็จถึงเมืองชัยนาท ทอดพระเนตรวัดพระบรมธาตุ วัดธรรมามูล วัดท่าซอม ทรงสำรวจสถานที่สร้างพลับพลาในตำบลบ้านไทร ทอดพระเนตรวัดใหญ่ที่เมืองพยุหะคีรี วัดตาแก้ว ในเมืองนครสวรรค์ แล้วเสด็จผ่านเกาะเห็ด บ้านดงพิกุล จนถึงตำบลบางมูลนาค เมือง

พิจิตร ได้ทอดพระเนตรวัดไทโรงโชน บ้านหาดแตงโม ตำบลสนามคลี และสถานที่สร้างพลับพลาใน ตำบลปากพิง เมื่อเสด็จถึงพิษณุโลก ได้ทรงตรวจงานการสร้างพระพุทธรูปขึ้นราชจำลองที่วัดมหาธาตุ และระหว่างที่ประทับในพิษณุโลก ได้ทอดพระเนตรวัดราชบูรณะ พระราชวังเก่า และทรงลงเรือจาก พิษณุโลกไปตามลำน้ำ ผ่านอำเภอฟาร์มภิมาราม ในเมืองพิชัย จนถึงเมืองอุตรดิตถ์ ได้ทอดพระเนตร วัดมหาธาตุ พระแท่นศิลาอาสน์ และได้ทรงม้าต่อไปยังเมืองฝาง เมืองทุ่งยั้ง เมืองดง และเมื่อเสด็จ ถึงเมืองสวรรคโลกได้ทอดพระเนตรวัดพระปรางค์ วัดน้อยท่าขาม วัดช้างล้อม วัดพระเจดีย์ 7 แถว วัดสมเด็จพระยา หลังจากนั้นได้ทรงลงเรือชมทัศนียภาพตามลำน้ำในเมืองสุโขทัย และได้ทรงม้า ไปทอดพระเนตรวัดมหาธาตุ เทวสถานศรีสวาย วัดพระไพรหลวง วัดใหม่ วัดประตุนโม วัดช้างล้อม วัดเจตพล และมีเนื้อหาถึงตอนที่ทรงกลับมาทอดพระเนตรวัดพระไพรหลวงอีกครั้งหนึ่ง

เนื่องจากพระองค์ทรงมีความสนพระทัยในด้านศิลปกรรมแขนงต่างๆ ดังนั้นในระหว่างการ เสด็จยังพิษณุโลกในครั้งนี้ จึงได้ทรงเน้นการบันทึกเรื่องศิลปกรรมตามสถานที่ต่างๆ ดังที่ได้ทรงเล่า ถึงจิตรกรรมตามวัดต่างๆ เช่น เมื่อพระองค์เสด็จถึงวัดมหาธาตุ เมืองทุ่งยั้ง ก็ทรงบรรยายถึงภาพ จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถว่าเป็นภาพเขียนเรื่องสังข์ทอง ส่วนลวดลายบนบานประตูนั้นเขียน เป็นลายรดน้ำและรูปเทวดา เป็นศิลปะในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่คัดลอกแบบมาจากวิหารของวัดพระเชตุ พนวิมลมังคลารามที่กรุงเทพฯ และในระหว่างการเสด็จทอดพระเนตรสถานที่ต่างๆ มักจะทรงกล่าว ถึงลักษณะสถาปัตยกรรมของสถานที่นั้นไว้ในจดหมายเหตุด้วย เช่น เมื่อเสด็จทอดพระเนตรวัด สมเด็จพระยา เมืองสวรรคโลก ทรงเล่าถึงศิลปกรรมของวิหารในวัด โดยได้ทรงบรรยายลักษณะ และลวดลายของฝา มุขหน้าโถงของวิหาร เสา และฝ้าภายในวิหารว่า

วิหารนั้นเป็นวิหารมีฝ้ามุขหน้าโถง ทำฝั่มืออย่างวิจิตร เสาและฝ้าบันล้ายทั้งนั้น ฝ้าแบ่งเป็นช่องเหมือนทำ ด้วยไม้เป็นลูกปกลน ในช่องลูกปกลนล้ายกันขดดอกไม้ กลางมีภาพตัวหนึ่ง

(สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ .2506 : 66)

ไกลบ้าน รัชกาลที่ 5 ทรงบันทึกเส้นทางการเสด็จประพาสตั้งแต่เสด็จออกจากกรุงเทพฯ โดย เรือมหาจักรี จนถึงประเทศสิงคโปร์ได้เสด็จลงเรือ ชักเชนเพื่อเดินทางไปยังยุโรป ผ่านเมืองโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา เมืองเอเดน ทะเลแดง คลองสุเอซ ประเทศอียิปต์ จนถึงเมืองเจนัว ประเทศอิตาลี จึงเสด็จโดยรถไฟประพาสเมืองซานเรโม ชายทะเลริเวียร่าของอิตาลี เมืองนีส โมนาโก มอนติคาร์โล ในประเทศฝรั่งเศส และเสด็จกลับมาประเทศอิตาลีเพื่อเสด็จประพาสเมืองตูริน เวนิส ฟลอเรนซ์ และ มิลาน แล้วเสด็จโดยรถไฟจากเมืองมิลานเข้าสู่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และเสด็จต่อไปยังเมือง บาเดนบาเดน ไฮเดิลเบิร์ก มานน์ไฮม์ และเมืองแฟรงก์เฟิร์ตในประเทศเยอรมัน แล้วเสด็จยังเมือง กาเลส์ ประเทศฝรั่งเศสเพื่อประทับเรือข้ามไปยังประเทศอังกฤษ และเสด็จโดยเรือออกจากประเทศ อังกฤษไปประเทศเบลเยียม แล้วทรงประทับรถไฟต่อไปยังประเทศเดนมาร์ก และเสด็จโดยเรือไป ประเทศ นอร์เวย์ หลังจากเสด็จประพาสนอร์เวย์แล้ว ได้เสด็จกลับโดยมีเส้นทางผ่านเมืองเบอร์ลิน คัสเซิล บรันสวิก ประเทศเยอรมัน เมืองปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมืองโลซานน์ เบิร์น ประเทศ

สวิตเซอร์แลนด์ เมืองมิลาน เนเปิลส์ ประเทศอิตาลี และเสด็จโดยเรือพม่าไปในทะเล เมดิเตอร์เรเนียน ผ่านเกาะซิซิลี ประพาสมืองปาเลร์โม เมสซีนา ไชราคุซา ในประเทศอิตาลี เกาะ มอลตา เมืองปอร์ตชาอิด ประเทศอียิปต์ และเสด็จลงเรือชักขึ้นมากลางคลองสุเอซ ทะเลแดง มหาสมุทรอินเดีย จนถึงเมืองโคลัมโบ ประเทศ ศรีลังกา

ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้ ในตอนแรกได้เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือมหาจักรี หลังจากนั้นได้เสด็จโดยเรือชักขึ้นต่อไปจนถึงยุโรป และระหว่างการเสด็จประพาสยุโรปได้เสด็จพระราชดำเนินยังเมืองต่างๆโดยรถไฟและรถยนต์ นอกจากนี้ยังทรงเล้าสภากาการเดินทางประกอบไว้ ด้วย เช่น ทรงเล้าถึงการเสด็จพระราชดำเนินจากเมืองลอนดอน ประเทศอังกฤษ ไปประเทศ เบลเยียมว่า ได้เสด็จโดยรถไฟจากสถานีแซริงครอสในเมืองลอนดอนไปเมืองโดเวอร์ แล้วเสด็จลงเรือ ข้ามฝั่งไปยังประเทศเบลเยียม โดยทรงเล้าถึงสภากาการเดินทางว่าขณะที่ประทับในเรือ ในตอนแรก มีหมอกหนาที่บดบังและมืดมิด แต่พอห่างจากฝั่งประเทศอังกฤษอากาศก็แจ่มใสขึ้น เรือลำที่ประทับนั้น แล่นได้เร็วแต่มีการแล่นกระชากๆบ้างเป็นระยะๆ

เมื่อพระองค์เสด็จประพาสตามเมืองต่างๆจะทรงเล้าถึงลักษณะบุคคลที่ทรงพบระหว่าง ทาง และทรงเล้าถึงลักษณะโดยทั่วไปของบ้านเมืองด้านการเมืองการปกครอง สภาพสังคม การ พัฒนาประเทศ วัฒนธรรม หรือภูมิประเทศ เช่น ทรงพรรณนาถึงความงามตามธรรมชาติของเกาะ ซิซิลีว่า

ท้องฟ้าแลทเลที่เหมือนรูปเขียนจริง ๆ น้ำก็เปนน้เงินใส ฟากก็เปนน้เงินอ่อนกว่าน้ำ แต่ใสหาเมฆหมอกมิ ได้ สมกับที่เขาว่าสีเปนน้ไข่นกกระทาแวว แสงแดดก็เข้มแหลม ถูกใบไม้มีสัมนเปนน้ซึ่งใบสีเขียวจัด ตัดสีกันขาด อากาศไม่ร้อนไม่เย็น ลมพัดรวยๆแลดูงามไปทุกทาง

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 2:532)

4.2.2.2 เรื่องกิจวัตรประจำวัน ปรากฏในนิราศร้อยแก้วประเภทอนุทินในสมัยนี้ 4 เรื่องคือเสด็จประพาสไทรโยค ระยะทางเสด็จประพาสสมณชลอยุธยา เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู และระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายการแต่งที่เป็นการบันทึกข้อ เท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งขณะเดินทางไว้ในรูปแบบอนุทิน ที่เป็นบันทึกเรื่องส่วนตัว เป็นรายวัน เช่น

เสด็จประพาสไทรโยค รัชกาลที่ 5 ทรงแทรกการเล้าถึงพระราชกิจวัตรประจำวัน หรือทรงเล้าว่าได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังสถานที่ใดบ้าง เช่น ทรงบันทึกถึงสิ่งที่ทรงปฏิบัติในวัน อาทิตย เดือน 2 แรม 1 ค่ำว่า หลังจากทรงตื่นบรรทมแล้ว ทรงโกรกศีรษะ สรงน้ำ และเสวยพระ ะยาหารเช้า โดยได้ทรงเล้าถึงพระอาการประชวรในเวลากลางคืนด้วย ดังข้อความว่า

วันที่ ๓ วัน ๗ ๒ ค่ำ ตื่นนอนถึงสามโมงเกือบสี่โมง ต้องโกรกหัว เมื่อคืนนี้ไข้ผูกไหลหนัก ไม่สบายสบคอ กว่าจะอาบน้ำเสร็จได้กินข้าวเช้า ๔ โมงเศษ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2504:16-17)

ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา รัชกาลที่ 5 ทรงแทรกการบันทึกสิ่งที่ได้ปฏิบัติในแต่ละวันระหว่างการเสด็จประพาส รวมทั้งทรงบอกสถานที่ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินในแต่ละวันด้วย เช่น ทรงเล่าถึงพระราชกิจวัตรประจำวัน ขณะที่ประทับอยู่ที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์ในเมืองลพบุรี ในวันศุกร์เดือน 12 ขึ้น 7 ค่ำ ไปตามลำดับเวลาว่า หลังจากทรงตื่นบรรทมและเสวยกาแฟแล้ว ได้เสด็จประพาสอยู่ภายในบริเวณพระราชวัง ดังตอนที่ว่า

วันศุกร์เดือนสิบสองขึ้นเจ็ดค่ำ วันนี้ตื่นสายหน่อยหนึ่ง ด้วยทุกวันนี้แดดไม่ใคร่จะมี แต่วันนี้ก็กินกาแฟแล้ว สองโมงเช้าจึงได้ออกเที่ยวดู อยู่ข้างจะถูกแดดสักหน่อยหนึ่ง แต่ไม่ได้ไปข้างไหนจะเที่ยวอยู่ในวัง
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2470:25)

4.2.2.3 เรื่องข่าวคราวทุกข์สุขของผู้แต่ง คือ เนื้อหาที่ผู้แต่งเล่าข่าวคราวทุกข์สุขและความรู้สึกของตนในการเดินทาง สื่อสารมายังบุคคลใกล้ชิดให้รับทราบข่าวคราวของตน พบในนิราศร้อยแก้ว 2 เรื่อง ซึ่งเป็นพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 คือ พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 และไกลบ้าน

พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ.2440 พระองค์ทรงเน้นการเล่าถึงความทุกข์ของพระองค์ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้ เนื่องจากทรงคิดถึงประเทศไทยและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ความไม่สบายพระทัยเนื่องจากพระราชภารกิจ และความไม่สบายพระวรกายเนื่องจากสภาพความลำบากในการเดินทาง แต่ต้องทรงอดทนไว้เพราะมีพระราชภารกิจที่ต้องทรงปฏิบัติต่อไปเพื่อประเทศชาติ ซึ่งความไม่สบายพระทัยเนื่องจากพระราชภารกิจ มีสาเหตุมาจากกำหนดการต่างๆที่ทำให้ทรงไม่มีเวลาที่เป็นส่วนพระองค์ และระหว่างที่ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจตามสถานที่ต่างๆ ได้ทรงมีพระราชปรารภว่า ผู้ที่ตามเสด็จพระองค์ ไม่ค่อยชอบความประพฤติของพระองค์ เพราะต้องคอยตามเสด็จยังสถานที่ที่ไม่มีความสุขสนานรื่นเริง และเมื่อพระองค์เสด็จถึงเมืองปารีส ประเทศฝรั่งเศส ยังได้ทรงเล่าถึงความลำบากพระทัยที่ต้องเสด็จเยือนฝรั่งเศส ทั้งๆที่ช่วงเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยมีกรณีพิพาทเรื่องดินแดนกับประเทศฝรั่งเศส และปัญหาดังกล่าวยังไม่คลี่คลายนัก ดังที่ทรงเล่าว่า

ด้วยตั้งแต่ฉันออกมาครั้งนี้ ยังไม่เคยได้ความคับแค้นเดียวดร้อนเหมือนอย่างครั้งนี้เลย การที่แม่เล็กรู้สึกหนักใจในเรื่องที่ฉันจะมาเมืองฝรั่งเศสประการใด ขอให้เข้าใจว่าฉันหนักกว่าสิบเท่าอยู่แล้ว เพราะเปนผู้มาเอง
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2528 เล่ม 2:110)

ไกลบ้าน พระองค์ทรงเล่าถึงทุกข์สุขส่วนพระองค์ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้ โดยการเปรียบเทียบกับ การเสด็จยุโรปในปีพ.ศ.2440ว่า ทรงรู้สึกสำราญพระราชหฤทัยมากกว่าการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก เนื่องจากในครั้งนี้ได้เสด็จพระราชดำเนินยังยุโรปโดยเรือชักซัน ซึ่งมีความสะดวกสบายทั้งในเรื่องห้องที่ประทับ และพระกระยาหารที่เสวย ดังที่ทรงกล่าวว่าพระ

กระยาหารที่เสวยระหว่างประทับในเรือ มีทั้งอาหารไทยและอาหารต่างประเทศนานาชนิด มีให้เลือกได้ตามพระทัย ต่างจากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งก่อน ดังที่ทรงเล่าว่า

เมื่ออ่านหนังสือที่เขียนครั้งก่อน มันช่างบันทึกเรื่องราวกันเข้าไม่ได้ ต้องคลุกน้ำพริกเผากินแทนที่สุด มาเทียบกับครั้งนี้มันช่างแสนสบาย กับเข้าฝรั่งเขาก็จัดดี กับเข้าไทยก็บริบูรณ์ไม่ได้มีความอดอยากเลย อดอยากอะไรก็ได้ตั้งใจ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.2535 เล่ม 1:8)

4.3 สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

ในสมัยนี้มีนิราศร้อยแก้วที่นำมาวิเคราะห์ 1 เรื่องคือเรื่อง**นิราศนครวัด** และมีเนื้อหาที่ต่างจากนิราศร้อยแก้วในสมัยก่อนหน้านี้คือ ไม่มีเนื้อหาเรื่องราชการ แต่ยังคงมีการบันทึกเรื่องส่วนตัวในด้านกิจวัตรประจำวัน และประสบการณ์ตรงในการเดินทาง เพราะผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายที่เป็นการบันทึกข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประสบการณ์การเดินทาง และการบันทึกเรื่องส่วนตัวไว้ในรูปแบบอนุทิน จึงมีลักษณะเนื้อหาเป็นเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งดังนี้

4.3.1 เรื่องประสบการณ์การเดินทาง เป็นเนื้อหาหลักในเรื่องนิราศนครวัด ซึ่งสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเริ่มบันทึกการเดินทางตั้งแต่ทรงเดินทางออกจากกรุงเทพฯ โดยเรือสุทธาทิพย์ของบริษัทสยามสตีมานาวีเคชั่นจนถึงเมืองกำปอด ประเทศกัมพูชา จากนั้นเสด็จโดยรถยนต์ไปยังเมืองพนมเปญ เพื่อทอดพระเนตรพระราชานุสาวรีย์ พิชัยภัณฑ์สถานพระราชวังกรุงกัมพูชา แล้วได้ทรงเดินทางโดยเรือชื่อแม่โขงของบริษัทเมสซาชจรีฟลูเวียล ออกจากท่าหน้าเมืองพนมเปญไปยังเมืองเสียมราฐ และได้ทอดพระเนตรปราสาทหินต่างๆ เช่น นครวัด นครธม ปราสาทกระวัน ปราสาทแก้ว แล้วได้เสด็จกลับมาเมืองพนมเปญโดยรถยนต์ และมีเส้นทางผ่านทางเมืองกำพงจาม ในระหว่างนี้ได้เสด็จโดยเรือพระตะบอง ชมภูมิประเทศตามลำน้ำโขง และเสด็จยังเมืองไซ่ง่อนโดยรถยนต์ เพื่อทอดพระเนตรวัดญวน เช่น วัดดาเกา ต่อมาได้เสด็จกลับมายังเมืองพนมเปญอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงเสด็จกลับประเทศไทยโดยเรือวลัยผ่านเกาะกง เกาะกูด เกาะช้าง จนเสด็จถึงกรุงเทพฯ

การเสด็จประเทศกัมพูชาในครั้งนี้ ได้ประพาสโดยเรือและรถยนต์ ซึ่งได้ทรงเล่าถึงสภาพการเดินทางไว้ว่า การเดินทางโดยเรือสุทธาทิพย์จากกรุงเทพฯ ไปกัมพูชานั้น ไม่พบกับอุปสรรคอันใด และทรงเล่าถึงลักษณะการใช้ชีวิตบนเรือของผู้โดยสาร และเวลาอาหารบนเรือ เมื่อเสด็จถึงกัมพูชาแล้วได้ประทับรถยนต์ประพาสตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งได้ทรงเล่าว่าคนกัมพูชาขับรถเร็ว และเมื่อเสด็จทอดพระเนตรนครวัด ทรงเล่าถึงความลำบากในการเดินทางขึ้นไปชมนครวัดว่า ทรงรู้สึกท้อพระทัยที่ต้องขึ้นบันไดเพื่อทอดพระเนตรปราสาทหินแห่งนี้บ่อยๆ เพราะบันไดของปราสาทหินนครวัดขึ้นลำบาก ทั้งสูงชัน และไม่มีการให้เกาะ

การบันทึกสิ่งที่ได้ทอดพระเนตร จะทรงเน้นการบันทึกศิลปกรรมสาขาต่างๆตามที่ได้ทอดพระเนตรในแต่ละสถานที่ ทั้งนี้เพราะสถานที่ส่วนใหญ่เป็นโบราณสถานต่างๆ ประกอบกับทรงมี

ความรู้และความสนพระทัยในด้านศิลปกรรม เช่น เมื่อเสด็จทอดพระเนตรนครธม ทรงเล็งถึงลักษณะประติมากรรมของรูปปั้นที่สะพานหินข้ามคูน้ำที่นครธมว่ามีรูปพญานาค รูปเทวดา รูปยักษ์จุดนาคว่า

สะพานหินซึ่งข้ามคูทำแปลงประหลาดน่าดูยิ่งนัก พนักสะพานทั้งสองข้างทำคิลาเป็นรูปพระยานาคตัวใหญ่ 7 เศียร ข้างละตัว มีรูปเทวดายืนฟากหนึ่ง รูปอสูรอยู่ฟากหนึ่งจุด นาคคิกค้ำบรรพนั้น รูปเทวดาและรูปอสูรมีข้างละสัก 4 คน คนหนึ่งทำนั่งขัดสมาธิอย่างพระประธานหน้าตักเห็นจะกว่า 4 ศอก ฝีมือทำหน้าตาทำทางดีทุกตนสะพานที่ข้ามคูนครธมทำรูปเทวดาและอสูรจุดนาคคิกค้ำบรรพอย่างนี้ทุกสะพาน
(สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537 : 57)

4.3.2 เรื่องกิจวัตรประจำวันของผู้แต่ง เนื้อหาด้านนี้แตกต่างกับในสมัยรัชกาลที่ 5 คือเรื่องนิราศนครวัดจะบันทึกคร่าวๆ เพราะเน้นเล่าประสบการณ์การเดินทาง เช่น ทรงเล็งถึงสิ่งที่ทรงปฏิบัติแต่ละวันระหว่างการเสด็จยังสถานที่ต่างๆในประเทศกัมพูชาไว้ทุกวันอย่างคร่าวๆ เช่น ทรงเล็งถึงสิ่งที่ได้ทรงปฏิบัติในวันที่ 19 พฤศจิกายนว่า หลังจากตื่นบรรทมและเสวยกาแฟแล้ว ในเวลา 7.00 นาฬิกา ได้ทรงพระดำเนินไปทอดพระเนตรสิ่งต่างๆ พร้อมด้วยพระยาพจนปริชา และหลวงสุริยวงศ์ ดังข้อความว่า

วันที่ 19 พฤศจิกายน การที่เราจะเที่ยวเตร่ เมอซีเออร์บอดูเอง เรลลิ่งสุปริริเออร์เป็นธุระกะโปรแกรมให้เอง วันนี้จะตั้งแต่เวลาเช้า 9.00 น. เราตื่นแต่เช้ากินกาแฟแล้วเวลา 7.00 น. ว่างอยู่ จึงเดินไปเที่ยวแต่โดยลำพัง กับพระยาพจนปริชา และหลวงสุริยวงศ์ เห็นทหารเขมรคนนักโทษ เทียวกวาดถนนอยู่หลายกอง

(สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2537 : 12)

4.4 สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ที่นำมาวิเคราะห์มี 2 เรื่องคือ พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสเกาะชวา และเสด็จยุโรปครั้งที่ 2 เนื้อหาของนิราศร้อยแก้วประเภทจดหมายเหตุในสมัยนี้ เหมือนกับในสมัยรัชกาลที่ 6 คือ มีแต่เรื่องส่วนตัวของผู้แต่งในการเดินทาง แต่จะมีลักษณะต่างกันตรงที่มีการเล่าข่าวคราวความรู้สึกของตนในการเดินทาง มายังบุคคลใกล้ชิด เพราะนิราศร้อยแก้วสมัยนี้มีจุดมุ่งหมายคือ เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง และแทรกการบันทึกเรื่องส่วนตัวไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ จึงมีลักษณะเนื้อหาในการบันทึกเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งในการเดินทาง ดังนี้

4.4.1 เรื่องประสบการณ์การเดินทาง คือเนื้อหาที่ผู้แต่งบันทึกเรื่องการเดินทาง และสิ่งที่พบเห็นจากประสบการณ์ในการเดินทางของตน ดังนี้

พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสเกาะชวา มีเนื้อหาที่รัชกาลที่ 7 ทรงเล็งถึงเรื่องเส้นทางการเสด็จประพาสตั้งแต่เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือมหาจักรี มาทอดสมอที่ท่าเมืองสิงคโปร์ แล้วประทับรถยนต์ไปยังที่ทำการรัฐบาลสิงคโปร์

จากนั้นเสด็จโดยเรือมหาจักรีข้ามเส้นศูนย์สูตร จนถึงเมืองเบตะเวียหรือเมืองจาการ์ตา เมืองหลวงของประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน แล้วเสด็จโดยรถไฟถึงสถานีแวลเดอเฟรเดิน และประทับรถม้าไปที่วังเรสเวค และระหว่างที่ประทับในเมืองนี้ ได้เสด็จโดยรถไฟประพาสตามสถานที่ต่างๆในเมือง และประทับรถไฟต่อไปยังเมืองบอยเตนชอร์ก บันดุง การุต โวโนโซโบ สาละติกา ยอร์กยา โซโล มาลัง สุราบายา และทรงบันทึกจนถึงตอนที่เสด็จพระราชดำเนินกลับโดยเรือพระที่นั่งถึงเกาะบาหลิ

เมื่อพระองค์ได้เสด็จประพาสตามเมืองต่างๆ ได้ทรงเล่าถึงลักษณะโดยทั่วไปของบ้านเมือง ซึ่งในสมัยนั้นยังเป็นอาณานิคมของประเทศเนเธอร์แลนด์ จึงทรงเล่าถึงการปกครองไว้อย่างชัดเจนว่า แต่ละเมืองมีเจ้าผู้ครองนครซึ่งเป็นคนพื้นเมือง และมีเรสซิเดนต์ซึ่งเป็นข้าราชการชาวตะวันตกคอยกำกับดูแลเจ้าผู้ครองนครและทำหน้าที่ฝ่ายปกครองด้วย และมีผู้สำเร็จราชการซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองทั้งหมด ดังนั้นเมื่อเกาะชวาตกอยู่ในการปกครองของประเทศฮอลันดา ดังนั้นทำให้บ้านเมืองมีปัญหาสังคมตามมาคือ ข้าราชการที่เป็นชาวชวากับชาวตะวันตกมีความขัดแย้ง และในเมืองที่มีชาวตะวันตกอาศัยอยู่มาก มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีมากกว่าเมืองที่มีชาวตะวันตกอาศัยอยู่น้อย ซึ่งในพระราชหัตถเลขาเรื่องนี้ทรงเน้นการเล่าถึงความเจริญรุ่งเรืองในเมืองต่างๆ โดยทรงเล่าไว้อย่างละเอียด เช่น ทรงอธิบายวิธีรีดนมวัวด้วยเครื่องจักรในเมืองบันดุง เช่น ทรงเล่าว่าเมืองบันดุงเป็นเมืองที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการเกษตร การปลูกพืชต้องมีการทดลองและควบคุมตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ มีการผลิตกระแสไฟฟ้าด้วยพลังน้ำ ซึ่งทรงดำริว่าเป็นสิ่งที่สมควรนำมาใช้ในเมืองไทย

นอกจากนั้นระหว่างที่เสด็จประพาสเกาะชวา ได้ทรงเล่าถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นตามที่ได้ทอดพระเนตรไว้ด้วย โดยเฉพาะเรื่องนาฏศิลป์ ดังที่ได้ทรงเล่าถึงเรื่องการรำและละครที่ได้ทอดพระเนตรตามเมืองต่างๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสนพระทัยในด้านนาฏศิลป์ ดังในตอนหนึ่งที่ทรงอธิบายถึงการรำวีรเฆงของชาวเมืองโซโลว่า

การรำวีรเฆง คล้ายกระบี่กระบอง คือรำ ๒ คน แต่ที่จริงก็เล่นโซนนั่นเอง เอาเฉพาะตอนที่รบกัน ๒ ตัวมีพากย์มีเจรจาทุกอย่างแล้วรบกันแทงทอกแทงทกช่อไรต่างๆ ทำรบตีมากทีเดียว คล่อง แคล้วเหินจริง ใช้ทกช่อใช้ทกจริงๆด้วย ออกน่าน้ำอันตราย เพลงมีคล้ายกราวของเรา

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:103)

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงบันทึกเส้นทางการเดินทางตั้งแต่เสด็จโดยเรือสาแลนเดียผ่านเกาะปีนัง เกาะสุมาตรา มหาสมุทรอินเดีย อ่าวเอเดน คลองสุเอซ ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน จนถึงเมืองเจนัว ประเทศ อิตาลี แล้วได้ประทับรถยนต์ชมพิพิธภัณฑสถานเมืองเจนัว หลังจากนั้นเสด็จโดยรถไฟเลียบฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนไปประเทศฝรั่งเศส ระหว่างที่ประทับในฝรั่งเศส ได้เสด็จทอดพระเนตรนิทรรศการศิลปกรรม และพิพิธภัณฑสถานต่างๆในเมืองนีส คานส์ กราส ปารีส และเมืองมอนติคาร์โลในโมนาโก หลังจากนั้นได้เสด็จโดยรถไฟไปเมืองคาเลส์ เพื่อลงเรือข้ามช่องแคบโดเวอร์ไปประเทศอังกฤษ และเสด็จโดยรถไฟต่อไปยังเมืองลอนดอน เพื่อทอดพระเนตรห้างร้านขายสินค้า โรงละคร สวนสัตว์ พิพิธภัณฑสถาน และพระราชวังภายในเมือง แล้ว

ได้เสด็จกลับมาประเทศฝรั่งเศส เพื่อประทับรถไฟไปเบลเยียม โดยได้ทอดพระเนตรนิทรรศการรูปภาพและศิลปกรรมที่เมืองแอนต์เวิร์ป พิพิธภัณฑสถานในเมืองบรัสเซลส์ โรงทำแก้วและพิพิธภัณฑสถานในเมืองลีเอซ จากนั้นได้ประพาสประเทศเดนมาร์ก เยอรมัน สวีเดน และสวิตเซอร์แลนด์ โดยได้ทรงเดินทางไปชมพระราชวังและพิพิธภัณฑสถานตามเมืองต่างๆ จากนั้นได้เสด็จกลับมายังประเทศอิตาลี เพื่อประพาสเมืองตูริน เวนิส ฟลอเรนซ์ และเข้าเฝ้าพระสันตปาปาที่วังวาติกัน และเสด็จกลับประเทศไทยตามเส้นทางเดิมจนถึงเมืองสงขลา ก็ได้เสด็จโดยรถไฟจนถึงสถานีหัวลำโพง และประทับรถยนต์ไปวังวรดิศ ซึ่งจะเห็นได้ว่าพระองค์มักเสด็จทอดพระเนตรพิพิธภัณฑสถานและโบราณสถานในเมืองต่างๆ

เส้นทางในการเดินทางดังกล่าวมีทั้งการเสด็จโดยเรือ รถไฟ และรถยนต์ โดยได้ทรงแทรกการเล่าสภาพการเดินทางโดยเรือมีความเรียบร้อยดี ไม่มีปัญหาเรื่องคลื่นลมในทะเล การเดินทางโดยรถไฟก็มีความสะดวกสบายดี แต่การเดินทางโดยรถยนต์ในเมืองใหญ่ๆ เช่น เมืองปารีส มีปัญหาเรื่องจราจรติดขัด

การเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้ พระองค์มักจะเสด็จทอดพระเนตรนิทรรศการการแสดงศิลปกรรม และพิพิธภัณฑสถานตามเมืองต่างๆ นอกจากนั้นยังได้ทรงพบกับนักโบราณคดี จิตรกรและศิลปินที่มีชื่อเสียง จึงทำให้เห็นถึงความสนพระทัยด้านศิลปกรรม และโบราณคดี ดังที่ได้ทรงเล่าถึงลักษณะโรงละครสมัยใหม่ในเมืองปารีสว่า

แบบอย่างที่สร้างเป็นสมัยใหม่แท้ คือจะหนีแบบโรงละครสมัยเก่าได้เพียงเท่าใดเป็นหนีหมดทุกอย่าง แต่ให้อวดได้ว่าดีกว่าอย่างเก่า เป็นต้นว่ากระบวนบันและจำหลักลดหลั่นเลี้ยวแหลมคม ทำเกลี้ยงๆแต่ระบายสีให้เข้ากับฉายแสงไฟฟ้าประกอบให้เห็นงาม ที่คนนั่งดูก็ให้เห็นละครได้ถนัดทุกชั้น ข้อนี้เขาบอกอธิบายว่า โรงละครสมัยเก่ามันดีแต่ที่พวกเศรษฐีนั่ง ทั้งจะดูละครและดูกันเอง ถ้าคนจนก็มีใครเห็น ในโรงละครสมัยใหม่เขาคิดจะให้ดูละครเป็นสำคัญ ไม่ปรารถนาจะให้มีที่สำหรับคนดูอวดตัวเอง

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2504:46)

นอกจากนั้นได้ทรงเล่าถึงลักษณะนิสัยของชาวยุโรปว่าชอบการท่องเที่ยวนอกบ้านและการตากแดด จึงทำให้ตามท้องถนนหรือสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆมีผู้คนอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ทรงเล่าว่าชาวเมืองปารีสชื่นชอบการอยู่นอกบ้าน หรือการท่องเที่ยวตามสถานที่ต่างๆ เพราะห้องที่อยู่มีขนาดเล็ก และชอบการตากแดด เนื่องจากแสงแดดที่นี่ไม่ทำให้ร้อนเหมือนประเทศไทย ดังตัวอย่าง

ไปที่ไหนก็ดูคนแน่นทั้งนั้น พิเคราะห์ดูก็เห็นเหตุได้เพราะชาวเมืองปารีสอยู่ห้อง"มิได้อยู่บ้าน" คือที่อยู่เป็นแต่ห้องอยู่ในเรือน ผิดกันแต่มีห้องมากบ้างน้อยบ้าง ไม่มีที่แจ้งสำหรับตากอากาศเหมือนอย่างในเมืองเรา ซึ่งเรือนมีเฉลียงและมีลานบ้านเป็นที่ตากอากาศ อีกประการหนึ่ง ในเมืองเราแดดร้อนจัดต้องกลัวแดดไม่กล้าออกกลางแจ้งเวลาตะวันตกเที่ยง แต่ในยุโรปแสงแดดอ่อน และมักมีวอร์มมีใครมีแดดพาให้เยือกเย็น ได้เห็นแสงแดดเหมือนเห็นหน้าเพื่อน ด้วยเหตุเหล่านี้พวกชาวเมือง(รวมทั้งพวกเราที่มาพักอยู่) จึงชอบไปเที่ยวออกกลางแจ้งและตากแดดตามในที่ต่างๆ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2504:61-62)

4.4.2 เรื่องข่าวคราวทุกข์สุขของผู้แต่ง ผู้แต่งจะสื่อสารความรู้สึกและข่าวคราวในการเดินทางของตน มายังผู้รับจดหมาย ซึ่งเป็นบุคคลใกล้ชิดของผู้แต่ง แต่นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้จะบันทึกข่าวคราวของตนไว้เพียงคร่าวๆ เพราะเน้นการเล่าประสบการณ์การเดินทาง ดังนี้

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา ได้ทรงเล่าทุกข์สุขส่วนพระองค์ว่า ระหว่างที่เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือพระที่นั่งมหาจักรีนั้น ทรงรู้สึกเบื่อที่ต้องประทับในเรือเป็นเวลานาน และเมื่อเสด็จประพาสชวาเป็นเวลานานๆ แล้วก็ทรงรู้สึกคิดถึงบุคคลที่จากมา ทรงรู้สึกเหนื่อยที่ต้องวางพระองค์ให้เหมาะสมกับพระเกียรติยศในเวลาที่ต้องเสด็จยังงานที่เป็นพิธีการ เพราะไม่มีความเป็นส่วนพระองค์ ดังข้อความว่า

หญิงกับฉันให้เกิดมีอาการ"เบื่อโลก"ขึ้นมา นั่งเปลี่ยทั้ง ๒ คน รู้สึกหงอยเหลือเกินไม่มีใครคุย ใครๆ เขาก็เข้าห้องนอนเงียบกันหมด คิดถึงใครต่อใครปั่นป่วนกันดับดับที่จริงเกิดเบื่อโลกกันขึ้นมามากมายเห็นจะเป็นเพราะได้มาอยู่เป็นคนๆ เป็นครั้งแรก ทำให้เรานึกถึงเมื่อเรายังเป็นคนอยู่ไม่ใช่ตัวแมง แล้วข้าคนที่มาด้วยก็เป็นพวกเห็นเราเป็นแมงเสียโดยมาก จนลุ่มอ้อสอซึมๆ มึนๆ ไปด้วย เลยคิดถึงเมื่อครั้งเป็นคนกริดๆ ที่จริงถ้าได้พวกของเราจริงๆ ที่จะทำให้เราลืมความ"งำ"ได้ก็สนุกขึ้นมา

(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.มปป:52)

เสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงแทรกการเล่าความรู้สึกส่วนพระองค์ให้พระธิดาได้ทรงรับทราบ เช่น ทรงเล่าว่ารู้สึกเบื่อที่ต้องประทับอยู่ในเรือเป็นเวลานาน ดังข้อความว่า

เมื่อก่อนจะมาพ่อนึกวิตกอยู่อย่างหนึ่ง ว่าเมื่อลงเรือมามีอยู่แต่ ๒-๓ คนด้วยกันจะเปลี่ยวใจ ไม่ค่อยสบาย แต่ก็เปล่าไม่รู้สึกเช่นนั้น เป็นแต่**ออกเรือที่ต้องแล่นเรือมาหลายวันนัก**

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.2504:8)

4.5 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-2532)

นิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ที่นำมาวิเคราะห์มี 23 เรื่อง เริ่มเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว 1 เรื่อง ในพ.ศ.2492 ต่อมาเขียนเป็นอนุทิน 1 เรื่องในพ.ศ.2494 จดหมาย 1 เรื่องในพ.ศ.2512 จากนั้นนิยมเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว อีก 20 เรื่องตั้งแต่พ.ศ.2496-2532 ดังนั้นนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มี 3 รูปแบบเป็นอนุทิน 1 เรื่อง จดหมาย 1 เรื่อง และสารคดีท่องเที่ยว 21 เรื่อง ซึ่งมีเนื้อหาเรื่องราวราชการ และเรื่องส่วนตัวของผู้แต่ง แต่มีลักษณะต่างจากสมัยอื่นดังนี้

4.5.1 เรื่องราชการ คือเนื้อหาที่ผู้แต่งบันทึกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภารกิจของตนในการปฏิบัติราชการ เช่น ไปดูงาน ไปประชุม ไปเยือนต่างประเทศตามคำเชิญของรัฐบาล นิราศร้อยแก้วที่มีเนื้อหาต้นนี้มี 9 เรื่อง คือ นิราศลอนดอน เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก จดหมายจากเมืองจีน สบตามังกร ย่าแดนมังกร ย่าจีนแดง ชมซ่อมมาลดี ทัวร์น้องโจ้ และไทยเที่ยวพม่า เช่น

จดหมายจากเมืองจีน ผะอบ โปะสะกฤษณะ เล่าถึงการปฏิบัติภารกิจในการเข้าร่วมประชุมนักเขียนไว้ในเรื่องนี้โดยสังเขป เช่น เล่าถึงหัวข้อการประชุมในแต่ละวัน หรือเล่าถึงการแบ่งงาน เพื่อเตรียมข้อมูลในการประชุมตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย ดังข้อความว่า

มาถึงโฮเต็ลแล้ว แม้ก็เชิญผู้แทนทุกท่านของไทยเราประชุมกันเพื่อแบ่งงาน แต่ละคนก็รับไปแต่ละหัวข้อ หัวข้อที่ว่าด้วย Drama ก็ไม่มีใครถนัด แต่ผะอบเป็นวาระที่ผะอบต้องเป็น Vice Chairman ก็เลยรับหน้าที่กล่าวสั้นๆ

(ผะอบ โปะสะกฤษณะ.2515:20-21)

สบตามังกร รัตน์ ยวาระประภาษได้เล่าถึงภารกิจของตนที่ต้องพบกับบุคคลสำคัญและเดินทางไปตามสถานที่ต่างๆ เพื่อสังเกตและเก็บข้อมูลความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวจีน สภาพบ้านเมืองและวัฒนธรรม ถ่ายทอดมายังผู้อ่านให้รับทราบตามไปด้วย ซึ่งเป็นเนื้อหาที่บันทึกไว้มากกว่ากิจวัตรประจำวัน แต่ไม่ได้เล่ารายละเอียดมากนัก เช่น เล่าถึงภารกิจที่ต้องปฏิบัติในวันที่ 19 กันยายน 2518 ต้องไปชมพิพิธภัณฑ์เกียงซู สันทนากับนักเขียนและชมอุปรากรจีน ดังข้อความว่า

วันนี้เป็นวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๑๘ หมายกำหนดการที่เหลียงเตรียมเอาไว้ให้รงค์ และข้าพเจ้าปฏิบัติ แม้จะมีอยู่เพียงสามรายการ ก็เป็นสามรายการที่หนักเกินกว่าที่สมองของมนุษย์ไม่ว่าใครจะรับไหวได้ ในภาคแรกของวันนี้ เราจะต้องไปชมพิพิธภัณฑ์เกียงซู ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีค่ามากที่สุดแห่งหนึ่งของจีน ... จากนั้น ก็จะกลับเข้าโรงแรมนานกิงที่พักเพื่อรับประทานอาหารกลางวัน ... และพอถึงบ่ายสามโมงตรงก็จะเดินเข้าห้องสนทนาระหว่างนักเขียนกับนักเขียน ... เวลา ๑๙.๐๐ น. ตรง เขาจะมารับเราไปชมอุปรากรจีนสมัยใหม่ที่เรียกว่า “เรฟโวลูชันบัลเลต” หรือบัลเลตปฏิบัติ

(รัตน์ ยวาระประภาษ.2519 : 141 – 145)

ท้าวห้องใจ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเล่าพระราชกิจวัตรประจำวันและพระราชภารกิจไว้ทุกวัน แต่ทรงเล่ารายละเอียดเกี่ยวกับพระราชภารกิจมากกว่าพระราชกิจวัตรประจำวัน ซึ่งแต่ละวันทรงเริ่มต้นบันทึกด้วยการเล่าเวลาที่ตื่นบรรทม เวลาเสวยพระกระยาหารเช้า หรือเรื่องส่วนพระองค์อื่นๆ เช่น ทรงเดินเล่นบริเวณที่ประทับในตอนเช้า แล้วจึงทรงเล่าพระราชภารกิจในการทอดพระเนตรกิจการด้านต่างๆ และพบบุคคลสำคัญตามลำดับเวลาในหมายกำหนดการ เช่น ทรงเล่าว่าเสด็จยังศูนย์เทคโนโลยีในเมือง อเตเลต ทรงบันทึกชื่อหัวหน้าศูนย์ และงานที่กำลังดำเนินงานอยู่ในขณะนั้นว่า

เมื่อถึงกำหนดเวลาเราไปถึง Technology Park ซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์ (แถวนี้รวมงานต่างๆ ที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีไว้หลายอย่าง) ที่ศูนย์ Mr.Douglas หัวหน้าศูนย์คอยรับเชิญเข้าไปในห้องฉายสไลด์ อธิบายว่างานที่กำลังทำขณะนี้คือการศึกษาระยะเวลาที่ฝนน้อยกว่า 10 นิ้ว/ปี บริเวณที่เลี้ยงสัตว์ บริเวณที่มีการทำไวน์ บริเวณหาดทรายและอุทยานแห่งชาติ สถานที่ในทะเลทรายมีภูเขาซึ่งเข้าไปได้ยาก จึงต้องใช้ภาพถ่ายทางอากาศและภาพถ่ายทางดาวเทียมช่วยในการศึกษา

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2528:195)

4.5.2 เรื่องส่วนตัว เป็นเนื้อหาของนิราศร้อยแก้วทุกเรื่องในสมัยนี้ แบ่งได้ดังนี้

4.5.2.1 เรื่องประสบการณ์การเดินทาง ต่างกับนิราศร้อยแก้วสมัยอื่นคือ มีทั้งการเล่าประสบการณ์ตรงและประสบการณ์รองของผู้แต่งในการเดินทาง

4.5.2.1.1 ประสบการณ์ตรงในการเดินทาง เป็นเนื้อหาที่มีอยู่ในทุกเรื่อง และมีลักษณะเนื้อหาที่บอกข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทางในด้านต่าง ๆ ดังนี้

4.5.2.1.1.1 การบอกข้อมูลเกี่ยวกับการเตรียมตัวเดินทาง เช่น เรื่อง **ถกเขมร** ที่ให้ข้อมูลเรื่องขั้นตอนการเตรียมเอกสารเดินทาง เพื่อให้ความรู้แก่ผู้อ่านและผู้สนใจไปท่องเที่ยวที่เขมรว่า มีวิธีการหลายขั้นตอนและใช้เวลานานคือ ต้องไปทำหนังสือเดินทางที่กระทรวงการต่างประเทศ และขอวีซ่าไปยังประเทศกัมพูชาที่สถานทูตกัมพูชาประจำประเทศไทย ดังที่เล่าว่าผู้แต่งและเพื่อนต้องกรอกเอกสารที่ใช้ทำหนังสือเดินทาง และเจ้าหน้าที่ได้ชี้แจงว่ากระทรวงการต่างประเทศจะทำหนังสือเดินทางให้เมื่อกรมตำรวจพิจารณาอนุมัติให้สมควรไปต่างประเทศได้ เมื่อผู้แต่งได้รับหลักฐานจากทางกรมตำรวจแล้ว จึงได้เดินทางไปขอวีซ่าเข้าประเทศกัมพูชา ดังตอนที่ว่า

เรารีบกลับมายังกระทรวงการต่างประเทศพร้อมด้วยหลักฐานแน่นนอน ว่าทางกรมตำรวจไม่ขัดข้องที่เราจะไปนอกประเทศ หรือจะไปไหนอีก ท่านก็คงไม่ขัดข้องเช่นเดียวกัน และหลังจากนั้นทุกอย่างก็เป็นไปได้โดยสะดวกสบายเรียบร้อย เราเดินทางกลับออกจากกระทรวงการต่างประเทศด้วยความฝ่าฝืน มีหนังสือเดินทางในกระเป๋าคนละเล่ม มุ่งหน้าไปยังสถานทูตเขมรประจำกรุงเทพฯ เพื่อขอวีซ่าไปยังประเทศกัมพูชา
(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.2534:21)

4.5.2.1.1.2 การบอกเส้นทาง สภาพการเดินทาง ระยะทางหรือระยะเวลาในการเดินทาง เช่น **บิน 36,000 ไมล์ เที้ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้** พรรณณา ธารานุมาศ บันทึกเรื่องการเดินทางท่องเที่ยวอย่างละเอียดชัดเจน โดยให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการเดินทาง ที่อาจเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจไปท่องเที่ยวในทวีปอเมริกาเหนือและอเมริกาใต้ไว้ในตอนต้นเรื่อง เช่น อัตรแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ สายการบินที่ใช้ในการเดินทาง เล่าถึงเส้นทางทางการเดินทางตั้งแต่นั่งเครื่องบินเดินทางออกจากประเทศไทยจนถึงประเทศฮ่องกง แล้วนั่งเครื่องบินต่อไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา ท่องเที่ยวตามสถานที่ต่างๆในเกาะฮาวาย เกาะกวม เมืองลอสแอนเจลิส ลาสเวกัส ซานฟรานซิสโก ซีแอตเติล ชิคาโก นิวยอร์ก กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ไมอามี แล้วจึงเดินทางต่อไปประเทศแคนาดา เปอร์โตริโก และประเทศต่างๆในทวีปอเมริกาใต้คือ ประเทศเวเนซุเอลา บราซิล อาร์เจนตินา ชิลี เปรู เอกวาดอร์ ปานามา กัวเตมาลา และเดินทางกลับผ่านทางประเทศเม็กซิโก จนถึงประเทศไทย ซึ่งในเวลาที่ผู้แต่งเล่าถึงเส้นทางนี้มีการบันทึกระยะทางและเวลาที่ใช้ในการเดินทางประกอบทุกครั้ง ดังตัวอย่าง

เวลา ๑๐.๔๔ น.ออกจากสนามบินระหว่างประเทศของซานฟรานซิสโก โดยเครื่องของเวสเตอร์นแอร์ไลน์ เมื่อใกล้จะถึงเมืองซีแอตเติลมองลงไปเห็นภูเขาไฟรูปฝ่ามือที่ดับแล้ว มีหิมะปกคลุมขาวโพลน ๒ ลูก ระยะ

ทางบิน ๑,๐๙๐ กิโลเมตร ใช้เวลาบินเพียง ๑ ชั่วโมง ๔๕ นาที ก็ถึงสนามบินระหว่างประเทศซีแอตเติล-คาโด
มา

(พรพรรณ ธารานมาศ.2529:131)

4.5.2.1.1.3 การแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว เช่น บิน 36,000 ไมล์ เทียว
อเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ที่แนะนำให้ไปเที่ยวศูนย์วัฒนธรรมโปลิเนเซียว่า

สำหรับผู้มีเวลาเที่ยวอย่างจำกัดจำเขี่ยเช่นพวกเรานี้ แห่งแรกควรอย่างยิ่งที่จะไปชมคือศูนย์วัฒนธรรมโปลิเนเซีย จะไม่ผิดหวังเลย

(พรพรรณ ธารานมาศ.2529:55)

4.5.2.1.1.4 การเล่าประสบการณ์การเดินทางในอดีตและปัจจุบัน เช่น
บันทึกของคนเดินทาง เมื่อผู้แต่งเดินทางถึงเกาะบาหลีก็นำว่ามีโรงแรมมากขึ้นกว่าสมัยก่อน ดังข้อความว่า

เมื่อข้าพเจ้าแรกมาบาหลิ 15 ปีก่อน โรงแรมยังน้อยมาก ที่ขึ้นหน้าก็จำเพาะ Bali Intercontinental ซึ่งเวลานั้นสัมพันธ์กับ Siam Intercontinental อย่างใกล้ชิด ถึงกับจัดสัปดาห์บาหลิที่กรุงเทพฯ และมีสายการบินไทยมาบาหลิโดยตรง

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์.2530:134)

4.5.2.1.2 ประสบการณ์รองในการเดินทาง คือความรู้เรื่องการเดินทางที่ผู้แต่งได้รับจากการอ่านหนังสือ หรือจากคำบอกเล่าของผู้อื่น มี 12 เรื่องได้แก่ ถกเขมร ยลยุโรป เทียวกับเมีย เทียวเมืองฝรั่ง ยาแดนมังกร ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน ชมช่อมาลดี ทัวร์น้องโจ บิน 36,000 ไมล์เทียวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ไทยเทียวพม่า ทศนะจากอินเดีย โรมันสัญจร และเบิ่งลาว เช่น

ถกเขมร ผู้แต่งให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับชาวขอมสมัยโบราณจากบันทึกการเดินทางของ เจียวต้าก้วน ชาวจีนที่เคยเดินทางมายังนครธมในช่วงที่อาณาจักรขอมเจริญรุ่งเรือง เช่น เล่าถึงการแต่งกายของพระมหากษัตริย์ว่า

เกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดินขอมนั้น เจียวต้าก้วนบรรยายไว้ว่า “พระเจ้าแผ่นดินโปรดทรงภูษาอันมีราคาสูง มีเนื้อดีที่สุกและสิ่งงามที่สุด พระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้นที่มีสิทธิ์นุ่งผ้ายกทองชนิดหนึ่ง มีดอกกระยับไปทั้งผืน ตามปรกติ พระเจ้าแผ่นดินทรงมงกุฎทอง แต่ถ้าหากว่าไม่ทรงมงกุฎ ก็ทรงมาลัยดอกไม้สดรัดมุ่นมวยพระเศวตไว้

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.2534:88)

โรมันสัญจร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าตามคำบรรยายของมัคคุเทศน์ถึงประวัติการสร้าง และลักษณะศิลปกรรมของหอเอนเมืองปิซ่าว่าเป็นศิลปะแบบโรมาเนสก์ ดังข้อความว่า

โกต์กิเล่าประวัติของหอเอนนี้ว่า คนที่สร้างคือ Bonanno Piasno ใน ค.ศ 1173 พอสร้างได้ถึงชั้นที่3 ก็ต้องหยุดเพราะว่าเริ่มจมลงไป เขาทิ้งไว้อย่างนั้น 90 ปี ก็เริ่มสร้างต่อเติม ผู้สร้างคือ Giovanni di Simone และลูกของAndrea Piasno ทำหอรบั้งข้างบน รวมเป็น 8 ชั้น รู้สึกจะมีการเสริมความแข็งแรงเพิ่มขึ้น แบบศิลปะของหอเอนนี้เรียกว่าเป็นแบบโรมานเนสก์

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2531:144)

4.5.2.2 เรื่องกิจวัตรประจำวันของผู้แต่ง มี 11 เรื่องคือ นิราศยุโรป เที่ยวอเมริกา ได้ไปรอบโลก สบตามังกร ย่าแดนมังกร ย่าจินแดง ชมช่อมาลดี ทัวร์น้องโจ บิน36,000ไมล์เที่ยวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ทศนะจากอินเดีย บันทึกของคนเดินทาง และโรมันสัญญาจร เช่น

เที่ยวอเมริกาใต้ไปรอบโลก ม.ล.ปิ่น มาลากุลเล่าถึงกิจวัตรประจำวันและภารกิจไว้ทุกวัน เพื่อให้รายละเอียดเรื่องการเดินทางของผู้แต่ง โดยเล่าเรื่องกิจวัตรประจำวันเป็นหลัก แต่ไม่ได้เล่าไว้อย่างละเอียด เช่น เมื่อผู้แต่งพักอยู่ในประเทศโคลัมเบีย ได้เล่าว่าถึงเวลานอนและสิ่งปฏิบัติในช่วงเช้า ก่อนเดินทางต่อไปยังประเทศเวเนซุเอลา ดังข้อความว่า

วันรุ่งขึ้นเราตื่นแต่เช้ามีด มีดเพราะมีหมอก มีดมัวไปหมด ออกไปเดินเล่นแล้วจึงกลับมารับประทานอาหารเช้า จะต้องออกเดินทางไปเวเนซุเอลาในไม่ช้า

(ม.ล.ปิ่น มาลากุล.2507:76)

ย่าแดนมังกร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าพระราชกิจวัตรระหว่างประทับอยู่ในประเทศจีนไว้ทุกวันอย่างคร่าวๆ เช่น ทรงเล่าพระราชกิจวัตรประจำวันตั้งแต่เวลาที่ทรงตื่นบรรทม และทรงเล่าว่าตั้งพระทัยรอพระกระยาหารเช้า ดังข้อความว่า

วันที่ 13 พฤษภาคม 2524 วันนี้ตื่นขึ้นมาตั้งแต่ตีสี่กว่าเพราะมันสว่างเร็วเหลือเกิน กว่าจะทำอะไร ะ เพื่อจะฆ่าเวลาไม่ให้เกิดความหิวในระหว่างที่รออาหารเข้าอย่างใจจดใจจ่อ

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2526 : 80)

4.5.2.3 เรื่องข่าวคราวทุกข์สุขของผู้แต่ง คือ เนื้อหาที่ผู้แต่งเล่าข่าวคราว ความรู้สึกในขณะที่เดินทางมายังผู้อ่าน มี 6 เรื่องได้แก่ จดหมายรักจากอเมริกา จดหมายจากโรม จดหมายจากเมืองจีน ยลยุโรป สู่ถิ่นพันเกาะ และไทยเที่ยวพม่า เช่น

สู่ถิ่นพันเกาะ ไมตรี ลิ้มปิตาติแทรกการเล่าทุกข์สุขในการเดินทางประกอบไว้ด้วย เช่น เล่ารู้สึกอ่อนเพลียจากการเดินทาง ดังข้อความว่า

จดหมายของพ่ออาจจะขาดตอนไปบ้าง เพราะบางทีพ่อไม่มีแรงเขียน เพลียเหลือเกิน

(ไมตรี ลิ้มปิตาติ.2525:21)

ไทยเที่ยวพม่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงแทรกการเล่า
ทุกข์ส่วนพระองค์ประกอบไว้ด้วย เช่น ทรงเล่าถึงพระอาการประชวรระหว่างประทับที่เมืองย่างกุ้ง
ดังข้อความว่า

วันนี้แยแล้ว ไม่ค่อยสบายเลย(เกือบจะเรียกได้ว่าเรื่อล้มเมื่อจอด)

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.2529 :15)

4.5.2.4 ชีวิตประวัติและบุคลิกภาพของผู้แต่ง มี 9 เรื่องได้แก่ นิราศลอนดอน จดหมาย
รักจากอเมริกา จดหมายจากโรม เกี่ยวกับเมีย เกี่ยวกับเมืองฝรั่ง สู่ถิ่นพันทอง ไปเยี่ยมอาม่าเมืองจีน
ทัศนะจากอินเดีย และบันทึกของคนเดินทาง เช่น

นิราศลอนดอน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชเล่าประสบการณ์ที่เคยมาศึกษาในโรงเรียน
เทรินที่ประเทศอังกฤษว่า

ที่โรงเรียนเทริน ซึ่งเคยไปอยู่มาเองก็ยังเป็นอย่างนั้น ตื่นเช้าแต่มืด ๖.๓๐ นาฬิกา หนาวเท่าหนาว ทั้งๆที่
ไฟผิงก็ไม่มี ถูกบังคับให้อบน้ำเย็น...

จากไป๒๐ ปี มาเดี๋ยวนี้รู้สึกว่าการศึกษาศึกษาเปลี่ยนแปลงไปบ้าง โรงเรียนถือว่าเด็กเป็นผู้ใหญ่
ระหว่างฝึกหัด และสอนกันอย่างเพื่อน ไม่ใช่นายหรือเจ้าของหัวใจ ชีวิตอันโหดร้ายทารุณในโรงเรียนอย่าง
แต่ก่อนจึงไม่ค่อยมี แม้แต่ที่เทรินที่เดิวยังมีไฟให้เด็กผิง เมื่อ ๒๐ปีก่อน ไม่มีใครเคยพบเห็น หนาวจัดๆ
ยังเคยปรึกษากันว่าตายแล้วไปนรก ถ้าจะอันดี

(ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช.มปป:120,122)

ไปเยี่ยมอาม่าเมืองจีน ไมตรี ลิ้มปิชาติเล่าถึงชาติกำเนิดของตน ว่าเขามีเชื้อสาย
เป็นคนจีน เพราะบรรพบุรุษใช้แซ่ลิ้มว่า

ผมมีนามสกุลว่า "ลิ้มปิชาติ" นามสกุลอย่างนี้ บอกยี่ห้อชัดเจนว่าต้องมาจากแซ่ลิ้มแห่งๆ ผมลองสืบสาว
ราวเรื่องถอยหลังไปยังบรรพบุรุษจริงดังคาด ผมแซ่ลิ้มจริงๆ

(ไมตรี ลิ้มปิชาติ.2525:1)

นอกจากนั้นยังเล่าลักษณะรูปร่างของตนว่าเป็นคนอ้วน ดังที่เล่าว่า

ผมเล่นแบดมินตันนานเป็นปีๆ แต่ไม่ทำให้ผมลดลงกลับอ้วนขึ้นอีก

(ไมตรี ลิ้มปิชาติ.2525:13)

สู่ถิ่นพันทอง ไมตรี ลิ้มปิชาติ เล่าถึงความภูมิใจที่ได้เป็นนักเขียนตามที่ตนเคยหวังไว้

ว่า

พ่อชอบเขียนหนังสือ พ่อฝันอยากเป็นนักเขียนตั้งแต่เด็กแล้ว พ่อก็ได้เป็นจริงๆ ถึงแม้เป็นได้เพียงนักเขียนเล็กๆคนหนึ่งแต่พ่อก็ภูมิใจ

(ไมตรี ลิ้มปิตาติ.2525:112)

นอกจากนั้นเล่าถึงพฤติกรรมความเคยชินส่วนตัวว่า เป็นคนที่ชอบอ่านหนังสือพิมพ์ทุกวัน ดังที่เล่าว่า

พ่อเป็นคนติดหนังสือพิมพ์อยู่เมืองไทยเช้าๆต้องอ่านทุกวัน ก่อนนอนก็อ่าน แม้นั่งส้วมพ่อก็ชอบอ่าน

(ไมตรี ลิ้มปิตาติ.2525:58)

จากการวิเคราะห์เนื้อหาของนิราศร้อยแก้วแต่ละยุคสมัยมาตามลำดับพบว่า สมัยรัชกาลที่ 4 มีเนื้อหาที่เป็นเรื่องราวการทูต สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายในการแต่งที่มุ่งบันทึกเรื่องราวการปฏิบัติราชการไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ และมีเนื้อหาเรื่องประสบการณ์ส่วนตัวในการเดินทางด้วย

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการบันทึกเรื่องราวการแต่เพียงคร่าวๆ แต่เน้นการเล่าเรื่องส่วนตัวมากขึ้นทั้งในด้านประสบการณ์การเดินทาง กิจวัตรประจำวันและข่าวคราวทุกข์สุขในการเดินทาง เพราะแต่งในรูปแบบของอนุทินและจดหมายเหตุ แม้มีรูปแบบจดหมายเหตุก็ไม่ได้บันทึกเสนอต่อทางราชการ จึงบันทึกเนื้อหาได้ตามความต้องการของตน เพียงแต่บอกการปฏิบัติราชการไว้เตือนความจำเท่านั้น

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ไม่มีเนื้อหาเรื่องการบันทึกราชการ แต่เน้นการเล่าเรื่องส่วนตัวในด้านประสบการณ์การเดินทาง มากกว่ากิจวัตรประจำวันหรือข่าวความทุกข์สุขของตน

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 9 เนื้อหาของนิราศร้อยแก้วก็เปลี่ยนแปลงไปคือ มีการบันทึกเรื่องราวการพอสังเขป แต่เน้นการบันทึกเรื่องประสบการณ์การเดินทาง ทั้งประสบการณ์ตรงและประสบการณ์รอง มีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทางไปต่างประเทศ แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวเพิ่มเข้ามา มีเรื่องกิจวัตรประจำวันที่มักบอกคร่าวๆ หรือแทรกการเล่าข่าวคราวทุกข์สุขของตนให้ผู้อ่านทราบ และแทรกการเล่าชีวประวัติ บุคลิก ลักษณะนิสัยส่วนตัวของตนประกอบ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เมื่ออ่านนิราศร้อยแก้วในสมัยปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่เขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยวแล้ว ได้รับทั้งความรู้และความเพลิดเพลิน

บทที่ 3

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้วในงานวิจัยนี้ มีขอบเขตการศึกษาค้นคว้าคือ ศึกษา ร้อยแก้วประเภทจดหมายเหตุ อนุทิน จดหมายและสารคดีท่องเที่ยว ที่ปรากฏชนบทนิราศแทรกอยู่ในเรื่อง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อหม่อมราโชทัยแต่งจดหมายเหตุเรื่องราชทูตไทยไปประเทศ อังกฤษในพ.ศ.2400 จนมีการเขียนสารคดีท่องเที่ยวในสมัยรัชกาลที่ 9 ในช่วงเวลา 40 ปี ตั้งแต่ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แต่งนิราศลอนดอน ในปี พ.ศ.2492 จนถึงสารคดีท่องเที่ยวเรื่องเบิ่งลาว ของ ไมตรี ลิมปิชาติ ที่แต่งในพ.ศ.2532 ทั้งนี้ในสมัยรัชกาลที่ 8 ไม่ปรากฏการแต่งร้อยแก้วที่มีชนบท นิราศอยู่ในเรื่อง จึงไม่อยู่ในขอบเขตการศึกษาค้นคว้า โดยงานวิจัยนี้มีเกณฑ์ศึกษาพัฒนาการของ นิราศร้อยแก้วคือ จุดมุ่งหมาย รูปแบบ ชนบทนิราศและเนื้อหา แล้วเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนา วิเคราะห์ ซึ่งสามารถสรุปผลได้ดังนี้

ผลการศึกษาค้นคว้า

1. จุดมุ่งหมายการแต่ง

จุดมุ่งหมายการแต่งนิราศร้อยแก้วแต่ละสมัย มีความสัมพันธ์กับสาเหตุการเดินทางคือ ใน สมัยรัชกาลที่ 4 มีจุดมุ่งหมายหลักในการแต่ง ที่มุ่งบันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการ และมีจุดมุ่งหมาย รองคือ การบันทึกประสบการณ์ไปต่างประเทศ เพราะผู้แต่งมีตำแหน่งอยู่ในคณะราชทูตไทยที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ และได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่โดยตรง ในการรายงานผล การปฏิบัติราชการทูต ไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ เพื่อทูลเกล้าฯถวายรายงานแด่รัชกาลที่ 4 เพื่อเก็บ ไว้เป็นหลักฐานทางราชการ

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีจุดมุ่งหมายในการแต่ง คือ บันทึกประสบการณ์การเดินทาง และ ยังคงมีการบันทึกการปฏิบัติราชการ เหมือนสมัยรัชกาลที่ 4 แต่มีความแตกต่างกันคือ เน้นการ ประสบการณ์การเดินทางมากขึ้น และเพิ่มการบันทึกเรื่องส่วนตัวของผู้แต่งไว้ในรูปแบบอนุทินและ จดหมาย ส่วนการบันทึกเรื่องราชการนั้น ไม่ใช่จุดมุ่งหมายหลักของนิราศร้อยแก้วประเภท จดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะผู้แต่งบันทึกผลการปฏิบัติราชการแต่พอสังเขปไว้เพื่อความ จำ ไม่ได้บันทึกเสนอต่อทางราชการ

สมัยรัชกาลที่ 6 มีการเขียนนิราศร้อยแก้วประเภทอนุทิน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่ต่างจาก อนุทินในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง มากกว่าการบันทึกเรื่องส่วน ตัวในการเดินทาง เพราะผู้แต่งเดินทางท่องเที่ยวในต่างประเทศ ได้พบประสบการณ์แปลกใหม่ที่น่า สนใจ และนิราศร้อยแก้วในสมัยรัชกาลที่ 7 มีการเขียนเป็นจดหมาย ซึ่งมีจุดมุ่งหมายการแต่งต่าง

จากจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ ผู้แต่งมุ่งบันทึกประสบการณ์แปลกใหม่ ที่พบเห็นระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวในต่างประเทศ มากกว่าการบันทึกเรื่องส่วนตัวในการเดินทาง

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 9 มีการเขียนนิราศร้อยแก้วประเภทอนุทิน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่ต่างจากอนุทินในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 คือ ผู้แต่งบันทึกประสบการณ์การเดินทางให้ผู้อ่านทั่วไปทราบ ไม่ได้บันทึกเดือนความจำของตนแต่เพียงผู้เดียว และมีจุดมุ่งหมายรองคือ การบันทึกเรื่องส่วนตัวของผู้แต่ง ขณะเดินทางท่องเที่ยวในต่างแดน ในสมัยนี้มีรูปแบบการเขียนนิราศร้อยแก้วประเภทจดหมายด้วย แต่มีจุดมุ่งหมายการแต่งไม่เหมือนกับจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 7 คือ ผู้แต่งมุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทาง ให้นุกตลกลิลิตและผู้อ่านทั่วไปทราบ มากกว่าการเล่าข่าวคราวทุกข์สุขส่วนตัว นอกจากนี้ยังมีนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยว ซึ่งมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่ต่างจากนิราศร้อยแก้วรูปแบบจดหมายเหตุ อนุทิน จดหมายในสมัยอื่นคือ ผู้แต่งตั้งใจเล่าการเดินทางท่องเที่ยว ให้ผู้อ่านทั่วไปทราบ ไม่จำกัดแต่เพียงการเล่าให้นุกตลกลิลิตฟังเหมือนสมัยก่อน จึงเน้นการให้ความรู้เรื่องประสบการณ์การเดินทางด้านสภาพบ้านเมือง วัฒนธรรม สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในต่างประเทศ ความรู้เรื่องสถานที่ท่องเที่ยว และมีการให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน จากการแสดงทัศนะที่แปลกใหม่ การบรรยายรายละเอียดให้ชัดเจน และการแสดงอารมณ์ขัน นอกจากนี้ยังมีบางเรื่องที่ผู้แต่งบันทึกถึงการปฏิบัติภารกิจทางราชการไว้ด้วย เพราะเดินทางไปด้วยสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับทางราชการ หรือเดินทางไปในฐานะตัวแทนของหน่วยงานทางราชการ จึงได้บันทึกเรื่องภารกิจของตนไว้คร่าวๆ แต่มุ่งเน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทางท่องเที่ยวในต่างแดน

2 รูปแบบ

รูปแบบของนิราศร้อยแก้ว ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ในพ.ศ.2400 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 9 ในพ.ศ.2532 มี 4 ประเภทคือ จดหมายเหตุ อนุทิน จดหมาย และสารคดีท่องเที่ยว โดยมีการใช้รูปแบบต่างกันไป ตามจุดมุ่งหมายในการแต่ง ดังต่อไปนี้

2.1 นิราศร้อยแก้วประเภทจดหมายเหตุ เป็นรูปแบบแรกที่พบในสมัยรัชกาลที่ 4 และมีการเขียนมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีรูปแบบที่ต่างกันดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 4 มีนิราศร้อยแก้วประเภทจดหมายเหตุ ซึ่งได้นำมาวิเคราะห์ 2 เรื่อง คือ จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ ของหม่อมราชวงศ์ไทย ที่แต่งในพ.ศ.2400 และ จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส ของพระณรงค์วิจิตร ที่แต่งเมื่อพ.ศ.2404 มีวิธีการเขียนที่เป็นแบบเดียวกันคือ เป็นบันทึกเหตุการณ์สำคัญของทางราชการหรือกิจการราชการ ที่จดอ้างลำดับวัน เดือน ปี มีวิธีการขึ้นต้นเรื่องด้วยการบอกรายละเอียดเกี่ยวกับตัวผู้แต่ง โดยบอกชื่อผู้แต่ง ตำแหน่งหน้าที่ จุดมุ่งหมายในการแต่ง จุดหมายปลายทาง วัน เดือน ปีที่เดินทาง และผู้ร่วมเดินทางไว้ชัดเจน ดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เดือน ปีตามแบบจันทรคติ และเวลาในการเดินทางตามวิธีนับ

เวลาแบบไทยในอดีต และมีการจบเรื่องเมื่อปฏิบัติภารกิจเสร็จสิ้นแล้ว เพราะมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่มุ่งบันทึกการปฏิบัติภารกิจทางราชการ ทูลเกล้าฯถวายรายงานแด่พระมหากษัตริย์

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเขียนนิราศร้อยแก้วรูปแบบจดหมายเหตุ เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนิพนธ์จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก ในพ.ศ.2444 และจดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรีในพ.ศ.2445 มีรูปแบบการดำเนินเรื่องที่เหมือนกับจดหมายเหตุในสมัย รัชกาลที่ 4 คือ ดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เวลาในการเดินทาง แต่ต่างกันที่ใช้ปี่รัตนโกสินทร์ศก มีรูปแบบการขึ้นต้นเรื่องที่ไม่เป็นทางการมากนัก เพราะบอกวันที่เริ่มเดินทางเท่านั้น จบเรื่องด้วยการแสดงทัศนะ และใช้ภาพวาดประกอบ เพราะผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายคือ การบันทึกประสบการณ์การเดินทางไปตรวจราชการไว้เตือนความจำ

2.2 นิราศร้อยแก้วประเภทอนุทิน เป็นรูปแบบที่พบในสมัยรัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 และ รัชกาลที่ 9 อนุทินเป็นวรรณกรรมที่เป็นบันทึกส่วนตัวเป็นรายวัน แต่ละสมัยมีรูปแบบดังนี้

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีการเขียนนิราศร้อยแก้วรูปแบบอนุทิน และได้นำมาวิเคราะห์ 4 เรื่อง และทุกเรื่องเป็นพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 5 ในช่วงพ.ศ.2420-2439 คือ **เสด็จประพาสไทรโยค ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู และระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน** นิราศร้อยแก้วประเภทอนุทินทุกเรื่องในสมัยนี้ มีรูปแบบการขึ้นต้นเรื่องที่บอกสาเหตุการเดินทาง จุดหมายปลายทาง และวันที่เริ่มเดินทาง ดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เวลาในการเดินทาง ซึ่งอนุทิน 3 เรื่องแรกบอกวัน เดือนตามแบบจันทรคติ ใช้ปี่รัตนโกสินทร์ศก และบอกเวลาตามวิธีการนับเวลาแบบไทย แต่อนุทินเรื่องที่ 4 คือ ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน บอกวัน และเดือนตามแบบสากล แต่ยังคงใช้ปี่รัตนโกสินทร์ศก ด้านการจบเรื่องนั้น จะจบด้วยการบอกวัน เดือน และเวลาที่เดินทางกลับถึงกรุงเทพฯ มีการใช้แผนผังสถานที่ประกอบไว้ 1 เรื่องคือ เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู และมีการแทรกคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองไว้ 3 เรื่องคือ เสด็จประพาสไทรโยค ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู นิราศร้อยแก้วรูปแบบอนุทินมีลักษณะดังกล่าวมานี้ เพราะมีจุดมุ่งหมายคือ การบันทึกประสบการณ์การเดินทาง และการบันทึกเรื่องส่วนตัวในการเดินทาง

ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 6 มีวรรณกรรมที่นำมาวิเคราะห์ 1 เรื่องคือ **นิราศนครวัด** ซึ่งแต่งในพ.ศ.2467 และมีรูปแบบเป็นอนุทินเช่นเดียวกัน ซึ่งมีลักษณะเหมือนอนุทินสมัยรัชกาลที่ 5 คือ ดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เวลาในการเดินทาง แต่ต่างกันที่บอกวัน เดือน และเวลาที่เป็นแบบสากล ใช้ปี่พุทธศักราช ขึ้นต้นเรื่องด้วยกลอน เพื่อบอกข้อมูลในการเดินทางและจุดมุ่งหมายในการแต่ง และจบเรื่องด้วยการแสดงความรู้สึกของผู้แต่ง เพราะนิราศร้อยแก้วเรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายการแต่งที่มุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทาง และมีจุดมุ่งหมายรองคือ การเล่าเรื่องส่วนตัวการเดินทาง

ในสมัยรัชกาลที่ 9 ยังมีรูปแบบเป็นอนุทินที่ได้นำมาวิเคราะห์ 1 เรื่องคือ **นิราศยุโรปของดุขภูมิมาลา** ที่แต่งในพ.ศ. 2494 โดยมีรูปแบบเหมือนอนุทินสมัยรัชกาลที่ 6 คือ ขึ้นต้นด้วยกลอน

เพื่อบอกสาเหตุการเดินทาง เวลาในการเดินทาง จุดหมายปลายทาง และสาเหตุการเดินทาง ดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เวลาในการเดินทางที่เป็นสากล และใช้ปีพุทธศักราช แต่ไม่ได้บันทึกทุกวัน มีการจบเรื่องด้วยการบอกวันและเวลาที่เดินทางกลับถึงประเทศไทย

2.3 นิราศร้อยแก้วรูปแบบจดหมาย เริ่มเขียนในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยนำมาใช้อีกในสมัยรัชกาลที่ 7 และรัชกาลที่ 9 ลักษณะของจดหมายเป็น วรรณกรรมที่ผู้แต่งเขียนเล่าเรื่องราวต่างๆให้บุคคลอื่นทราบ โดยมีการบอกชื่อผู้เขียนผู้รับ มีคำขึ้นต้น ลงท้าย บอกวัน เดือน ปีและสถานที่ที่เขียน

รูปแบบของนิราศร้อยแก้วประเภทจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่นำมาวิเคราะห์มี 2 เรื่อง คือ พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440 ที่รัชกาลที่ 5 พระราชทานมายังสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ซึ่งใช้วิธีการขึ้นเรื่องที่บอกวัน เดือน ตามแบบสากล ปรีดนาโกสินทร์ศก สถานที่ที่ทรงบันทึก แล้วทรงใช้คำขึ้นต้นพระราชหัตถเลขาที่บอกชื่อผู้รับ ดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เวลา ในการนับเวลาแบบไทย การจบเรื่องจบด้วยการใช้คำลงท้ายพระราชหัตถเลขา แล้วทรงลงพระปรมาภิไธย และในพระราชหัตถเลขาฉบับสุดท้าย จบด้วยการแสดงทัศนะของพระองค์

ในพ.ศ.2449 รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์พระราชหัตถเลขาไว้อีก 1 เรื่องคือ ไกลบ้าน มีการขึ้นต้นเรื่อง ดำเนินเรื่อง จบเรื่อง เหมือนพระราชหัตถเลขาเรื่องแรก แต่ต่างกันที่เป็นพระราชหัตถเลขา ที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล

นิราศร้อยแก้วประเภทจดหมายมีรูปแบบดังกล่าว เพราะมีจุดมุ่งหมายที่เป็นบันทึกประสบการณ์การเดินทางไปต่างประเทศ และเล่าข่าวคราวทุกข์สุขของผู้แต่งให้ภรรยาหรือลูกทราบ

สมัยรัชกาลที่ 7 มีวรรณกรรมที่นำมาวิเคราะห์ 2 เรื่อง ซึ่งเขียนในรูปแบบจดหมายคือ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่รัชกาลที่ 7 ทรงพระราชนิพนธ์ใน พ.ศ.2472 และเรื่องเสด็จยุโรปครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในพ.ศ.2473 จดหมายทั้ง 2 เรื่องนี้ มีรูปแบบที่เหมือนจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ มีคำขึ้นต้นจดหมาย บอกวัน เดือน ปี สถานที่ที่เขียน ดำเนินเรื่องตามลำดับวันและเวลาในการเดินทาง ใช้คำลงท้ายจดหมาย และลงชื่อผู้เขียน แตกต่างกันคือ ใช้ปีพุทธศักราช จบเรื่องด้วยการแสดงความรู้สึกของผู้แต่ง และใช้แผนผังประกอบการเล่าเรื่อง เพราะนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง

นอกจากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 9 ยังมีนิราศร้อยแก้วรูปแบบจดหมาย ที่ได้นำมาวิเคราะห์ 1 เรื่อง ซึ่งแต่งใน พ.ศ.2513 คือ จดหมายจากเมืองจีน ซึ่งมีรูปแบบการขึ้นต้นเรื่อง ดำเนินเรื่อง และจบเรื่องเหมือนนิราศร้อยแก้วประเภทจดหมายในสมัยรัชกาลที่ 7 แต่เน้นการใช้คำขึ้นต้น และคำลงท้ายจดหมายที่แสดงความรู้สึกรักและคิดถึงผู้รับจดหมาย

2.4 นิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยว เป็นรูปแบบที่พบในสมัยรัชกาลที่ 9 ซึ่งได้นำมาวิเคราะห์ 21 เรื่อง และมีวิธีการนำเสนอเรื่องราวการเดินทางท่องเที่ยวของผู้แต่ง ดังนี้

2.4.1 การนำเสนอในลักษณะของอนุทิน พบ 10 เรื่อง คือ เทียวอเมริกาใต้ไปรอบโลก สบตามังกร ย่ำแดนมังกร ย่ำจีนแดง ชมช่อมาลตี ทัวร์น้องโจ๋ บิน 36,000 ไมล์เทียวอเมริกาเหนืออเมริกาใต้ ทศนะจากอินเดีย บันเทิงของคนเดินทาง และโรมันสัญญา สารคดีท่องเที่ยวประเภทนี้มีวิธีการขึ้นต้นเรื่องด้วยการบอกวันที่บันทึก ดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เวลา และจบเรื่องด้วยการบอกวัน เวลาที่เดินทางกลับ เหมือนกับอนุทิน แต่ต่างกันที่เน้นการเล่าประสบการณ์ท่องเที่ยวให้ผู้อ่านได้รับความรู้ ความเพลิดเพลิน

2.4.2 การนำเสนอในลักษณะของจดหมาย พบ 5 เรื่อง จดหมายรักจากอเมริกา จดหมายจากโรม ยลยุโรป สู่อินฟันเกาะ และไทยเทียวพม่า สารคดีท่องเที่ยวในลักษณะนี้คล้ายกับจดหมายคือ มีวิธีการขึ้นต้นเรื่องด้วยการบอกวัน และสถานที่เขียน ใช้คำขึ้นต้นจดหมายเพื่อบอกนามผู้รับ ยังคงดำเนินเรื่องตามลำดับวัน เวลา และสถานที่ในการเดินทาง มีวิธีการจบเรื่องเหมือนจดหมายคือใช้คำลงท้าย และลงชื่อผู้เขียน แต่สารคดีท่องเที่ยวประเภทจดหมาย อาจมีบางเรื่องไม่บอกวันที่และสถานที่ประกอบไว้ตอนต้นจดหมายแต่ละฉบับ หรือบอกชื่อผู้รับที่เป็นบุคคลที่ผู้แต่งสมมุติขึ้นมา ดำเนินเรื่องโดยเน้นการเล่าเหตุการณ์ในการเดินทางมากขึ้น หรือลงอาจุสมมุติชื่อผู้เขียนจดหมาย เพราะจุดมุ่งหมายของสารคดีท่องเที่ยวคือทำให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน

2.4.3 การนำเสนอในลักษณะของการเล่าเรื่อง พบ 6 เรื่อง นิราศลอนดอน ถกเขมร เทียวกับเมีย เทียวเมืองฝรั่ง ไปเยี่ยมอำมาเมืองจีน เบิ่งลาว มีวิธีการขึ้นต้นเรื่องโดยเล่าเหตุการณ์ตั้งแต่เริ่มเดินทาง ดำเนินเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ และส่วนใหญ่จบเรื่องด้วยการแสดงทัศนะของผู้แต่ง

ดังนั้นจึงมีพัฒนาการด้านรูปแบบการแต่งนิราศร้อยแก้ว จากเริ่มแต่งเป็นจดหมายเหตุอนุทิน จดหมาย และสารคดีท่องเที่ยวตามลำดับ ซึ่งนิยมเขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยวมากที่สุด และมีรูปแบบต่างจากประเภทอื่นคือ มีวิธีการนำเสนอในลักษณะของอนุทิน จดหมาย และการเล่าเรื่อง ซึ่งจะเห็นได้ว่าสารคดีท่องเที่ยวมีรูปแบบอนุทิน และจดหมายมาปรับเป็นวิธีการเขียนเรื่องราวการท่องเที่ยวของตน เพราะเป็นรูปแบบที่เอื้อต่อการแสดงความรู้สึกนึกคิดของผู้แต่ง มีการใช้ภาพวาดและภาพถ่ายประกอบ เพื่อความชัดเจนในการเล่าเหตุการณ์และสิ่งที่พบเห็น นอกจากนั้นยังมีส่วนประกอบอื่นๆที่เพิ่มเข้ามาคือ คำนำ สารบัญ ภาคผนวก พร้อมทั้งแสดงรายชื่อหนังสือที่ใช้ประกอบการเขียน และการใช้นามปากกา

3. ขนบนิราศ

ขนบนิราศที่พบในนิราศร้อยแก้ว เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความเป็นนิราศที่ปรากฏในวรรณกรรมที่นำมาวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้ โดยมีเกณฑ์การศึกษา 6 ประการคือ การตั้งชื่อเรื่อง

ตามสถานที่ที่เป็นจุดหมายปลายทางหรือแนวคิดของผู้แต่ง การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง การแสดงอารมณ์และความรู้สึกต่อบุคคลผู้เป็นที่รักหรือสิ่งที่พบเห็น การแสดงทัศนะที่เป็นสัมพันธทัศนะหรือวิสุทธิทัศนะ การแทรกบทชมธรรมชาติตามฉากจริงหรือฉากในจินตนาการ และการแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับตำนานสถานที่ ความเชื่อ และประวัติศาสตร์ ซึ่งแต่ละยุคสมัยมีการนำขนบนิราศมาใช้ ดังนี้

3.1 สมัยรัชกาลที่ 4 มีการใช้ขนบนิราศ 3 ลักษณะคือ

3.1.1 การตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง และบอกรูปแบบการแต่งว่าเป็นจดหมายเหตุ เป็นวิธีการตั้งชื่อของจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่องที่นำมาวิเคราะห์ในสมัยนี้คือ จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ และจดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส

3.1.2 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง ไม่มีการบันทึกสถานที่ให้สัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกของผู้แต่ง แต่บอกวัน เดือน ปีตามแบบจันทรคติ และเวลาประกอบที่ชัดเจน ไว้ในจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่อง

3.1.3 การแสดงสัมพันธทัศนะที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น แทรกอยู่ในบางตอนของจดหมายเหตุทั้ง 2 เรื่อง

ในสมัยนี้ไม่มีการแสดงอารมณ์ความรู้สึกในการคร่ำครวญถึงคนรัก หรือความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น ไม่ปรากฏการแทรกบทชมธรรมชาติและการแทรกเกร็ดความรู้ เนื่องจากมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่เป็นการบันทึกเรื่องการปฏิบัติราชการไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ

3.2 สมัยรัชกาลที่ 5 มีการใช้ขนบนิราศ 6 ประการ ดังนี้

3.2.1 การตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง พบในนิราศร้อยแก้วทุกเรื่องในสมัยนี้ แต่ต่างจากสมัยรัชกาลที่ 4 คือ เพิ่มข้อมูลอื่นๆในการเดินทางลงในชื่อเรื่องด้วย เช่น การบอกสาเหตุการเดินทาง ระยะเวลาในการเดินทาง ปีที่เดินทาง จุดมุ่งหมายการแต่ง นอกจากนี้ยังเพิ่มการตั้งชื่อตามระยะทางและความรู้สึกของผู้แต่ง ซึ่งไม่ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ

3.2.2 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง โดยบอกวัน เดือน ปี มีปรากฏทุกเรื่อง โดยบอกปีจุลศักราช 1 เรื่องคือ เสด็จประพาสไทรโยค นอกนั้นใช้ปีรัตนโกสินทร์ศก และเวลาประกอบที่ชัดเจน

3.2.3 การแสดงอารมณ์และความรู้สึกของผู้แต่ง เป็นขนบที่เพิ่มจากสมัยรัชกาลที่ 4 มีการคร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก ไว้ในนิราศร้อยแก้วประเภทจดหมาย 2 เรื่องคือ พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440 ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงแสดงความรู้สึกคิดถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และเรื่องไกลบ้านที่ทรงเล่าว่าทรงคิดถึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิมิตนาถ เพราะมีรูปแบบเป็นจดหมายที่เล่าทุกข์สุขในการเดินทางให้บุคคลใกล้ชิดทราบ ส่วนการแสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น พบทุกเรื่อง เพราะมีจุดมุ่งหมายที่เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง

3.2.4 การแสดงทัศนะ นิราศร้อยแก้วทุกเรื่องในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการแสดงสัมพันธทัศนะไว้ทุกเรื่อง และแทรกวิสุทธิทัศนะไว้ในนิราศร้อยแก้วประเภทอนุทินและจดหมาย

3.2.5 การแทรกบทชมธรรมชาติ ในสมัยนี้มีการชมธรรมชาติแบบฉากจริง และพบในนิราศร้อยแก้วประเภทอนุทินและจดหมาย เพราะเป็นรูปแบบที่เอื้อต่อการแสดงความรู้สึกของผู้แต่งมี 5 เรื่องคือ เสด็จประพาสไทรโยค ระยะเวลาเสด็จประพาสแหลมมลายู ระยะเวลาเที่ยวชวากว่าสองเดือน พระราชหัตถเลขาเมื่อเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440 และไกลบ้าน โดยมีการชมธรรมชาติตามสภาพจริงที่ปรากฏ มากกว่าการชมธรรมชาติที่แสดงอารมณ์สะท้อนใจในยามจากคนรัก

3.2.6 การแทรกเกร็ดความรู้ นิราศร้อยแก้วทุกเรื่องในสมัยนี้ มีการแทรกเกร็ดความรู้ เช่น ดำเนินสถานที่ ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ คำศัพท์ภาษาถิ่น หน่วยเงินตราต่างประเทศ และอื่นๆ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการนำขนบนิราศมาใช้ 6 ข้อ แต่นิราศร้อยแก้วแต่ละเรื่องใช้ไม่ครบข้อ สมัยนี้มีการใช้ขนบนิราศมากกว่าสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะเขียนเป็นอนุทินและจดหมาย ซึ่งมีลักษณะเป็นบันทึกส่วนตัว ที่มุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทาง บันทึกเรื่องส่วนตัวของผู้แต่ง ระหว่างการเดินทาง นอกจากนี้รูปแบบของจดหมายเหตุในสมัยนี้ ทำให้ผู้แต่งสามารถแทรกความรู้สึกนึกคิด และแทรกเกร็ดความรู้ไว้ เพราะมีรูปแบบที่ไม่เป็นแบบแผนทางการมาก เหมือนในสมัยรัชกาลที่ 4

3.3 สมัยรัชกาลที่ 6 มีวรรณกรรมที่นำมาวิเคราะห์ 1 เรื่องคือ นิราศนครวัด มีขนบนิราศ 5 ข้อ แตกต่างจากสมัยรัชกาลที่ 5 ดังนี้

3.3.1 การตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง มีการใช้คำว่านิราศขึ้นต้นเรื่อง เช่นเดียวกับนิราศร้อยกรอง

3.3.2 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง โดยบอกวัน เดือน ปี พุทธศักราช และเวลาประกอบ เพราะบันทึกในรูปแบบอนุทิน

3.3.3 การแสดงอารมณ์และความรู้สึก ไม่มีการคร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก แต่มีการแสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น เพราะมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่เป็นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง มากกว่าการบันทึกเรื่องส่วนตัว

3.3.4 การแสดงทัศนะ เนื่องจากเป็นการเล่าประสบการณ์การเดินทางของผู้แต่ง จึงปรากฏแต่เพียงสัมพันธทัศนะเท่านั้น

3.3.5 การแทรกเกร็ดความรู้ เช่น ดำเนินสถานที่ ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ แต่เน้นประวัติศาสตร์ด้านเหตุการณ์สำคัญ ประวัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และประวัติบุคคลสำคัญ

นิราศร้อยแก้วในสมัยรัชกาลที่ 6 ไม่มีการใช้ขนบด้านการชมธรรมชาติ เพราะผู้แต่งเดินทางไปเพียงชมโบราณสถานต่างๆ เท่านั้น จึงเน้นการให้ความรู้เรื่องสิ่งก่อสร้าง

3.4 สมัยรัชกาลที่ 7 มีวรรณกรรมที่นำมาวิเคราะห์ 2 เรื่อง มีการใช้ขนบนิราศ 5 ข้อดังนี้

3.4.1 การตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง โดยมีการบอกสาเหตุการเดินทาง และชื่อผู้แต่ง คือ เรื่องพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา ส่วนเรื่องเสด็จยุโรปครั้งที่ 2 มีการตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทาง และเพิ่มการบอกลำดับครั้งที่เดินทางด้วย

3.4.2 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทาง ยังคงบอกวัน เวลาประกอบ แต่ไม่กล่าวถึงสถานที่ทุกแห่ง และไม่บันทึกวัน เวลาในการเดินทางทุกครั้ง เหมือนสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 เพราะในสมัยนี้เน้นการเล่าสิ่งแปลกใหม่ที่พบเห็นในการเดินทางมากกว่า

3.4.3 การแสดงอารมณ์และความรู้สึกของผู้แต่ง ผู้แต่งมักแสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น มากกว่าการคร่ำครวญถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก เนื่องจากมีบุคคลผู้เป็นที่รักร่วมเดินทางไปด้วย เช่น เรื่องพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา รัชกาลที่ 7 เสด็จประพาสชวา พร้อมกับสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ส่วนเรื่องเสด็จยุโรปครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เสด็จยุโรป โดยมีพระธิดาทั้ง 2 องค์ โดยเสด็จด้วย

3.4.4 การแสดงทัศนะ มีแต่สัมพันธทัศนะตลอดทั้งเรื่อง เพราะมีจุดมุ่งหมายที่เน้นการบันทึกประสบการณ์การเดินทาง

3.4.5 การแทรกเกร็ดความรู้ ยังคงแทรกเกร็ดความรู้เรื่องต่างๆ เช่น ด้านตำนานสถานที่ ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ คำศัพท์ภาษาถิ่น และเพิ่มความรู้เกี่ยวกับกฎหมายต่างประเทศ

ขนบนิราศในสมัยนี้ ไม่ปรากฏการแทรกบทชมธรรมชาติ เพราะผู้แต่งเน้นทัศนะที่มีต่อสิ่งที่พบเห็น ในระหว่างการเดินทาง

3.5 สมัยรัชกาลที่ 9 ในสมัยนี้มีวรรณกรรม ที่จะนำมาวิเคราะห์ 23 เรื่อง ปรากฏการใช้ขนบนิราศ 6 ข้อดังนี้

3.5.1 การตั้งชื่อเรื่อง ส่วนใหญ่ตั้งชื่อตามจุดหมายปลายทางไว้ 18 เรื่อง โดยมีวิธีการต่างๆ ในการตั้งชื่อ ดังนี้คือ มีการใช้คำว่าว่านิราศในชื่อเรื่อง เหมือนนิราศร้อยกรอง 2 เรื่อง คือ นิราศลอนดอน และนิราศยุโรป และมีวิธีการตั้งชื่อให้น่าสนใจมากขึ้น เช่น ใช้คำที่เป็นสัญลักษณ์แทนสถานที่ที่เป็นจุดหมายปลายทาง และยังมีการตั้งชื่อตามแนวคิดของผู้แต่ง นอกจากนี้ยังตั้งชื่อตามสาเหตุการเดินทางและผู้ร่วมทางด้วย ทั้งนี้การตั้งชื่อเรื่องด้วยวิธีการต่างๆ ก็เพื่อให้ผู้อ่านทราบข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทาง หรือจุดมุ่งหมายการแต่ง

3.5.2 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทาง การเดินทาง มีทั้งที่บอกวัน เวลาที่เดินทางตามเส้นทางอย่างชัดเจน หรือแสดงเวลาโดยประมาณ แต่จะมักไม่บันทึกวัน เวลาไว้ครบทุกสถานที่

3.5.3 การแสดงอารมณ์และความรู้สึก เป็นการแสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่พบเห็นไว้ทั้งเรื่อง ส่วนนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยว มีการแสดงอารมณ์อื่นๆของผู้แต่ง นอกเหนือจากความคิดถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก เช่น การแสดงอารมณ์ขัน เพราะมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่ให้ความเพลิดเพลิน นอกเหนือจากการให้ความรู้แก่ผู้อ่าน

3.5.4 การแสดงทัศนะ มีการแสดงทัศนะไว้ตลอดทั้งเรื่อง มักเป็นสัมพันธทัศนะมากกว่าวิสุทธิทัศนะ

3.5.5 การแทรกบทชมธรรมชาติ เป็นการชมธรรมชาติแบบฉาบฉวย ตามสภาพที่ปรากฏ เพราะนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้ ส่วนใหญ่เขียนเป็นสารคดีท่องเที่ยว ที่ต้องแสดงข้อมูลตามความเป็นจริงในการเดินทาง

3.5.6 การแทรกเกร็ดความรู้ ยังคงมีเกร็ดความรู้ด้านตำนานสถานที่ ความเชื่อประวัติศาสตร์ และด้านอื่นๆตามความสนใจของผู้แต่ง และมักแทรกไว้ทั้งเรื่อง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการใช้ขนบนิราศน้อยที่สุด ในสมัยรัชกาลที่ 9 ใช้ขนบทุกข้อ แม้จะไม่ปรากฏขนบนิราศทุกข้อในนิราศทุกเรื่อง เพราะในสมัยรัชกาลที่ 9 มีการแต่งนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยว มากกว่าประเภทอื่น ซึ่งทำให้ผู้แต่งสามารถแทรกขนบนิราศไว้ได้มาก โดยเฉพาะการแสดงความรู้สึก ทัศนะ เกร็ดความรู้ เพื่อให้ความรู้ ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน

สรุปได้ว่าขนบนิราศที่นิยมนำมาใช้ในการแต่งนิราศร้อยแก้วทุกยุคสมัยคือ การตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง การแสดงอารมณ์ความรู้สึก ทัศนะ และเกร็ดความรู้จากสิ่งที่พบเห็น

4. เนื้อหา

ในด้านเนื้อหาของนิราศร้อยแก้ว ตั้งแต่ยุคแรกจนถึงปัจจุบัน จำแนกประเภทได้ดังนี้

4.1 สมัยรัชกาลที่ 4 เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับงานราชการ เพราะมีจุดมุ่งหมายการแต่งที่มุ่งบันทึกเรื่องราวการปฏิบัติราชการไว้ในรูปแบบจดหมายเหตุ

4.2 สมัยรัชกาลที่ 5 เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องประสบการณ์ส่วนตัวในการเดินทาง กล่าวคือเส้นทางเดินทาง สภาพการเดินทาง สิ่งที่พบเห็น กิจกรรมประจำวัน และชาวคราวที่เกี่ยวข้องกับความทุกข์สุขของผู้แต่ง เนื่องด้วยเป็นการเขียนในรูปแบบอนุทิน และจดหมายเหตุ ที่มุ่งบันทึกประสบการณ์การเดินทาง นอกจากนี้ในสมัยนี้ยังมีการเขียนในรูปแบบจดหมายเหตุ จึงมีการบันทึกเนื้อหาเรื่องราวราชการพอสังเขป เพื่อเตือนความจำ

4.3 สมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับงานราชการ แต่เนื้อหาจะเน้นประสบการณ์การเดินทาง และถ่ายทอดสิ่งที่พบเห็น ในรูปแบบอนุทินและจดหมายเหตุ

4.4 ในสมัยรัชกาลที่ 9 เนื้อหาของนิราศร้อยแก้ว มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเดินทางท่องเที่ยวของผู้แต่ง ตามรูปแบบสารคดีท่องเที่ยว ซึ่งผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ความรู้และความ

ผลิตเพลินแก่ผู้อ่านดังนี้ จึงเล่าประสบการณ์การเดินทางทั้งประสบการณ์ตรงและประสบการณ์รอง ประสบการณ์ตรง เช่น การเตรียมตัวเดินทาง การแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว การบอกระยะทาง ระยะเวลาในการเดินทาง การเล่าประสบการณ์การเดินทางทั้งในอดีตและปัจจุบัน และประสบการณ์รองในการเดินทาง คือความรู้ที่ได้รับจากหนังสือ มัคคุเทศก์ หรือบุคคลที่รู้จักในการเดินทาง นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาเกี่ยวกับกิจวัตรประจำวัน ขว้าวคราวทุกซ่ซุซในการเดินทาง และบางเรื่องกล่าวถึงอดีตชีวิตประวัติ หรือบุคลิกลักษณะของผู้แต่ง ส่วนเนื้อหาเนื้อหาเรื่องราวการยังมีปรากฏอยู่บ้าง แต่เป็นการเล่าพอสังเขป โดยผสมผสานกับการเล่าประสบการณ์การเดินทาง

อภิปรายผล

จากการศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้วพบว่า

1. จุดมุ่งหมายการแต่งเป็นเครื่องกำหนดรูปแบบ ขนบนิราศ และเนื้อหา ให้ความแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัยตามลำดับ เริ่มต้นจากการบันทึกการเดินทางในรูปแบบของจดหมายเหตุ อนุทิน จดหมาย จนถึงประเภทสารคดีท่องเที่ยว ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมจากผู้แต่งและผู้อ่านมากที่สุด ทั้งนี้เพราะสารคดีท่องเที่ยวเป็นงานเขียนที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน ที่มีการเดินทางทั้งในประเทศและต่างประเทศ มากขึ้นกว่าแต่ก่อน จึงเป็นโอกาสให้ผู้แต่งได้เล่าประสบการณ์การเดินทาง โดยแทรกเกร็ดความรู้และทัศนะเอาไว้ และทำให้ผู้อ่านได้เพิ่มพูนความรู้ และความเพลิดเพลินจากการอ่านสารคดีท่องเที่ยวได้กว้างขวางขึ้น

2. ขนบนิราศ ในการแต่งนิราศไม่ว่าจะเป็นนิราศร้อยกรองในสมัยก่อน หรือพัฒนามาเป็นนิราศร้อยแก้วในยุคปัจจุบัน ขนบนิราศก็ยังเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ ไม่ว่าจะเป็นนิราศร้อยแก้วประเภทจดหมายเหตุ อนุทิน จดหมาย หรือสารคดีท่องเที่ยว ขนบนิราศที่พบในนิราศร้อยแก้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 9 พบว่ามีการใช้ขนบนิราศในด้านต่างๆดังนี้

2.1 การตั้งชื่อเรื่อง มีการตั้งชื่อเรื่องตามจุดหมายปลายทาง หรือแนวคิดของผู้แต่ง นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการเดินทางในการตั้งชื่อเรื่อง โดยเฉพาะประเภทสารคดีท่องเที่ยว ที่ผู้แต่งพยายามหาวิธีการตั้งชื่อให้หลากหลาย เพื่อความน่าสนใจ

2.2 การบันทึกสถานที่ตามเส้นทางการเดินทาง เป็นสิ่งที่ยังคงพบในนิราศร้อยแก้ว แต่บอกวัน เวลาประกอบไว้ชัดเจนกว่านิราศร้อยกรอง เพราะเขียนในรูปแบบจดหมายเหตุ อนุทิน และจดหมาย ซึ่งแต่ละประเภทมีการบอกวัน เวลาที่บันทึกเรื่องราวต่างๆ ครั้นพอถึงรูปแบบสารคดีท่องเที่ยว มีทั้งที่บอกเวลาและไม่บอก แต่เน้นการเล่าเหตุการณ์ ความรู้รายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่มากขึ้น เพราะมีจุดมุ่งหมายคือทำให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน

2.3 การแสดงอารมณ์และความรู้สึกของผู้แต่ง ในนิราศร้อยแก้วบุคคลผู้เป็นที่รักไม่จำเป็นต้องเป็นคนรักเสมอไป อาจเป็นบุคคลในครอบครัว เช่น สามี ภรรยา หรือลูก ดังนั้นการรำลึกถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก จึงมีไม่มากนัก เพราะนิราศร้อยแก้วส่วนใหญ่เป็นบันทึกการเดินทาง

ไปต่างประเทศ ทำให้ผู้เขียนสนใจกับประสบการณ์แปลกใหม่ มากกว่าที่จะมีการคร่ำครวญถึงผู้เป็นที่รัก อีกประการหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 9 ความเจริญด้านการคมนาคม ทำให้เดินทางไปยังที่ต่างๆ ได้สะดวกรวดเร็ว สามารถกลับมาหาบุคคลผู้เป็นที่รักได้เร็วขึ้น บางครั้งบุคคลผู้เป็นที่รักยังร่วมเดินทางไปด้วย จึงไม่จำเป็นต้องคร่ำครวญ หรือหากไม่ร่วมเดินทางไปด้วย ก็ยังมีวิธีการอื่นๆ สื่อสารกับบุคคลผู้เป็นที่รักที่จากมา ให้คลายความห่วงใย ความคิดถึงลง ดังนั้นผู้แต่งจึงมุ่งแสดงความรู้สึกต่อสิ่งที่พบเห็น มากกว่าการคร่ำครวญถึงผู้เป็นที่รัก

2.4 การแสดงทัศนะของผู้แต่ง นิราศร้อยแก้วมีการแสดงทัศนะไว้อย่างชัดเจนทั้งเรื่องแต่ส่วนใหญ่เป็นสัมผัสกับทัศนะมากกว่าวิสุทธิทัศนะ เพราะเมื่อผู้แต่งพบเห็นสิ่งต่างๆ ระหว่างการเดินทาง ก็จะแสดงทัศนะตามความคิดเห็นของตน

2.5 การแทรกบทชมธรรมชาติ ในนิราศร้อยแก้วสมัยรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏการแทรกบทชมธรรมชาติ เนื่องจากเป็นการบันทึกข้อราชการในรูปแบบจดหมายเหตุ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเขียนในรูปแบบอนุทินและจดหมาย ซึ่งทำให้สามารถแทรกบทชมธรรมชาติไว้ได้เป็นบางตอนตามสภาพการเดินทาง ซึ่งเป็นการชมธรรมชาติแบบฉาบฉวย ส่วนการชมธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับอารมณ์สะท้อนใจ มีปรากฏบ้างแต่ไม่มากนัก ในสมัยรัชกาลที่ 9 มีการใช้ขนบนิราศ ในลักษณะการชมธรรมชาติในนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยว แต่การชมธรรมชาติ จะเป็นการชมแบบฉาบฉวย พร้อมทั้งแสดงทัศนะเชื่อมโยงกับธรรมชาติที่พบเห็น เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเห็นภาพตามไปด้วย

บทชมธรรมชาติซึ่งเป็นขนบนิราศที่ปรากฏในนิราศร้อยแก้ว ได้มีความคลี่คลายจากเดิม ซึ่งเป็นการชมธรรมชาติในลักษณะที่นำธรรมชาติไปเชื่อมโยงกับอารมณ์ ความรู้สึกของผู้แต่ง หรือเป็นการชมธรรมชาติที่ผสมผสานกับจินตนาการ มาเป็นการชมธรรมชาติแบบสมจริง ให้เห็นธรรมชาติที่เป็นแบบฉาบฉวย โดยไม่มีการเชื่อมโยงกับอารมณ์สะท้อนใจ นอกจากผู้แต่งแสดงทัศนะประกอบในการชมธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะว่าแบบแผนในการประพันธ์ รูปแบบในการแต่ง จุดมุ่งหมายในการแต่ง ได้เปลี่ยนไปจากเดิม

2.6 การแทรกเกร็ดความรู้ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ไม่มีการการแทรกเกร็ดความรู้ เพราะนิราศร้อยแก้วในสมัยนี้เป็นรูปแบบจดหมายเหตุ ที่มุ่งรายงานข้อราชการ ในสมัยรัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 มีการแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับตำนาน สถานที่ ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ และความรู้อื่นๆ ไว้ในงานเขียนประเภทอนุทิน จดหมาย และจดหมายเหตุ ส่วนสารคดีท่องเที่ยว ซึ่งเป็นรูปแบบการเขียนที่ได้รับความนิยมมากในสมัยรัชกาลปัจจุบัน มีการแทรกเกร็ดความรู้มากขึ้น เพราะการเขียนในลักษณะนี้ ผู้แต่งสามารถแทรกเกร็ดความรู้ จากประสบการณ์ในการเดินทางได้อย่างกว้างขวางและน่าสนใจ ซึ่งยังประโยชน์แก่ผู้อ่านทั้งสาระและบันเทิง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพัฒนาการของนิราศร้อยแก้วครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีศึกษาในประเด็นอื่นๆ ดังนี้

1 การนำขนบนิราศมาใช้ในบ้านเชิงคดี เพื่อให้ทราบพัฒนาการด้านการนำขนบนิราศมาใช้ในร้อยแก้วอีกประการหนึ่ง

2 พัฒนาการเขียนนิราศร้อยแก้วประเภทสารคดีท่องเที่ยวเฉพาะบุคคล ซึ่งมีการสร้างสรรค์ผลงานอย่างต่อเนื่องและน่าสนใจ เช่น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มนัญยา ธีรภาพ โลหิตกุล เป็นต้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กฤตวิทย์ ดวงสร้อยทอง. (2524). *วรรณกรรมประวัติศาสตร์*. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2506). *พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 2*. พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2534). *ถกเขมร*. กรุงเทพฯ : สยามรัฐ.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2518). *นิราศหนองคาย วรรณคดีที่ถูกสั่งเผา*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2470). *ระยะทางเสด็จประพาสสมณชลอยุธยา*. กรุงเทพฯ : โสภณพิพรรฒธนากร.
- ..... (2504). *เสด็จประพาสไทรโยค*. พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา.
- ..... (2507). *เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู*. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา.
- ..... (2516). *ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน*. กรุงเทพฯ : พระจันทร์.
- ..... (2528). *พระราชหัตถเลขา เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป 2440*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา.
- ..... (2535). *ไกลบ้าน เล่ม 1 – 2*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ.
- ชุ่มเมือง ทิปกกรกุล. (2523). *วรรณกรรมนิราศ*. นครราชสีมา : วิทยาลัยครูพระนครราชสีมา.
- ณรงค์วิชัย, พระ (จอห์น บุนนาค). (ม.ป.ป.). *จดหมายเหตุราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส*. (ม.ป.พ.)
- ดาหยัน. (2526). *ย่าจิ้นแดง*. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์.
- ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2504). *เสด็จยุโรปครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา.
- ..... (2537). *นิราศนครวัด*. กรุงเทพฯ : คลังปัญญา.
- ดุขฎิมาลา. (2520). *นิราศยุโรป*. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา.
- ถวัลย์ มาศจรัส. (2536). *สารคดีและการเขียนสารคดี*. กรุงเทพฯ : มิติใหม่.
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (2526). *ย่าแदनมังกร*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการโครงการส่งเสริมตามแนวพระราชดำริ.
- ..... (2528). *ชมช่อมาลดี*. กรุงเทพฯ : ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด.
- ..... (2528). *ทิวรี่น้องใจ*. กรุงเทพฯ : ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด.
- ..... (2529). *ไทยเที่ยวพม่า*. กรุงเทพฯ : ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด.
- ..... (2530). *ทัศนะจากอินเดีย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- ..... (2531). *โรมันสัญจร*. กรุงเทพฯ : ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด.
- ธนรัฐ ศิริสวัสดิ์. (2530). *เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย 6 (การเขียนสำหรับครู) หน่วยที่ 9 – 15*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ธวัช ปุณโณทก. (2527). *แนวทางศึกษาวรรณกรรมปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า. (2506). จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก.

พระนคร : พระจันทร์.

..... (ม.ป.ป.). จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี. (ม.ป.พ.).

บุญยงค์ เกตเทศ. (2536). แลลวดวรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (ม.ป.ป.). พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา. (ม.ป.พ.).

ประอรรัตน์ ตั้งกิตติภาภรณ์. (2542, มกราคม – มิถุนายน). “วรรณคดีนิราศ : วิวัฒนาการด้าน
เนื้อหาและกลวิธีการนำเสนอ” วารสารเกษตรศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์. 20 (1)

หน้า 36 – 45.

ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2544, มกราคม) “พบใหม่ ภาพนิราศเรื่องแรกของสยาม ดันทางฝรั่งเศส”

ศิลปวัฒนธรรม 22 (2) หน้า 27 – 42.

ปิ่น มาลากุล, ม.ล. (2507). เที้ยวอเมริกาได้ไปรอบโลก. (ม.ป.พ.).

เปรมจิต ชนวงศ์. (2528). วรรณคดีนิราศ. นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยนครศรีธรรมราช.

เปลื้อง ณ นคร. (2514). ภาษาและวรรณคดี. พระนคร : บารุงสาส์น.

ผะอบ โปะะกฤษณะ. (2515). จดหมายจากเมืองจีน. (ม.ป.พ.).

พจนีย์ เห็นพิทักษ์. (2515). การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. ปริญา
นิพนธ์ กศ.ม.(ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสาน
มิตร.

พรพรรณ ชารานูมาศ (2529). บิน 36,000 ไมล์ เที้ยวอเมริกาเหนือ อเมริกาใต้. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.

ไมตรี ลิ้มปชาติ. (2524). เที้ยวเมืองฝรั่ง. กรุงเทพฯ : เจริญผล.

..... (2525). สู่ถิ่นพื้นเกาะ. กรุงเทพฯ : หนอน.

..... (2537). เที้ยวกับเมีย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สนุกอ่าน.

..... (2537). ไปเยี่ยมอำมาตย์เมืองจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สนุกอ่าน.

..... (2540). เบิ่งลาว. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : แสงศิลป์การพิมพ์.

ราโชทัย, หม่อม. (2508). จดหมายเหตุนครราชบุรีไปอังกฤษ. พิมพ์ครั้งที่ 10. พระนคร :

คลังวิทยา.

รัตน์ ยาวะประภาส. (2519). สบตามังกร. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น.

รัตนา โอษฐ์ยิ้มพราย. (2528). นิราศคำกลอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบัน : การศึกษาเชิง
วิเคราะห์วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

รัตนัย สัจจพันธุ์. (2515). นิราศคำโคลง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศชนิด
อื่น. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- วรปัญญา วงศ์ปุกเหตุ. (2522). *ยลยุโรป*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ศิลปากร,กรม. (2524). *ประวัตินักเขียนไทย เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. (2523). *นิราศวรรณคดี*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน.
- ลีททา พินิจภูวดล และคณะ. (2516).*การเขียน*.กรุงเทพฯ:คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เสนีย์ ปราโมช. (ม.ป.ป.). *นิราศลอนดอน*. (ม.ป.พ.).
- สุภาพร พลายเล็ก. (2541). *นิราศสมัยรัตนโกสินทร์การสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์*.วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. (2507). *จดหมายรักจากอเมริกา*. พระนคร : ก้าวหน้า.
- ....., (2530). *บันทึกของคนเดินทาง*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุวรรณี สุคนธา. (2518). *จดหมายจากโรม*. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น.
- อัมพร สุขเกษม. (2524).*เอกสารประกอบการสอนวิชาภาษาไทย 324 วรรณคดีนิราศ*. มหาสารคาม : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เอมอร ชิตตะโสภณ. (2521). *วรรณคดีนิราศ*. กรุงเทพฯ : ทิพย์เนตรการพิมพ์.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาวอภาภรณ์ ดิษฐเล็ก
วันเดือนปีเกิด	23 กันยายน 2519
สถานที่เกิด	อ.บางกรวย จ.นนทบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	136/1 หมู่ 3 ต.บางคูเวียง อ.บางกรวย จ.นนทบุรี 11130 โทร. 0-2958-1494 , 0-1875-9325
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2547	กศ.ม. สาขาภาษาไทย จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2541	กศ.บ. สาขาภาษาไทย (เกียรตินิยมอันดับ 2) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2537	มัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนสตรีวัดระฆัง